

Σπύρου Ν. Τρωιάνου

Ὁ «Ποινάλιος» τοῦ Ἐκλογαδίου

Συμβολή εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τοῦ ποινικοῦ δικαίου
ἀπὸ τοῦ Corpus Iuris Civilis μέχρι τῶν Βασιλικῶν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟΝ ΙΣΤΟΡΙΗΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ἀριθμὸς Πρωτοτύπου: 6263

Εἰδικὸς Ἀριθμὸς: III Γ 68

VITTORIO KLOSTERMANN FRANKFURT AM MAIN

Σπύρου Ν. Τρωιάνου

Ὁ «Ποινάλιος» τοῦ Ἐκλογαδίου

Συμβολή εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τοῦ ποινικοῦ δικαίου
ἀπὸ τοῦ Corpus Iuris Civilis μέχρι τῶν Βασιλικῶν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ	
ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ	
ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΟΝ ΙΣΤΟΡΙΗΣ ΔΙΚΑΙΟΥ	
Ἀριθμὸς Πρωτοτύπου:	6263
Εἰδικὸς Ἀριθμὸς:	III Γ 68

VITTORIO KLOSTERMANN FRANKFURT AM MAIN

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Βραχυγραφία	IX
Είσαγωγή	1
1. Τὸ δίκαιον τῆς ἀσυλίας	3
2. Ανθρωποκτονία	6
3. Καθοσίωσις	10
4. Ἀρπαγή	12
5. Παιδερασία	16
6. Κατασκοπεία	19
7. Αὐτομολία	21
8. Ληστεία	23
9. Απελασία	26
10. Αἰμομιξία	29
11. Κτηνοβασία	36
12. Διγαμία	38
13. Βιαιοπραγία	40
14. Αποστασία	45
15. Τεροσυλία	48
16. Ἐξύβρισις τοῦ βασιλέως δι' ἄνωνύμου λιβέλλου	53
17. Μαγεία, μαντεία καὶ δεισιδαιμονία	54
18. Φαρμακεία	60
19. Ἐμπρησμός	64
20. Μοιχεία	70
21. Πορνεία	78
22. Φθορὰ παρθένου	87
23. Ἐκτρωσις	91
24. Προαγωγή	96
25. Τυμβωρυχία	99
26. Παραχάραξις	101
27. Συκοφαντία	104
28. Ανδραποδισμός	107
29. Κλοπή	111
30. Αἵρεσις	116
31. Ἐπίμετρον	118
Πίναξ πηγῶν	123

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ

- B. Βασιλικά, ἔκδ. H. J. Scheltema, N. van der Wal, D. Holwerda, Groningen 1953 ἐπ. (Βιβλία 1-59), G. E. καὶ C. G. E. Heimbach, Lipsiae 1833 ἐπ. = I. Δ. Ζέπου, ἐν Αθήναις 1912 (Βιβλίον 60)
- BZ Byzantinische Zeitschrift
- C. Codex Iustinianus, ἔκδ. P. Krüger (= C.I.C. τ. II)
- C.I.C. Corpus Iuris Civilis
- C.Th. Codex Theodosianus, ἔκδ. Th. Mommsen καὶ P. M. Meyer
- D. Digesta, ἔκδ. Th. Mommsen (= C.I.C. τ. I)
- Dölger, Reg. F. Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453. 1. Teil: Regesten von 565-1025, München-Berlin 1924
- E. Ἐκλογή, ἔκδ. C. E. Zachariae von Lingenthal = Ζέπων, JGR 2 σ. 3 ἐπ.
- EA Ecloga Aucta (= Ἐκλογάδιον), ἔκδ. D. Simon καὶ Sp. Troianos, FM II σ. 45-86
- EApp. Appendix Eclogae, ἔκδ. L. Burgmann καὶ Sp. Troianos, FM III σ. 24-125
- Ed. Edictum Iustinianum, ἔκδ. R. Schöll καὶ G. Kroll (= C.I.C. τ. III)
- ΕΕΒΣ Ἐπετηρὶς τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν
- EPA Ecloga Privata Aucta, ἔκδ. C. E. Zachariae von Lingenthal = Ζέπων, JGR 6 σ. 7 ἐπ.
- Ἐπαν. Ἐπαναγωγή, ἔκδ. C. E. Zachariae von Lingenthal = Ζέπων, JGR 2 σ. 229 ἐπ.
- ΕρανΑ Ερανάγογε Αucta, ἔκδ. C. E. Zachariae von Lingenthal = Ζέπων, JGR 6 σ. 49 ἐπ.
- Ἐπετ. Ἰστ. Δικ. Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας Αθηνῶν
- ΕΡΓΜ Ecloga ad Prochiron Mutata, ἔκδ. C. E. Zachariae von Lingenthal = Ζέπων, JGR 6 σ. 217 ἐπ.
- FM Fontes Minores [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 1 ἐπ.], ἔκδ. D. Simon, Frankfurt/M 1976 ἐπ.
- Goria, Studi F. Goria, Studi sul matrimonio dell'adultera nel diritto giustiniano e bizantino, Torino 1975
- I. Institutiones, ἔκδ. P. Krüger (= C.I.C. τ. I)
- Kaser, Privatrecht M. Kaser, Das römische Privatrecht [Hb. d. AW. X. 3. 3. 1-2], τ. I-II,² München 1971-1975
- Κουκουλέ, Βίος Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τ. 1-6, ἐν Αθήναις 1948-1957
- Lipšic E. E. Lipšic, Vizantijskoe pravo v period meždju Eklogoj i Prochironom (Častnaja Rasprostrannaja Ekloga), Vizantijskij Vremennik 36 (1974) 42-72

Mommsen, Strafrecht	Th. Mommsen, Römisches Strafrecht, Leipzig 1899 (ἀνατύπ. Graz 1955)
N.	Νεαραὶ Ἰουστινιανοῦ, ἔκδ. R. Schöll καὶ G. Kroll (= C.I.C. τ. III)
N. Λέοντος	Νεαραὶ Λέοντος, ἔκδ. P. Noailles καὶ A. Dain, Paris 1944
OCP	Orientalia Christiana Periodica
Pauli Sent.	Pauli Sententiae, ἔκδ. J. Baviera, Fontes iuris romani antejustiniani, τ. 2, Florentiae 1940, σ. 317 ἐπ.
PG	J. P. Migne, Patrologiae cursus completus, Series graeca, τ. 1 ἐπ., Lutetiae Parisiorum 1857 ἐπ.
Πρ. Ν.	Πρόχειρος Νόμος, ἔκδ. C. E. Zachariae von Lingenthal = Ζέπων, JGR 2 σ. 107 ἐπ.
Pieler, Rechtsliteratur	P. Pieler, Byzantinische Rechtsliteratur ἐν H. Hunger, Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner, τ. 2 [Hb. d. AW. XII. 5. 2], München 1978, σ. 343-480
RE	Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, ἔκδ. ὑπὸ G. Wissowa, Stuttgart 1893 ἐπ.
REB	Revue des Études Byzantines
P.-II.	Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τ. 1-6, Ἀθήνησι 1852-1859 (ἀνατύπ. Ἀθήνησι 1966)
SBM	Synopsis Basilicorum, ἔκδ. C. E. Zachariae von Lingenthal = Ζέπων, JGR 5 σ. 1 ἐπ.
Sinogowitz, Brandstiftung	B. Sinogowitz, Brandstiftung und Brandverursachung im Recht der Ekloge Leons III., «Ἐένιον», Festschrift für Pan. J. Zepos, τ. 1, Athen-Freiburg i.Br.-Köln 1973, σ. 573-588
Sinogowitz, Die Tötungsdelikte	B. Sinogowitz, Die Tötungsdelikte im Recht der Ekloge Leons III. des Isauriers, SZ Rom. Abt. 74 (1957) 316-344
Sinogowitz, Studien	B. Sinogowitz, Studien zum Strafrecht der Ekloge [Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 21], Ἀθήνησι 1956
SZ Rom. Abt. ἦ	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische ἢ Kanonistische Abteilung
Kan. Abt.	
Ζέπων, JGR	Ἰω. καὶ Π. Ζέπου, Jus graecoromanum, τ. 1-6, Ἀθήνησι 1931 (ἀνατύπ. Aalen 1962)
ZSL	H. Oroschakoff, Ein Denkmal des bulgarischen Rechtes (Zakon Sudni Ljudem), Zeitschrift für vergl. Rechtswissenschaft 33 (1916) 141-282

Εἰσαγωγή

Ἄν ὁ ἀριθμὸς τῶν συστηματικῶν ἐργασιῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ βυζαντινοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου δύναται χωρὶς τὸν κίνδυνον ὑπερβολῆς νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς λίαν πενιχρὸς — φαινόμενον τὸ ὁποῖον ὀφείλεται ὄχι μόνον εἰς τὴν εἰσέτι ἀνεπαρκῆ γνῶσιν τοῦ πηγαίου ὑλικοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κατὰ τινα τρόπον ἀποστροφὴν τῶν ρωμαϊστῶν πρὸς τὸ δίκαιον τῆς «παρακμῆς» — τότε εἰς τὸν χῶρον τοῦ βυζαντινοῦ ποινικοῦ δικαίου μόνον περὶ ἐνὸς τεραστίου κενοῦ δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Ἀληθῶς τὰ ἐλάχιστα, εἴτε χρονικῶς εἴτε ἐξ ἐπόψεως ἀντικειμένου περιορισμένα, δημοσιεύματα οὐδὲ στοιχειώδους πληρότητος εἰκόνα τοῦ ἐν τῇ βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ τοῦτο μὲν θεωρητικῶς ἰσχύοντος τοῦτο δὲ πράγματι ἐφαρμοζομένου ποινικοῦ συστήματος ἐξασφαλίζουν.

Ἡ παρούσα ἔρευνα δὲν φιλοδοξεῖ νὰ καλύψῃ τὸ κενὸν τοῦτο. Ἡ ἰδέα τῆς ἐκπονήσεώς της συνελήφθη ἤδη κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς μελέτης τοῦ κειμένου τοῦ Ἐκλογαδίου ἐν τῷ cod.Vind.iur.gr. 2 (olim 3), ὅτε διεπιστώθη ὅτι ἐξ ὅλων τῶν τίτλων του ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐνεφάνιζε τὰς μεγαλυτέρας διαφορὰς ἀπὸ τοῦ κειμένου τῆς Ἐκλογῆς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς *Ecloga Privata Aucta* ἦτο ὁ περὶ τοῦ «Ποιναλίου» τίτλος 17. Σκοπὸς κατὰ ταῦτα τῆς ἐρεῦνης εἶναι ἡ ἐρμηνεῖα τῶν ποινικῶν διατάξεων τοῦ Ἐκλογαδίου βάσει τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν στοιχείων, ὄχι ὅμως μεμονωμένως θεωρουμένων, ἀλλ' ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἐξελίξεως τοῦ ποινικοῦ δικαίου κατὰ τὸ μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων κωδικοποιήσεων, τῆς τοῦ ΣΤ' δηλονότι αἰῶνος ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς τοῦ Θ' αἰῶνος ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ἐκτεινόμενον χρονικὸν διάστημα. Τὸ ὕστερον τοῦτο ὄριον, ἦτοι ἡ σύνταξις τῶν Βασιλικῶν, ἐπελέγη διὰ νὰ ὑπογραμμισθῇ ἀκριβῶς ἡ σημασία των ὡς τοῦ τέρματος τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τῶν ρωμαϊκῶν διατάξεων μὲ τὴν προσδοθεῖσαν αὐταῖς διὰ τῆς μεταϊουστινιανείου νομικῆς ἐπιστήμης γλωσσικὴν μορφήν ὑπὸ τὴν διαδοχικὴν ἐπίδρασιν τῶν νομοθετικῶν ἔργων τῶν Ἰσαύρων ἀφ' ἐνὸς καὶ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων ἀφ' ἑτέρου, εἰς τὸ μεταίχμιον τῶν ὁποίων τοποθετεῖται τὸ Ἐκλογάδιον καὶ ἀποτελεῖ ὡς ἐκ τούτου τὴν πρώτην ἴσως ἐκδήλωσιν τῆς μεταξὺ των ἀντιθέσεως καὶ διαμάχης.

Ὡς βάσις τῆς παρουσίας ἐρεῦνης ἐλήφθη ὁ τίτλος 17 τοῦ Ἐκλογαδίου ὑπὸ τὴν μορφήν, ὑφ' ἣν οὗτος διεσώθη ἐν τῷ cod.Vind.iur.gr. 2¹. Παρὰ τὴν ἀλλήλως ὅμως ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν καὶ ἔναι διατάξεις τοῦ τίτλου 17 τῆς ΕΡΑ, αἱ ὁποῖαι εἴτε ἐλλείπουν ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Ἐκλογῆς, εἴτε ἔχουν ἐν τούτῳ

¹ FM II σ. 45-86.

ὄλως διάφορον διατύπων. Ἐὰν ἡ κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἐκλογαδίου διατυπωθεῖσα ὑπόθεσις, ὅτι ἡ ΕΡΑ ἀπετελέσθη ἐκ τῆς συνενώσεως εἰς ἐνιαῖον κείμενον Ἐκλογῆς καὶ Ἐκλογαδίου², εἶναι ὀρθή, πᾶσα ἄλλη ἐξήγησις, πλὴν τοῦ ὅτι αἱ ἐν λόγῳ ποινικαὶ διατάξεις ἀρχῆθεν ἀνήκον εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ἐκλογαδίου, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ. Ἄλλωστε τόσον ἐκ τῆς μελέτης τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς ΕΡΑ ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν τῆς Ἐκλογῆς³, ὅσον καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ κειμένου τοῦ cod.Vind.iur.gr. 2⁴ γεννῶνται εὐλογοὶ ἀμφιβολίαι ὡς πρὸς τὴν πληρότητα τοῦ τίτλου 17, ὡς οὗτος διεσώθη ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ.

Κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν καθ' ἕκαστα κεφαλαίων τοῦ «Ποιναλίου» τοῦ Ἐκλογαδίου ἐλήφθη ἰδιαίτερος ὑπ' ὄψιν τὸ ἀντίστοιχον δίκαιον τῆς Ἐκλογῆς καὶ αἱ ἐπ' αὐτοῦ ἐρμηνευτικαὶ ἐργασίαι τοῦ Β. SINOLOWITZ⁵, ἀποφευγομένης ὁμως τῆς ἐπαναλήψεως τῆς ἐπιχειρηματολογίας του, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκεῖνας, καθ' ἃς ἡ διατύπωσις τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀναλυομένου χωρίου τῆς Ἐκλογῆς ταυτίζεται πρὸς τὸ ἐρμηνευόμενον τοῦ Ἐκλογαδίου. Ἐξαίρεσις ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐγένετο μόνον ὡς ἀκίβητος ἐπέβαλε τοῦτο ἡ ἀνάγκη θεμελιώσεως τῶν ἐνίοτε ἀποκλινουσῶν ἀπόψεων τοῦ γράφοντος.

Ἡ φύσις τῶν ἐρμηνευομένων ποινικῶν διατάξεων, τῶν ὁποίων ἡ προβληματικὴ περιορίζεται κατὰ κανόνα εἰς θέματα τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τῶν προβλεπομένων ἐγκλημάτων ἢ τῶν ἀπειλουμένων ποινῶν, εἰς ἐλαχίστας περιπτώσεις (ὡς π.χ. ἐπὶ τῆς ἀνθρωποκτονίας) ἠνόησε τὴν ἀναμόχλευσιν γενικωτέρων θεμάτων τῆς ποινικῆς ἐπιστήμης. Κατὰ τὰ λοιπὰ καὶ μέχρις ἐκπονήσεως εὐρυτέρας συνθετικῆς ἐργασίας περὶ τοῦ ποινικοῦ δικαίου ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει ἐξυπακούονται ἰσχύοντα τὰ περὶ τοῦ ποινικοῦ δικαίου τῶν Ῥωμαίων διδασκόμενα⁶. Τέλος δεόν νὰ διευκρινισθῇ ὅτι ἡ χρησιμοποίησις τῆς συγχρόνου ποινικῆς ὀρολογίας ἐγένετο διὰ λόγους πρακτικοῦς.

² Ἀντίθετι σ. 51. Πρὸς καὶ F. GORIA, Sulla data e l'origine dell'Ecloga Privata Aucta, Studi Parmensi 20 (1977) 305-323.

³ Τὸ θέμα τοῦτο θὰ τύχη ἐκτενοῦς διαπραγματεύσεως εἰς τὰ προλεγόμενα τῆς ὑπὸ τοῦ L. BURGMANN (Φραγκφούρτη) ἐτοιμαζομένης νέας κριτικῆς ἐκδόσεως τῆς Ἐκλογῆς.

⁴ Βλ. κατωτ. ἐν κεφ. 10.8. καὶ 11.2 τὴν ἐρμηνείαν τοῦ χωρίου ΕΑ 17.12.

⁵ Βλ. τὰς κυριωτέρας τούτων ἐν τῷ πίνακι τῶν βραχυγραφῶν.

⁶ Θεωρῶ σκόπιμον νὰ κάμω εἰς τὴν θέσιν ταύτην μνείαν τῆς μελέτης τοῦ R. BONINI, Ricerche di diritto giustiniano [Seminario giuridico della Università di Bologna, 52], Milano 1968, ἕνεκα τῆς σημασίας της διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ ποινικοῦ δικαίου, οὐσιαστικοῦ τε καὶ δικονομικοῦ.

1. Τὸ δίκαιον τῆς ἀσυλίας

ΕΑ 17.1: *Μηδεὶς τὸν ἐν ἐκκλησίᾳ προσφεύγοντα βία ἀφαιρείσθω ἀλλὰ τὴν αἰτίαν τοῦ πρόσφυγος κατάδηλον ποιείτω τῷ ἱερεῖ καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβανέτω τὸν πρόσφυγοντα μετὰ τῶν ἀσφαλῶν τοῦ νομίμως ζητηθῆναι καὶ διοικηθῆναι τὸ κατ' αὐτὸν κεφάλαιον. Ὁ γὰρ τοῦτο μὴ φυλάττων, ἀλλὰ τὸν πρόσφυγα ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας βία ἀποσπῶν, ζῖφει τιμωρείσθω.*

1. Ἡ πλειονότης τῶν ἐρευνητῶν συμφωνεῖ περὶ τοῦ ὅτι τὸ δίκαιον τοῦ ἀσύλου καθιερώθη ἐθιμικῶς¹. Αἱ πρῶται νομοθετικαὶ ρυθμίσεις, ὧν τὸ κείμενον σώζεται, ἀρχικῶς μὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν περιορισμῶν τοῦ ὑφισταμένου δικαιώματος, βραδύτερον δὲ ἐπεξετάθησαν καὶ εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ². Ποινικαὶ κυρώσεις κατὰ τῶν ὑπαιτίων παραβίασεως τῶν περὶ ἀσύλου διατάξεων, τὸ ὅποιον καὶ μᾶς ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερος ἐνταῦθα, ἐθεσπίσθησαν τὸ πρῶτον, ὡς φαίνεται, κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα. Ἡ τοιαύτη ποινικὴ πρόβλεψις συνίστατο εἴτε εἰς παραπομπὴν εἰς τὰς περὶ ἱεροσυλίας διατάξεις, οὔ ἐγκλήματος τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν ἐθεωρήθη ὅτι ἐπλήρου πᾶσα παραβίασις τῶν περὶ ἀσύλου διατάξεων, εἴτε εἰς ρητὴν μνείαν τῆς ἀπειλουμένης ποινῆς, ἐν προκειμένῳ τιμωρίας κεφαλικῆς.

2. Διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν διατάξεων τούτων, αἱ ὁποῖαι περιελήφθησαν εἰς τὸν Κώδικα³, μετὰ τῶν τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον προβλεπουσῶν νεαρῶν⁴ ἀπηρτίσθη τὸ ἰουστινιάνειον σύστημα ρυθμίσεως τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἀσύλου. Τοῦτο χαρακτηρίζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τὴν διὰ τῆς εἰσαγωγῆς πολλῶν διακρίσεων τὰσιν περιορισμοῦ τόσοσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ δικαιώματος, ἰδίως ὅπου τοῦτο εἶχε δημοσιονομικὰς ἢ γενικώτερον οἰκονομικὰς ἐπιπτώσεις, ὅσον καὶ τῆς σχετικῆς πρὸς τὸ ἄσυλον δικαιοδοσίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὀργάνων⁵, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τὴν ἀδιαμφισβήτητον προσπάθειαν ἐξασφα-

¹ Βλ. τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν παρὰ Ε. HERMAN, *Zum Asylrecht im byzantinischen Reich*, OCP 1 (1935) 204 ἐπ. Πρόσθετος Η. LANGENFELD, *Christianisierungspolitik und Sklavengesetzgebung der römischen Kaiser von Konstantin bis Theodosius II* [Antiquitas, 1.26], Bonn 1977, σ. 107 ἐπ.

² C. Th. 9.45.1 (ἐτ.392), 9.40.16 (ἐτ.398), 9.45.3 καὶ 5 (ἐτῶν 398 καὶ 432).

³ C. 1.12.2 (ἐτ.409), 3 (ἐτ.431) καὶ 6 (ἐτ.466).

⁴ N. 17.7 (ἐτ.535), 37.10 (ἐτ.535), 117.15.1 (ἐτ.542), 161.1.2 (ἐτ. 574), Ed. 10 καὶ 13.10.4, 20.

⁵ Σημαντικὸν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἄγνωστον ἐγγραφοῦν ἐπεσήμανεν ὁ Κ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΟΠΟΥΛΟΣ, 'Ανέκδοτον ἐγγραφοῦν περὶ ἀσυλίας καὶ νομοθετικῆς τεχνικῆς Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 29 (1954) 113 ἐπ. καὶ ἐξέδωκεν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ανέκδοτος περὶ ἀσυλίας ἐπιστολὴ τοῦ Ἀρέθια πρὸς Λέοντα τὸν Σοφόν», Πελοποννησιακὰ 5 (1962) 1-20. Νέα ἐκδοσις: L. G. WESTERINK, *Arethae scripta minora*, τ.1, Leipzig 1968, σ. 257-259.

λίσεως τῶν δικαιωμάτων τῶν φυγάδων ἐντὸς τῶν ἐπιτρεπομένων ὁρίων διὰ τῆς ἀύστηρᾶς τιμωρίας τῶν μὴ σεβομένων ταῦτα.

3. Ἐπὶ τῶν Συρίων αὐτοκρατόρων ὑπέστη τὸ δίκαιον τοῦ ἀσύλου διὰ τῆς Ἐκλογῆς (17.1)⁶ σημαντικωτάτην τροποποίησιν ἔναντι τοῦ μέχρι τότε ἰσχύοντος ἰουστινιανείου δικαίου. Πρῶτον αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀρχαὶ ὑποχρεοῦνται νὰ παραδώσουν τὸν πρόσφυγα εἰς τὰ ἀρμόδια πολιτειακὰ ὄργανα, ἐφ' ὅσον τὰ τελευταῖα ταῦτα παράσχουν ἐγγυήσεις, ὅτι θὰ τηρήσουν τὸν νόμον κατὰ τὴν ἐκδίκασιν τῆς ἔναντίον του κατηγορίας. Δεύτερον κατὰ τοῦ παραβάτου τῆς διατάξεως καὶ ἀποσπῶντος, προφανῶς διὰ τῆς ἀσκήσεως βίας, τὸν πρόσφυγα ἀπειλεῖται ὄχι πλέον, ὡς μέχρι τοῦδε, θανατικὴ ποινὴ, ἀλλὰ μόνον 12 ραβδισμοί⁷. Διὰ τῆς ὡς ἄνω διατάξεως δὲν ἀνατρέπεται τελείως ἡ ρύθμισις τῆς ἰουστινιανείου νομοθεσίας, διότι, ὡς φρονῶ, ἐξακολουθεῖ αὕτη νὰ ἐφαρμόζεται καὶ ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς Ἐκλογῆς ὡς πρὸς τὰ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἀσύλου ἀποκλειόμενα πρόσωπα. Μὲ ἄλλας λέξεις ἡ διάταξις Ε.17.1 δὲν ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῶν προσφύγων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐμπίπτουν εἰς τὰς ἀπαγορευτικὰς διατάξεις, τὰς ἐκδοθείσας ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ Χριστιανῶν αὐτοκρατόρων.

4. Ἰουστινιανείου ἐπίσης δίκαιον θὰ ἐφαρμοσθῆ καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν νὰ ἐπακολουθήσῃ ποινικὴν δίκην, διότι ἡ ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Ἐκλογῆς φράσις «*τοῦ νομίμως ζητηθῆναι καὶ διοικηθῆναι τὸ κατ' αὐτὸν κεφάλαιον*» δεόν νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀναφερομένη τόσο ἐν τὸ οὐσιαστικόν, ὅσον καὶ εἰς τὸ δικονομικὸν ποινικὸν δίκαιον. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι διὰ τοῦ τίτλου 17 τῆς Ἐκλογῆς ἐπεχειρήθη ἐκτεταμένη ἀναμόρφωσις τῶν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ πρώτου ἀνηκόντων ὁρισμῶν πρὸς περιστολὴν τῶν ἐκ τῆς μεγάλης ἐλευθερίας τοῦ ποινικοῦ δικαστοῦ κατὰ τὴν ἐπιμέτρησιν τῆς ποινῆς κινδύνων ἀυθαιρεσίας, ἐξ ἴσου ἀληθὲς ὅμως εἶναι ὅτι αἱ διατάξεις τοῦ τίτλου τούτου ἐλαχίστας καινοτομίας εἰσάγουν ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθητέαν διαδικασίαν.

5. Παρὰ τὴν κατὰ τὰ ἀνωτέρω μὴ πλήρη ἀνατροπὴν τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, καθίσταται προφανές, ὅτι διὰ τῆς νομοθετικῆς ταύτης μεταρρυθμίσεως τῶν Ἰσαύρων, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεδιώχθη ὁ περιορισμὸς τῶν ἐπεμβάσεων τῆς Ἐκκλησίας εἰς ζωτικὸς διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας χώρους, ὡς εἶναι ἡ ἀπονομὴ τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης, ἡ προστασία τῶν προσφύγων ἀπέβη ὑποτυπώδης. Τοῦτο καθίσταται ἔκδηλον καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν Ε. 17.1 δὲν προσδιορίζεται σαφῶς ἡ φύσις τῆς παρασχετέας ἐγγυήσεως⁸, διὰ νὰ κριθῆ ἡ δεσμευτικότης αὐτῆς, οὔτε, ὅπερ καὶ κυριώτερον, αἱ συνέπειαι διὰ τὸ τὸν φυγάδα παραλαβὸν κρατικὸν ὄργανον ἐν περιπτώσει

⁶ Τὴν περὶ ἀσύλου διάταξιν τῆς Ε. ἐπανελάβεν ὁ ZSL ἐν κεφ. 16 (σ. 230 ἐπ.).

⁷ Ἡ Ε. χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρον «ἀλλακτά», περὶ οὗ βλ. SINOLOWITZ, Studien σ. 29 σημ. 6.

⁸ Βλ. περὶ ταύτης Σ. ΤΡΩΙΑΝΟΥ, Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων παρεχομένων ἐνόρκων ἐγγυήσεων, Ἐπετ. Ἰστ. Δικ. 12 (1965, κυκλ. 1968) 151.

μὴ τηρήσεως τοῦ ὄρου περὶ συμφώνου πρὸς τοὺς νόμους μεταχειρίσεως τοῦ ὑποδίκου. Ἐξ αὐτοῦ βεβαίως δὲν περιορίζεται τὸ δικαίωμα τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς ὑπὸ τοῦ ἰδίου αὐτῆς δικαίου προβλεπομένας ποινάς, μάλιστα δὲ ἀφορισμόν, κατὰ τῶν παραβατῶν τῶν ἐπιταγῶν της, ἀλλ' ἡ σημασία τοῦ μέτρου τούτου δὲν πρέπει νὰ ὑπερβάλλεται ἐν ὄψει τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος αὐτοκρατόρων κρατουσῶν συνθηκῶν εἰς τὰς σχέσεις μεταξύ Κράτους καὶ Ἐκκλησίας. Ἡ ρύθμισις τῆς Ἐκλογῆς ἐπανελήφθη ἐπὶ λέξει εἰς ΕΡΑ 17.1 καὶ εἰς ΕΡΓΜ 18.1.

6. Τὸ κεφ. 1 τοῦ τίτλου 17 τοῦ Ἐκλογαδίου συντίθεται ἐκ δύο ἐδαφίων. Τὸ πρῶτον ἀποτελεῖ ἐπανάληψιν τῆς διατάξεως Ε. 17.1.1. Διὰ τοῦ δευτέρου ἀντιμετωπίζεται ἡ περίπτωσις τῆς βιαίας ἀποσπάσεως τοῦ φυγάδος ἀπὸ τὸν τόπον τοῦ ἀσύλου καὶ ἀπειλεῖται κατὰ τοῦ δράστου ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου διὰ τοῦ ξίφους. Οὕτως ἔχομεν ἐπάνοδον εἰς τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον, ἐγκαταλειπομένης τῆς ἐξαιρετικῶς ἠπίας ποινικῆς μεταχειρίσεως τῶν «12 ἀλλακτῶν» τῆς Ἐκλογῆς. Ἡ διατύπωσις τοῦ Ἐκλογαδίου ἀποτελεῖ πιθανώτατα προσπάθειαν ἐξευρέσεως συμβιβαστικῆς λύσεως μεταξύ τῶν ἀντιτιθεμένων συμφερόντων τῆς πολιτείας νὰ διατηρήσῃ ἀμείωτον τὴν ποινικὴν δικαιοδοσίαν τῶν ὀργάνων της καὶ τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐξασφαλίσῃ μείζονας ἐγγυήσεις σεβασμοῦ τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἀσύλου⁹.

7. Ἡ ἐξέλιξις εἰς τὰ μεταγενέστερα νομοθετικὰ κείμενα δὲν ὑπῆρξεν ἀπηλλαγμένη παλινδρομήσεων. Ἐν Πρ. Ν. 39.7 οὐδὲν ὀρίζεται περὶ τῆς τύχης τοῦ καταφυγόντος εἰς ἐκκλησίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς ἀναβίωσις τῆς ἰουστινιανείου ρυθμίσεως, ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ὡς κατάργησις τῆς διατάξεως Ε. 17.1.1. Ἡ βιαία ἀπόσπασις τοῦ φυγάδος τιμωρεῖται διὰ δαρμοῦ, κουρᾶς καὶ διηνεκοῦς ἐξορίας¹⁰, ἤτοι ἠπιώτερον τοῦ Ἐκλογαδίου, ἀλλ' αὐστηρότερον τῆς Ἐκλογῆς. Ἡ αὐτὴ διάταξις ἐπαναλαμβάνεται καὶ εἰς Ἐπαν. 40.9. Κατὰ τὴν διὰ τῶν Βασιλικῶν γενομένην κωδικοποίησιν ἐπανελήφθησαν δύο ἀντίθετοι ἀρχικῶς μεταξύ των διατάξεις, αἱ ὁποῖαι ὁμως διὰ τῆς τροποποιήσεως τῆς πρώτης ἐνηρμονίσθησαν πρὸς ἀλλήλας. Οὕτως εἰς μὲν 5.1.13 περιέχεται τὸ χωρίον C. 1.12.6, εἰς δὲ 60.45.18 ἐπαναλαμβάνεται αὐτουσία ἡ διάταξις τοῦ Προχείρου Νόμου. Εἰς τὴν πρώτην ὁμως ἐκ τῶν δύο διατάξεων ἀντικατεστάθη ἡ ὑπὸ τοῦ Κώδικος προβλεπομένη κεφαλικὴ ποινὴ διὰ τῆς ποινῆς τῆς ἱεροσυλίας, ἥτις συμφώνως πρὸς B. 60.45.12 εἶναι, ἀναλόγως τῶν συνθηκῶν (βλ. κατωτ. κεφ. 15 περὶ τοῦ ἐγ-

⁹ Ὡς πρὸς τοὺς χώρους, τοὺς ὁποίους καλύπτει ὁ ὄρος «ἐκκλησία» εἰς τὰ προαναφερθέντα νομικὰ κείμενα βλ. τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Θεοδώρου Βαλαμῶνος εἰς τοὺς καν. 76 καὶ 97 τῆς Πενθέκτης Συνόδου (P.-II. τ. 2 σ. 481 ἐπ. καὶ 537 ἐπ. ἀντιστοιχῶς).

¹⁰ Τὸν μεταἰουστινιάνειον χαρακτῆρα τῆς ποινῆς ὀρθῶς ἐπισημαίνει ἤδη ὁ FR. BIENER, Beiträge zur Revision des justinianischen Codex, Berlin 1833 (ἀνατύπ. Aalen 1970), σ. 176, ἐξ ἀφορμῆς προτάσεως πρὸς ἀποκατάστασιν χωρίου εἰς τὸν Κώδικα.

κλήματος τούτου), τύφλωσις ἢ δαρμός, κουρά καὶ ἐξορία. Ἐπομένως κατὰ τὸ δεύτερον σκέλος δὲν ὑφίσταται πλέον διάστασις μεταξύ τῆς διατάξεως ταύτης καὶ τῆς 60.45.18. Κατὰ συνέπειαν τόσον εἰς τὸ κείμενον τῆς ΕΑ, ὅσον καὶ εἰς τὸ τῶν Βασιλικῶν διαπιστοῦται μερικὴ μόνον ἐπάνοδος εἰς τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον, ἀλλ' ἐπὶ διαφορῶν σημείων, τουτέστιν ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου κειμένου εἰς τὸν τομέα τοῦ οὐσιαστικοῦ ποινικοῦ δικαίου, ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου εἰς τὸν τρόπον ἀντιμετωπίσεως τῶν ἀνακυπτόντων διαδικαστικῶν θεμάτων.

2. Ἀνθρωποκτονία

ΕΑ 17.2: *Ὁ φονεύων ἐκουσίως ζῖφει τιμωρεῖσθω.*

ΕΑ 17.3: *Ὁ φονεύων ἀκουσίως τυπτόμενος ἐξοριζέσθω.*

1. Εἰς σχετικῶς προσφάτους ἐργασίας¹ περὶ τοῦ φόνου εἰς τὸ βυζαντινὸν δίκαιον ἐπισημαίνονται αἱ σημαντικαὶ διαφοραὶ τοῦ δικαίου τῆς Ἐκλόγῃς ἀπὸ τῆς ἀντιστοίχου ἰουστινιανείου ρυθμίσεως, περιεχομένης εἰς D. 48.8 καὶ C. 9.16. Ἡ ἐπανάληψις τῶν παρατηρήσεων ἐπὶ τῶν διαφορῶν τούτων ἐνταῦθα δὲν κρίνεται ἀπαραίτητος· περιορίζομαι μόνον νὰ σημειώσω, ὅτι αὗται ἐντοπίζονται κυρίως εἰς τὴν διαφοροποίησιν τῶν ἀπειλουμένων ποινῶν ἐν ἀντιστοιχίᾳ πρὸς τὰς εἰσαγομένας διακρίσεις τοῦ βαθμοῦ τῆς ὑπαιτιότητος καὶ εἰς τὴν καθιέρωσιν ὑπὸ τῆς Ἐκλόγῃς δικαστικῶν τεκμηρίων κατὰ τὴν διαπίστωσιν τῆς τελευταίας ταύτης, περιοριζομένης τοιούτοτρόπως οὐσιωδῶς τῆς ἐν τῷ ἰουστινιανείῳ δικαίῳ κρατοῦσης ἐλευθερίας τοῦ ποινικοῦ δικαστοῦ ὡς πρὸς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἀποδεικτικοῦ ὑλικοῦ.

2. Ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἱκανὸν ἀριθμὸν τῶν περὶ φόνου διατάξεων τῆς Ἐκλόγῃς (17.45–49), αἱ ὁποῖαι ἐπαναλαμβάνονται αὐτούσαι μὲν ἀλλὰ μὲ διάφορον σειρὰν εἰς τὴν ΕΡΑ (17.5–9), ἐντύπωσιν προκαλεῖ ἡ λιτότης τῶν ἀντιστοιχῶν ὀρισμῶν τοῦ Ἐκλογαδίου, ὅπου ἡ ποινικὴ πρόβλεψις ἐξαντλεῖται εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ φόνου εἰς «ἐκούσιον» καὶ «ἀκούσιον». Ἡ διάκρισις αὕτη, μὴ εὐρίσκουσα ὀρολογικὸν ἔρεισμα εἰς τὴν ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν, φέρει τὸ κείμενον τοῦ Ἐκλογαδίου πλησιέστερον πρὸς τὸ τῆς Ε., συγχρόνως ὅμως καὶ τὸ ἀπομακρύνει ταύτης, διότι ἀγνοεῖ τὰς μεταξύ τῶν δύο ἄκρων ἐνδιαμέσους βαθμίδας τῆς νομοθεσίας τῶν Ἰσαύρων. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἐκουσίου φόνου εἰς τὴν ΕΑ δὲν δύναται νὰ ταυτίζεται κατὰ τὸ περιεχόμενον πρὸς τὴν ὁμώνυμον ἔννοιαν τῆς Ε. Δουθέντος ὅτι, ὡς ἤδη ἐξετέθη, ἡ τελευταία αὕτη ἔχει ἐπαρκῶς ἐρευνηθῆ, τὸ πρό-

¹ SINOLOWITZ, Die Tötungsdelikte σ. 316 ἐπ. · Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Τὸ φονικὸν καὶ ἡ ἀποζημίωσις τοῦ παθόντος, Ἀθῆναι 1960, σ. 18 ἐπ.

βλημα έντοπίζεται εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς έννοίας «έκούσιος φόνος» εἰς τὸ Έκλογάδιον.

3. Εἰς τὴν lex Cornelia de sicariis et veneficis υπέκειντο πάντες οἱ διαπράττοντες άνθρωποκτονίαν ἐκ προθέσεως². Τὴν ἀρχὴν ταύτην ἠκολούθησε καὶ ἡ Ε., παρεκκλίνας μόνον κατὰ τὸ ὅτι τὸν φόνον ἐν θυμῷ υπήγαγεν εἰς ἰδίαν ρύθμισιν (17.46), ἐνῶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐθεώρει τοῦτον, ἐνεκα τῆς παρ' αὐτῷ υπάρξεως τοῦ στοιχείου τοῦ animus occidendi, ὡς ἐμπύπτοντα εἰς τὰς διατάξεις τῆς lex Cornelia. Ἡ διαφορὰ ὁμως αὐτὴ σημαντικῶς ἠμβλύνη ἐν τῇ πράξει, μέχρι τοῦ σημείου νὰ διατηρήσῃ θεωρητικὴν μόνον σημασίαν, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς extraordinaria cognitio κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἡγεμονίας³. Προκειμένου περὶ τοῦ Έκλογαδίου οὐδεμία καταλείπεται ἀμφιβολία ὅτι ἡ έννοια τοῦ «έκουσίου φόνου» περιλαμβάνει πάσας τὰς ἐκ προμελέτης τελουμένης άνθρωποκτονίας, καθῶς καὶ τὰς ἐν θυμῷ διαπραττομένας.

4. Τὸ τελευταῖον τοῦτο συμπέρασμα ἐπιβάλλεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἄλλως θὰ ἔπρεπε αἱ άνθρωποκτονίαι αὐταὶ νὰ τιμωροῦνται ὡς «ἀκούσιοι φόνοι», πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἐσήμαινε ρύθμισιν ἐπεικεστέραν καὶ αὐτῆς τῆς Ε. Τοιοῦτον συμπέρασμα δὲν δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ ὅλου πνεύματος τοῦ Έκλογαδίου. Ἡ μεγάλη δυσχέρεια ὁμως εἰς τὴν παροῦσαν ἐρμηνευτικὴν προσπάθειαν ἀνακύπτει κατὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων μεταξὺ έκουσίου καὶ ἀκουσίου φόνου καὶ συγκεκριμένως κατὰ τὴν υπαγωγήν εἰς τὴν ἑτέραν τῶν έννοιῶν τῶν ἐν συμπλοκῇ τελουμένων άνθρωποκτονιῶν, λαμβανομένου ἰδίως υπ' ὄψιν ὅτι ἡ Ε. (17.47-48) ἄλλοτε μὲν κατατάσσει ταύτας εἰς τοὺς έκουσίους καὶ ἄλλοτε εἰς τοὺς ἀκουσίους φόρους. Μεθοδολογικῶς θεωρῶ σκόπιμον, νὰ προταχθῇ ὁ προσδιορισμὸς τῆς έννοίας τοῦ «ἀκουσίου φόνου», ὁπότε ἐξ αὐτοῦ θὰ ἀνακύψουν αὐτομάτως τὰ ζητούμενα ὅρια.

5. Κατὰ τὴν Ε. 17.48 «ὁ ἐν μάχῃ μετὰ χειρὸς τύπτων καὶ φονεύων, τυπτέσθω καὶ ἐξοριζέσθω ὡς ἀκουσίως φονεύων». Ἐρμηνεύων τὴν διάταξιν ταύτην ὁ SINOLOWITZ⁴ μὲ γνώμονα τὴν προσπάθειαν τοῦ συντάκτου τῆς Ε., νὰ περιορίσῃ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ δικαστοῦ κατὰ τὴν ἐπιμέτρῃσιν τῆς ποινῆς διὰ τοῦ κατὰ τὸ δυνατόν ἐπακριβοῦς καθορισμοῦ τῆς ἀντικειμενικῆς καὶ υποκειμενικῆς υποστάσεως τῶν καθ' ἕκαστον ἐγκλημάτων, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἰουστινιάνειον ρύθμισιν καὶ τὰς σχετικὰς πηγὰς τοῦ κανονικοῦ δικαίου, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι διὰ τῆς διατάξεως ταύτης εἰσάγεται ἐξαίρεσις εἰς τὴν γενικὴν ἀρχὴν τοῦ δικαίου τῆς Ε. τῆς μὴ τιμωρίας τῆς ἄνευ προθέσεως τελουμένης άνθρωποκτονίας. Σκοπὸς τῆς παρούσης μελέτης δὲν εἶναι ὁ σχολιασμὸς τῶν ποινικῶν διατάξεων τῆς Ε. ἐν πάσῃ ὁμως

² MOMMSEN, Strafrecht σ. 626.

³ SINOLOWITZ, Die Tötungsdelikte σ. 320 ἐπ.

⁴ Αὐτόθι σ. 339 καὶ 343.

περιπτώσει ή διατύπωσις οίασδήποτε αντίθετου τυχόν απόψεως δέν είναι δυνατή πρό τής νέας έκδόσεως του κειμένου τούτου, διότι, ως είναι εύνότητον, ή παραμικρά μεταβολή (π.χ. ή προσθήκη άρθρου πρό του «άκουσίως») ύά έπηρεάση άμέσως τήν έρμηνείαν του.

6. Έπί του Έκλογαδίου τδ γενικδν τής διατυπώσεως έπιβάλλει μεγάλην φειδδ εις τήν έξαγωγήν περιοριστικδν συμπερασμάτων, έφ' όσον ύφίσταται οίουδήποτε βαθμού ύπαιτιότητος του πράξαντος. Τδ ζήτημα ένταύθα είναι εάν ή εύθύνη τούτου έπεκτείνεται και έπί πάσης μορφής άντικειμενικού αίτιώδους συνδέσμου μεταξύ τής ένεργείας και του άποτελέσματος, με άλλας λέξεις εάν τδ ύποκείμενον τής ένεργείας εύθύνεται και έν έλλείψει του στοιχείου τής ύποκειμενικής ύπαιτιότητος. Σαφή διαστολήν μεταξύ άνθρωποκτονίας έξ άμελείας και άνθρωποκτονίας άνευ ύπαιτιότητος τελεσθείσης άνευρίσκομεν τδ πρώτον εις τδν Νομοκάνονα εις ΙΔ' Τίτλου⁵, χωρίς όμως δια τής μέχρι τουδε έρεύνης τδν πηγδν να δύναται να προσδιορισθί, εάν τδ χωρίον τούτο άνάγεται εις τήν άρχικήν ή τήν κατά τδν Θ' αιώνα γενομένην έπεξεργασίαν⁶. Η διάκρισις δέ αύτη, περισσότερο ή όλιγώτερον εύκρινώς άπαντδ και εις μεταγενεστέρας βυζαντινάς νομικάς πηγάς⁷, τόσον κοσμηκής, όσον και εκκλησιαστικής προελεύσεως, ως εις Νεαράν του Κωνσταντίνου Η' (Ζ') Πορφυρογεννήτου⁸, εις σχόλιον του Ρωμανού εις χωρίον τδν Βασιλικδν⁹, ως και εις τδ Σύνταγμα κατά στοιχείον του Ματθαίου Βλαστάρεως¹⁰. Έκ τδν πηγδν τούτων προκύπτει, ότι ή άνευ ύπαιτιότητος τελουμένη άνθρωποκτονία ουδεμίαν επέσυρε ποινήν. Τούτο δέ όχι μόνον εις τδ πεδίον του πολιτειακού, αλλά και του κανονικού δικαίου, ως προκύπτει άπό τήν (μεταγενεστέραν πάντως) πρακτικήν τδν εκκλησιαστικδν δικαστηρίων¹¹. Η ύπό

⁵ Νομοκ. ΙΔ' Τίτλων 9.26 (Ρ.-Π. τ. 1 σ. 200): «καί έστι (έν. ποινή) του μέν εκουσίου φδνου . . . , έπί δέ του κατά βλακειάν ήγγουν άμέλειαν φονεύοντος πενταετής έξορία· έπί δέ του άκουσίου συγγνώμη δίδοται».

⁶ Ούτω και SINOLOWITZ, Die Tötungsdelikte σ. 342.

⁷ Τήν διάκρισιν τδν φόνων εις τδ βυζαντινδν δίκαιον έρευνδ και ό Κ. ΓΑΡΔΙΚΑΣ, Σύγκρισις του βυζαντιακού φονικού δικαίου προς τδ άρχαϊον έλληνικδν και μάλιστα τδ άττικδν δίκαιον, Τόμος προς τιμήν Κ. Τριανταφυλλοπούλου, Αθήναι 1959, σ. 6 έπ., άλλ' ή άνάλυσις τδν πηγδν έν τδ συνδλω των άνεξαρτήτως χρονικής σειράς όδηγεϊ τούτον εις ύπερμέτρους γενικεύσεις.

⁸ Βλ. ΖΕΠΩΝ, JGR 1 σ. 231 (DÖLGER, Reg. 676).

⁹ Εις Β. 60.39.3 §1.

¹⁰ Στοιχ. Φ κεφ. 8 (Ρ.-Π. τ. 6 σ. 494), όπου επαναλαμβάνεται τδ ως άνω χωρίον του Νομοκ. εις ΙΔ' Τίτλους.

¹¹ Βλ. δύο αποφάσεις του άρχιεπισκοπικού δικαστηρίου τής Πρώτης Ίουστινιανής έπί Δημητρίου του Χωματιανού έν J. B. PITRA, Analecta sacra et classica Spicilegio Solesmensi parata, τ. VI. Juris ecclesiastici Graecorum selecta paralipomena, Parisiis - Romae 1891 (άνατύπ. Farnborough 1967), σ. 499 έπ. και 533 έπ., ένθα ή εκθεσις τδν γεγονδτων δεικνύει ότι εις άμφοτέρας τās περιπτώσεις ή άνθρωποκτονία ώφείλετο εις άμέλειαν του δράστου. Πρβλ. και σχόλιον του Θεοδώρου Βαλασαμδνος εις τδν καν. 43 Βασιλ. (Ρ.-Π. τ. 4 σ. 190 έπ.).

τῶν ἀρμοδίων δικαιοδοτικῶν ὀργάνων τῆς Ἐκκλησίας τοιαύτη ἐρμηνεία τῶν σχετικῶν κανονικῶν διατάξεων¹², μὴ διακρινομένων κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπὶ σαφηνεία, εἶναι ἰδιαιτέρως μεγάλης σημασίας, ἐν ᾧ τῆς ἐπιδράσεως, τὴν ὁποῖαν αἱ διατάξεις αὗται ἤσκησαν, ὡς ἔχει πειστικῶς καταδειχθῆ¹³, ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ποινικοῦ δικαίου τῆς Ε. καὶ δι' αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ὅλου βυζαντινοῦ δικαίου.

7. Ἐν προκειμένῳ φρονῶ ὅτι ὁ συντάκτης τοῦ Ἐκλογαδίου δὲν παρεξέκλινε τῆς τοιαύτης θεωρήσεως τοῦ προβλήματος καὶ ὅτι ἠθέλησε τὴν ὑπαγωγὴν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀκουσίου φόνου ναὶ μὲν τοῦ πραχθέντος ἄνευ πάσης φονικῆς θελήσεως, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἄνευ ὑπαιτιότητος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ προσέκρουεν εἰς θεμελιώδη τοῦ ἐξείλιγμένου ποινικοῦ δικαίου ἀρχήν. Κατὰ συνέπειαν ἀκούσιος φόνος εἶναι ἢ ἐξ ἀμελείας, ἀδιαφόρως βαρείας ἢ ἐλαφρᾶς, τελεσθεῖσα ἀνθρωποκτονία. Ἐξ αὐτοῦ προκύπτει ὅτι ἐκούσιος φόνος κατὰ τὸ Ἐκλογάδιον εἶναι ὁ πραττόμενος ἐκ δόλου, εἴτε ἀμέσου εἴτε ἐνδεχομένου, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἀποπειρας¹⁴. Ὑπὸ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ἢ ἐν τῷ Ἐκλογαδίῳ ρύθμισις τῆς ἀνθρωποκτονίας εἶναι αὐστηροτέρα τῆς ἐν τῇ Ε., διότι διατηρήσασα τὴν διὰ τῆς θεωρίας εἰσαχθεῖσαν, ἄγνωστον εἰς τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον, διάκρισιν τῶν φόνων εἰς ἐκούσιους καὶ ἀκούσιους, ἀπήλειψε τὰς τὴν ἐπιεικεστέραν ἀντιμετώπισιν τῶν φόνων ἐν θυμῷ καὶ ἐν συμπλοκῇ θεσπιζούσας διατάξεις τῆς Ε. καὶ ἐπανῆλθε τοιουτοτρόπως εἰς τὰς βασικὰς γραμμὰς τοῦ περὶ ἀνδροφόνων Κορνηλίου νόμου μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι αἱ ποινικαὶ συνέπειαι τῆς ὑπάρξεως *animus occidendi* πλήττουν καὶ τὸν *dolus eventualis* μόνον ἔχοντα δράστην.

8. Παρὰ τὴν τοιουτοτρόπως ὅμως ἐκδηλουμένην σαφῆ τάσιν ἐπανόδου εἰς τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον, τὸ δίκαιον τῆς Ε. δὲν ἐτέθη ἐκποδῶν, ἀνευρισκόμενον σχεδὸν ἐν τῷ συνόλῳ του εἰς τὸν Πρ. Ν. Αἱ ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ εἰδικαὶ διατάξεις, δι' ὧν π. χ. προβλέπονται ἐπιβαρυντικαὶ περιστάσεις (39.35), δὲν μειώνουν τὴν σημασίαν τῆς παρατηρήσεως. Οὕτως ἡ διάταξις 39.79 ἐπαναλαμβάνει τὴν Ε. 17.45. Ἡ προσθήκη τῆς 39.80 (= D. 48.8.12) δὲν δημιουργεῖ ἀντίθεσιν μὲ τὴν προηγουμένην διάταξιν, ἀλλ' ἀπλῶς δηλοῖ, ὅτι πρῶτον ἐρευνᾶται ἢ συνδρομῇ τῶν στοιχείων τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος καὶ ἀκολούθως τὸ καταλογιστὸν τῆς πράξεως¹⁵. Πάντως ὁ συντάκτης τῆς Ἐπαναγωγῆς κατὰ τὴν διατύπωσιν τῆς ἀντιστοίχου

¹² Βλ. κανόνας 8, 11, 13, 43, 54-57 Βασιλείου καὶ 5 Γρηγ. Νύσσης.

¹³ Βλ. Κ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἑλληνικαὶ νομικαὶ ἰδέαι ἐν τῷ βυζαντινῷ ποινικῷ δικαίῳ, Ἀρχεῖον Ἰδιωτικοῦ Δικαίου 16 (1953) 151 ἐπ. καὶ Β. SINOOWITZ, Der Tötungsvorsatz im Strafrecht der Ekloge, Actes du X. Congrès international d'études byzantines, Istanbul 1957, σ. 318.

¹⁴ Βλ. γενικῶς περὶ τῆς ἀποπειρας ἀνθρωποκτονίας εἰς τὸ βυζαντινόν, ἰδίᾳ τὸ κανονικὸν δίκαιον Π. ΧΡΗΣΤΙΝΑΚΗ, Ἡ ἀπόπειρα ἐκκλησιαστικοῦ ἐγκλήματος, Αἰθῆναι 1978, σ. 557 ἐπ.

¹⁵ SINOOWITZ, Die Tötungsdelikte σ. 321.

διατάξεως 40.85 προέκρινε τὴν σαφῆ ἐπιφύλαξιν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν διατάξεων 40.86 καὶ 89 διὰ τῆς προσθήκης τῶν λέξεων «οὐκ ἐν μάχῃ» καὶ «οἷας ἀν εἴῃ ἡλικίας τὴν ἑπταετίαν παρελθούσης». Τοιοῦτοτρόπως ἀποφεύγονται ἐνδεχόμεναι ἐρμηνευτικαὶ δυσχέρεια. Αἱ διατάξεις Ε. 17.46–49 ἐπαναλαμβάνονται εἰς Πρ. Ν. 39.82–85 (= Ἐπαν. 40.88–91). Ὁ περὶ ἀκουσίου φόνου ὀρισμὸς εἰς Πρ. Ν. 39.86 (= Ἐπαν. 40.92) δὲν εἰσάγει τροποποίησιν εἰς τὸ δίκαιον τῆς Ε., ἀλλ' ἀποβλέπει νὰ διατυπώσῃ σαφέστερον τὴν διάταξιν Ε. 17.48, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ὑπὸ τοῦ συντάκτου τῆς Ε. εἰς τὸν ὅρον τοῦτον (βλ. ἀνωτ.) ἀποδιδομένης σημασίας.

9. Ὁ συντάκτης τῶν Βασιλικῶν ἐλαχίστας διατάξεις ἀφιέρωσεν εἰς τὴν βασικὴν ἀντιμετώπισιν τῆς ἀνθρωποκτονίας. Οὕτως ὁ μὲν ἐκούσιος φόνος προβλέπεται εἰς 60.39.3 (= D. 48.8.3 § 5), ὁ δὲ ἀκούσιος εἰς 60.51.15 (= D. 48.19.16 § 8). Ἐν τούτοις αἱ διατάξεις Ε. 17.46–48=Πρ. Ν. 39.82–84 εὔρον καὶ ἐνταῦθα τὴν θέσιν των, κατὰ τρόπον ὅμως δημιουργοῦντα ὀρισμένα προβλήματα, διότι ἡ δυνατότης ἐφαρμογῆς των περιορίσθη μόνον ἐπὶ συμπλοκῆς. Ἐπ' αὐτοῦ παρετηρήθη ὅτι πρόκειται περὶ ἀτυχοῦς interpolatio τῶν σχετικῶν χωρίων εἰς τὸ κείμενον τῶν Βασιλικῶν¹⁶. πιθανώτερον ὅμως θεωρῶ, ὅτι ὁ συντάκτης τῆς κωδικοποιήσεως ταύτης διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπεδίωξε νὰ ἄρῃ τὴν ἄλλως ἀναπόφευκτον ἀντίφασιν πρὸς τὰς διατάξεις 60.39.10 (= D. 48.8.14) καὶ 60.51.15 (= D. 48.19.16 § 8), καθ' ἃς ἡ μὴ ἐπίτευξις τοῦ ἐπιδιωκόμενου ἐγκληματικοῦ ἀποτελέσματος δὲν συνεπάγεται μείωσιν τῆς ἀπειλουμένης ποινῆς.

3. Καθοσίωσις

ΕΑ 17.4: Ὁ καθοσίωσιν πλημμελῶν, ἡγουν κατὰ βασιλέως φατριάζων ἢ βουλευόμενος ἢ συνωμοσίας κατ' αὐτοῦ ἢ τῆς αὐτοῦ πολιτείας ποιῶν ζῖφει τιμωρεῖσθω.

1. Τὴν ποινικὴν πρόβλεψιν τοῦ ἐγκλήματος τῆς καθοσιώσεως¹ ἀνευρίσκομεν ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ εἰς τὴν lex Iulia maiestatis, εἰς ἣν ἀφιερῶθησαν τὰ χωρία D. 48.4 καὶ C. 9.8. Ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐγκλήματος τούτου καθορίζεται εἰδικῶς εἰς D. 48.4.1–6 καὶ 10. Αἱ λοιπαὶ διατάξεις ρυθμίζουν κυρίως θέματα δικονομικῆς φύσεως. Πολὺ συνοπτικώτεραν διατύπωσιν προέκριναν κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς σχετικῆς διατάξεως οἱ συντάκται τῆς Ε. Ἐνταῦθα (Ε. 17.3) προβλέπονται αἱ ἐγκληματικαὶ ἐνέργεια

¹⁶ Αὐτόθι σ. 325 ἐπ.

¹ Βλ. σχετικῶς B. KÜBLER ἐν RE XIV. 1 (1928) στ. 544-559 καὶ ἐπ' αὐτοῦ C. H. BRECHT, Perduellio und crimen maiestatis, SZ Rom. Abt. 64 (1944) 354-359.

αί αποβλέπουν εις κατάλυσιν τῆς κρατικῆς ἐξουσίας ἢ στρεφόμεναι καθ' οἷονδήποτε τρόπον κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ αὐτοκράτορος². Ἡ ἀπὸ τῆς θεσπίσεως τῶν ἀνωτέρω ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ κωδικοποιηθεισῶν διατάξεων μέχρι τῶν Ἰσαύρων ἐξέλιξις τοῦ πολιτεύματος εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἀφ' ἑνὸς καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κράτους, μάλιστα δὲ ἐν καιρῷ πολέμου, ἐν κινδύνῳ θέτουσαι ἐνέργειαι ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον εἰδικῆς ρυθμίσεως³ ἀφ' ἑτέρου, δικαιολογοῦν τὴν τοιαύτην διαμόρφωσιν τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος τῆς καθοσιώσεως ἐν τῇ Ε. Κατὰ παρέκκλισιν ἀπὸ τῶν μέχρι τότε ἰσχυόντων ἢ διατάξεις αὕτη οὐδεμίαν ἀπειλεῖ ποινὴν κατὰ τῶν ὑπαιτίων τῆς διαπράξεως τοῦ ἀδικήματος τούτου, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπιτάσσει τὴν ἀσφαλῆ φύλαξιν τῶν ὑπόπτων εἰς τὸν τόπον τῆς συλλήψεως τῶν καὶ τὴν παραπομπὴν τῆς ὑποθέσεως εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἵνα οὗτος ἐπιληφθῆ τῆς ἐκδικάσεως τῆς πράξεως. Περὶ ἐπιεικεστέρας ἀντιμετωπίσεως τοῦ ἐγκλήματος τούτου δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος, διότι, ὡς ὀρθῶς παρατηρήθη⁴, καὶ ὑπὸ τὴν νέαν ρύθμισιν τὸν ὑπαίτιον ἀναμένει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ θανατικὴ ποινὴ. Δικαιότερα ὅμως ὑπῆρξεν ἀσφαλῶς, διότι ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ τῆς διατάξεως ἐπισημαίνεται, ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀπομακρύνεται ὁ κίνδυνος τῆς ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν περὶ καθοσιώσεως διατάξεων θανατώσεως προσωπικῶν ἐχθρῶν. Διὰ τῆς τοιαύτης καινοτομίας τῆς Ε. δὲν εὐτίγησαν, φρονῶ, αἱ δικονομικῆς φύσεως διατάξεις τοῦ *Corpus Iuris Civilis*, εἰδικώτερον δὲ ἢ ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος τούτου ἐφαρμοστέα ἀποδεικτικὴ διαδικασία.

2. Τὸ κείμενον τοῦ Ἐκλογαδίου ἐπαναλαμβάνει τὴν ἐν τῇ Ε. περιγραφὴν τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος, ἀλλ' ὡς ἐπεξήγησιν τοῦ ὅρου «καθοσιώσεις»⁵, τὸν ὅποιον εἶχον παραλείψει οἱ συντάκται τῆς Ε. Ἡ τοιαύτη διατύπωσις καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διατάξεως εἰς εὐρύτεραν κλίμακα ἢ πρότερον. Σημαντικὴ εἶναι ἡ διαφορὰ τῶν δύο κειμένων ὡς πρὸς τὴν ποινὴν, διότι τὸ Ἐκλογαδίον ἐγκαταλείπον τὴν ρύθμισιν τῆς Ε. ἐπιτάσσει τὴν διὰ τοῦ ξίφους θανάτωσιν τοῦ ἐνόχου. Οὕτως ἐπανέρχεται μὲν εἰς τὴν θανατικὴν ποινὴν τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, περιοριζομένης ὅμως τῆς ἐλευθερίας τοῦ δικαστοῦ ὡς πρὸς τὴν ἐπιλογὴν τοῦ τρόπου ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς.

² Ἡ διατύπωσις τῆς Ε. μαρτυρεῖ ἐπίδρασιν τοῦ χωρίου I. 4.18.3, μάλιστα δὲ τῆς παραφράσεως τοῦ Θεοφίλου (ἐκδ. Ε. C. FERRINI ἐν ΖΕΠΩΝ, JGR 3 σ. 268). Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὅρου «βουλευόμενος» βλ. Λέοντος Τακτικά 3.3, PG 107, 696 καὶ Suidae Lexicon εἰς τὸ λῆμμα τοῦτο.

³ Βλ. τοὺς Νόμους Στρατιωτικοὺς passim.

⁴ SINOLOWITZ, Studien σ. 17.

⁵ Οὕτως ἐκδηλοῦται κατὰ ἀπολύτως σαφῆ τρόπον ἡ πεποίθησις ὡς πρὸς τὴν θεϊαν προέλευσιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Βλ. ἀντὶ ἄλλων HÉLÈNE AHRWEILER, L'idéologie politique de l'empire byzantin, 1975 (P. U. F.), σ. 137 ἐπ. καὶ τὰς ἐκεῖ παραπομπὰς εἰς τὰς πηγὰς καὶ τὴν βιβλιογραφίαν.

3. Ἡ ΕΡΑ περιέλαβεν εἰς τὸ κείμενον τῆς ἀμφότερα τὰ χωρία, ἤτοι εἰς 17.3.1⁶ τὸ τοῦ Ἐκλογαδίου καὶ εἰς 17.4 τὸ τῆς Ε. Πέραν ὁμως τούτων εἰς 17.3.2 εὔρηται διάταξις προερχομένη ἐκ C. 9.7.1 (= B. 60.36.13), ἐν ἣ προβλέπεται ἢ διὰ λόγων προσβολῆ τοῦ προσώπου τοῦ αὐτοκράτορος, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ καταλείπεται ὁ κολασμὸς τοῦ ἐνόχου. Εἰς τοὺς ἐπακολουθήσαντας χρόνους ὁ Πρ. Ν. (39.10) περιορίζεται νὰ ἀπαγγείλῃ θανατικὴν ποινὴν καὶ δήμευσιν κατὰ τοῦ ἐπιβουλευομένου τὴν ζωὴν τοῦ αὐτοκράτορος, χωρὶς ἢ τοιαύτη διατύπωσις νὰ περικλείῃ καὶ τροποποιήσιν τῶν μέχρι τότε ἰσχυόντων, ἐφ' ὅσον εἰς πᾶσαν περίπτωσιν διαπράξεως τοῦ ἐγκλήματος τῆς καθοσιώσεως, ὡς τοῦτο διαμορφοῦται εἰς τὴν Ε. καὶ τὸ Ἐκλογάδιον, ὁ δόλος τοῦ ὑπαιτίου ἀσφαλῶς θὰ περιλαμβάνῃ ἐκτὸς τῆς ἀφαιρέσεως τῆς ἀρχῆς καὶ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ζωῆς τοῦ βασιλέως. Τὴν διατύπωσιν ταύτην υἱοθέτησε καὶ ὁ συντάκτης τῆς Ἐπαναγωγῆς (40.12). Ἀκολουθῶς εἰς B. 60.36.1-19 ἐπαναλαμβάνεται κατ' ὀλοκληρίαν τὸ περιεχόμενον τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως, παραβλεπομένων τῶν, ἔστω καὶ μόνον φραστικῶν, διαφοροποιήσεων τοῦ Η' καὶ Θ' αἰῶνος⁷.

4. Ἀρπαγή

ΕΑ 17.5: *Ὁ ἀρπάζων τὴν τῷ θεῷ καθιερωμένην ἢ παρθένον ἢ χήραν τιμίως ζῶσαν ἢ ὑπανδρον ἢ τὴν ἰδίαν μνηστὴν ζῖφει τιμωρεῖσθω.*

1. Ἐκ τῶν διασωθεισῶν πηγῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου τὴν πρώτην εἰδικὴν περὶ ἀρπαγῆς διάταξιν ἀνευρίσκομεν εἰς C. Th. 9.24.1. Δι' αὐτῆς, θεσπισθείσης ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἠπειλήθη ὄχι μόνον κατὰ τοῦ ἄρπαγος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρπαγείσης, ἐφ' ὅσον συνήνεσεν εἰς τὴν ἀρπαγὴν ἢ ποινὴν τοῦ θανάτου ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Καὶ ἡ μὴ συναινοῦσα εἰσέτι ἐπλήττετο διὰ περιουσιακῶν κυρώσεων, ἐὰν παρέλειψε νὰ καλέσῃ εἰς βοήθειαν διὰ κραυγῶν¹. Τοιοῦτοτρόπως ἐνῶ μέχρι τότε ἡ ἀρπαγὴ ἐδίωκετο ὡς πληροῦσα τὴν ἀντι-

⁶ Ἡ LIPŠIC σ. 69 υποθέτει ὅτι ἡ διάταξις αὕτη ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἀνάγκην ἀντιμετωπίσεως τῶν κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ Η' αἰῶνος (συμπίπτον πρὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Κωνσταντίνου Ε' Κοπρωνύμου) κρατουσῶν συνθηκῶν.

⁷ Περὶ τῶν ἐξελίξεων κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας καὶ ἰδίᾳ τῆς προσπάθειάς, ὅπως διὰ ρητῆς διατάξεως ἀναχθῆ πᾶσα ἐπιβουλὴ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς προσβολὴν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐννόμου τάξεως βλ. H.-G. BECK, Res Publica Romana, Bayer. Akad. d. Wiss., phil.-hist. Kl., Sitzungsber. 1970, τεύχ. 2, σ. 26 ἐπ. (=Das byz. Herrscherbild, ἐκδ. ὑπὸ H. HUNGER, Darmstadt 1975, σ. 399 ἐπ.).

¹ Ὁ SINOĞOWITZ, Studien σ. 74 θεωρεῖ περίεργον τὴν αἰτιολογίαν τῆς διακρίσεως αὕτη ὁμως ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὸ Δευτερονόμιον 22.23-27, ἐπαναλαμβανομένη ἐν τῷ Μωσαϊκῷ Παραγέλματι 25.3-4 (ἐκδ. L. BURGMANN-SP. TROIANOS εἰς FM III σ. 155). Βλ. καὶ καν. 1 Γρηγ. Νεοκαιο. (P.-II. τ. 4 σ. 45 ἐπ.), ἐνθα γίνεται μνεία τῆς διατάξεως τοῦ Δευτερονομίου.

κειμενικήν υπόστασιν τοῦ ἐγκλήματος τῆς βίας ἢ ὡς ιδιωτικὸν ἀδίκημα διὰ τῆς περὶ ὕβρεως ἀγωγῆς², κατέστη ιδιώνυμον ἀδίκημα. Αἱ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου γενόμεναι τροποποιήσεις περιορίζονται εἰς τὴν ἐπιβλητέαν κατὰ τοῦ ἄρπαγος ποινῆς³. Ἡ ἐν C. Th. 9.24.1 διατύπωσις προϋποθέτει γυναῖκας διαβιούσας ἐν τῷ κόσμῳ. Ὡς ἐκ τούτου κατέστη ἐκ τῶν πραγμάτων ἀναγκαία ἡ ἐπέκτασις τῆς διατάξεως ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Β' τῷ 354 ἐπὶ τῶν καθιερωμένων τῷ θεῷ παρθένων καὶ τῶν χηρῶν⁴.

2. Ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ διατάξεως τοῦ ἔτους 533 περιληφθείσης εἰς τὴν β' ἐκδοσιν τοῦ Κώδικος (9.13.1) κατήργησε πάντα προγενέστερον ὄρισμὸν καὶ ὑπέβαλε τὸ ὅλον θέμα τῆς ἀρπαγῆς εἰς νέαν ρύθμισιν — κοινὴν τόσον διὰ τὰς καθιερωμένας, ὅσον καὶ διὰ τὰς κοσμικὰς γυναῖκας. Ὡς ποινὴ προβλέπεται γενικῶς ἡ κεφαλικὴ⁵, ἀλλ' εἰς τὴν αὐστηρὰν μορφήν τῆς κωνσταντινείου διατάξεως μόνον προκειμένου περὶ δούλων. Τὴν ἐπιείκειαν τοῦ νομοθέτου ἀπέναντι τῶν γυναικῶν δεικνύει ἡ ἀπαλλαγὴ τούτων τῆς εὐθύνης, ἀκόμη καὶ ἂν συνήνεσαν εἰς τὴν ἀρπαγὴν⁶. Περαιτέρω ἡ διάταξις ὑπεισέρχεται εἰς λεπτομερῆ καθορισμὸν τῆς ἐπὶ θανατικῆς ποινῆς ἐκ τοῦ νόμου⁷ ἐπερχομένης παρεπομένης ποινῆς τῆς δημεύσεως, ἐνθα γίνεται διάκρισις συναυτουργῶν καὶ συνεργῶν. Ἐπὶ τῶν τελευταίων δὲν ἐπιβάλλεται δήμευσις. Εἶναι ὡσαύτως ἀξιοσημείωτον πρῶτον ὅτι ἡ διάταξις ἐπισημαίνει τὴν ἐπὶ ἀρπαγῆς ἐγγάμων γυναικῶν συρροὴν τοῦ ἐγκλήματος τῆς μοιχείας⁸ καὶ δεύτερον ὅτι ρητῶς προβλέπεται καὶ τῆς ἰδίας μνηστῆς ἡ ἀρπαγὴ ὡς ἀξιόποινος καὶ ὅτι θεσπίζεται ἐντεῦθεν γαμικὸν κώλυμα, μάλιστα δὲ ὄχι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἐκκλησίας⁹. Μεταγενέστεραι διατάξεις τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος εἴτε ἐπαναλαμβάνουν τὸ περιεχόμενον τοῦ Κώδικος, εἴτε περιορίζον-

² Βλ. MOMMSEN, Strafrecht σ. 664 σημ. 7, ἐνθα καὶ παραπομπαὶ εἰς τὰς πηγὰς.

³ Βλ. τὴν ἐξέλιξιν παρὰ SINOLOWITZ, Studien σ. 74.

⁴ C. Th. 9.25.1.

⁵ Ἡ κεφαλικὴ ποινὴ δὲν εἶναι κατ' ἀρχὴν ὀπωσδήποτε θανατικὴ (D. 48.19.28). Βλ. γενικῶς περὶ τοῦ θέματος τούτου E. LEVY, Die römische Kapitalstrafe [Sb. d. Heidelberger Akad. d. Wiss., Phil.-hist. Kl., 1930/31, ἀρ. 5], Heidelberg 1931 (= τοῦ αὐτοῦ, Gesammelte Schriften, τ. 2, Köln-Graz 1963, σ. 325 ἐπ.). Ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου ὅμως ἐγκλήματος τὸ κείμενον τῆς διατάξεως πλέον ἢ ἀπαξ ἀναφέρει ρητῶς τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου. Βλ. περαιτέρω διὰ τὴν ὑπὸ τῆς νομοθεσίας ἰδιαιτέρως δυσμενῆ ἀντιμετώπισιν τῶν ἀρπάγων καὶ Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Παρθενοφθορία καὶ εὗρεσις θησαυροῦ, Αθήναι 1963, σ. 63 ἐπ.

⁶ Ἡ αἰτία τῆς ἀπαλλαγῆς, ἀναφερομένη εἰς τὰ παραγωγικὰ τῆς βουλήσεως αἴτια, ἀναγράφεται ἐν αὐτῷ τῷ νόμῳ (C. 9.13.1 §3b): « . . quia hoc ipsum velle mulieri ab insidiis nequissimi hominis qui meditatur rapinam inducitur». Περὶ τῆς διατάξεως ταύτης τοῦ Κώδικος βλ. γενικῶς τὴν ἐκτενῆ ἀνάλυσιν παρὰ R. BONINI, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 165 ἐπ.

⁷ D. 48.20.1 pr.

⁸ C. 9.13.1 §1a: « . . quia duplici crimine tenentur tam adulterii quam rapinae et oportet acerbius adulterii crimen ex hac adiectione puniri».

⁹ Βλ. J. ZHISHMAN, Τὸ δίκαιον τοῦ γάμου (μετ. Μ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ), τ. 2, ἐν Αθήναις 1913, σ. 378, 392.

ται εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν περιουσιακῶν συνεπειῶν τῆς τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος¹⁰, εἴτε ἀποκλείουν τὴν ἐφαρμογὴν ἐπὶ τῶν ὑπαιτίων τῶν περὶ ἀσύλου διατάξεων¹¹.

3. Τὸ ἀνωτέρω νομοθετικὸν καθεστῶς ὑπέστη διὰ τῆς Ἐκλογῆς (17.24)¹² οὐσιώδη τροποποίησιν. Αἱ βασικαὶ διαφοραὶ δύνανται νὰ συνοψισθοῦν ὡς ἐξῆς: α) Ἡ προσβολὴ τῆς τιμῆς τῆς ἀρπαγείσης κατέστη στοιχεῖον τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος. Ὡς ἐκ τούτου δὲν γίνεται ἐν τῇ διατάξει μνεῖα περὶ ἀρπαγῆς ἐγγάμων γυναικῶν, διότι αὕτη ἐμπίπτει εἰς τὰς περὶ μοιχείας διατάξεις. Τοιουτοτρόπως ὁμως παραμένει ἐκτὸς ποινικῆς προβλέψεως ἡ ἀρπαγὴ χηρῶν. β) Ἀντὶ τῆς κεφαλικῆς ποινῆς προβλέπεται ἐπὶ τῶν αὐτουργῶν ἀποκοπὴ τῆς ρινδὸς καὶ ἐπὶ τῶν συνεργῶν ἐξορία¹³.

4. Πάσας τὰς ὡς ἄνω τροποποιήσεις ἠγγόησεν ὁ συντάκτης τῆς σχετικῆς διατάξεως τοῦ Ἐκλογαδίου ἐπανελευθῶν εἰς τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον. Ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐγκλήματος ἐξαντλεῖται εἰς τὴν ἀρπαγὴν οἰασθῆποτε γυναικός, εἴτε ἀφιερωμένης τῷ θεῷ, εἴτε κοσμικῆς, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἰδίας τοῦ ἀρπαγὸς μνηστῆς, ἄνευ μνεῖας φθορᾶς τῆς ἀρπαγείσης. Ὡς ποινὴ προβλέπεται γενικῶς ἡ διὰ τοῦ ξίφους θανάτωσις. Παρατηρήθη ὅτι τὸ κεφάλαιον τοῦτο τοῦ Ἐκλογαδίου¹⁴ ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἐπιτετμημένην διατύπωσιν τῆς διατάξεως C. 9.13.1. Τὸ γεγονός ὁμως ὅτι ἐν EA 17.5 ἡ ἀρπαγὴ χήρας τότε μόνον συνιστᾷ ἀξιοποινὸν ἀδίκημα, ἐὰν αὕτη διῆγεν ἐντιμον βίον¹⁵, ὅστις περιορισμὸς δὲν περιλαμβάνεται ἐν τῇ δια-

¹⁰ N. 123.43 (ἐτ. 546), 143 = 150 (ἐτ. 563). Περὶ τῆς τελευταίας ταύτης νεαρᾶς βλ. R. BONINI, ἐνδ' ἄνωτ. σ. 188 ἐπ. Πρβλ. N. 8. praef. 1, 17.5 pr., 24.2, 25.2.2, 28.6, 29.5 pr., 30.11 pr., 128.21, 134.4.

¹¹ N. 17.7 pr. (ἐτ. 535), 37.10 (ἐτ. 535).

¹² Βλ. ἀνάλυσιν τῆς διατάξεως παρὰ SINOGOWITZ, Studien σ. 76 ἐπ.

¹³ Κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν πηγῶν (DÖLGER, Reg. 411) ἡ ἐπιβολὴ τῆς ποινῆς τῆς E. (ἀποκοπὴ τῆς ρινδὸς) διετάχθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Β' τῷ 826/7 προκειμένου περὶ τοῦ τουρμαρχοῦ Εὐφημίου, ἐν περιπτώσει ἀποδείξεως ὡς ἀληθοῦς τῆς κατ' αὐτοῦ διατυπωθείσης κατηγορίας περὶ ἀρπαγῆς μοναχῆς. Τὸ περιστάτικόν τοῦτο χρησιμεύει εἰς τὸν F. GORIA, Sulla data κ. λπ. (ἀνωτ. Εἰσαγ. σημ. 2) σ. 319 ὡς βασικὸν ἐπιχείρημα διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῆς EPA (ἄρα τοῦ Ἐκλογαδίου) μετὰ τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον. Ἐν ὄψει τῆς ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος ἀσκουμένης νομοθετικῆς ἐξουσίας (ὡς ἐκ τῆς ὁποίας θὰ ἠδύνατο εἰς τὸ γεγονός νὰ δοθῆ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος ἐρμηνεία!) ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἄγνοιαν τοῦ κειμένου τῆς διατάξεως, θεωρῶ τὸ ὡς ἄνω συμπέρασμα ὀλίγον παρακεκινδυνευμένον. — Παρὰ τὰς ἀμφιβολίας τοῦ SINOGOWITZ, Studien σ. 76 ἐπ., ἡ προεκτεθεισα διάκρισις τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τὴν συμμετοχικὴν δρᾶσιν δὲν δύναται νὰ εὖρη πεδῖον ἐφαρμογῆς, διότι ἡ πλήρωσις τῆς ὑπὸ τῆς E. εἰσαχθείσης προϋποθέσεως τῆς προσβολῆς τῆς τιμῆς καθιστᾷ πάντα συμμετοχὸν αὐτουργόν, ἄλλως πρόκειται περὶ συνεργείας — ἀδιαφόρως, ἀναγκαίας ἢ ἀπλῆς κατὰ τὴν σημερινὴν ὀρολογίαν.

¹⁴ Ἡ γνώμη διετυπώθη ὑπὸ τοῦ SINOGOWITZ, Studien σ. 77 σημ. 2, ὅχι βεβαίως ἐν ὄψει τῆς διατάξεως EA 17.5, τῆς ὁποίας ἠγγόει ὡς εἰκὸς τὴν ὑπαρξίν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁμοίας πρὸς ἐκείνην διατάξεως EPA 17.10.

¹⁵ Αἱ λέξεις «χήραν τιμίως ζῶσαν» τῆς EA ἐνθυμίζουσι πολὺ τὰς λέξεις «χήραν σεμνῶς ζῶσαν» τῆς ἐλληνικῆς παραφράσεως τοῦ χωρίου I. 4.18.4 (ΖΕΠΩΝ, JGR 3 σ. 268) περὶ τοῦ

τάξει τοῦ Κώδικος, δεικνύει ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῆς ἐπιτομῆς, ἀλλ' ὅτι ὁ συντάκτης τοῦ χωρίου 17.5 τοῦ Ἐκλογαδίου σκοπίμως παρεξέκλινε τῆς διατυπώσεως, ἣν ἔσχεν ὡς πρότυπον. Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν δύο χωρίων, τῆς ΕΑ δηλονότι καὶ τῆς Ε., τὰ ὁποῖα σημειωτέον περιελήφθησαν ἀμφότερα αὐτούσια εἰς τὸ κείμενον τῆς ΕΡΑ εἰς 17.10 καὶ 17.56 ἀντιστοίχως, προκύπτει ὅτι τὸ πρῶτον προβλέπει πολὺ αὐστηροτέραν μεταχειρίσιν τῶν ὑπαιτίων τῆς τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος τῆς ἀρπαγῆς ἢ τὸ δεύτερον. Ὅθεν ἢ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπιτυγχανομένη ἐπάνοδος εἰς τὸ μὴ διακρινόμενον διὰ τὴν ἐπιείκειάν του ἰουστινιάνειον δίκαιον ἐναρμονίζεται ἀπολύτως πρὸς τὸ ὅλον πνεῦμα τῆς μετὰ τοὺς Ἰσαύρους ἀκολουθουμένης ἀντεγκληματικῆς πολιτικῆς.

5. Ἡ ἐπὶ τῶν Μακεδόνων διαμόρφωσις τῆς νομοθεσίας ἐνεφάνισεν ἐνδιαφέρουσαν ἐξέλιξιν. Ὁ Πρόχειρος Νόμος (39.40 = Ἐπαν. 40.45) περιέχει λεπτομερῆ ἀπαρίθμησιν τῶν κατηγοριῶν τῶν γυναικῶν, καθ' ὧν δύναται νὰ τελεσθῇ τὸ ἐγκλημα τῆς ἀρπαγῆς. Παρὰ τὸ διάφορον τῆς διατυπώσεως, δὲν ἀφίσταται ἡ ἀπαρίθμησις αὕτη κατὰ τὸ περιεχόμενον τῆς τοῦ Ἐκλογαδίου, εἰμὴ κατὰ τὸ ὅτι δὲν ἐπαναλαμβάνεται ὁ περιορισμὸς ἐπὶ τῶν χερῶν, ὅτι πρέπει νὰ εἶναι *«τιμίως ζῶσαι»*. Ὡς πρὸς τὴν παρατήρησιν δέ, ὅτι παρελείφθη εἰς τὸ κείμενον τοῦ Πρ. Ν. ἡ ρητὴ μνεία ἐγγάμων γυναικῶν¹⁶, ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἔκφρασις *«γυναῖκα ἢ μεμνηστευμένην ἢ ἀμνήστευτον»* εἶναι ἰσοδύναμος τῆς ἐν ΕΑ 17.5 *«ἢ παρθένον . . . ἢ ὑπανδρον»*, ὡς ἐκ τῆς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἐκκλησίας σταδιακῆς ἐξομοιώσεως ἐξ ἐπόψεως ἀποτελεσμάτων, μάλιστα δὲ εἰς τὸν χῶρον τοῦ ποινικοῦ δικαίου, τῆς μνηστείας πρὸς τὸν γάμον¹⁷. Ἀκολουθῶς τὸ νομοθέτημα τοῦτο τῶν Μακεδόνων διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ στοιχείου τῆς ὀπλοφορίας διαφοροποιεῖ τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγκλήματος.

6. Ὁ λόγος τῆς τοιαύτης διαφοροποιήσεως δεῖν ἀσφαλῶς νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὸν ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας γεννώμενον ἐξ ἀντικειμένου κίνδυνον διὰ τὸ κοινωνικὸν σύνολον¹⁸. Ἐκ τούτου φρονῶ ὅτι ἡ ἀπαρίθμησις τῶν ὄπλων εἶναι ἐνδεικτικῆ, τοῦθ' ὅπερ ἐνισχύεται ἐκ τῆς ἀντιστρόφου διατυπώσεως

ἐγκλήματος τῆς πορνείας. Τοῦτο κατὰ τὴν γνώμην μου μαρτυρεῖ τὴν πρόθεσιν τοῦ συντάκτου τῆς ΕΑ νὰ ἐξαιρέσῃ τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος τῆς ἀρπαγῆς τὰς περιπτώσεις ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον δὲν θὰ ἐνέπιπτον εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς πορνείας — ἴσως διὰ νὰ περιορισθοῦν πως αἱ συνέπειαι τῆς ὑπὸ τῆς ΕΑ υἱοθετήσεως τῶν αὐστηροτέρων ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν Ε. κυρώσεων τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου ἐπὶ τῆς ἀρπαγῆς.

¹⁶ SINOGOWITZ, Studien σ. 77.

¹⁷ Βλ. J. ZHISHMAN, ἐνθ' ἀνωτ. τ. 1 σ. 250 ἐπ.

¹⁸ Βλ. Ν. Λέοντος 35 (σ. 143 στ. 8-10, 12-14): *«Ὁ δ' ἀείμνηστος ἡμῶν πατὴρ οὐκ εἰς μόνην τὴν ἀρπαγὴν τοῦ γυναίου ἀποσκοπῆσας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα παρακολουθήματα, πρὸς ἐκεῖνα τὴν ψῆφον ἐναρμονίζεται, . . . ὡς δι' ὧν μεθ' ὄπλων ἐπὶ τὴν πρᾶξιν ἐχώρησεν οὐκ ὄντος αὐτοῦ καὶ μαιφονίας ἀθώου»*.

«ἀνευ οἰωνοῦ ὄπλων»¹⁹. Ἐπὶ ἐνόπλου ἀρπαγῆς ἢ ποινὴ διὰ μὲν τὸν αὐτουργὸν εἶναι θάνατος διὰ τοῦ ξίφους, διὰ δὲ τοὺς συνεργοὺς μαστίγωσις, κουρὰ καὶ ἀποκοπὴ τῆς ρινός. Ἐπὶ ἀόπλου ἀντιθέτως ὁ μὲν αὐτουργὸς ἀντιμετωπίζει ἀποκοπὴν τῆς χειρός, οἱ δὲ συνεργοὶ μαστίγωσιν, κουρὰν καὶ ἐξορίαν. Αἱ ποιναὶ ὅμως αὐταὶ δὲν ἀφοροῦν καὶ εἰς τοὺς δούλους, τοὺς συμπράττοντας εἰς τὴν ἀρπαγὴν τῆς ἰδίας δεσποίνης, ὡς πρὸς τοὺς ὁποίους διατηρεῖται ὁ ἐπὶ τῆς πυρᾶς θάνατος τοῦ προἰσχύσαντος δικαίου (Πρ. Ν. 39.36). Περὶ τῶν περιουσιακῶν συνεπειῶν τῆς τελέσεως τῆς πράξεως οὐδὲν ὠρίσθη ἐν τῷ Πρ. Ν. Ἡ τοιαύτη ἔλλειψις δημιουργεῖ ἀμφιβολίας²⁰ ὡς πρὸς τὴν καὶ μετὰ τὸν Πρ. Ν. ἰσχὺν τῆς ἰουστινιανείου νομοθεσίας κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο. Ἄλλ' ἢ ἀμφιβολία αἴρεται διὰ τῆς Ν. 35 τοῦ Λέοντος ΣΤ', διὰ τῆς ὁποίας δὲν ἐτέθη νέον δίκαιον, ἀλλ' ὠρίσθη ἡ ἔκτασις ἐφαρμογῆς τῆς νομοθεσίας τοῦ Βασιλείου Α' καὶ ὁ πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐντεῦθεν κενῶν καταλειπόμενος χῶρος εἰς τὸ προἰσχύσαν δίκαιον. Ἡ ὡς ἄνω Νεαρὰ διαλαμβάνει: «Περὶ μὲν οὖν τῆς εἰς τὸ σῶμα ζημίας οὗτος ὁρος· ἂ δ' εἰς χρήματα ἀφορᾷ, ταῦτα τὸ ἀμεταποίητον καὶ ἐνεργὸν συγκεχώρηται φέρειν τῆς ἀρχῆθεν νομοθεσίας».

7. Τὰ Βασιλικὰ ἐν 60.58.1 κωδικοποιοῦν ἐντὸς τοῦ πνεύματος τῆς Ν. 35 τοῦ Λέοντος τὰς διατάξεις τοῦ Πρ. Ν. καὶ τοῦ ἰουστινιανείου Κώδικος. Οὕτω τὸ χωρίον Πρ. Ν. 39.40 περιελήφθη αὐτούσιον μὲ τὴν προσθήκην μιᾶς προτάσεως, διὰ τῆς ὁποίας αἰτιολογεῖται ἡ αὐστηροτέρα μεταχείρισις τῶν ἐνόπλων ἀρπάγων. Τοῦτο συμπληροῦται διὰ τῆς παραθέσεως ἐπιτομῆς τῆς διατάξεως τοῦ Κώδικος, καθ' ὃ μέρος ἀφορᾷ εἰς θέματα μὴ ρυθμιζόμενα ὑπὸ τοῦ Πρ. Ν.²¹

5. Παιδεραστία

ΕΑ 17.6: Ὁ ἀσελγῆς ὃ τε ποιῶν καὶ ὃ ὑπομένων ξίφει τιμωρεῖσθω· ὃ δὲ ἥτιων τῶν δεκαπέντε ἐτῶν τυπτέσθω καὶ ἐν μοναστηρίῳ εἰσαγέσθω, ὡς τῆς ἡλικίας δηλοῦσης τοῦτο ἀκουσίως πεπονθέναι αὐτόν.

1. Ὡς ποινὴν διὰ τὴν παρὰ φύσιν ἀσελγειαν μεταξὺ ἀρρένων, ἥτις μέχρι τότε ἐτιμωρεῖτο κατὰ τὴν *extra ordinem* διαδικασίαν¹, ὠρίσε διάταξις

¹⁹ Βλ. Ν. Λέοντος 35 (σ. 143 στ. 10-12): «μετὰ μὲν ὄπλων ἦτοι ξιφῶν ἢ ἄλλων τινῶν ἀνευ ξίφους ἀναιρετικῶν τῆς ἀρπαγῆς γεγενημένης, . . .».

²⁰ SINOLOWITZ, Studien σ. 78.

²¹ Περὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς διατάξεως εἰς μεταγενέστερα συμπληρωματικὰ ἔργα καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν συναγομένης πρακτικῆς ἐφαρμογῆς βλ. SINOLOWITZ, Studien σ. 78 καὶ σημ. 8 καὶ 9.

¹ Βλ. D. 47.11.1 §2· πρβλ. καὶ 48.5.9. Διὰ τὸν προγενέστερον χρόνον βλ. MOMMSEN, Strafrecht σ. 703 ἐπ.

τοῦ Κωνσταντίου τοῦ ἔτους 342 περιληφθεῖσα εἰς τὸν Θεοδοσιανὸν Κώδικα² τὴν διὰ τοῦ ξίφους θανάτωσιν. Ἡ ἰουστινιάνειος νομοθεσία ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπανέλαβε τὴν ὡς ἄνω διάταξιν³, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν ρύθμισιν τοῦ θέματος δύο νεαρᾶς, τὴν 77 (ἔτους 535;)⁴ καὶ τὴν 141 (ἔτους 559). Ἀμφότεραι ἔχουν κυρίως παραινετικὸν χαρακτῆρα, ἐφ' ὅσον οὐδένα νέον κανόνα δικαίου εἰσάγουν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπαναλαμβάνουν κατὰ τῶν ἐπιμενόντων εἰς τὴν κατ' ἔξακολουθήσιν τέλεσιν τοῦ ἀδικήματος τὴν ἀπειλὴν τῆς ἐπιβολῆς «ἐσχάτης τιμωρίας». Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ Ν. 141, ἣτις προφανῶς ἐξεδόθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς. Δι' αὐτῆς ἀνεστέλλετο ἡ ποινικὴ δίωξις τῶν ὁμοφυλοφίλων, ἐὰν οὗτοι μέχρι τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα προσήρχοντο πρὸς τὸν πατριάρχην εἰλικρινῶς μετανοοῦντες καὶ ἐξομολογούμενοι ὑπεβάλλοντο εἰς τὰ προσήκοντα ἐκκλησιαστικὰ ἐπιτίμια⁵. Τοιουτοτρόπως ὑπεκαθίστατο ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν θέσιν τῆς Πολιτείας, ἡ ποινικὴ ἀξίωσις τῆς ὁποίας ἱκανοποιεῖτο διὰ τῆς ἱκανοποιήσεως παραλλήλου ἀξιώσεως τῆς πρώτης⁶.

2. Ἡ Ἐκλογὴ (17.38) δὲν μετέβαλε μὲν τὴν ὑπὸ τοῦ Κώδικος προβλεπομένην ποινὴν, ἀλλ' εἰσήγαγεν ἀμάχητον τεκμήριον ἐλλείψεως διακρίσεως, ὅπερ ἀπετέλει τὸ κριτήριον τοῦ καταλογιστοῦ τῆς πράξεως, διὰ τὸν μὴ συμπληρώσαντα τὸ 12ον ἔτος παθητικὸν ὁμοφυλόφιλον.

3. Τὴν ὑπὸ τῶν προγενεστέρων νομοθετῶν θεσπισθεῖσαν κατ' ἀρχὴν ποινὴν διατηρεῖ τὸ Ἐκλογάδιον ἀμετάβλητον. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ποινικὴν μεταχείρισιν τοῦ ἀνηλίκου πάσχοντος διαφέρει ἡ διάταξις τῆς ΕΑ σημαντικῶς τῆς τῆς Ε. Ἐν πρώτοις ἡ ΕΑ διαλαμβάνει περὶ τῶν μὴ συμπλη-

² C. Th. 9.7.3.

³ C. 9.9.30. Βλ. καὶ I. 4.18.4, ἐνθα ἡ τοιαύτη ποινικὴ πρόβλεψις τῆς παιδεραστίας φέρεται ὡς περιεχόμενον τῆς lex Iulia de adulteriis.

⁴ Διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς νεαρᾶς βλ. τὴν ἐν τῇ ἐκδόσει SCHÖLL-KROLL σ. 383 στ. 7 σημείωσιν. Περὶ τῆς ἐν λόγῳ νεαρᾶς, ἣτις στρέφεται γενικῶς κατὰ τῶν ἀσελαγιόντων καὶ ὄχι εἰδικῶς τῶν παιδεραστῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δημιουργῇ ἐρμηνευτικὰ προβλήματα, βλ. κατωτ. κεφ. 11 σημ. 4.

⁵ Βλ. βασικῶς καν. 7 καὶ 62 Βασιλ., 4 Γρηγ. Νύσσης καὶ Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ, Περὶ ἀρρενομανίας (Ρ.-Π. τ. 4 σ. 441 ἐπ.). Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος βλ. καὶ ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Βίος τ. 6 σ. 506 ἐπ. μετὰ πλήθους περαιτέρω παραπομπῶν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γραμματεῖαν.

⁶ Ἡ τοιαύτη ὑποκατάστασις δὲν ἀπετέλεσεν ὁμως καὶ τὸν κανόνα ἐν τῇ προσπάθειᾳ πρὸς περιστολὴν τῆς ἐξαπλουμένης ὁμοφυλοφιλίας, ὡς προκύπτει ἐξ ἱστορικῶν μαρτυριῶν (βλ. ἀντὶ ἄλλων ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Βίος τ. 6 σ. 514 σημ. 4), συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας ἐν τῇ πράξει ἐπεβάλλετο συνήθως ἡ ποινὴ τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τοῦ πέους. Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ἐπόμενα δύο χωρία. Ἰωάννου Μαλάλα, Χρονογραφία 18 (ἐκδ. Βόννης σ. 436): «καὶ εὐθέως προσέταξεν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς (ἐν. ὁ Ἰουστινιανὸς) τοὺς ἐν παιδεραστίαις εὕρισκομένους ναυλοτομεῖσθαι». Ἐπίσης Ἰωάννου Ζωναρᾶ, Χρονικὸν 14.7.2 (ἐκδ. Βόννης τ. 3 σ. 158): «Οὗτος ὁ βασιλεὺς (ἐν. ὁ Ἰουστινιανὸς) καὶ κατὰ τῶν ἀνδρομανῶν πολλὰς ἐπνευσε καὶ πλείστους διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐκόλασε, τὴν αἰδῶ τούτων ἐκτέμνων. Καὶ πρὸς τὸν ἐρόμενον 'διὰ τί ταύτην τοὺς ἀρρενοφθόρους κολάζεις;' ἔφη 'εἰ δ' ἄρα ἱεροσυλήμασιν, οὐκ ἂν τὴν χεῖρα τούτων ἀπέτεμον;».

ρωσάντων ὄχι τὸ 12ον, ἀλλὰ τὸ 15ον ἔτος τῆς ἡλικίας των. Ακολούθως δὲν θεωρεῖ τούτους ἀνικάνους πρὸς καταλογισμὸν ἕνεκεν ἐλλείψεως διακρίσεως, ὡς ἡ Ε., ἀλλ' ἐκ τοῦ στοιχείου τούτου συνάγει ἀμαχῆτως τὴν ἐλλειψιν δόλου, τοῦθ' ὅπερ ἀνάγει εἰς λόγον μειώσεως τῆς ποινῆς. Οὕτως ἀντὶ τῆς διὰ τοῦ ζίφους θανατώσεως, ἐπιτάσσει τὴν μαστίγωσιν καὶ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς μοναστήριον τῶν μὴ ὑπερβάντων τὸ ὄριον τοῦτο ἡλικίας δραστῶν. Ἡ διάταξις αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐπαναλαμβάνει αὐτολεξεῖ ἡ ΕΡΑ 17.11, ἐχαρακτηρίσθη ὡς περίεργος καὶ διευπλώθη ἀπορία ὡς πρὸς τὴν προέλευσίν της⁷. Ἡ τοιαύτη διάφορος ποινικὴ μεταχείρισις ὀφείλεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ὁρίων τῆς πρὸς καταλογισμὸν ἱκανότητος εἰς τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον, καθ' ὃ ὁ μὴ συμπληρώσας τὸ 7ον ἔτος ἐστερεῖτο παντελῶς τῆς ἱκανότητος ταύτης⁸. Συνεπεία τούτου ἐθεωρήθη ὡς ὑπερβαλλόντως ἐπεικῆς ἡ ὑπὸ τῆς Ε. συντελουμένη ἄνευ ἐτέρου ἐξομοίωσις τῶν ἀνήβων πρὸς *infantes*. Ὅθεν ἡ ἀποκατάστασις τῆς οὕτω διαταραχθείσης ἰσορροπίας ἐπεδιώχθη διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς γενικῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν ἡ ἀνηβότης ἀποτελεῖ μόνον λόγον μειώσεως τῆς ποινῆς⁹. Τὸ μέτρον ὅμως τῆς μειώσεως δὲν κατελείφθη, ὡς πρότερον, εἰς τὴν κρίσιν τοῦ δικαστοῦ κατὰ τὴν ἐπιμέτρησιν τῆς ποινῆς¹⁰, ἀλλὰ καθωρίσθη ἐν τῷ νόμῳ. Λογικὴν συνέπειαν τῆς νέας ταύτης ἀντιμετωπίσεως ἀπετέλεσεν ἡ ἀναβίβασις τοῦ ὁρίου ἀπὸ τοῦ 12ου ἔτους, ὅπερ ἦτο κατὰ τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον¹¹ τὸ ὄριον ἀνηβότητος τῶν θηλέων, εἰς τὸ μὴ συμπληρωμένον 15ον, δοθέντος ὅτι ἐπὶ ἀρρένων, περὶ ὧν ἐνταῦθα ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐγκλήματος πρόκειται, ὄριον τῆς ἀνηβότητος κατὰ τὸ αὐτὸ δίκαιον εἶναι ἡ συμπλήρωσις τοῦ 14ου ἔτους τῆς ἡλικίας. Ἡ λύσις αὕτη συμπορεύεται ἀπολύτως καὶ πρὸς τὰ ἐν τῷ κανονικῷ δικαίῳ περὶ τῆς πρὸς καταλογισμὸν ἱκανότητος διδασκόμενα¹².

⁷ SINOGOWITZ, Studien σ. 106 σημ. 3. Ὁ Κ. ΡΑΛΛΗΣ, Περὶ τῆς ἀναγκαστικῆς μοναχικῆς κουρᾶς, Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 12 (1937) 326-328, οὐδένα ποιεῖται λόγον περὶ τῆς διατάξεως ταύτης. Εἶναι ὅμως γεγονὸς ὅτι ἐξ αὐτῆς δὲν προκύπτει ἀμέσως, ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὸ μοναστήριον συνεπήγето καὶ τέλεσιν μοναχικῆς κουρᾶς ἐπὶ τοῦ παιδός. Ἐν τούτοις θὰ ἐθεώρουν τὴν ἄποψιν ταύτην ὀρθοτέραν, ἐφ' ὅσον ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Ἐκλογαδίου καὶ τῆς ΕΡΑ δὲν ὀρίζεται ὁ χρόνος παραμονῆς τοῦ ἀνηλίκου ἐν τῇ μονῇ, ἀν ἤθελεν ὑποτεθῆ ὅτι τοῦτο ἀπετέλει εἶδος μέτρου ἀσφαλείας προσωρινῆς διαρκείας. Ἄλλωστε κατὰ τὸν καν. 40 τῆς Πενθέκτης Συνόδου ἡ μοναχικὴ κουρὰ ἦτο ἐπιτετραμμένη ἀπὸ τοῦ 10ου ἔτους τῆς ἡλικίας.

⁸ Βλ. MOMMSEN, Strafrecht σ. 76.

⁹ D. 4.4.37 §1: «... nisi quatenus interdum miseratio aetatis ad mediocrem poenam iudicem produxerit». Βλ. καὶ D. 48.13.7 καὶ 48.19.16 §3.

¹⁰ Βλ. εἰς τὴν προηγ. σημ. D. 4.4.37 §1.

¹¹ C. 5.60.3. Βλ. περὶ τῶν διακυμάνσεων ὡς πρὸς τὰ ὄρια τῆς δικαιοπρακτικῆς ἱκανότητος KASER, Privatrecht I σ. 84, II σ. 116 ἐπ.

¹² Βλ. τὴν ἀπόκρισιν 50 τοῦ Θεοδώρου Βαλσαμώνος ἐν Ρ.-Π. τ. 4 σ. 484 ἐπ. Πρὸς ταύτην δὲν ἀντιτίθεται ἡ ἀπόκρισις 18 τοῦ Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας (αὐτόθι σ. 341), διότι ἐνταῦθα

4. Μετὰ ταῦτα οἱ Μακεδόνες ἐπανῆλθον εἰς τὸ δίκαιον τῆς Ε. Ὁ Πρ. Ν. 39.73 (= Ἐπαν. 40.66) ἐπαναλαμβάνει τὴν διάταξιν τῆς τελευταίας, ἄνευ ὅμως τοῦ περὶ ἐλλείψεως διακρίσεως τεκμηρίου, ἀλλ' ἀπλῶς μὲ τὴν σημείωσιν ὅτι «τὸ ἐνδεὲς τῆς ἡλικίας αὐτοῦ τῆς τοιαύτης αὐτὸν ἀπαλλάττει ποινῆς». Ἐντύπωσιν προκαλεῖ τὸ γεγονός¹³ ὅτι τὰ Βασιλικά οὐδεμίαν τῶν προμνησθεισῶν διατάξεων περὶ παιδευαστίας περιέλαβον, ἀλλὰ μόνον ἐν ὅλως δευτερευούσης σημασίας χωρίον τῶν Πανδεκτῶν¹⁴.

6. Κατασκοπεία

ΕΑ 17.7: Ὁ ἐξπλωράτωρ, ἤγουν ὁ ἐκ τῶν πολεμίων κατάσκοπος, ζῖφει τιμωρεῖσθω.

1. Ἡ κατασκοπεία πρὸς ὄφελος τοῦ ἐχθροῦ προεβλέπετο καὶ ἐτιμωρεῖτο (διὰ κεφαλικῆς ποινῆς) εἴτε δυνάμει τῆς *lex Iulia maiestatis*¹, εἴτε ὡς ἰδιώνυμον ἀδίκημα διὰ διατάξεως τεθειμένης ἐν τῷ βιβλίῳ 49.16 τῶν Πανδεκτῶν *de re militari*². Τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὸ στράτευμα διεῖπεν ἴδιον ποινικὸν δίκαιον. Μὲ βάσιν τὴν ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν αἱ σχετικαὶ διατάξεις συνεκεντρώθησαν εἰς τοὺς καλουμένους στρατιωτικοὺς νόμους. Ἡ Ε. περιέλαβε διατάξεις ἀφορῶσας εἰς τὴν τάξιν τῶν στρατιωτῶν³, ὅχι ὅμως ποινικοῦ περιεχομένου. Ὅθεν τὸ χωρίον ΕΑ 17.7 (= ΕΡΑ 17.12) δὲν ἔχει ἀντιστοιχίαν ἐν τῇ Ε.⁴ Σχετικὰς διατάξεις ἀνευρίσκομεν εἰς τὰ κεφ. 27 καὶ 40 τῶν Στρατιωτικῶν Νόμων⁵, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῶν

πρόκειται περὶ πλήρους εὐθύνης. Βλ. ὡσαύτως καὶ Ἰωάννην τὸν Νηστευτὴν (ἀνωτ. σημ. 5): «Εἰ γὰρ κάκεῖνο διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς ἡλικίας οὐχ ἤμαρτεν, . . .».

¹³ Τοῦτο ἐπεσήμανεν ἤδη ὁ SINO-GOWITZ, *Studien* σ. 106 σημ. 9.

¹⁴ Β. 60.22.1 = D. 47.11.1 §2. Ἐν τῷ Νομοκάνονι ΙΔ' Τίτλων 13.5 τόνιζεται τὸ γεγονός ὅτι τὰ Βασιλικά παρέλειψαν τὰς εἰδικὰς διατάξεις τῶν προγενεστέρων νομοθετικῶν συλλογῶν καὶ ἐμμέσως λέγεται ὅτι καὶ ἐπὶ παιδευαστίας ἐφηρμόζετο ἡ περὶ μοιχείας διάταξις Β. 60.37.72 (Ρ.-Π. τ. 1 σ. 302).

¹ D. 48.4.1 §1: «. . . quive hostibus populi Romani nuntium litterasve miserit signumve dederit feceritve dolo malo, quo hostes populi Romani consilio inventur adversus rem publicam». Σχετικὸν εἶναι καὶ τὸ χωρίον D. 48.19.38 §1, ὅπερ λόγῳ ἐπιβαρυντικῶν συνθηκῶν τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος ἀπειλεῖ αὐστηροτέραν ποινήν: «Transfugae ad hostes vel consiliorum nostrorum renuntiatores aut vivi exuruntur aut furcae suspenduntur». Βλ. καὶ MOMMSEN, *Strafrecht* σ. 30.

² D. 49.16.6 §4: «Exploratores, qui secreta nuntiaverunt hostibus, proditores sunt et capitis poenas luunt».

³ Βλ. Ε. 16. 1-4.

⁴ Ὡς παρατηρεῖ ἡ LIPŠIC σ. 69 ἡ διάταξις τῆς ΕΡΑ (ἄρα καὶ ἡ τοῦ Ἐκλογαδίου) εἶναι μετάφρασις τοῦ χωρίου D. 49.16.6 §4, ἐκτὸς τοῦ ὅρου «ἐξπλωράτωρ», ὅστις ἀφῆθη ἀμετάφραστος.

⁵ Κατὰ τὴν ἐκδ. W. ASHBURNER ἐν ΖΕΠΩΝ, *JGR* 2 σ. 77 ἐπ. (πρβλ. καὶ σ. 88).

«έκσπλορατόρων τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατεύματος». Διὰ τοῦ ὅρου τούτου νοοῦνται προφανῶς οἱ ἐντὸς τοῦ ἐχθρικοῦ ἐδάφους πρὸς συλλογὴν πληροφοριῶν στελλόμενοι στρατιῶται⁶. Εἶναι φυσικὸν εἰς τούτους μόνον νὰ ἀναφέρεται ἡ διάταξις, καὶ ὄχι καὶ εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ πεμπομένους κατασκόπους, ἐφ'ὅσον πρόκειται περὶ ἐνός, τρόπον τινά, στρατιωτικοῦ ποινικοῦ κώδικος, ὅστις εἰς μόνους τοὺς στρατιωτικοὺς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἀφορᾷ. Ὁ περιορισμὸς οὗτος δὲν ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὸ Ἐκλογάδιον, τὸ ὁποῖον διέλαβε γενικῶς περὶ τῆς ὑπὲρ τοῦ ἐχθροῦ διενεργείας κατασκοπείας. Ὁ Πρόχειρος Νόμος καὶ ἡ Ἐπαναγωγὴ δὲν περιέλαβον μὲν γενικὴν διάταξιν περὶ κατασκοπείας, χωρὶς ὅμως νὰ καταλίπουν ὀλοσχερῶς τὴν ρύθμισιν τοῦ θέματος εἰς τὰς *leges militares*, ὡς ἡ Ε., διότι εἰς Πρ. Ν. 39.17 = Ἐπαν. 40.20 ἐτέθη ἐλαφρῶς τροποποιημένη παλαιότερα διάταξις τῶν Πανδεκτῶν, δι'ἧς ἀπειλοῦνται βαρύτερα κυρώσεις κατὰ τῶν ἀποκαλυπτόντων πρὸς τοὺς ἐχθροὺς πολεμικὰ σχέδια⁷. Τὰ Βασιλικὰ τέλος ἐπανέλαβον τὰς προμνησθεῖσας διατάξεις τῶν Πανδεκτῶν σχεδὸν αὐτολεξεῖ⁸.

*

* *

2. Εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐνεργειῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμπίπτουν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς κατασκοπείας, ἀνήκει καὶ τὸ ἐγκλημα, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις καθορίζεται ἐν ΕΡΑ 17.60: «Ὁ διδάσκων τοὺς βαρβάρους ναῦς κατασκευάζειν κεφαλικὴν τιμωρίαν ὑπόκειται». Ἡ διάταξις αὕτη, ἔχουσα τὴν πηγὴν τῆς ἐν C. 9.47.25 (ἔτ. 419), δὲν εὔρηται μεταξὺ τῶν διατάξεων τῆς Ε. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι λίαν πιθανόν, ὅτι ὁ συντάκτης τῆς ΕΡΑ ἤντλησεν ἐκ τῆς ἐτέρας συλλογῆς, ἐφ'ἧς ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Ε. ἐβασίσθη ἡ συμπληρωματικὴ του δραστηριότης, δηλαδὴ ἐκ τοῦ Ἐκλογαδίου, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ θεωρητικὴ δυνατότης τῆς μεταγενεστέρας προσθήκης εἰς τὸ κείμενον τῆς ΕΡΑ ἐκ τοῦ Προχείρου Νόμου, ἐνθα ἡ διάταξις ὡσαύτως ἀπαντᾷ ἐν 39.38 (= Ἐπαν. 40.40). Πάντως μόνον τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο δὲν περιελήφθη ἐν τῷ κειμένῳ τῆς ΕΑ, ὅπερ διεσώθη διὰ τοῦ *cod. Vind. iur. gr.* 2, δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἀποφασιστικὸν ἐπιχείρημα κατὰ τῆς ἐκδοχῆς, ὅτι εὐρισκόμεθα

⁶ Βλ. Μαυρικίου, *Στρατηγικὸν* 9.5 (ἔκδ. Η. ΜΙΛĂESCU, Bukurești 1970, σ. 240 ἐπ.).

⁷ Ἐν D. 48.19.38 §1 (ἀνωτ. σημ. 1) ἡ αὐτομολία καὶ ἡ ἀποκάλυψις τῶν στρατιωτικῶν μυστικῶν ἀναφέρονται ὑπαλλακτικῶς. Ἀντιθέτως εἰς Πρ. Ν. ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐγκλήματος περιλαμβάνει ἀμφοτέρας τὰς ἐνεργείας σωρευτικῶς. Ὡς πρὸς τὸν ὅρον «ἡμετέρας βουλᾶς», ἔχω τὴν γνώμην ὅτι δι' αὐτοῦ δὲν δηλοῦται πᾶν στρατιωτικὸν μυστικόν, ἀλλὰ τὸ σχέδιον διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου, ὅπερ κατὰ κανόνα θὰ προέρχεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐὰν διευθύνῃ προσωπικῶς τὰς ἐπιχειρήσεις.

⁸ Β. 57.1.14 (= D. 49.16.6 §4), 60.36.1 (= D. 48.4.1 §1) καὶ 60.51.34 (= D. 48.19.38 §1).

ἐνταῦθα ἐνώπιον γνησίας διατάξεως τοῦ Ἐκλογαδίου, διότι, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη⁹, ὑπάρχουν πολλαὶ ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὴν πληρότητα τοῦ τίτλου 17 αὐτοῦ, ὡς οὗτος παρεδόθη διὰ τοῦ προμνησθέντος κώδικος τῆς Βιέννης. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον περιελήφθη καὶ ἐν Β. 60.51.62 ὡς καὶ εἰς τὰς ἐκ τοῦ κωδικοποιητικοῦ τούτου ἔργου ἐξαρτωμένας μεταγε-νεστέρας συλλογὰς.

7. Αὐτομολία

EA 17.8: Ὁ αὐτόμολος, ἤτοι ὁ εἰς τοὺς πολεμίους προστρέχων, ζῖφει τιμωρεῖσθω.

1. Ὡς ἡ κατασκοπεῖα (βλ. ἄνωτ.), οὕτω καὶ ἡ αὐτομολία ἐτιμωρεῖτο εἴτε ὡς ἐμπίπτουσα εἰς τὰς διατάξεις περὶ καθοσιώσεως¹, εἴτε ὡς ἰδιώνυμον ἀδίκημα, προβλεπόμενον ὑπὸ τῶν ἀφορώντων εἰς τὸ στράτευμα ὀρισμῶν². Ἡ δὲ ἐπιβαλλομένη κατὰ νόμον θανατικὴ ποινὴ ἐξετελεῖτο δυνάμει ρητῆς ἐπιταγῆς κατὰ τρόπον ἀτιμωτικόν, δηλαδή δι' ἀπαγχονισμοῦ ἢ διὰ ρίψεως εἰς τὰ θηρία, καίτοι ἡ μέθοδος αὕτη ἐκτελέσεως δὲν ἐφηρμόζετο κατ' ἀρχὴν ἐπὶ στρατιωτῶν³. Διὰ τὴν καταστῆ ἀντιληπτὴ ἢ αὐστηρότης, μὲ τὴν ὁποίαν ἀντεμετωπίζετο τὸ ἐγκλημα τοῦτο, δεόν νὰ προστεθῆ πρῶτον ὅτι διὰ τὴν τέλεισίν του δὲν προϋποτίθεται ἐμπόλεμος κατάστασις⁴ καὶ δεύτερον ὅτι διὰ κεφαλικῆς ὡσαύτως ποινῆς ἐτιμωρεῖτο καὶ ἡ ἀπόπειρα διαπράξεώς του⁵, κατ' ἐφαρμογὴν ρητῆς διατάξεως τοῦ νόμου, μὴ ἀρκούσης τῆς γενικῶς κρατούσης ἀρχῆς περὶ μὴ διακρίσεως τῆς ἀποπείρας ἀπὸ τοῦ τετελεσμένου ἐγκλήματος⁶. Πέραν τούτου πᾶς τις ἐδικαιοῦτο νὰ φονεύσῃ τὸν αὐτόμολον ὡς ἐχθρόν⁷.

2. Ἡ πρόβλεψις τοῦ ἐγκλήματος τῆς αὐτομολίας ἐν τῇ Ε. ἐγέννησεν ἀμφιβολίας εἰς τὸ παρελθόν, διότι εἰς ὠρισμένα μόνον χειρόγραφα αὐτῆς εὔρηται διάταξις περὶ αὐτομόλου, ἐλάχιστα διαφέρουσα κατὰ τὴν διατύπωσιν

⁹ Βλ. ἀνωτέρω σημ. 3 τῆς εἰσαγωγῆς.

¹ D. 48.4.1-3. Βλ. καὶ MOMMSEN, Strafrecht σ. 546.

² D. 49.16.3 §§ 10-11, 7.

³ D. 49.16.3 § 10: «Is, qui ad hostem confugit et rediit, torquebitur ad bestiasque vel in furcam damnabitur, quamvis milites nihil eorum patiantur». Βλ. καὶ D. 48.19.38 § 1 (ἀνωτ. κεφ. 6 σημ. 1 καὶ 7), ἐνθα ὁμως ἡ αὐτομολία συνδυάζεται μετὰ προδοσίας.

⁴ D. 49.15.19 § 8.

⁵ D. 49.16.3 § 11: «Et is, qui volens transfugere adprehensus est, capite punitur». Βλ. καὶ MOMMSEN, Strafrecht σ. 97.

⁶ Περὶ τοῦ θέματος τούτου βλ. γενικῶς Π. ΧΡΗΣΤΙΝΑΚΗΝ, ἐνθ' ἄνωτ. (κεφ. 2 σημ. 14) σ. 39 ἐπ.

⁷ D. 48.8.3 § 6. Βλ. καὶ MOMMSEN, Strafrecht σ. 623.

τῆς τοῦ Ἐκλογαδίου⁸. Ἡ ἐπὶ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς Ε. βασιζομένη ἔρευνα φαίνεται ὅτι παρέχει πειστικὰ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τῆς διατάξεως⁹. Αἱ *leges militares* δὲν ἔθεσαν νέον δίκαιον, ἀλλ' ἐπανελάβον τὰς πλέον βασικᾶς ἐκ τῶν διατάξεων τῶν Πανδεκτῶν¹⁰. Τὸ πλῆθος τῶν σχετικῶν ὀρισμῶν συνώψισεν ὁ συντάκτης τῆς ΕΑ (ἐνδεχομένως προηγουμένως ὁ τῆς Ε.) εἰς τὴν διάταξιν 17.8, ἐνθα τὸ πρῶτον γίνεται χρῆσις τοῦ ὅρου «αὐτόμολος», προστιθεμένης ὁμως καὶ τῆς ἀκολουθούσης ἐπεξηγήσεως, ὥστε νὰ μὴ προκύψῃ ἀμφιβολία τις ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος. Ὡς ποινὴ ἀπειλεῖται γενικῶς ἢ ἐν τῇ ΕΑ εἰς εὐρυτάτην κλίμακα προβλεπομένη θανάτωσις διὰ τοῦ ξίφους, ἄνευ τῶν ὑπὸ ἰδιαιτέρας ἀυστηρότητος χαρακτηριζομένων διακρίσεων τῶν Πανδεκτῶν. Ἡ διάταξις τῆς ΕΑ ἐπανελήφθη ἐν ΕΡΑ 17.13, παραλειφθεῖσάν μόνον τῶν λέξεων «ἤτοι ὁ» ἐκ τῆς ἐπεξηγήσεως.

3. Τὸ συνοπτικὸν τῆς διατυπώσεως τῆς ΕΑ δὲν διτηρήθη καὶ εἰς τὸν Πρ. Ν., ἐν ᾧ ἀφιερώθησαν εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐγκλημα τρεῖς διατάξεις (39.3, 17 καὶ 19 = Ἐπαν. 40.3, 20 καὶ 22), ἀποδίδουσαι χωρὶα τῶν Πανδεκτῶν¹¹, ἀλλ' ἢ μία ἐξ αὐτῶν (39.19), ἣτις περιέχει καὶ τὴν βασικὴν ρύθμισιν τοῦ θέματος, φέρει ἐκδηλα τὰ ἴχνη τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἐκλογαδίου, τοῦθ' ὅπερ σημαντικῶς τὴν ἀπομακρύνει ἐκ τοῦ προτύπου της. Ἡ ποινικὴ μεταχείρισις τῶν αὐτομολούντων ἀψηχόλησε καὶ τὸν Λέοντα ΣΤ', ἀλλὰ μόνον ὡς πρὸς μίαν εἰδικωτέραν πλευρὰν αὐτῆς, τὴν ἔμπρακτον δηλονότι μετάνοιαν τῶν αὐτομόλων, ἐκδηλουμένην διὰ τῆς οἰκειοθελοῦς ἐπιστροφῆς αὐτῶν. Παραβλέπων¹² ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὸν Πρ. Ν. ἡ αὐτομολία τιμωρεῖται γενικῶς δι' ἀποκεφαλισμοῦ διὰ τοῦ ξίφους, ἐπικαλεῖται ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς Ν. 67 αὐτοῦ τὴν διάταξιν D. 49.16.3 § 10, καθ' ἣν οἱ ἐπανακάμπτοντες αὐτόμολοι ρίπτονται εἰς τὰ θηρία ἢ ἀποκεφαλίζονται. Ταύτην θεωρεῖ ὡς ὑπερβαλλόντως ἀυστηρὰν ἢ καὶ ἄδικον ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ὡς ἀποτελοῦσαν σοβαρὸν ἀνασχετικὸν παράγοντα διὰ τοὺς μετανοήσαντας καὶ ἐπιθυμοῦντας νὰ ἐπιστρέψουν. Ὅθεν τροποποιῶν τὴν ὡς ἄνω διάταξιν, ἀνάγει τὴν ἔμπρακτον μετάνοιαν

⁸ Βλ. τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἐκλογῆς εἰς ΖΕΠΩΝ, JGR 2 σ. 61 σημ. 170 καὶ 170α.

⁹ Τὴν πληροφορίαν ταύτην ὀφείλω εἰς τὸν ἐκπονοῦντα τὴν νέαν ἔκδοσιν τῆς Ε. L. BURG-MANN (Φραγκφούρτη).

¹⁰ Κεφ. 6 (= D. 49.16.3 §11), 15 (= D. 49.16.3 §10), 39 (= D. 48.8.3 §6).

¹¹ 39.3 (= D. 48.8.3 §6 = Ν. Στρ. 39), 17 (= D. 48.19.38 §1, βλ. ἄνωτ. σημ. 3) καὶ 19 (= D. 49.16.7).

¹² Τοῦτο ἐνδέχεται νὰ ὀφείλεται εἰς ἀβλεψίαν τοῦ συντάκτου (βλ. τὴν σχετικὴν παρατήρησιν τῶν ἐκδοτῶν τῶν νεαρῶν τοῦ Λέοντος P. NOAILLES καὶ A. DAIN ἐν σ. XVI), ἀλλὰ δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ σκόπιμον, ὥστε νὰ ἐξαρθῇ ἡ ἔκτασις τῆς εἰσαγομένης νομοθετικῆς μεταρρυθμίσεως.

κατ'ἀρχὰς εἰς λόγον ἄρσεως τοῦ ἀξιοποίνου, ἀκολούθως δὲ εἰς λόγον μειώσεως τῆς ποινῆς: «... ἅπαξ μὲν τοῦτο ποιήσας, συγγνώμης τυγχάνετω· δεύτερον δέ, εἰς τριετῆ δουλείαν διαπωλείσθω· ἐκ τρίτου δὲ ποιησάμενος τὴν αὐτομολίαν, εἶτα ἐπαναζεύξας, εἰς διηνεκῆ καὶ αἰδίον οἰκετείαν πιπρασκέσθω». Διὰ τοὺς μετὰ τὴν σύλληψιν ἐπαναπατριζομένους αὐτομόλους ὁμως ὀρίζει ὅτι ἐξακολουθεῖ ἰσχύον τὸ κείμενον δίκαιον, δυνάμει τοῦ ὁποίου οὗτοι θανατοῦνται. Τὰ Βασιλικὰ ἐπανελάβον τὸ σύνολον τῶν διατάξεων τῶν Πανδεκτῶν¹³, ἐκτὸς τοῦ διὰ τῆς Ν. 67 τοῦ Λέοντος ΣΤ' τροποποιηθέντος χωρίου — ἐκτὸς ἂν ἡ τοιαύτη παράλειψις εἶναι συμπτωματικῆ, ὀφειλομένη μόνον εἰς κενὸν τῆς χειρογράφου παραδόσεως.

8. Ληστεία

ΕΑ 17.9: Ὁ ληστής, ἤγουν ὁ ἐνέδρας πρὸς ἐπιβουλήν ἀνθρώπων ποιῶν, ἐπὶ τοῦ τόπου φουρκιζέσθω.

1. Ἡ ληστεία ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν τοῦ ὅρου ἐδιώκετο εἰς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἀναλόγως τῶν εἰδικωτέρων συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας διεπράχθη, δυνάμει εἴτε τῆς περὶ φόνου¹, εἴτε τῆς περὶ βίας², εἴτε τῆς περὶ κλοπῆς³ νομοθεσίας. Κοινὸν πάντως στοιχεῖον εἶναι ἡ ἄσκησις βίας καὶ ἡ ὑπαρξίς σχετικοῦ δόλου⁴, δοθέντος ὅτι τὰ ὅρια μεταξὺ τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τῶν καθ' ἕκαστον ἐγκλημάτων εἶναι πολλάκις ἀσαφῆ. Οὕτως ἐπὶ κλοπῆς, ἢ ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τὸ ἔργον καταληφθέντος κλέπτου χρησιμοποίησις ὄπλου πρὸς ἄμυνάν του ἀποτελεῖ ἐπιβαρυντικὴν περίπτωσιν, συνεπαγομένην ἀπλῶς ἐπαύξησιν τοῦ μέτρου τῆς ποινῆς⁵.

2. Αὐτοτελεῆ, ἔστω καὶ ὑποτυπωδῶς, διαμόρφωσιν τῆς ἐννοίας τῆς ληστείας ἀνευρίσκομεν εἰς D. 50.16.118: «Hostes hi sunt, qui nobis aut quibus nos publice bellum decrevimus: ceteri latrones aut praedones sunt». Ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως τῶν ληστῶν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοῦ τονισμοῦ ὡς

¹³ B. 34.1.19 §8 (= D. 49.15.19 §8), 57.1.16 (=D. 49.16.7. ὄχι ὁμως ἐπὶ λέξει), 60.36.2 (= D. 48.4.2), 60.39.3 (= D. 48.8.3 §6), 60.51.34 (= D. 48.19.38 §1).

¹ Βλ. MOMMSEN, Strafrecht σ. 630, ἐνθα καὶ παραπομπαὶ εἰς τὰς πηγὰς, καὶ 775· PFAFF ἐν RE XII 1 (1924) σ. 978 ἐπ.

² Βλ. MOMMSEN, Strafrecht σ. 660 ἐπ.

³ Αὐτόθι σ. 738 καὶ 775.

⁴ Λίαν χαρακτηριστικῆ εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ διάταξις D. 47.8.2, ἰδίᾳ δὲ ἡ §8: «Doli mali mentio hic et vim in se habet. nam qui vim facit, dolo malo fecit, non tamen qui dolo malo facit, utique et vi facit. ita dolus habet in se et vim: et sine vi si quid callide admissum est, aequae continebitur».

⁵ D. 47.17.1.

διακριτικοῦ μεταξύ αὐτῶν γνωρίσματος τῆς κηρύξεως πολέμου, συνάγεται ὅτι κοινόν των χαρακτηριστικῶν εἶναι ἡ ἀνάληψις ἐπιθετικῆς ἐνόπλου δράσεως ἐναντίον τῶν πολιτῶν. Κατὰ τῶν *latrones* τούτων ἀπειλεῖται ποινὴ ἀνασκολοπισμοῦ ἢ ρίψεως εἰς τὰ θηρία, ἐκτελεστέα διὰ λόγους γενικῆς προλήψεως ἀλλὰ καὶ ἀνταποδόσεως εἰς τὸν τόπον ἐν ᾧ ἐτέλεσαν τὰ ἐγκλήματα τῶν⁶, ἐφ' ὅσον ἦσαν «*famosi*»⁷, μὲ ἄλλας λέξεις ὅχι ἐὰν τὸ πρῶτον συνελήφθησαν ἐγκληματοῦντες, ἀλλ' ἐὰν ἦσαν γνωστοὶ ὡς ὑπαίτιοι τοιούτων πράξεων, ὡς σήμερον οἱ «καθ' ἕξιν καὶ κατ' ἐπάγγελμα» ἐγκληματῖαι. Τὸ αὐτὸ ὡς ἄνω κριτήριον, τῆς χρήσεως δηλονότι βίας, ἀδιαφόρως μετὰ ἢ ἄνευ ὄπλων, ἀναφέρεται καὶ ἐν τῇ N. 134.13.1 τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς διαστολὴν τῶν κλεπτῶν ἀπὸ τῶν ληστῶν⁸. Πέραν τῶν κυρώσεων τούτων, αἱ ὁποῖαι ἀπορρέουν ἐκ τῆς ιδιότητος τῆς πράξεως ὡς «*crimen publicum*», παρέχεται διὰ πλειόνων διατάξεων τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου τὸ δικαίωμα τῆς ἐν ἀμύνη θανατώσεως παντὸς «ληστρικῶς» ἐπιτιθεμένου⁹.

3. Ἡ E. (17.50) ὡς πρὸς μὲν τὴν ποινὴν τῆς ληστείας δὲν εἰσήγαγε τροποποίησιν τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, διατηρήσασα τὸν ἀνασκολοπισμὸν — ποινὴν, ἣτις μόνον ἅπαξ ἀπαντᾷ ἐν τῇ E. —, ἀλλὰ διεμόρφωσε τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγκλήματος, εἰς τρόπον ὥστε ἡ πρᾶξις (ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐὰν ὁ δράστης ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς *famosus*, κατὰ τὰ ἐν τοῖς Πανδέκταις κρατοῦντα) νὰ ἐπισύρῃ τὴν ποινὴν ταύτην ἐφ' ὅσον συνδυάζεται μετ' ἀνθρωποκτονίας τελεσθεῖσης κατόπιν ἐνέδρας¹⁰. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ὀδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ νομοθέτης προῦπέθεσεν ὡς ἄνωρον διαπράξεως τῶν τοιούτων ἐγκλημάτων τὴν ὑπαιθρον, ἀδιαφόρως ἐν καιρῷ ἡμέρας ἢ νυκτός¹¹. Προφανῶς διὰ τοὺς ἐν τοῖς Πανδέκταις ἀναφερομένους λόγους, ἰδίᾳ τῆς γενικῆς προλήψεως, ἠξίωσεν ἡ E. τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς «ἐν ᾧ κρατεῖται τόπων», δηλαδὴ τὴν περιοχὴν, οἱ κάτοικοι τῆς ὁποίας ἐδεινοπάθησαν ἐκ τῶν ἐγκληματικῶν ἐνεργειῶν καὶ ὅπου συνεπῶς ἡ ἀνασχετικὴ ἐπίδρασις θὰ εἶναι μεγαλύτερα.

4. Τὴν ἀνωτέρω διάταξιν τῆς E. ἐπανέλαβε τὸ Ἐκλογάδιον, ἀνεξαρτήτως ὠρισμένων ἐπουσιωδῶν φραστικῶν ἀλλοιώσεων, μὲ μίαν σημαντικὴν

⁶ D. 48.19.28 §15: «... ut et conspectu deterreantur alii ab isdem facinoribus et solacio sit cognatis et adfinibus interemptorum eodem loco poena reddita, in quo latrones homicidia fecissent».

⁷ Πρβλ. καὶ D. 1.15.3 §1.

⁸ «Κλέπτας δὲ καλοῦμεν τοὺς λάθρα καὶ ἄνευ ὄπλων τὰ τοιαῦτα πλημμελοῦντας· τοὺς γὰρ βιαίως ἐπερχομένους ἢ μετὰ ὄπλων ἢ χωρὶς ὄπλων, ἐν οἴκῳ ἢ ἐν ὁδῷ ἢ ἐν θαλάσῃ, τὰς ἀπὸ τῶν νόμων κελεύομεν ὑπομένειν ποινάς».

⁹ Βλ. τὴν γενικῶς διατετυπωμένην διάταξιν τοῦ Γαλλιανοῦ (ἔτ. 265) ἐν C. 9.16.3 ὡς καὶ τὴν ὠρισμένας προῦποθέσεις τάσσοσαν τοῦ Θεοδοσίου Α' ἐν C. Th. 9.14.2 = C. 3.27.1 (ἔτ. 391).

¹⁰ Τὸ στοιχεῖον τῆς ἐνέδρας ἐμφανίζεται ἐν C. Th. 9.14.2 = C. 3.27.1.

¹¹ Βλ. ἐπίσης τὴν ἐν τῇ προηγουμένῃ σημ. διάταξιν.

μεταβολήν. Τὴν λέξιν «φονεύων» ἀντικατέστησεν ὁ συντάκτης τῆς ΕΑ διὰ τοῦ «πρὸς ἐπιβολὴν ἀνθρώπων», τοῦ ὅπερ σημαίνει ὅτι διὰ τὴν ἐπιβολὴν τῆς σκληροτάτης ποινῆς τοῦ θανάτου διὰ τῆς «φούρκας» (ἡ ὁποία, ὡς καὶ εἰς τὴν Ε., μόνον ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος τούτου ἀπειλεῖται) ἀρκεῖ ἢ παρὰ τῷ δράστῃ ὑπαρξίς τοῦ δόλου πρὸς τέλεσιν ἀνθρωποκτονίας. Κατὰ συνέπειαν ἡ ποινὴ ἐπιβάλλεται, καὶ ἂν ἔτι ἡ πρᾶξις παρέμεινεν εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀποπείρας, ἐρμηνεῖαν ἢ ἀποκλείει ἢ διατύπωσις τοῦ κειμένου τῆς Ε. καὶ ἤτις εὐρίσκεται ἐν ἀπολύτῳ ἀρμονίᾳ πρὸς τὰ περὶ ἀποπείρας ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ κρατοῦντα. Τὴν ἀντικατάστασιν τῆς φράσεως τῆς Ε. «ἐν ᾧ κρατεῖται τόπῳ» διὰ τῆς, κατ' ἐμὲ ἰσοδυνάμου, «ἐπὶ τοῦ τόπου» θεωρῶ ὡς στερουμένην πρακτικῆς σημασίας. Τοῦτ' αὐτὸ φρονῶ καὶ διὰ τὴν μεταβολὴν τῆς τελευταίας ταύτης φράσεως εἰς «ἐπιτοπίως» ἐν ΕΡΑ 17.14, ὅπου κατὰ τὰ λοιπὰ περιελήφθη σχεδὸν αὐτουσίᾳ ἢ διάταξις τῆς ΕΑ.

5. Ἐν Πρ. Ν. 39.16 ἀποδίδεται κατὰ βάσιν εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν ἢ διάταξις D. 48.19.28 § 15, περιοριζομένης τῆς ποινῆς εἰς μόνον τὸν ἀνασκολοπισμὸν τοῦ ἀέδαφιου, χωρὶς νὰ περιλαμβάνεται καὶ ἡ θηριομαχία τοῦ β'. Ἀμφιβολίαν ὡς πρὸς τὸ ἀκριβές του περιεχόμενον δύναται ἐνδεχομένως νὰ δημιουργήσῃ ὁ ἐλληνικὸς ὅρος «οἱ ἐπίσημοι λησταί», δι' οὗ ἀπλῶς μεταφράζεται ὁ λατινικὸς «famosos latrones». Ὁ Πρ. Ν. ἀφιεροῖ καὶ δευτέραν διάταξιν εἰς τὸ ἐγκλημα τῆς ληστείας, ἐν ἣ συνοπτικῶς ἀποδίδονται τὰ χωρία τοῦ Κώδικος περὶ τῆς ἐν καταστάσει ἀμύνης θανατώσεως τῶν ληστῶν (39.11)¹². Ἐνταῦθα νοοῦνται γενικῶς οἱ δράσται τοῦ ἐν λόγῳ ἐγκλήματος, ὑφ' ἣν ἔννοιαν διεμορφώθη τοῦτο ἐν τῇ ἰουστινιανείῳ νομοθεσίᾳ, καὶ ὄχι μόνον οἱ «ἐπίσημοι λησταί» τοῦ χωρίου Πρ. Ν. 39.16. Ἀμφότεραι αἱ διατάξεις ἐπανελήφθησαν εἰς Ἐπαν. 40.13 καὶ 19, τονιζομένης μάλιστα διὰ φραστικῆς παραλλαγῆς τοῦ κειμένου τῆς ιδέας τῆς ἀνταποδόσεως τοῦ χωρίου τῶν Πανδεκτῶν.

6. Εἰς τὰ Βασιλικὰ τέλος συναντῶμεν ἐκ νέου πάσας τὰς προαναφερθεῖσας διατάξεις τῶν Πανδεκτῶν καὶ τοῦ Κώδικος (ὄχι τῆς Νεαρᾶς) μὲ μᾶλλον σημαντικὰς διαφορὰς ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν. Οὕτως ἡ βασικὴ περὶ τῆς ληστείας ποινικὴ διάταξις εὔρηται ἐν 60.51.26 ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον λίαν συντετμημένην μορφήν: «Οἱ περιβόητοι λησταὶ ἐν οἷς ἐλήστευσαν τόποις, φουρκίζονται». Ὁ συντάκτης τῆς διατάξεως ἐθεώρησεν ἐνταῦθα περιττὴν, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς Πανδέκτας καὶ τὸν Πρ. Ν., τὴν παράθεσιν τοῦ δικαιολογητικοῦ λόγου τῆς ποινῆς καὶ τοῦ τόπου ἐκτελέσεως. Διετήρησεν ἐν τούτοις τὸν περιορισμὸν ὡς πρὸς τοὺς «περιβόητους» (= famosi) ληστάς. Διὰ τὴν καθιέρωσιν τοῦ ἐπιτρεπτοῦ τῆς καθ' οἷονδῆποτε τρόπου

¹² Βλ. τὰς ἀνωτ. ἐν σημ. 9 παραπομπάς.

ἀποκρούσεως ἐπιθέσεων ληστοῦ, ἀκόμη καὶ διὰ θανατώσεως τοῦ ἐπιτιθεμένου, ἤρκεσθη εἰς τὴν ἐπιτομῇ παράθεσιν τῶν δύο σχετικῶν χωρίων τοῦ Κώδικος ἐν 60.39.15-16, ἐξ ὧν προκύπτει καὶ τὸ κατὰ τὴν τελικὴν διαμόρφωσίν του περιεχόμενον τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος τῆς ληστείας. Τοῦτο διαπράττει «πᾶς ὁ ἐν τοῖς ἀγροῖς νυκτὸς ἐπιὼν ἢ παρακαθήμενος τὰς ὁδοὺς καὶ οὕτως ἐπιβουλεύων τοῖς παριοῦσιν»¹³. Λίαν ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ ὑπὸ τὴν διάταξιν σχόλια διὰ τὴν ἄρσιν τῶν προνομίων τῶν στρατιωτικῶν¹⁴ ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος τούτου, ὡς καὶ διὰ τὰς ἐν αὐτοῖς ἀναφερομένας διακρίσεις τοῦ δικαιώματος τοῦ φονεῦν τὸν ληστὴν ἐν τῇ πόλει ἢ ἐν ὑπαίθρῳ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν δυνατότητα συλλήψεώς του.

9. Ἀπελασία

ΕΑ 17.10: Ὁ ἀπελάτης ἀλλοτρίας ἀγέλης οἰωνοδήποτε κτηνῶν πρῶτον μὲν τοῦτο ποιῶν τυπτόμενος ἐξοριζέσθω· δεύτερον δὲ τοῦτο ἀμαρτάνων χειροκοπέισθω· ἐπιμένων δὲ ζῖφει τιμωρείσθω.

1. Ἡ ἀπελασία (abigeatus)¹ διεκρίθη τῆς ἀπλῆς κλοπῆς, εἰς τὴν ὁποίαν μέχρι τότε ἐννοιολογικῶς ἐνετάσσετο, τὸ πρῶτον ἐπὶ αὐτοκρατορίας. Ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν σχετικῶν χωρίων τῶν Πανδεκτῶν, ἰδίως ἐκ τῆς ρητῶς παρεχομένης ἐξουσίας εἰς τοὺς κατὰ τόπους δικαστὰς νὰ κρίνουν κατὰ τὴν ἐπιμέτρησιν τῆς ποινῆς ἀναλόγως τῆς συχνότητος ἐμφανίσεως τοῦ ἐγκλήματος εἰς τὴν περιφέρειάν των², προκύπτει ὅτι ὁ λόγος τῆς τοιαύτης διαφοροποιήσεως δέον νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν γενικὴν πρόληψιν, ὡς ἐκ τοῦ, ὡς φαίνεται, ἐπικινδύνου πολλαπλασιασμοῦ τῶν κρουσμάτων. Πρὸς ἀποφυγὴν ὑπερβολῶν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν σχετικῶν ποινικῶν διατάξεων περιέλαβον αὐταὶ τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τοῦ διακριτικοῦ γνωρίσματος μεταξὺ κλέπτου καὶ ἀπελάτου, συνισταμένου εἰς τὴν ἀφαίρεσιν ὄχι μεμονωμένων ζώων, ἀλλ'εἴτε ὀλοκλήρου ἀγέλης, εἴτε ζώων ἐξ αὐτῆς, ἰδίως μεγάλων, ἀσκουμένην μᾶλλον κατ'ἐπάγγελμα καὶ ὄχι ἐπ'εὐκαιρίᾳ³.

¹³ Οὕτω Β. 60.39.16 (= C. 3.27.1).

¹⁴ Ἐν αὐτοῖς γίνεται μνεῖα καὶ τοῦ κεφ. ε' νεαρᾶς τοῦ Βασιλείου Β' τοῦ ἔτους 996 (DÖLGER, Reg. 783), διὰ τῆς ὁποίας κατηργήθη τὸ προνόμιον τῶν ἀξιωματοῦχων ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τοῦ πρωτοσπαθαρίου καὶ ἄνω, ὅπως ἡ θανατικὴ ποινὴ εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἀντικαθίσταται δι' ἀτιμίας.

¹ Βλ. περὶ αὐτῆς SINOLOWITZ, Studien σ. 49 (ὅπου καὶ περαιτέρω βιβλιογραφία).

² D. 47.14.1 pr.

³ D. 47.14.1 §1: «Abigei autem proprie hi habentur, qui pecora ex pascuis vel ex armentis subtrahunt et quodammodo depraedantur, et abigendi studium quasi artem exercent

Αί ὡς πρὸς τὸν ἐλάχιστον ἀριθμὸν τῶν συγκροτούντων ἀγέλην κτηνῶν κείμενοι διατάξεις δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχουν ἀσφαλῶς ἀπολύτως δεσμευτικὸν χαρακτῆρα⁴. Ρητῶς ἀποκλείεται ὁ ἄδικος χαρακτῆρ τῆς πράξεως ἔνεκα πραγματικῆς συγγνωστῆς πλάνης, ἂν δηλαδὴ ἀφήρεσέ τις ζῶα, ὡς πρὸς τὴν κυριότητα τῶν ὁποίων ὑφίστατο ἀμφισβήτησις, πιστεύων αὐτὰ ἴδια⁵. Ἡ ποινὴ ἐκυμαίνεται ἀπὸ καταναγκαστικῆς ἐργασίας εἰς μεταλλεῖα μέχρι θηριομαχίας, μάλιστα δὲ ἂν οἱ ἀπελάται ἔφερον ὄπλα⁶, ὡς ἐκ τοῦ ἔνεκα τοῦ γεγονότος τούτου ηὔξημένου κινδύνου τελέσεως καὶ ἄλλων ἐγκληματικῶν πράξεων. Ἐξαιρουμένων τῶν ἐνόπλιως δρώντων, ἐπιεικεστέρα ἦτο ἡ μεταχειρίσις τῶν ἐκ τῶν ἀπελατῶν honestiores, οἵτινες ἠπειλοῦντο μόνον μὲ ἐξορίαν ἢ ἔκπτωσιν ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος. Ἡ ἀπελασία ἀπησχόλησε τὸν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ νομοθέτην μόνον ἐξ ἐπόψεως ἰδιωτικοῦ δικαίου, ὡς λόγος διαζυγίου, ἀλλ' ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ αὐτῇ διαμορφοῦται τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας τόσον εὐρέως⁷, ὥστε ἐπεκτεινομένη ἢ διάταξις αὕτη καὶ εἰς τὸν χῶρον τοῦ ποινικοῦ δικαίου νὰ ἀποβαίνει πολὺ αὐστηροτέρα ἐν σχέσει πρὸς τὰς προγενεστέρας διατάξεις.

2. Ἀπόρροια τῆς καταργήσεως τῆς διαφόρου ποινικῆς μεταχειρίσεως τῶν ἐντίμων ἔναντι τῶν εὐτελῶν, ὡς καὶ τῆς ἀνάγκης καλυτέρας προσαρμογῆς πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῆς γενικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς εἰδικῆς προλήψεως, ἀποτελεῖ ἡ περὶ ἀπελασίας διάταξις τῆς Ε. (17.13), ἐν ἣ ἡ ποινὴ εἰς περιπτώσιν πρώτης ἢ δευτέρας ὑποτροπῆς καθορίζεται ἐπακριβῶς, περιοριζομένης κατὰ τοῦτο τῆς ἐλευθερίας τοῦ δικαστοῦ ἐν τῷ ἰουστινιανεῖῳ δικαίῳ κατὰ τὴν ἐπιμέτρησιν τῆς ποινῆς. «Ὁ ἀλλοτρίᾳς ἀγέλης τῆς οἰασθῆποτε ἀπελασίαν ποιούμενος» τὴν πρώτην μὲν φορὰν τιμωρεῖται διὰ μαστιγώσεως, τὴν δευτέραν δι' ἐξορίας τὴν δὲ τρίτην δι' ἀποκοπῆς τῆς χειρὸς⁸. Ὡς πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγκλήματος, γενικεῦται ἀπολύτως ἡ ἀντίληψις, ὅτι ἀπελασία θεωρεῖται ἡ ἀφαίρεσις ἀγέλης ἀνεξαρτήτως τοῦ εἶδους τῶν ζῶων. Κατὰ γενικὴν ἀρχὴν τῆς Ε. δὲν ἀσκει ἐπίδρασιν τὸ τυχὸν ἔνοπλον τῶν δραστῶν. Διευτυπώθη ἔκπληξις διὰ τὴν

equos de gregibus vel boves de armentis abducentes. ceterum si quis bovem aberrantem vel equos in solitudine relictos abduxerit, non est abigeus, sed fur potius». Οἱ ὑπὸ τῆς ἄνω διατάξεως τιθέμενοι κανόνες δὲν ὑπῆρξαν ὅμως ἀνεξαίρετοι — ἴσως ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς κατὰ περιοχὰς αὐστηροτέρας ἀντιμετωπίσεως τοῦ ἐγκλήματος τούτου. Οὕτω κατὰ τὸν Καλλίστρατον (D. 47.14.3) εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν τούτου ὑπόστασιν ἀνήκει καὶ ἐνὸς μόνου βοῦς ἢ ἵππου ἡ ἀπαγωγή, ὡς καὶ ἡ ὑποτροπὴ ἀνεξαρτήτως ἀριθμοῦ ζῶων.

⁴ D. 47.14.3 pr. Πρβλ. καὶ Pauli Sent. 5.18.1.

⁵ D. 47.14.1 §4.

⁶ D. 47.14.1 §3· πρβλ. καὶ D. 47.14.2.

⁷ N. 22.15.1 (ἐτ. 536): « . . . τῶν καλουμένων ἀπελατῶν, οἷς ἐστὶ φροντὶς τοῖς ἀλλοτρίοις ἐφεδρεῦειν ὑποζυγίοις ἢ βοσκήμασι καὶ ταῦτα μεθιστᾶν ἐτέρωθι, . . . ».

⁸ Ὡς πρὸς τὴν ποινὴν αὐτὴν διαφέρει μόνον ἡ κατὰ τὰ λοιπὰ ὁμοία πρὸς τὴν Ε. διάταξις τοῦ ZSL 26 (σ. 243).

ἐπεικῆ ἀντιμετώπισιν τοῦ ἐγκλήματος τούτου ἐν τῇ Ε., ἰδίως ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς διατάξεις περὶ κλοπῆς⁹. Φρονῶ ὅμως ὅτι κατὰ τὴν διατύπωσιν τῆς γνώμης ταύτης παρορᾶται τελείως τὸ γεγονός, ὅτι ἐνταῦθα ὁ νομοθέτης οὐδεμίαν διάκρισιν εἰσάγει μεταξὺ ἐντίμων καὶ εὐτελῶν ἢ εὐπόρων καὶ ἀπόρων, ὡς ἐπὶ κλοπῆς, καὶ κατὰ συνέπειαν ἢ σύγκρισιν τῆς ποινικῆς μεταχειρίσεως, γινομένη πρὸς τὴν μίαν τῶν κατηγοριῶν τούτων εἶναι ἀνεπιτυχῆ καὶ ἄγει εἰς ἐσφαλμένα συμπεράσματα.

3. Ποινικὴ πρόβλεψις περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐγκλήματος ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῷ Γεωργικῷ Νόμῳ κεφ. 46 καὶ 47, ἀλλ' αἱ διατάξεις αὗται εἶναι ἐν σχέσει πρὸς τὸ δίκαιον τῆς Ε. εἰδικαί¹⁰, διότι ἐφαρμόζονται μόνον ἐφ' ὅσον ὁ δράστης εἶναι δοῦλος. Ἡ πρώτη διάταξις ἀφορᾷ εἰς τὴν περίπτωσιν ἀπελασίας προκληθείσης κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς ὑπὸ δούλου, ἐνεργοῦντος μὲ τὴν πρόθεσιν διαπράξεως κλοπῆς μόνον, ἐφ' ὅσον ἡ πρᾶξις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀπώλειαν τῶν ζώων. Ἡ δευτέρα προβλέπει τὴν τιμωρίαν δούλου, καθ' ὑποτροπὴν διαπράξαντος νυκτερινὰς κλοπὰς ἢ ἀπελασίας ὅποτεδῆποτε. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἀπειλεῖται κατὰ τοῦ ὑπαίτιου ἀνασκολοπισμός.

4. Ἡ περὶ ἀπελατῶν διάταξις τοῦ Ἐκλογαδίου κατ' οὐδὲν μεταβάλλει τὴν ἐν τῇ Ε. ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀδικήματος, περιορισθεῖσα εἰς τινὰς φραστικὰς ἀλλαγὰς. Ἠκολούθησεν ἐπίσης τὴν Ε. ὡς πρὸς τὴν ἐνιαίαν ἀντιμετώπισιν πάντων τῶν ἐλευθέρων δραστῶν ἀνεξαρτήτως κοινωνικῆς τάξεως, μετέβαλεν ὅμως οὐσιωδῶς τὰς προβλεπομένας ποινὰς. Οὕτως ἐν τῇ ΕΑ ὁ τὸ πρῶτον καταδικαζόμενος μαστιγοῦται καὶ ἐξορίζεται, ἐν πρώτῃ ὑποτροπῇ ἀποκόπτεται ἡ χεὶρ του καὶ ἐν δευτέρῃ θανατοῦται διὰ τοῦ ξίφους. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ποινικὴ μεταχειρίσις, σημαντικῶς αὐστηροτέρα ἢ ἐν τῇ Ε., εὐρίσκεται πολὺ πλησιέστερον πρὸς τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον, διαφέρουσα τούτου ὡς πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ νόμου καθοριζομένην κλιμάκωσιν τῶν ποινῶν ἐν ὑποτροπῇ. Ἐὰν ὅμως ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ἀνώτατον ὄριον τῆς ποινῆς, ὅπερ εἰς ἀμφοτέρα τὰ κείμενα κεῖται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον, εἰς μὲν τοὺς Πανδέκτας ἀφορᾷ εἰς τοὺς εὐτελεῖς, εἰς δὲ τὴν ΕΑ εἰς πάντα δρᾶστην ἀδιακρίτως, γενικῶς κρινομένη ἢ ποινικὴ μεταχειρίσις τοῦ Ἐκλογαδίου δεόν νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐστηροτέρα τῆς τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου. Ἡ τελευταία φράσις τοῦ κειμένου τῆς Ε. περὶ ἀποκαταστάσεως τῆς ἀφαιρεθείσης ἀγέλης τῷ κυρίῳ δὲν εὔρηται ἐν τῇ

⁹ SINOGOWITZ, Studien σ. 51· D. NÖRR, SZ Rom. Abt. 76 (1959) 632.

¹⁰ Δὲν θεωρῶ εὐστοχον τὴν παρατήρησιν τοῦ SINOGOWITZ, Studien σ. 51 σημ. 1 ὅτι αἱ δύο διατάξεις δὲν συνδυάζονται κατὰ τὸ περιεχόμενον πρὸς ἀλλήλας, διότι αἱ προϋποθέσεις ἐφαρμογῆς εἰς ἑκατέραν τῶν περιπτώσεων εἶναι διάφοροι. Ἐπίσης δὲν ὑφίσταται ἀντίφασις πρὸς τὴν Ε. ἐν σχέσει πρὸς τὴν ποινήν· αὕτη ἀναφέρεται εἰς δρᾶστα ἐλευθέρους, ἐνῶ τὰ κεφ. 46 καὶ 47 τοῦ Γεωργ. Νόμου μόνον εἰς δούλους.

ΕΑ, πιθανώτατα διότι ὁ συντάκτης αὐτῆς ἐθεώρησε τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιταγῆς ὡς αὐτονόητον. Ἡ ΕΡΑ ἐν 17.15 δὲν ἐπανέλαβε τὴν διάταξιν τῆς ΕΑ, ἀλλὰ τὴν τῆς Ε., ἥτις μέ τινὰς φραστικὰς παραλλαγὰς ἐπανευρίσκειται καὶ ἐν τῷ Πρ. Ν. 39.56 (= Ἐπαν. 40.73).

5. Τὰ Βασιλικὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ τίτλου 60.25 περιέλαβον μὲ σαφεστέραν διατύπωσιν τὰς διατάξεις τῶν Πανδεκτῶν, ἄνευ ὅμως μνείας τῆς ἀνάγκης διαπράξεως τοῦ ἐγκλήματος κατ'ἐπάγγελμα. Μετὰ τὰς ἰουστινιανεῖους διατάξεις κατεχωρίσθη εἰς τὰ Βασιλικὰ τὸ περὶ ἀπελατῶν χωρίον τοῦ Πρ. Ν.¹¹ Ἡ μεταξὺ τούτου καὶ τῶν Πανδεκτῶν ὑφισταμένη ἀσυμφωνία ὡς πρὸς τὰς ἀπειλουμένας ποινὰς ἠνάγκασε τὸν συντάκτην τοῦ κειμένου τῶν Βασιλικῶν νὰ τροποποιήσῃ τὴν ἰουστινιανεῖον διάταξιν κατὰ τρόπον ἐξασφαλίζοντα τὸν ἀπρόσκοπτον συνδυασμὸν τῆς πρὸς τὸν Πρ. Ν. Οὕτως ἀπὸ τὰς ποινὰς τῆς ρωμαϊκῆς διατάξεως διεγράφη ἡ διὰ τοῦ ξίφους θανάτωσις (μὴ προβλεπομένη ἐν Ε. καὶ Πρ. Ν.), προσετέθη δὲ ἀντιστοίχως ἡ ποινὴ τῶν βασάνων¹². Ἄδικτος ἔμεινεν ἡ ποινὴ τῆς θηριομαχίας προκειμένου περὶ ἐνόπλων ἀπελατῶν, περὶ ὧν οὐδὲν προέβλεπεν ἡ νομοθεσία Ἰσαύρων καὶ Μακεδόνων.

10. Αἰμομιξία

ΕΑ 17.11: *Οἱ αἰμομίχται, εἴτε γονεῖς πρὸς τέκνα ἢ τέκνα πρὸς γονεῖς ἢ ἀδελφοὶ πρὸς ἀδελφὰς ἢ πρὸς ἄλλην ἐξ αἵματος συγγένειαν συμφυερόμενοι, ζῆφει τιμωρεῖσθωσαν.*

ΕΑ 17.12α: *Οἱ αἰμομίχται εἰς ἀλλοτρίας μητροθυγατέρας εἰδήσει μιγνύμενοι ἢ ἀδελφάς . . . . .*

1. Ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐγκλήματος τῆς αἰμομιξίας (incestum) εἶχεν ὡς βάσιν τὰ ὑπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου θεσπιζόμενα κωλύματα γάμου, ἔνεκα συγγενείας ἐξ αἵματος ἢ ἐξ ἀγχιστείας¹, τῶν ὁποίων βεβαίως ἡ ἀνάπτυξις εἰς τὴν παροῦσαν ἔρευναν παρέλκει. Αἰσιόποιος δὲν ἦτο, ὡς εἰκόσ, μόνον ἡ σύναψις γάμου, ἀλλὰ καὶ ἡ διατήρησις ἐξωγάμων σχέσεων μεταξὺ προσώπων, ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα συνέτρεχον τὰ ὑπὸ τῶν νόμων προβλεπόμενα κωλύματα². Παρὰ τὴν ἔλλειψιν ρητῶν μαρτυριῶν, γίνεται δεκτὸν ὅτι ἡ ποινὴ ἦτο ἀρχικῶς θάνατος, ἣν βαθμηδὸν ἀντικατέστησεν

¹¹ Β. 60.25.4.

¹² Β. 60.25.1.

¹ Βλ. σχετικῶς J. ZHISHMAN, ἐνθ' ἀνωτ. τ. 1 σ. 416 ἐπ.

² Βλ. περιπτωσιολογικὴν ἀπαρίθμησιν παρὰ MOMMSEN, Strafrecht σ. 685 ἐπ. μετὰ παραπομπῶν εἰς τὰς πηγὰς.

ἢ τῆς ἐξορίας, ἀποτελέσασα κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν περίοδον τὸν κανόνα³, μέχρι τοῦ λήγοντος τοῦ Δ' αἰῶνος περιορισμοῦ τῶν συνεπειῶν τῆς πράξεως εἰς μόνας τὰς περιουσιακὰς κυρώσεις⁴.

2. Ἡ ἀτέλεια τοῦ συστήματος τούτου ἐπισημαίνεται εἰς τὸ προοίμιον τῆς Ν. 12 τοῦ Ίουστινιανοῦ, διὰ τοῦ κεφ. 1 τῆς ὁποίας, πέραν τῶν περιουσιακῶν ποινῶν, ἀπειλεῖται ἐπὶ μὲν τῶν ἐντίμων ἐξορία καὶ ἀπώλεια τοῦ ἀξιώματος, ἐπὶ δὲ τῶν εὐτελῶν καὶ σωματικὴ βάσανος⁵. Ὀλίγον μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς νεαρᾶς ταύτης⁶, ἐπανέρχεται ὁ Ίουστινιανὸς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος διὰ τῆς Ν. 154, ἣτις ἀφορᾷ εἰδικῶς εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ὀσροηνῆς, ὅπου ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοπικῶν ἐθίμων⁷ ἢ σύναψις αἰμομικτικῶν γάμων δὲν ἦτο, ὡς φαίνεται, σπανία. Διὰ τῆς νεαρᾶς ταύτης ἂν μὲν ἡ πρᾶξις ἐτελέσθη πρὸ τῆς Ν. 12⁸ κηρύσσεται ἀνέγκλητος, ἂν δὲ μετ'αὐτὴν ἀπειλεῖται διὰ δημεύσεως, ἀκρωτηριασμοῦ ἢ καὶ θανάτου εἰς σοβαρωτέρας περιπτώσεις⁹.

3. Ἡ ἰουστινιάνειος νομοθεσία οὐδὲν μετέβαλεν εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγκλήματος τῆς αἰμομιξίας, ἀλλ' ἢ εἰς τὰς δύο προμνησθεῖσας νεαρὰς περιεχομένη ποινικὴ πρόβλεψις ἐκάλυπτε τὴν πρᾶξιν, ὡς αὕτη εἶχε διαμορφωθῆ ἔν τῃ προἰουστινιανείῳ ρωμαϊκῇ νομοθεσίᾳ. Οὐχ ἦττον αἱ ἐν τῷ μεταξὺ συντελεσθεῖσαι διαφοροποιήσεις εἰς τὴν διάρθρωσιν τῆς οἰκογενείας καὶ αἱ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἐπελθοῦσαι μεταβολαὶ εἰς τὰ κωλύματα τοῦ γάμου ἐπέβαλλον τὴν ἐπέμβασιν τοῦ νομοθέτου καὶ τὸν κατὰ διάφορον ἢ μέχρι τότε τρόπον προσδιορισμὸν τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐγκλήματος.

4. Ἡ ἐπέμβασις αὕτη ἐξεδηλώθη ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Ε., ἣτις ἀφιέρωσεν εἰς τὴν ρύθμισιν τοῦ θέματος τούτου τὰ κεφ. 25, 26, 33, 34 καὶ 37 τοῦ

³ MOMMSEN, Strafrecht σ. 688· SINOLOWITZ, Studien σ. 99. Διὰ διατάξεως τοῦ 342 ἐπανεισήγαγεν ὁ Κωνσταντῖος τὴν θανατικὴν ποινὴν (C. Th. 3.12.1), ἀλλ' ἢ ἰσχὺς αὐτῆς δὲν φαίνεται νὰ διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ.

⁴ Βλ. διάταξιν τῶν Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου τοῦ ἔτ. 396 ἐν C. Th. 3.12.3 (= C. 5.5.6). Πρβλ. καὶ ἀπαγόρευσιν τοῦ Ζήνωνος (474-475) ἐν C. 5.8.2, ἐπαναληφθεῖσαν εἰς EApp. IV. 3.

⁵ Αἱ διὰ τῆς νεαρᾶς ταύτης εἰσαχθεῖσαι ποινικαὶ κυρώσεις σαφῶς διαστέλλονται ἀπὸ τὰς ὑπὸ τῶν προηγουμένων νόμων ἀπειλουμένας ἐν τῷ κειμένῳ τῆς μετὰ ταῦτα ἐκδοθείσης Ν. 154: « . . . τοὺς ῥωμαϊκοὺς παραβαίνουσι νόμους καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς ἠπειλημένας ποινὰς τὰς τε παλαιὰς καὶ νέας, . . . ».

⁶ Κατὰ τὸ ἔτος 535 ἢ τὸ ἐπόμενον. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ τὴν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν νεαρῶν R. SCHÖLL-G. KROLL σ. 730 σημ. εἰς στ. 28.

⁷ Βλ. SINOLOWITZ, Studien σ. 99 ἐπ. σημ. 14.

⁸ Διὰ τῆς φράσεως «μετὰ τὸν ἡμέτερον νόμον τὸν ἑναγχος περὶ τούτου τεθέντα» νοεῖται προφανῶς ἢ κατὰ τινὰς μῆνας προηγηθεῖσα Ν. 12 (ἀνωτ. σημ. 6).

⁹ « . . . καὶ εἴπερ καὶ δυσκολωτέραν εὖρωμεν τὴν ἀθεμιτογαμίαν, καὶ αὐτὴν ἴσως τὴν ψυχῆν ». Διὰ τοῦ ὅρου «δυσκολωτέρα» νοοῦνται ὄχι μόνον αἱ περιπτώσεις στενῆς συγγενείας, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ συνθῆκαι, αἱ προσδίδουσαι βαρύτερον χαρακτῆρα εἰς τὴν πρᾶξιν, ὡς π. χ. ἂν ὁ δράστης εἶναι κληρικὸς κατὰ τὴν ρητὴν διατύπωσιν τοῦ κειμένου τῆς νεαρᾶς.

τίτλου 17¹⁰. Ἐν αὐτοῖς ὠρίσθη ὅτι ἀποτελεῖ αἰμομιξίαν πᾶσα γενετήσιος σχέσις μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων, ἀδελφῶν, πατριουῦ ἢ μητριαιῶς καὶ τῶν προγονῶν των, πενθεροῦ ἢ πενθερᾶς καὶ νύμφης ἢ γαμβροῦ, τοῦ ἢ τῆς συζύγου καὶ τῆς γυναικαδελφῆς ἢ τοῦ ἀνδραδελφοῦ, θείων καὶ ἀνεψιῶν, πρωτεξαδέλφων ἢ τῶν τέκνων αὐτῶν (δηλαδὴ συγγενῶν ἐξ αἵματος βου βαθμοῦ), γονέων ἢ τέκνων ἢ ἀδελφῶν τῶν συζύγων (δηλαδὴ συγγενῶν ἐξ οἴονει ἀγχιστείας 2ου-4ου βαθμοῦ)¹¹. Ἐπίσης ἡ ὑπό τιος¹² διατήρησις τοιούτων σχέσεων πρὸς δύο ἀδελφᾶς ἢ μητέρα καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῆς ἢ τὴν μητέρα τοῦ ἀναδεκτοῦ του¹³. Ἐπὶ πασῶν τῶν περιπτώσεων τούτων ἡ ποινὴ δὲν ἦτο ἐνιαία. Αὕτη ἐκυμαίνετο ἀπὸ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου ἐπὶ αἰμομιξίας μεταξὺ συγγενῶν ἐξ αἵματος 1ου ἢ 2ου βαθμοῦ μέχρι τῆς σχετικῶς ἐλαφρᾶς ποινῆς τοῦ ραβδισμού ἐπὶ συνευρέσεως προσώπων συνδεομένων διὰ συγγενείας ἐξ αἵματος 4ου ἕως 6ου βαθμοῦ ἢ δι' οἴονει ἀγχιστείας 2ου ἕως 4ου βαθμοῦ, ἐνῶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν περιπτώσεων συγγενείας ἐξ αἵματος ἢ ἐπὶ ἀγχιστείας, ὡς καὶ ἐπὶ πνευματικῆς συγγενείας¹⁴ ἠπειλεῖτο ἀποκοπὴ τῆς ρινός.

¹⁰ Βλ. ἀναλυτικὴν ἔκθεσιν τῶν διατάξεων τούτων παρὰ SINOLOWITZ, Studien σ. 100 ἐπ.

¹¹ Ἐπὶ τῶν τελευταίων τούτων περιπτώσεων ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ὁ νομοθέτης (Ε. 17.37) ἀπέβλεψεν εἰς τὴν διὰ τῆς τελέσεως κεκωλυμένου γάμου αἰμομιξίαν, μὴ περιλαμβανομένης καὶ τῆς ἐξωγάμου μίξεως, περὶ οὗ θέματος ὁ SINOLOWITZ, Studien σ. 102 εἶναι διστακτικὸς. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο καταλήγω ὄχι μόνον στηριζόμενος εἰς τὸ γράμμα τῆς διατάξεως («πρὸς γάμον συναπτόμενοι»), ἀλλὰ καὶ ἔνεκα τῆς παραλείψεως τοῦ νομοθέτου νὰ προβλέψῃ τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἡ γυνὴ εἶναι ἑγγαμος, ὅποτε ἔχομεν κατ' ἰδέαν συρροὴν αἰμομιξίας καὶ μοιχείας. Δοθέντος ὅτι ἐπὶ τῆς πνευματικῆς συγγενείας εἰδικῶς προεβλέφθη τὸ ἐνδεχόμενον τοῦτο, ὅπερ μόνον ἐπὶ ἐξωγάμων σχέσεων εἶναι δυνατόν, καὶ ἠπειλήθη ἐπηυξημένη ποινὴ (Ε. 17.26), ἐκ τῆς σιωπῆς τοῦ νόμου συνάγεται ὅτι ἐνταῦθα (Ε. 17.37) ἀντιμετωπίζονται περιπτώσεις αἰμομικτικῶν γάμων.

¹² Ἐκ τοῦ γράμματος τοῦ κεφ. 33 δύναται τις νὰ ὀδηγηθῆ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐν αὐτῷ ἀπειλουμένη ποινὴ στρέφεται μόνον κατὰ τοῦ ἄρρενος αὐτουργοῦ. Ἀντιθέτως ἐν τῷ κεφ. 34 γίνεται ρητὴ μνεῖα καὶ τῆς γυναικὸς συναυτουργοῦ. Ἐπειδὴ οὐδεμίαν ἱκανοποιητικὴν ἐξήγησιν εὐρίσκω διὰ τὴν τοιαύτην διάκρισιν (πρβλ. καὶ τὰ κεφ. 25 καὶ 26), ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ἡ τελευταία περίοδος τοῦ κεφ. 34 καλύπτει καὶ τὰς ἐν τῷ κεφ. 33 ἀπαριθμουμένας περιπτώσεις — ἴσως διότι ἡ εἰς κεφάλαια διάκρισις ἦτο ἀρχικῶς διάφορος τῆς σημερινῆς, ὅποτε τὰ κεφ. 33 καὶ 34 ἀπετέλουν πιθανῶς ἐνιαῖον κείμενον.

¹³ Ἐνεκα τῆς ἀρχικῶς ἐπιβεβλημένης συμπτώσεως τοῦ φύλου ἀναδόχου καὶ ἀναδεκτοῦ (Κ. ΡΑΛΛΗ, Περὶ τῶν ἀναδόχων κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἐπιστ. Ἐπετηρὶς τοῦ [. . .] Πανεπιστημίου 4 [1907/08] 162), παρεῖλκεν ἡ μνεῖα καὶ αὐτῆς τῆς ἀναδεκτῆς ἐν τῇ σχετικῇ διατάξει. Ὁ μὲ τὴν καθιέρωσιν τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ παραμερισμὸς τῆς ἀρχῆς αὐτῆς κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν θέσπισιν ἀναλόγου γαμικοῦ κωλύματος (C. 5.4.26, ἐτ. 530). Ἡ διάταξις ὁμως δὲν ἐπεξετάθη ἀντιστοίχως καὶ ἐν τῇ ποινικῇ νομοθεσίᾳ.

¹⁴ Εἰδικῶς ἐπὶ συρροῆς αἰμομιξίας τῆς μορφῆς αὐτῆς μετὰ μοιχείας, εἰς τὴν ποινὴν τῆς ἀποτιμήσεως τῆς ρινὸς προστίθεται καὶ ἡ τοῦ ραβδισμού (Ε. 17.26· πρβλ. καὶ τὴν σημ. 11). Ἐκ τῶν δύο διατάξεων τῆς Ε. (17.25-26) ἐπανελάβεν ὁ ZSL ἐν κεφ. 7 (σ. 214 ἐπ.) μόνον τὴν πρώτην σὺν τῇ προσθήκῃ καὶ τῶν ἐξ ἐπόψεως κανονικοῦ δικαίου συνεπειῶν. Ἡ διὰ πάσας

5. Συγκρίνοντας τὴν διὰ τῆς Ε. γενομένην διαμόρφωσιν τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος πρὸς τὴν τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου διαπιστοῦμεν ὅτι ἡ πρώτη εἶναι εὐρύτερα, διότι καὶ μὲν ἡ ρυθμισὶς τῆς Ε. περιώρισεν ἐπὶ τινῶν σημείων τὰς εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς αἰμομιξίας ἐπιπτόσας πράξεις, ἀντιθέτως ὅμως διηύρυνε κατὰ πολὺ τὸν κύκλον τούτων διὰ τῆς προσθήκης τῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς αὐστηρᾶς περὶ ἠθικῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας εἰσαχθέντων γαμικῶν κωλυμάτων καὶ ἄλλων συναφῶν ἀπαγορεύσεων. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τῶν προβλεπομένων ποινῶν ἡ κρίσις περὶ τοῦ ποῖον ἐκ τῶν δύο δικαίων, τὸ τῆς Ε. δηλονότι ἢ τὸ ἰουστινιανέιον, εἶναι αὐστηρότερον δὲν εἶναι εὐχερῆς. Ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἀμφοτέρω τὰ δίκαια προβλέπουν τὰς ἰδίας ποινάς, θάνατον, ἀκρωτηριασμόν (ἢ Ε. μόνον τῆς ρινός) ἢ μαστίγωσιν. Ἀλλ' ἐνῶ κατὰ τὸ ἰουστινιανέιον δίκαιον ἔχει ὁ δικαστὴς μεγάλην ἐλευθερίαν κατὰ τὴν ἐπιμέτρησιν τῆς ποινῆς, δυναμένην νὰ φθάσῃ καὶ μέχρις αὐθαιρεσίας, διὰ τοῦ ὑπὸ τῆς Ε. καθορισμοῦ τῶν περιπτώσεων ἐπιβολῆς ἐκάστης τῶν ὡς ἄνω ποινῶν ἐτέθη σοβαρὸς φραγμὸς εἰς τὴν ἐλευθερίαν ταύτην. Ἡ τοιοῦτοτρόπως ἐπιτυγχανομένη ὁμοιομορφία κατὰ τὴν ἐπιβολὴν τῶν κυρώσεων ἐξασφαλίζει ἰσότητά εἰς τὴν ποινικὴν μεταχείρισιν, ἀλλὰ δὲν ἀποτελεῖ βεβαίως ἐπιείκειαν.

6. Ἐναντι τῶν πολλῶν διατάξεων τῆς Ε. προκαλεῖ ἐντύπωσιν ἡ λιτότης τῆς ρυθμίσεως τοῦ Ἐκλογαδίου, ἡ ὁποία καλύπτει μέρος μόνον τῶν ὑπὸ τῆς Ε. προβλεπομένων περιπτώσεων. Ὄντως ἐκ τῶν τυπικῶς δύο διατάξεων τοῦ Ἐκλογαδίου ἡ πρώτη συμπίπτει μὲ τὴν πρώτην περίοδον τῆς Ε. 17.33 — ἀλλὰ μὲ μίαν οὐσιώδη διαφοράν: περιλαμβάνονται ὀλίγαι λέξεις καὶ ἐκ τῆς ἐπομένης περιόδου, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεκτείνεται ἡ προβλεπομένη ποινή, δηλαδὴ ἡ θανατικὴ, ἐπὶ πάσης σαρκικῆς μίξεως μεταξὺ συγγενῶν ἐξ αἵματος. Ἐν ἐλλείψει εἰδικωτέρου προσδιορισμοῦ ὑποτίθεται ὅτι ἡ ποινικὴ πρόβλεψις καλύπτει τοὺς βαθμοὺς ἐκείνους συγγενείας ἐξ αἵματος, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑφίσταται γαμικὸν κώλυμα. Δοθέντος ὅμως ὅτι οἱ πρῶτοι τίτλοι τοῦ Ἐκλογαδίου δὲν ἔχουν περιωθῆ, μόνον καθ' ὑπόθεσιν δύναται νὰ λεχθῆ, μέχρι ποίου βαθμοῦ συγγενείας ἐξ αἵματος ἐκ πλαγίου καθιεροῦτο ὑπὸ τοῦ κειμένου τούτου ἀπαγόρευσις συνάψεως γάμου¹⁵. Πάντως ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν τῶν ἐν συνεχείᾳ περὶ τῶν εἰς τὴν αἰμομιξίαν ἀφορώντων κεφαλαίων τῆς ΕΑ σημειουμένων ὀφείλει νὰ παρατηρήσῃ τις, ὅτι τόσον ἡ αὐστηρότης τῆς ἀδιακρίτως προβλεπομένης

τὰς λοιπὰς περιπτώσεις αἰμομιξίας ποινὴ τοῦ ZSL 12 (σ. 226) εἶναι ἐντυπωσιακῶς ἡπία, συνιστάμενη μόνον εἰς τὸν χωρισμὸν τῶν ἐνόχων.

¹⁵ Βλ. F. GORIA, Tradizione romana e innovazioni bizantine nel diritto privato dell' Ecloga Privata Aucta - Diritto matrimoniale [Forschungen zur byz. Rechtsgeschichte, 5], Frankfurt/M 1980.

ποινήs, ὅσον καὶ ἡ ἀοριστία εἰς τὴν διατύπωσιν τῆs ἀπαγορευτικῆs διατάξεωs ἐνθυμίζει πολὺ τὴν ἀντιστοίχου διατυπώσεωs καὶ περιεχομένου διάταξιν τοῦ ἐν χαλαρᾷ συνδέσει πρὸs τὴν Appendix τῆs Ἐκλογῆs ἐμφανιζομένου Μωσαϊκοῦ Παραγγέλματοs¹⁶.

7. Ἡ δευτέρα διάταξιs τῆs ΕΑ (17.12) τιμωρεῖ τὰs γενετησίουs σχέσειs μεταξύ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸs ἀφ' ἐνὸs καὶ μητρὸs καὶ θυγατρὸs ἢ δύο ἀδελφῶν ἀφ' ἐτέρου, συμπίπτουσα κατὰ τοῦτο ὡs πρὸs τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγκλήματοs μετὰ τῆs τελευταίας περιόδου τῆs Ε. 17.33 καὶ τῆs Ε. 17.34¹⁷. Ἐπὶ τῶν διατάξεων τούτων παρατηρήθη¹⁸ ὅτι εἰσάγουν γαμικὰ κωλύματα πέρα τῶν ὑπὸ τῶν ἱερῶν κανόνων προβλεπομένων καὶ ἐπεσημάνθη ἡ ἐνδεχομένη ἐπίδρασιs νομικῶν ἐπιταγῶν τῆs Παλαιᾶs Διαθήκηs¹⁹. Συμφώνωs πρὸs τὴν διάταξιν τοῦ Ἐκλογαδίου, ὡs καὶ ἐπὶ τῆs Ε., προϋπόθεσιs τοῦ καταλογισμοῦ εἶναι ἡ γνῶσιs τῆs συγγενείας, ὡs περιστατικοῦ συνιστῶντοs τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγκλήματοs, ἐξ οὗ συνάγεται ἡ ἐν προκειμένῳ ἐπίδρασιs τῆs πραγματικῆs πλάνηs²⁰.

8. Ἀπορίαν προκαλεῖ ἐκ πρώτῃs ὄψεωs ἡ ἐν τῇ διατάξει ΕΑ 17.12, ὡs αὐτὴ διεσώθη ἐν τῷ cod. Vind. iur. gr. 2, ποινῇ, δηλαδὴ ἡ ἀποκοπὴ τοῦ γεννητικοῦ ὄργάνου. Ἡ ποινὴ αὐτὴ ἐφηρμόζετο εἰς τὴν πράξιν ἐνίοτε — ἄνευ ρητῆs διατάξεωs — κατὰ τὴν διάρκειαν τῆs βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπὶ παιδεραστίας²¹. Ἐν τῇ Ε. ὅμωs καὶ ἐν ταῖs μεταγενεστέραιs αὐτῆs νομικαῖs συλλογαῖs ὁ τοιαύτηs μορφῆs ἀκρωτηριασμοs προεβλέπετο ἀποκλειστικῶs καὶ μόνον διὰ τοὺs κτηνοβάταs²². Τὸ μέχριs ἡμῶν διὰ τοῦ Βιενναίου κώδικοs παραδοθὲν κείμενον τοῦ Ἐκλογαδίου δὲν περιλαμβάνει διάταξιν περὶ τοῦ ἐγκλήματοs τούτου. Ἡ μόνη λογικὴ ἐξήγησιs διὰ τὴν ἀναγραφὴν τῆs ὅλωs ἀσυνήθουs ἐπὶ αἰμομιξίας ποινῆs ἐν συνδυασμῷ πρὸs τὴν παράλειψιν οἰασδήποτε ποινικῆs προβλέψεωs περὶ κτηνοβασιᾶs εἶναι ὅτι τὸ χωρίον ΕΑ 17.12 ἀποτελεῖ κρᾶμα προελθὸν ἐκ τῶν ὑπολοίπων δύο διατάξεων, δηλαδὴ τῆs αὐθεντικῆs 17.12 καὶ τῆs περὶ κτηνοβασιᾶs. Ἡ ἄσχετοs πρὸs τὴν βούλησιν τοῦ νομοθέτου σύντμησιs προεκλήθη προφανῶs ἀπὸ πῆδημα τοῦ γραφέωs ἔνεκα τοῦ ὁμοιοτελεύτου, καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα παραλειφθέντοs «ρίνοκοπεῖσθωσαν» (δοθέντοs

¹⁶ Βλ. L. BURGMANN - SP. TROIANOS, Nomos Mosaikos, FM III σ. 157, κεφ. 30: «Ἄνθρωποσ ἀνθρωποσ πρὸs πάντα οἰκεῖον σαρκὸs αὐτοῦ οὐκ εἰσελεύσεται ἀποκαλύψαι ἀσχημοσύνην» (= Λευιτ. 18.6).

¹⁷ Βλ. ὡs πρὸs τὴν σχέσιν τῶν διατάξεων τούτων πρὸs ἀλλήλαs ἀνωτ. σημ. 12.

¹⁸ SINOGOWITZ, Studien σ. 102.

¹⁹ Βλ. ἐπίσῃs κεφ. 37 καὶ 39 τοῦ Μωσαϊκοῦ Παραγγέλματοs (ἀνωτ. σημ. 16).

²⁰ Ὁρθῶs ἐρμηνεύει τὴν διάταξιν τῆs Ε. ὁ SINOGOWITZ, Studien σ. 102 ἐπ., ἀντιδιαστῆλων αὐτῆν τῶν περὶ νομικῆs πλάνηs διατάξεων τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.

²¹ Βλ. τὰs ἀνωτ. κεφ. 5 σημ. 6 ἀναφερομένηs παραπομπὰs εἰς τὰs πηγὰs.

²² Ε. 17.39, ΕΡΑ 17.30, Πρ. Ν. 39.74. ΕΡτΜ 19.25, Ἐπαν. 40.67, Β. 60.37.85.

ὅτι κατὰ τοῦ συνευρισκομένου μετὰ μητρὸς καὶ θυγατρὸς ἢ μετὰ δύο ἀδελφῶν ἠπειλεῖτο παγίως²³ ἀποκοπῇ τῆς ρινὸς καὶ ὄχι τοῦ πέους²⁴) εἰς τὸ ἀναγραφὴν «καυλοκοπέισθωσαν» τῶν κτηνοβατῶν. Ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἐν τῷ Παρισινῷ χειρογράφῳ τῆς ΕΡΑ προτασσόμενοι τῶν καθ' ἕκαστα κεφαλαίων τοῦ τίτλου 17 ἀριθμοὶ ἐμφανίζουν ἀντιστοιχίαν πρὸς τὴν ἐν τῷ Ἐκλογαδίῳ ἀκολουθουμένην σειράν, τῶν δὲ διατάξεων ΕΡΑ 17.18 καὶ 17.30, τῶν ὁποίων ἡ πρώτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς ΕΑ 17.12 καὶ ἡ δευτέρα ἀναφέρεται εἰς τὴν κτηνοβοσσίαν, προτάσσονται οἱ ἀριθμοὶ ιβ' καὶ ιγ' ἀντιστοιχῶς. Ἡ παρατήρησις αὕτη ὀδηγεῖ εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς ἀρχικῆς σειρᾶς τῶν σχετικῶν διατάξεων ἐν τῇ ΕΡΑ, ἣτις ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον μετεβλήθη μεταγενεστέρως, ὥστε νὰ προκύψῃ ἡ ὑπὸ τοῦ cod. Par. gr. 1384, τοῦ μόνου γνωστοῦ χειρογράφου τοῦ διασώζοντος ἀκέραιον τὸ κείμενον τῆς ΕΡΑ, παρεχομένη εἰκὼν τοῦ τίτλου 17.

9. Εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου προτασσόμενον κείμενον τῆς ἐρμηνευομένης διατάξεως τοῦ Ἐκλογαδίου ἀπέφυγα τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἄγνωστον εἰς ποίαν ἔκτασιν ἀκρωτηριασθέντος χωρίου βάσει τοῦ ἀντιστοιχοῦ χωρίου τῆς ΕΡΑ. Τοῦτο ἐγένετο ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζουν αἱ διατάξεις Ε. 17.34 καὶ ΕΡΑ 17.18, ἰδίως κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισὺ των, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας γεννῶνται ἀμφιβολίαι ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τοῦ χωρίου τῆς ΕΡΑ. Ἐν ἡ περιπτώσει ἔλκει τοῦτο τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς Ε., ἡ βάσει τούτου συμπλήρωσις τοῦ ἐλλείποντος τμήματος τῆς ΕΑ 17.12 θὰ ὠδήγηι εἰς ἐσφαλμένα συμπεράσματα.

10. Εἰς τὰς δύο περὶ αἰμομιξίας διατάξεις τῆς ΕΑ (17.11–12) πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ΕΡΑ 17.17: «Ὁ ἀγαγόμενος νομίμως γυναῖκα καὶ τῇ ταύτης ἀδελφῇ συμπαραφθαρεὶς σαρκικῶς ἢ θυγατρὶ αὐτῆς ἐκείνου δὲ προγονῆ, τυπέσθω καὶ ῥινοκοπέισθω καὶ διηνεκῶς ἐξοριζέσθω. Καὶ ἡ συμπλακεῖσα δὲ αὐτῷ ὡς ἐν εἰδήσει πλημμελήσασα καὶ αὐτὴ τυπέσθω καὶ ῥινοκοπέισθω μὴ ἐξοριζομένη»²⁵. Ἡ παρουσία τοῦ χωρίου τούτου μετὰ τῶν ἄλλων διατάξεων τῆς ΕΡΑ εἶναι ἀκατανόητος διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους. Πρῶτον διότι ἡ τούτου ἀμέσως προηγουμένη διάταξις ΕΡΑ 17.16, εὐρυτέρα οὖσα, καλύπτει καὶ τὰς ἐν 17.17 προβλεπομένας περιπτώσεις αἰμομιξίας. Δεύτερον διότι αἱ δύο αὗται διατάξεις εἶναι ἀπολύτως ἀσυμβίβαστοι πρὸς ἀλλήλας καὶ δὲν δύνανται νὰ προέρχωνται ἐκ τοῦ αὐτοῦ κειμέ-

²³ Ε. 17.34, ΕΡΑ 17.18, Πρ. Ν. 39.69, ΕΡΜ 19.20–21, Ἐπαν. 40.61, Β. 60.37.75.

²⁴ Πέραν τῶν ἄλλων ἐπιχειρημάτων, ἡ διατύπωσις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίου ἀποβαίνει ὑποπτος καὶ ἐκ τοῦ ὅτι δι' αὐτῆς εἰσάγεται ἀνεξήγητος προνομιακὴ μεταχείρισις τῆς γυναικὸς συναυτουργοῦ.

²⁵ Περὶ τῆς διατάξεως ταύτης παρατηρεῖ ἡ LIPŠIC σ. 69, ὅτι ἡ πηγή της εἶναι δυσχερῶς ἐξακριβώσιμος.

νου, ἐφ' ὅσον ἐν τῇ δευτέρᾳ ἢ αἰμομιξία μεταξύ συγγενῶν ἐξ ἀγχιστείας ἢ ἢ β' βαθμοῦ τιμωρεῖται κατὰ πολὺ αὐστηρότερον ἢ ἢ αἰμομιξία μεταξύ συγγενῶν ἐξ αἵματος, ἀκόμη καὶ γ' βαθμοῦ, ἐν τῇ πρώτῃ. Κατόπιν τούτου ἢ σκέψις ὅτι τὸ χωρίον EPA 17.17 ἀνήκεν ἀρχικῶς εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ἐκλογαδίου καὶ ἐξέπεσε κατὰ τινὰ ἀντιγραφὴν αὐτοῦ, ὡς τοῦτο καὶ ἐπὶ ἄλλων χωρίων τῆς EPA πιθανολογεῖται²⁶, δὲν δύναται εὐχερῶς νὰ ἀποκρουσθῇ διὰ πειστικῶν ἐπιχειρημάτων. Ἄλλωστε τὸ περιεχόμενον τῆς διατάξεως ταύτης κάλλιστα συνδυάζεται πρὸς τὸ τῆς EA 17.11, δοθέντος ὅτι ἢ τελευταία αὕτη ρυθμίζει τὰς συνεπείας τῆς αἰμομιξίας μεταξύ συγγενῶν ἐξ αἵματος μόνον, ἐκείνη δὲ μεταξύ συγγενῶν ἐξ ἀγχιστείας, καὶ δὴ κατὰ τρόπον ἀπολύτως συνεπῆ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς προβλεπομένας ποινάς, εὐθυγραμμιζόμενον πρὸς τὰ ἐν τῇ ἰουστινιανείῳ κωδικοποιήσει κρατοῦντα.

11. Ὑπὸ τὰ δεδομένα ταῦτα, ἐν ὄψει καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἢ διαπίστωσις τῆς ἀκριβοῦς ἐκτάσεως τῶν παραλείψεων τοῦ ἀντιγραφῆως τοῦ Βιενναίου κώδικος ἢ τοῦ χρησιμοποιηθέντος προτύπου, εἶναι ἄσκοπος ἢ περαιτέρω ἀναζήτησις τῶν λόγων τῆς τριαύτης ρυθμίσεως τῆς ποινικῆς ἀντιμετώπισεως τοῦ ἐγκλήματος τῆς αἰμομιξίας ἐν τῇ EA. Ἡ νόσος τῶν ἀνωτέρω χωρίων ἀποτελεῖ, νομίζω, τὴν μόνην ἱκανοποιητικὴν ἐρμηνείαν τῆς ἀπολύτου σιωπῆς τοῦ Ἐκλογαδίου ὡς πρὸς τὴν αἰμομιξίαν μεταξύ προσώπων ἐχόντων πνευματικὴν συγγένειαν ἢ οἰοῖται ἀγχιστείαν, ἰδίως ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἢ αὐστηρότης, μεθ' ἧς ὁ συντάκτης του ἐθέσπισε τὴν ποινὴν ἐπὶ συγγενῶν ἐξ αἵματος ἢ συγγενῶν ἐξ ἀγχιστείας μέχρι καὶ τοῦ β' βαθμοῦ.

12. Αἱ περὶ αἰμομιξίας διατάξεις τῆς EPA εὔρηνται εἰς τὰ κεφ. 16–18 καὶ 61 τοῦ τίτλου 17. Ἐκ τούτων τὸ μὲν κεφ. 16 ἐπαναλαμβάνει ἐπὶ λέξει τὸ χωρίον E. 17.33. Σχεδὸν συμπίπτει ἢ διατύπωσις ἐν EPA 17.61 καὶ E. 17.26, ἐνῶ ἐπὶ τῶν συναφῶν EPA 17.18 καὶ E. 17.34 ἢ ρύθμισις τῆς EPA ἐμφανίζεται αὐστηροτέρα, διότι δι' ἀμφοτέρους τοὺς ὑπαιτίους προβλέπει πλὴν τῆς ποινῆς τῆς ἀποκοπῆς τῆς ρινὸς καὶ μαστίγωσιν. Αἱ διατάξεις E. 17.25 καὶ 37 δὲν ἔχουν ἀντιστοιχίαν ἐν τῇ EPA. Ἡ ἀπουσία τῆς πρώτης εἶναι ἀνεξήγητος, διότι ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς σαρκικῆς μίξεως τοῦ ἀναδόχου μετὰ τῆς ὑπάνδρου μητρὸς τοῦ ἀναδεκτοῦ (EPA 17.61) δὲν ἐξυπακούεται καὶ ἀνάλογος ἀπαγόρευσις, ἐὰν ἢ μήτηρ εἶναι ἄγαμος ἢ χήρα, ἐφ' ᾧ καὶ ἢ ἔλλειψις ταύτης ὀφείλεται ἴσως εἰς ἀβλεψίαν κατὰ τινὰ ἀντιγραφὴν τοῦ κειμένου. Ἡ παράλειψις τῆς ἐτέρας διατάξεως εἶναι πιθανώτατα ἐσκεμμένη ἐπὶ σκοπῷ καταργήσεως τῆς εἰδικῆς ποινικῆς μεταχειρίσεως τῶν ἐκεῖ προβλεπομένων περιπτώσεων ἀπωτέρας συγγενείας ἐξ αἵματος ἢ οἰοῖται ἀγχιστείας. Περὶ τῆς διατάξεως EPA 17.17 ἐγένετο ἤδη ἀνωτέρω λόγος.

²⁶ Βλ. ἀναλόγους παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν κεφ. 17.7, 14–15 καὶ 35.

13. Ὁ Πρόχειρος Νόμος περιέλαβεν ἐν τῷ τίτλῳ 39 τρία κεφάλαια περὶ αἰμομιξίας, τὰ 63, 69 καὶ 72, ἀντιστοιχοῦντα ἀπολύτως πρὸς τὰ πέντε τῆς Ε. Οὕτω τὸ κεφ. 63 ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ κεφ. Ε. 17.25 καὶ 26, τὸ κεφ. 69 πρὸς τὰ Ε. 17.33 καὶ 34 (μετὰ τινος ἐπιτάσεως τῆς ποινῆς διὰ προσθέτου μαστιγώσεως καὶ κουρᾶς τῶν δραστῶν) καὶ τὸ κεφ. 72 πρὸς τὸ Ε. 17.37. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ὁμως περιπτώσει ἡ ἀντιστοιχία δὲν εἶναι ἀπόλυτος διότι τὸ κείμενον τοῦ Πρ. Ν. ἐμφανίζει τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγκλήματος εὐρυτέραν. Αἱ ὡς ἄνω διατάξεις τοῦ Πρ. Ν. συμπίπτουν ὄχι μόνον κατὰ τὸ περιεχόμενον, ἀλλ' ἐν πολλοῖς καὶ κατὰ τὴν διατύπωσιν πρὸς τὰς τῆς Ἐπαναγωγῆς 40.60-62. Τὰς αὐτὰς διατάξεις τοῦ Πρ. Ν. περιέλαβον καὶ τὰ Βασιλικά εἰς 60.37.75, 76 καὶ 78. Ἐκ τῶν προπαρατεθέντων προκύπτει ὅτι αἱ περὶ αἰμομιξίας διατάξεις τῆς νομοθεσίας τῶν Μακεδόνων εἶναι κατὰ τι αὐστηρότεραι τῆς τῶν Ἰσαύρων, μὴ ἀφιστάμεναι πάντως οὐσιωδῶς αὐτῶν. Ἡ ἐν τῷ Ἐκλογαδίῳ περιληφθεῖσα ρύθμισις συγκρινομένη πρὸς τὰς ἄνωτέρω διατάξεις ἐμφανίζεται εἰς τὰς ἐπὶ μέρους περιπτώσεις αὐστηρότερα, ἀλλ' ἡ ἀδιαφιλονίκητος φθορὰ τοῦ κειμένου δὲν ἐπιτρέπει τὴν γενίκευσιν τοῦ συμπεράσματος τούτου.

11. Κτηνοβοσεία

ΕΑ 17.12 β: <Οἱ ἀλογευόμενοι ἤγουν κτηνοβάται> καυλοκοπείσθωσαν.

1. Ἡ χάριν τῆς προκλήσεως γενετησίου ἀπολαύσεως χρησιμοποίησις ζῶων δὲν ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς ἐννόμου τάξεως ὡς ποινικῶς ἀξιόλογος καὶ διὰ τοῦτο οὐδεμία ἀνευρίσκειται ἐν ταῖς πηγαῖς διάταξις ἀπειλοῦσα ποινὴν κατὰ τῶν κτηνοβατῶν. Τὸ κενὸν τοῦτο τῆς κοσμικῆς νομοθεσίας ἔσπευσε, πολὺ ἐνωρὶς μάλιστα, νὰ καλύψῃ ἡ Ἐκκλησία διὰ τῶν καν. 16 καὶ 17 τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Συνόδου¹, ἐντόνως ἀποδοκιμάσασα τὴν πρᾶξιν ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν βαρυτάτων ἐπιτιμίων ἀκοινωνησίας. Ἡ αὐτὴ αὐστηρότης παρατηρεῖται καὶ εἰς τοὺς κανόνας τῶν Πατέρων τοῦ Δ' αἰῶνος, ὑπὸ τῶν

¹ Εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρον καὶ χαρακτηριστικὸν τῆς ὀξύτητος τοῦ προβλήματος τὸ γεγονός, ὅτι μὲ τὴν καταπολέμησιν τῆς κτηνοβοσείας ἀπασχολήθη, μάλιστα δὲ εἰς δύο κανόνας, ἡ Σύνοδος τῆς Ἀγκύρας, μία τῶν πρώτων τοπικῶν συνόδων, τῶν ὁποίων σώζονται αἱ ἀποφάσεις, διότι ἡ σύνοδος αὕτη ἀφιερῶθη εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν σοβαρωτάτων θεμάτων πειθαρχίας καὶ πίστεως (κυρίως τῶν lapsi, ἔνεκα τῆς μετὰ τὴν παῦσιν τῶν διωγμῶν ἀνάγκης λελογισμένης καθάρσεως) καὶ ὄχι ἡθικῶν παρεκτροπῶν. Ἡ σπουδὴ αὕτη ἴσως νὰ μὴ εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν ὑπαρξίν σχετικῶν ἀπαγορεύσεων ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, Ἐξοδ. 22.16 καὶ Λευιτ. 20. 15-16. Αἱ διατάξεις αὗται, αἵτινες προέβλεπον τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, ἐπανελήφθησαν ἐν τῷ Μωσαϊκῷ Παραγγέλματι κεφ. 29 διὰ τὰς γυναῖκας καὶ 42.1-2 διὰ τοὺς ἄνδρας (ἐκδ. L. BURGMANN - SP. TROIANOS, FM III σ. 156, 160).

όποιων ἡ κτηνοβασία ἢ ζωοφθορία ἐξωμοιώθη ὡς πρὸς τὰς συνεπείας πρὸς τὴν μοιχείαν². Εἰς τὴν πρόκλησιν τῶν κανονικῶν τούτων ἀπαγορεύσεων ἀνταπεκρίθη ἡ πολιτειακὴ νομοθεσία μόλις ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ³, οὐχὶ δὲ διὰ διατάξεως ρητῶς κατονομαζούσης τοὺς κτηνοβάτας, ἀλλὰ διὰ τῆς γενικῶς κατὰ τῶν ἀσελγαινόντων στρεφομένης Ν. 77⁴, ἣτις προέβλεπε τὴν ἐπιβολὴν «ἐσχάτης τιμωρίας»⁵.

2. Ρητὴν διάταξιν περὶ κτηνοβασίας εὐρίσκομεν τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ε. 17.39. Ὡς ποινὴ προβλέπεται ἡ τῆς ἀποκοπῆς τοῦ πέους καὶ κατὰ τοῦτο ἡ διάταξις ἐμφανίζει ἐνδιαφέρον συγκρινομένη πρὸς τὴν Ε. 17.38 περὶ παιδεραστῶν. Προκειμένου περὶ τῶν τελευταίων τούτων διετήρησεν ἡ Ε. κατὰ βάσιν τὴν ὑπὸ τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως προβλεπομένην θανατικὴν ποινὴν. Ἐπὶ τῶν κτηνοβατῶν ἀντιθέτως, παρὰ τὴν ὑπὸ τῆς κανονικῆς νομοθεσίας κοινὴν μεταχείρισιν καὶ ἐξομοίωσιν ὡς πρὸς τὰ ἐπιβαλλόμενα ἐπιτίμια παιδεραστῶν καὶ κτηνοβατῶν⁶, προέκρινεν ἡ Ε. τὴν ἐπιεικεστέραν ποινὴν τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ, γνωστὴν ἀπὸ τὴν δικαστηριακὴν πρακτικὴν τῆς ἰουστινιανείου ἐποχῆς⁷. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ φαινομένου τούτου δεόν κατὰ τὴν γνώμην μου νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν σκέψιν ὅτι ἡ διὰ τῆς κτηνοβασίας ἐκδηλουμένη προσβολὴ τῆς ἐννόμου τάξεως εἶναι μικρότερας σημασίας ἢ ἐπὶ παιδεραστίας, διότι αὕτη συνιστᾷ ἀληθινὸν κοινωνικὸν κίνδυνον διὰ τῆς συνεχοῦς ἀναζητήσεως συναυτουργοῦ καὶ τοῦ τοιουτοτρόπως συντελουμένου ἐθισμού νέων κυρίως ἀνθρώπων εἰς τὴν παρὰ φύσιν ἱκανοποίησιν τῆς γενετησίου ὁρμῆς. Ὁ ὑπὸ τῆς Ε. θεσπισθεὶς κανὼν δικαίου οὐδεμίαν ὑπέστη

² Βλ. καν. 63 Βασιλ. καὶ 4 Γρηγ. Νύσσης. Παρὰ τῷ τελευταίῳ εὔρηται καὶ ἡ θεωρητικὴ θεμελίωσις τῆς τοιαύτης ἐξομοιώσεως. Βλ. περαιτέρω παραπομπὰς εἰς πατερικὰ κείμενα παρὰ ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Βίος τ. 6 σ. 515 ἐπ.

³ Παρὰ τὴν ἔλλειψιν subscriptio, ἡ νεαρὰ τοποθετεῖται εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, δηλαδὴ μεταξύ 535 καὶ 539 (βλ. ἐκδ. SCHÖLL-KROLL σ. 383 σημ. εἰς στ. 7).

⁴ Ἡ νεαρὰ ἐπιγράφεται «περὶ τοῦ τοὺς ὀμνύοντας κατὰ τοῦ θεοῦ τιμωρεῖσθαι καὶ τοὺς βλασφημοῦντας». Καίτοι οἱ ἀσελγεῖς δὲν ἀναφέρονται ἐν τῷ τίτλῳ τῆς διατάξεως, ἡ τιμωρία τούτων ὑπῆρξε κύριον μέλημα τοῦ νομοθέτου. Οὕτως ἀντιλαμβάνονται ταύτην καὶ οἱ συντάκται τῶν ἐπιτομῶν Ἀθανάσιος (12.3, ἐκδ. G. E. HEIMBACH, *Ανέκδοτα* I σ. 143 ἐπ.) καὶ Θεόδωρος (ἐκδ. C. E. ZACHARIAE, *αὐτόθι* III σ. 77). Κατὰ τὸν N. VAN DER WAL, *Manuale novellarum Justiniani*, Groningen-Amsterdam 1964, σ. 47 σημ. 7, μὲ τὸν ὁποῖον συμφωνῶ, ἡ νεαρὰ φαίνεται νὰ στρέφεται κατὰ κύριον λόγον ἐναντίον τῶν κτηνοβατῶν.

⁵ Θανατικὴ ποινὴ ἠπειλεῖτο ὑπὸ τοῦ Κώδικος κατὰ τῶν παιδεραστῶν (βλ. ἄνωτ. κεφ. 5.1). Ἐν τούτοις κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν πηγῶν φαίνεται συχνότερον ἐπιβαλλομένη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἡ ποινὴ τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τῶν γεννητικῶν ὀργάνων (ἄνωτ. κεφ. 5. σημ. 6). Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνάλογόν τι θὰ συνέβαινε καὶ ὡς πρὸς τοὺς κτηνοβάτας. Δέον πάντως νὰ διευκρινισθῇ ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ τῆς ποινῆς τοῦ εὐνουχισμοῦ, ἣτις προεβλέπετο ὑπὸ τῆς Ν. 142 (ἐτ. 558) ἐν πνεύματι ἀνταποδόσεως κατὰ τῶν παρανόμως εὐνουχιζόντων.

⁶ Βλ. τοὺς ἄνωτ. ἐν σημ. 2 ἀναφερομένους κανόνας.

⁷ Βλ. ἄνωτ. σημ. 5.

μεταβολήν καθ' ἄλλην τὴν βυζαντινὴν περίοδον. Οὕτως ἡ διάταξις Ε. 17.39 ἐπανελήφθη αὐτοῦσία ἐν ΕΡΑ 17.30, Πρ. Ν. 39.74, Ἐπαν. 40.67, ΕΡΓΜ 19.25 καὶ Β. 60.37.85⁸. Τὴν διάταξιν ταύτην, τῆς ὁποίας ἐν ἐλάχιστον ὑπόλοιπον διεσώθη ἐν τῷ cod. Vind. iur. gr. 2, εἶναι βέβαιον ὅτι περιελάμβανε τὸ ἀρχικὸν κείμενον τοῦ Ἐκλογαδίου διὰ τοὺς ἄνωτ. ἐν κεφ. 10.8 ἐκτεθέντας λόγους.

3. Ἡ ἄνωτέρω παρατεθεῖσα διάταξις δὲν ἠδύνατο ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της νὰ ἐφαρμοσθῆ ἐπὶ γυναικῶν⁹. Παρὰ τὴν ἔλλειψιν εἰδικῆς προβλέψεως δὲν δύναται νὰ γίνῃ εὐχερῶς δεκτόν, ἐν ὅψει τῶν τότε κρατουσῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, ὅτι ἡ πρᾶξις παρέμενε ἀτιμώρητος. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι περὶ τῶν κυρώσεων εἶχε διαμορφωθῆ ἴδιον ἐθιμικὸν δίκαιον καὶ ὅτι αὗται ἐποίκιλλον κατὰ συνέπειαν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Τὸ περιεχόμενον τοιοῦτου ἐθιμικοῦ κανόνος δικαίου ἐκφράζει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ χωρίον ΕΡΓΜ 19.26: «Γυνὴ ἀλογευομένη ξίφει τιμωρεῖσθω, φιλανθρωπίας δὲ ἀξίουμένη καταδουλούσθω»¹⁰. Ἡ διάταξις αὕτη διευτυπώθη ὑπὸ τὴν προφανῆ ἐπίδρασιν τῶν ἐπιταγῶν τῆς Π. Διαθήκης, δοθέντος ὅτι ὁ συντάκτης τῆς ΕΡΓΜ ἐ γνώριζε τὸ Μωσαϊκὸν Παράγγελμα, τοῦ ὁποίου σημαντικὸν ἀριθμὸν διατάξεων ἐπανελάβε ἐν τῷ κεφ. 39¹¹.

12. Διγαμία

ΕΑ 17.13: Ὁ δύο γαμετὰς ἔχων τυπτέσθω, ἐκδιωκομένης παρ' αὐτοῦ τῆς ἐπεισάκτου γυναικὸς μετὰ τῶν ἐξ αὐτῆς τεχθέντων τέκνων.

1. Ἡ διγαμία δὲν φαίνεται νὰ ἀπετέλεσε πρόβλημα διὰ τὴν ρωμαϊκὴν δημοσίαν τάξιν — ἴσως διότι ἡ εὐχέρεια λύσεως τοῦ γάμου δὲν ἠνύοι τὴν πλήθυνσιν τῶν σχετικῶν περιστατικῶν — μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ¹, ὅτε τὸ πρῶτον διεπλάσθη ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐγκλήματος τούτου, χωρὶς

⁸ Τὴν διάταξιν καταχωρίζει καὶ ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις ἐν τῷ Συντάγματι στοιχ. Α κεφ. 5 (Ρ.-Π. τ. 6 σ. 79).

⁹ Εἰς ἀνάλογον περίπτωσιν ἡ Ν. 142 κατὰ μὲν τῶν ἀνδρῶν δραστῶν τοῦ ἐγκλήματος τοῦ εὐνουχισμοῦ ἠπέλει δήμευσιν καὶ εὐνουχισμόν, ἐνῶ ἐπὶ τῶν γυναικῶν ἐπανελάβε μὲν τὴν δήμευσιν, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ ἀνεφαρμόστου εὐνουχισμοῦ προέβλεψεν ἐξορίαν.

¹⁰ Τὸ χωρίον τοῦτο ἀνεγράφη διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς (τοῦ γραφέως) ἐν τῷ κάτω περιθωρίῳ τοῦ f. 104^v τοῦ cod. Pat. gr. 1384 (βλ. καὶ ΖΕΠΩΝ, JGR 6 σ. 44 σημ. 35).

¹¹ Μεταξὺ τῶν διατάξεων τούτων ἐν 39.24-26 περιλαμβάνονται καὶ αἱ περὶ κτηνοβασίας (βλ. ἄνωτ. σημ. 1).

¹ C. 5.5.2 (ἐτ. 285). Ἐκ τῆς διατυπώσεως τῆς διατάξεως προκύπτει ὅτι τὸ μέτρον ἀπέβλεπεν εἰς τὴν καταπολέμησιν τοπικῶν συνηθειῶν, ἐπιτρεπουσῶν πολυγαμικὰς συμβιώσεις. Βλ. καὶ C. 1.9.7 (ἐτ. 393). Περὶ τῆς διγαμίας εἰς τὸ ποινικὸν δίκαιον τῶν Ρωμαίων βλ. MOMMSEN, Strafrecht σ. 701.

ὁμως καὶ νὰ ὀρίζεται ρητῶς ἢ κατὰ τοῦ ὑπαιτίου ἀπειλουμένη ποινικὴ κύρωσις, πέραν τῆς τοῦτον πληττοῦσης ἀτιμίας². Ἡ ἐπιμέτρησις τῆς ποινῆς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ κατὰ τὴν κρίσιν του, μὴ δεσμευομένου διὰ περιοριστικῆς τινος διατάξεως, ἐπιφυλασσομένης βεβαίως τῆς περιπτώσεως τῶν διγάμων γυναικῶν, ἐφ' ὧν ἡ διγαμία ἀπερροφᾶτο ὑπὸ τοῦ συντρέχοντος ἐγκλήματος τῆς μοιχείας³. Εἰς τὴν κατὰ τοὺς μεταϊουστινιανεῖους χρόνους ἐκπονηθεῖσαν ἑλληνικὴν παράφρασιν τῶν Εἰσηγήσεων τοῦ Θεοφίλου ἀναφέρεται ὡς ποινὴ τῶν «διπλῶν γάμων» ἢ κεφαλικὴ⁴. Ἐν ὄψει τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῆς παραφράσεως καὶ τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, ὅπερ, περιοριζόμενον νὰ ἐπισημάνη τὴν ἀπαγόρευσιν συνάψεως δευτέρου γάμου μὴ λυθέντος τοῦ πρώτου, δὲν ἀναφέρει τὴν ποινὴν, ἐκφράζονται ἀμφιβολία διὰ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ κειμένου⁵. Εἶναι ὁμως κάλλιστα δυνατὸν νὰ ὑπονοεῖται ἐνταῦθα ἡ ποινὴ διὰ τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν, ἐν ἣ παρατηρεῖται συρροὴ τῆς διγαμίας μετὰ μοιχείας καὶ αἰμομιξίας.

2. Παραλλήλως πρὸς τὰς ποινὰς τοῦ κοινοῦ ποινικοῦ δικαίου ἠπειλοῦντο οἱ δίγαμοι καὶ δι' ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν. Αὐταὶ δὲ ἦσαν βαρύτεραι μετὰ τὴν ἐξομοίωσιν τῆς διγαμίας ἐξ ἐπόψεως συνεπειῶν πρὸς τὴν μοιχείαν⁶, δι' ἧς διατάξεως ἐτέθη ἐκποδῶν ἐν τῇ πράξει ἄλλη ἡπιωτέρα ρύθμισις προβλέπουσα τὴν ἐπιβολὴν ποινῆς ἀφορισμοῦ⁷ ἄνευ εἰδικωτέρου καθορισμοῦ τῆς διάρκειας αὐτοῦ.

3. Μὲ ἐξαιρετικὴν ἐπιείκειαν ἀντεμετώπισε τὴν διγαμίαν ἡ Ε. (17.35), προβλέψασα κατὰ μὲν τοῦ διγάμου ἀνδρὸς δαρμόν, ὡς διακεκριμένην πορνείαν⁸, κατὰ δὲ τῆς συναυτουργοῦ γυναικὸς⁹ μόνον ἀστικὰς κυρώσεις,

² C. 9.9.18 gr. (ἐτ. 258)· πρβλ. καὶ C. 5.5.2.

³ Βλ. C. 5.17.7 (ἐτ. 337).

⁴ 1.10.6-7· πρβλ. I. 1.10.6-7.

⁵ SINOLOWITZ, Studien σ. 107.

⁶ Ἡ ἐξομοίωσις αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου ἐν τῷ καν. 77, ἐπαναληφθέντι ὑπὸ τοῦ καν. 87 τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Συνόδου. Σχετικὸς εἶναι καὶ ὁ καν. 9 τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἀντιθέτως ὁ καν. 80 τοῦ αὐτοῦ πατρὸς διὰ τοῦ ὅρου «πολυγαμία» ἐννοεῖ τὴν διαδοχικὴν τέλεσιν νέων γάμων μετὰ τὴν λύσιν τοῦ προηγουμένου καὶ ὄχι τὴν συναψιν νέου γάμου πρὸ τῆς λύσεως τοῦ προηγουμένου, δι' ὅ καὶ θεωρεῖται μικροτέρα ποινὴ.

⁷ Βλ. καν. 48 Ἀποστόλων, ὅστις ὁμως ἔχει εὐρύτερον πεδῖον ἐφαρμογῆς.

⁸ Πρβλ. Ε. 17.19, προβλέπουσαν διὰ τὸν ἐγγαμον πόρνον τὴν ποινὴν τῶν δώδεκα ραβδισμῶν. Ὅθεν ἡ πράξις εἰς Ε. 17.35 δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς πορνεία κατ' ἐξακολούθησιν, πράγμα τὸ ὁποῖον δικαιολογεῖ τὴν αὐστηροτέραν ποινικὴν μεταχείρισιν, ἐκδηλουμένην εἰς τὴν ἀοριστίαν τῆς διατάξεως ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ραβδισμῶν.

⁹ Ἡ Ε. ὁμιλεῖ περὶ τοῦ «ἐπεισάκτου γυναιίου», ἐνῶ ὁ ταύτην ἀντιγράψας ZSL 13 (σ. 227) προβλέπει τὴν ἐκδίωξιν τῆς «νεωτέρας γυναικός», διατύπωσις ἣτις δύναται νὰ παράσχη ἀφορμὴν παρερμηνείας. Οὕτως ὁ Γ. ΓΚΡΙΝΙΑΤΣΟΒ ἐν Ἐπετ. Ἰστ. Δικ. 23 (1976, κυκλ. 1978) 183 ἐρμηνεύει «τὴν μικροτέραν», ἐνῶ ὁ OROSCHAKOFF (ZSL σ. 227) ὀρθῶς ὑποστηρίζει ὅτι ἐνταῦθα νοεῖται ἡ νεωτέρα ὡς πρὸς τὸν χρόνον συνάψεως τοῦ γάμου.

δηλαδή άμεσον εκδίωξιν εκ του συζυγικού οίκου αὐτῆς καὶ τῶν τέκνων της. Ἐκ τῆς ὅλης οἰκονομίας τῆς διατάξεως δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωσις ὅτι αὕτη ἐθεσπίσθη διὰ νὰ τονισθῇ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἄνευ λύσεως τοῦ προηγουμένου γάμου νέα γαμικὴ συμβίωσις οὐδὲν ἔννομον ἀποτέλεσμα παράγει¹⁰, δοθέντος ὅτι ἡ σαρκικὴ συνάφεια ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀνάθεσιν διοικήσεως τοῦ οἴκου ἐλογίζετο ὡς ἀγράφως συναφθεῖς γάμος μὲ σημαντικὰς περιουσιακὰς ἐπιπτώσεις (Ε. 2.8). Τὴν διάταξιν τῆς Ε. ἐπαναλαμβάνει καὶ ἡ ΕΡΑ (17.31) μὲ μικρὰς φραστικὰς διαφοράς. Τοῦτ'αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τοῦ κειμένου τοῦ Ἐκλογαδίου, τὸ ὁποῖον δὲν ἀφίσταται τῶν δύο προηγουμένων.

4. Ἐπὶ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων ἡ μὲν Ἐπαναγωγή (40.63) ἐπέλαβε τὰ ὑπὸ τῆς Ε. θεσπισθέντα, περιλαβοῦσα ρητὴν ἀπαγόρευσιν τῆς διγαμίας, ὁ δὲ Πρ. Ν. (39.70) εὐθυγραμμίσθη πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς κανονικῆς νομοθεσίας περὶ διγαμίας ὀριζόμενα, θεωρήσας ὅτι διὰ τῆς συνάψεως δευτέρου γάμου διαπράττεται μοιχεία. Ἐνεκα τῆς ἀκυρότητος τοῦ νέου γαμικοῦ συναλλάγματος, ἀκριβολογῶν ὁ συντάκτης τοῦ Πρ. Ν. δὲν ὀμιλεῖ περὶ τοῦ «*δύο γαμετὰς ἔχοντος*», ἀλλὰ περὶ τοῦ «*δύο γυναῖκας ἔχειν πειραθέντος, οὐ νόμῳ ἀλλὰ φάκτω καὶ προαιρέσει*», δι'ἧς ἐκφράσεως καλύπτεται πλήρως τόσον ἡ ἀντικειμενικὴ, ὅσον καὶ ἡ ὑποκειμενικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐγκλήματος. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον οὐδὲν ἀναγράφεται περὶ ἀποπομπῆς τῆς δευτέρας γυναικός, οὔσης αὐτονοήτου. Ἐνδιαφέρον εἶναι περαιτέρω ὅτι ὁ Πρ. Ν. δὲν ἀπειλεῖ διὰ ποινῆς μόνον τὸν ἄνδρα, ἀλλὰ καὶ τὴν γυναῖκα, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν καταλογίζεται ἡ πράξις μόνον ἐν περιπτώσει πραγματικῆς πλάνης.

5. Ἐκ τῶν προπαρατεθεισῶν διατάξεων περιέλαβον τὰ Βασιλικὰ τὰς τοῦ ἰουστινιανείου κώδικος καὶ τοῦ Πρ. Ν. εἰς 28.5.35 (= C. 5.5.2), 60.37.59 (= C. 9.9.18) καὶ 60.37.84 (= Πρ. Ν. 39.70). Ὁ συνδυασμὸς τῶν τριῶν τούτων διατάξεων πρὸς ἀλλήλας δὲν εἶναι δυσχερῆς, διότι αἱ μὲν δύο πρῶται ρυθμίζουν τὰς ἐξ ἐπόψεως ἀστικοῦ κυρίως δικαίου συνεπειάς, ἐνῶ ἡ τελευταία τὰς ποινικὰς κυρώσεις.

13. Βιαιοπραγία

ΕΑ 17.14: *Ὁ βία εἰς οἶκους ἢ ἀγροὺς μεθ'ὄπλων ἐπερχόμενος, ἐὰν φόνου αἴτιος γένηται, ζῖφει τιμωρεῖσθω.*

ΕΑ 17.15: *Ὁ βίαν ποιῶν ἱερεῦσιν ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ ἐν λιτῇ ζῖφει τιμωρεῖσθω.*

1. Ἡ χρῆσις παρανόμου βίας ἐμφανίζεται εἰς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἀρχικῶς μόνον εἰς τὸν χῶρον τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου καὶ κρίνεται ἐπαρκῆς διὰ

¹⁰ Οὐδὲ ὡς παλλακεία δύναται νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἡ σχέση αὕτη. Βλ. Ν. 89.12.5, ἐξ ἧς προέκυψεν ἡ εἰς ΕApp. X. 3 περιληφθεῖσα διάταξις.

τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς ἢ ἐπιβολῆς ἀστικῶν κυρώσεων. Ἡ διὰ ποινικῶν διατάξεων κατασταλτικὴ ἐπέμβασις τῆς πολιτείας ἐπὶ τῆς ἀσκήσεως βίας εἶναι μεταγενεστέρα καὶ συνεκεντρώθη εἰς τὴν γνωστὴν *lex Iulia de vi publica*¹. Ἐκ τῶν εἰς τὸν κύκλον τοῦτον ἐντασσομένων διατάξεων σημαντικὴ εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἐν ἔτει 317 θεσπισθεῖσα, δι' ἧς ἀπειλεῖται κεφαλικὴ ποινὴ κατὰ τοῦ διὰ τίνος πράξεως βίας προκαλέσαντος συμπλοκῆν, ἀπολήξασαν εἰς ἀνθρωποκτονίαν². Γενικῶς προβλεπομένη ποινὴ διὰ τὸ ἔγκλημα τῆς παρανόμου βίας ἦτο ἡ ἐξορία³. Ἐν τούτοις ἐπὶ τῆς εἰδικῆς περιπτώσεως τῆς χρήσεως ὄπλων κατ' αὐτὴν ἠπειλεῖτο, διὰ λόγους ἀναγομένους εἰς τὴν ἀποτελεσματικωτέραν προστασίαν τῆς δημοσίας τάξεως, θάνατος⁴. Ἡ ἐπιβολὴ τῆς ποινῆς ταύτης δὲν προϋπέθετε τὴν συνεπειὰ τῆς ἐνόπλου δράσεως τέλεσιν ἀνθρωποκτονίας.

2. Διατάξεις ἀντιστοίχους πρὸς τὰς ἀνωτέρω δὲν περιέλαβεν ἡ Ε. — ἴσως διὰ τὴν ἀποφευχθῆναι ἢ διὰ τῆς θεσπίσεως εἰδικῆς διατάξεως ἀναπόφευκτος διάσπασις τοῦ συστήματος τῆς ποινικῆς ἀντιμετώπισεως τοῦ ἐγκλήματος τῆς ἀνθρωποκτονίας, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς ἤδη ἐξετέθη, ἀφιερῶθη σειρὰ ὅλη διατάξεων (Ε. 17.45–49). Ἡ ἔλλειψις ὁμως εἰδικῶν κατὰ τῆς βίας στρεφόμενων ὀρισμῶν ἦτο, ὡς φαίνεται, αἰσθητὴ, ἐφ' ᾧ καὶ ἡ *Appendix* τῆς Ἐκλογῆς περιέλαβεν ὀρισμένους ἰουστινιανεῖου προελεύσεως διατάξεις, δι' ὧν συνεπληροῦτο τὸ κείμενον τῆς Ε⁵.

3. Ὁ συντάκτης ἀντιθέτως τοῦ Ἐκλογαδίου ὑπῆρξε κατὰ τὴν διατύπωσιν τῶν περὶ φόνου ὀρισμῶν ἐξαιρετικῶς λακωνικός. Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπιχειρηθείσης ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας τῶν διατάξεων τούτων ἐξήχθη τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ διὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου κολαζομένου ἐκουσίου φόνου καλύπτει καὶ τὴν ἐξ ἐνδεχομένου δόλου διαπραττομένην ἀνθρωποκτονίαν. Τοιαύτη περίπτωσις ἐνδεχομένου δόλου προβλέπεται ἐν ΕΑ 17.14⁶. Ἡ θέσπισις τῆς εἰδικῆς ταύτης διατάξεως ἐκρίθη προφανῶς ἀναγκαία, ὥστε νὰ εἰσαχθῆ ἀμάχητον τεκμήριον ὑπάρξεως ἐνδεχομένου δόλου ἐπὶ τῶν περιπτώσεων ἐνόπλου βίας, δοθέντος ὅτι τὰ ὄρια μεταξὺ ἐκουσίου καὶ ἀκουσίου φόνου δὲν προσδιορίζονται ρητῶς ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Ἐκλογαδίου, ἀλλ' ἐξάγονται κατὰ τὰ προεκτεθέντα συμπερασματικῶς. Ὅθεν ἡ ρητὴ ἐπιταγὴ ἐν 17.14 ἀπέβλεψεν εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν πάσης φύσεως ἀμφισβητήσεων ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς πράξεως.

¹ Βλ. τὴν σχετικὴν ἐξέλιξιν παρὰ MOMMSEN, *Strafrecht* σ. 652 ἐπ.

² C. Th. 9.10.1 = C. 9.12.6.

³ D. 48.6.10.

⁴ D. 48.6.11.

⁵ Βλ. EApp. II.8 (= C. 9.12.6), 9 (= C. 9.12.7) καὶ 10 (= N. 128.21).

⁶ Περὶ τῆς ὁμοίας κατὰ τὸ περιεχόμενον διατάξεως ΕΡΑ 17.32 σημειοῖ ἡ LIPŠIC σ. 70 σημ. 145, ὅτι ἔχει ὡς πηγὴν τὸ χωρίον D. 48.6.11 gr., προερχόμενον ἐκ τῶν *sententiae* τοῦ Παύλου.

4. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διατάξεως ταύτης ἀναγκᾶν καθορισμὸν τοῦ περιεχομένου τῆς ἐννοίας «ὄπλον», οὐδαμῶθεν συνάγεται πρόθεσις τοῦ νομοθέτου νὰ ἀποστῆ τῆς ἐν τῇ ἰουστινιανείῳ κωδικοποιήσῃ⁷ σχετικῆς ρυθμίσεως, βάσει τῆς ὁποίας ὁ ὄρος ἐκλαμβάνεται ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην τοῦ ἐννοίαν περιλαμβάνων πᾶν ὄργανον δυνάμενον νὰ προξενήσῃ βλάβην εἰς ἄνθρωπον. Ἐξαιροῦνται κατὰ συνέπειαν τὰ ἔχοντα ἀποκλειστικῶς ἀμυντικὸν χαρακτῆρα⁸. Ἡ ρητὴ μνεία τοῦ φόνου ὡς προϋποθέσεως τῆς ἐφαρμογῆς τῆς διατάξεως ΕΑ 17.14 δεικνύει ὅτι τὸ ἔγκλημα τῆς ἐνόπλου βίας, ἐὰν δὲν ἀπέληγεν εἰς ἀνθρωποκτονίαν, δὲν συνεπῆγετο εἰδικὴν ποινικὴν μεταχείρισιν τοῦ ὑπαιτίου, ἀρκούσης τῆς ἐφαρμογῆς ἄλλων, γενικῶν, διατάξεων⁹. Κατὰ τοῦτο ἐπεδιώχθη διὰ τοῦ Ἐκλογαδίου σημαντικὴ ἐπὶ τὸ ἡπιώτερον τροποποιήσις τοῦ ἰουστινιανείου προτύπου τοῦ ἐρμηνευομένου χωρίου, ὅπερ ὅμως προέβλεπε κεφαλικὴν ποινήν, ἢ ἐπιβολὴ τῆς ὁποίας δὲν ὠδήγει κατ' ἀνάγκην εἰς θανατικὴν ἐκτέλεσιν, ὡς ἐν ΕΑ 17.14.

5. Ἡ ΕΡΑ (17.32) ἐπανελάβεν αὐτουσίαν τὴν διατύπωσιν τῆς ΕΑ. Τοῦτο δέον νὰ μὴ ἐκληφθῆ ὡς ἀνακολουθία ἐν ὄψει τοῦ ὅτι ἡ ΕΡΑ περιέλαβεν ἐν 17.5–9 τὸ σύνολον τῶν περὶ φόνων διατάξεων τῆς Ε., ἀλλ' ὡς σαφῆς ἐκδήλωσις τῆς προθέσεως τοῦ συντάκτου τῆς νὰ τροποποιήσῃ ἐπὶ τὸ αὐστηρότερον τὴν διάταξιν ἐν 17.8, καθ' ἣν ἡ μεγίστη ποινὴ διὰ τὴν ἐν συμπλοκῇ διαπραττομένην ἀνθρωποκτονίαν εἶναι ἡ ἀποκοπὴ τῆς χειρός, διὰ τῆς καθιερώσεως ὡς ἐπιβαρυντικῆς περιπτώσεως τῆς χρήσεως ἐνόπλου βίας, συναγομένης τὴν ποινήν τοῦ θανάτου. Τὴν αὐτὴν ὡς καὶ ἡ Ε. τακτικὴν ἠκολούθησε καὶ ὁ συντάκτης τοῦ Προχείρου Νόμου, ἀγνοήσας τὴν βίαν ὡς αὐτοτελὲς ἔγκλημα ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῶν διατάξεων ΕΑ 17.14 καὶ ΕΡΑ 17.32, αἵτινες ἐπανεμφανίζονται ἐν ΕΡΜ 37.9 χωρὶς ὅμως νὰ ἀπαιτῆται καὶ ἡ θανάτωσις ἀνθρώπου, τοῦθ' ὅπερ καθιστᾷ τὴν διάταξιν ταύτην αὐστηροτέραν ἐν σχέσει πρὸς τὰς δύο προηγουμένας, αἵτινες παρεξέκλιναν τῆς ὑπὸ τῶν Πανδεκτῶν προβλεπομένης ἀρχικῆς ρυθμίσεως. Ὑπὸ τὴν αὐτὴν αὐστηρὰν διατύπωσιν, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπειλὴν κεφαλικῆς καὶ ὄχι ρητῶς θανατικῆς ποινῆς, περιελήφθη τὸ χωρίον καὶ εἰς Β. 60.18.11, ἐνῶ ἐν Β. 60.18.25 ἀποδίδεται ἐλληνιστὶ ἡ διάταξις C. 9.12.6, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀντικείμενον ρυθμίσεως εἶναι ἡ τιμωρία τῶν ὑπαιτίων ἀνθρωποκτονίας τελεσθεῖσης ὑπὸ καθεστῶς ἀσκήσεως βίας.

⁷ Βλ. D. 43.16.3 §2: «Arma sunt omnia tela, hoc est et fustes et lapides, non solum gladii hastae frameae, id est rhomphaeae» (= ΕΡΜ 37.8). Ὡσαύτως D. 48.6.11 §1: «Telorum autem appellatione omnia, ex quibus singuli homines nocere possunt, accipiuntur». Πρβλ. καὶ D. 50.16.41.

⁸ Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι εἰς D. 48.6.11 χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος *telum*, ὅστις σημαίνει τὸ μακρόθεν βαλλόμενον ὄπλον, ὡς βέλος, ἀκόντιον, δόρυ κ. τ. ὅ.

⁹ Πρβλ. τὰς ἀνωτ. ἐν σημ. 5 ἀναφερομένας διατάξεις.

6. Εἰδικὴν μορφήν βιαιοπραγίας, δηλαδὴ κατὰ ὠρισμένων προσώπων καὶ ἐν ὠρισμένῳ τόπῳ, προέβλεψε τὸ Ἐκλογάδιον ἐν 17.15. Πρόδρομος τῆς διατάξεως ὑπῆρξε διάταξις τῶν αὐτοκρατόρων Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου τοῦ ἔτους 398¹⁰, προβλέπουσα κεφαλικὴν ποινὴν κατὰ τοῦ εἰσβάλλοντος εἰς δημόσιον ναὸν καὶ ἐπάγοντος ὕβριν εἴτε κατὰ τῶν θρησκευτικῶν λειτουργῶν, εἴτε κατὰ τῆς λατρείας, εἴτε κατὰ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ αὕτη τελεῖται. Ἠπιωτέραν πῶς μεταχειρίσιν εἰσάγει ἡ Ν. 123.31, ἣτις ἀπειλεῖ διὰ βασάνων μὲν καὶ ἐξορίας τὸν τελουμένης ἱεροτελεστίας ἐν τινι ναῷ ἢ κατὰ τὴν διάρκειαν λιτανείας ἐξυβρίζοντα (λόγῳ ἢ ἔργῳ)¹¹ τινὰ τῶν κληρικῶν, εἴτε ἀνωτέρων εἴτε κατωτέρων¹², διὰ κεφαλικῆς δὲ ποινῆς ἐὰν διὰ τῆς πράξεως διαταραχθῆ ἢ παρακωλυθῆ ἢ ἱεροτελεστία ἢ ἡ λιτανεία. Ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης ἀπέρρυσεν ἡ Ε. 17.4, δι' ἧς τιμωρεῖται ὁ ἐπιχειρῶν νὰ τύψη ἱερέα εἴτε ἐντὸς ναοῦ εἴτε ἐν λιτανείᾳ διὰ τῆς ποινῆς τῆς μαστιγώσεως καὶ τῆς ἐξορίας. Ἐχω τὴν γνώμην ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἐξυπακούονται πάντα τὰ ἐν τῇ Ν. 123 ἀναφερόμενα στοιχεῖα τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος, τὰ ὁποῖα παρελείφθησαν ἐν τῇ Ἐκλογῇ διὰ λόγους συντομίας τῆς διατυπώσεως, τ. ἔ. ὅτι ὑπὸ τὸν ὄρον «ἱερεὺς» καλύπτονται οἱ παντὸς βαθμοῦ κληρικοὶ¹³ καὶ ὅτι κατὰ τὴν διάπραξίν του ἔδει νὰ τελεῖται ἐν τῷ ναῷ μυστήριον ἢ ἄλλη ἱεροτελεστία. Τὴν διατύπωσιν τῆς Ἐκλογῆς¹⁴ ἐπαναλαμβάνει καὶ ἡ ΕΡΑ (17.34). Διαφορὰν ἐμφανίζει ἡ διάταξις ὑπὸ τὴν μορφήν, ὑφ' ἣν περιελήφθη ἐν τῇ ΕΡΓΜ 18.5. Κατ' αὐτὴν ὁ ὑβρίζων ἱερέα τιμωρεῖται δι' ἐξορίας, ὁ τύπτων δι' ἀποκοπῆς τῆς χειρὸς καὶ ἐπιχειρῶν ταῦτα ἐν τῷ ναῷ ἢ ἐν λιτανείᾳ διὰ μαστιγώσεως καὶ ἐξορίας. Ὁ Πρόχειρος Νόμος καὶ ἡ Ἐπαναγωγὴ ἀγνοοῦν τὴν διάταξιν, τὰ δὲ Βασιλικά (3.1.47) ἐπαναλαμβάνουν τὴν Ν. 123.31¹⁵.

¹⁰ C. Th. 16.2.31 = C. 1.3.10 pr. καὶ §1. Βλ. ὡσαύτως καὶ τὴν χρονικῶς προηγηθεῖσαν διάταξιν C. 9.35.4 (ἔτ. 259).

¹¹ Ἐν τῇ νεαρᾷ γίνεται χρῆσις τοῦ ὄρου «ὑβρις», δι' οὗ νοεῖται ἡ καθ' οἰονδήποτε τρόπον διαπραττομένη προσβολὴ τῆς προσωπικότητος τοῦ παθόντος (= iniuria). Βλ. MOMMSEN, Strafrecht σ. 785 ἐπ.

¹² « . . . ἢ τῷ ἐπισκόπῳ ἢ τοῖς κληρικοῖς ἢ τοῖς ἄλλοις ὑπηρέταις τῆς ἐκκλησίας ὑβρεῶς τι ἐπαγάγοι». Βλ. καὶ κεφ. 74 τῆς Coll. 87 capp., ἔκδ. G. E. HEIMBACH, Ἀνέκδοτα II σ. 230.

¹³ Εἰς τοὺς ὑπὸ τῆς Ν. 123 ρητῶς μνημονευομένους ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους δεόν νὰ προστέθωσι καὶ οἱ ὑποδιάκονοι, οἵτινες καὶ νοοῦνται ὑπὸ τὸν ὄρον «ὑπηρέταις». Βλ. ἐπ' αὐτοῦ καν. 20-22, 24, 25 καὶ 43 Λαοδικείας καὶ τὰ ὑπὸ τούτους σχόλια (Ρ.-Π. τ. 3 σ. 189 ἐπ.).

¹⁴ Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ L. BURGMANN ἐτοιμαζομένην νέαν ἐκδοσιν τῆς Ε.: «Ὁ ἱερέα εἴτε ἐν ἐκκλησίᾳ εἴτε ἐν λιτῇ ἐπιχειρῶν, τυπτόμενος ἐξοριζέσθω».

¹⁵ Αὕτη εἶναι ἡ βασικὴ ρύθμισις τοῦ θέματος, ἀλλ' ἐν Β. 60.21.47 εὔρηται καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἀπόδοσις τοῦ C. 9.35.4. Τὸ χωρίον Β. 3.1.47 ἀπαντᾷ μὲ μικρὰς φραστικὰς ἀλλοιώσεις καὶ ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ Ματθαίου Βλαστάρεως στοιχ. Υ κεφ. 1 (Ρ.-Π. τ. 6 σ. 481 ἐπ.).

7. Ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ προμνησθέντα κείμενα ἢ ἐν ΕΑ 17.15 διατύπωσης εἶναι σημαντικῶς διάφορος, διότι τὸ ἔγκλημα ἐνταυθὰ δὲν συνίσταται εἰς ὕβριν, ἀλλ'εἰς τὴν ἄσκησιν βίας κατὰ τοῦ προσώπου κληρικῶν. Κατὰ τῆς πράξεως ἀπειλεῖται θάνατος, ποινὴ ἀποτελοῦσα τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα τῆς κεφαλικῆς, ἣτις ἐν τῇ ἰουστινιανείῳ νεαρχῶ προβλέπεται μόνον ἐν περιπτώσει διαταράξεως ἢ παρακωλύσεως ἱεροτελεστίας. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ ὄρος «βία» ἀγνοεῖται ὑπὸ τῶν λοιπῶν διατυπώσεων τῆς διατάξεως θὰ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι προέκυψε διὰ τῆς παραναγνώσεως τῆς λέξεως «ὑβρις» τῶν λοιπῶν κειμένων. Ἄλλ'ἡ ἐκδοχὴ αὕτη καὶ παλαιογραφικῶς ἀποβαίνει δυσχερῶς ὑποστηρίξιμος, καὶ δὲν δύναται νὰ εὖρη ἔρεισμα εἰς τὴν ἀύστηρότητα τῆς προβλεπομένης ποινῆς, ἣτις περισσότερον πλησιάζει πρὸς τὴν διάταξιν τοῦ Κώδικος, ἀπομακρυνομένη τῆς Ν. 123. Κατόπιν τούτου πιθανώτερον εἶναι ἡ μεταβολὴ τῶν χρησιμοποιηθέντων ὄρων νὰ ὑποκρύπτῃ τὴν πρόθεσιν τοῦ συντάκτου, ὅπως διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως ἀποδώσῃ τόσον τὴν βάνασον προσβολῆν κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ ὕρησκευτικοῦ λειτουργοῦ, ὅσον καὶ τὴν συνεπεῖα ταύτης προελθοῦσαν διατάραξιν ἢ διακοπὴν τῆς τελουμένης λατρευτικῆς πράξεως.

*

* *

8. Εἰς τὴν βιαιοπραγίαν ὑπὸ τὴν γενικωτέραν αὐτῆς ἔννοιαν ἀνήκει καὶ ἡ αὐτοδικία, δηλαδὴ ἡ αὐτοδύναμος ἐπιδίωξις τῆς ἱκανοποιήσεως προσβληθέντος ἰδιωτικοῦ δικαιώματος ἄνευ προηγουμένης προσφυγῆς εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ δικαίου προβλεπομένην δικαστικὴν κρίσιν. Ὡς εἶναι εὐνόητον ἡ ἔννομος τάξις ἀπεδοκίμασεν ἐντόνως¹⁶ τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν ἔνεκα τῶν σοβαρῶν ἐπιπτώσεων ἐκ τῆς ἐνδεχομένης γενικεύσεως τῆς πρακτικῆς ταύτης. Διάταξιν περὶ αὐτοδικίας περιέλαβεν ἡ Ε. ἐν 17.5, ἐνθα ἰδιαίτερος ὑπογραμμίζεται ὁ ποινικὸς χαρακτήρ τῆς ρυθμίσεως, διότι εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κώδικος (8.4.7¹⁷) προβλεπομένην χρηματικὴν ποινὴν, ἰσοϋμένην πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ βία ἀφαιρεθέντος πράγματος, ἐφ'ὅσον ἐδείχθη νόμῳ ἀβάσιμος ἢ ἀξίωσις τοῦ αὐτοδικήσαντος, προσετέθη καὶ ἡ σωματικὴ ποινὴ τοῦ δαρμοῦ. Εἰς τὸ αὐτὸ θέμα ἀναφέρεται καὶ τὸ χωρίον ΕΡΑ 17.33, τὸ ὁποῖον ἀπομακρύνεται τῆς Ε. ἐπανερχόμενον εἰς τὴν ἰουστινιάνειον ρύθμισιν: «Ὁ μὴ προσφωνήσας ἄρχοντι ἢ δικαστῇ ἀλλ'αὐτοβούλως πράγμα ὑπὸ τινος διακεχρημένη βία ἀφέληται, εἰ μὲν ἐν ἀληθείᾳ ἴδιον αὐτοῦ ἐστί, ἐκπιπέτω τῆς ἐπ'αὐτῷ δεσποτείας ἀναδιδούς αὐτὸ τῷ βιασθέντι. Εἰ δὲ ἀλλότριον τυγχάνει τὸ ἀφαιρεθὲν, ὁμοίως ἀναδιδότω μὴ μόνον τὸ τοιοῦτον πράγμα, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτοῦ

¹⁶ Βλ. KASER, *Privatrecht* II σ. 64 σημ. 7 καὶ 260 σημ. 37 καὶ 38 (μετὰ παραπομπῶν εἰς τὰ σχετικὰ χωρία τῶν πηγῶν καὶ τὴν οἰκείαν βιβλιογραφίαν).

¹⁷ Ὡς C. Th. 4.22.3 (ἐτ. 389).

διατίμησιν τῷ τὴν βίαν ὑπομείναντι». Ἡ σύνθεσις τῆς ΕΡΑ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ γεγονός ὅτι ἡ παροῦσα διάταξις δὲν προέρχεται ἐκ τῆς Ε. ὀδηγεῖ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἔχομεν καὶ ἐνταῦθα¹⁸ κείμενον τοῦ Ἐκλογαδίου, τὸ ὁποῖον κατὰ τινα φάσιν τῆς χειρογράφου παραδόσεώς του ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ προτύπου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνάγεται ὁ cod. Vind. iur. gr. 2. Κατὰ πολὺ συντομωτέρα τῆς ΕΡΑ εἶναι ἢ τὸ αὐτὸ θέμα κατὰ ὅμοιον πρὸς αὐτὴν τρόπον ρυθμίζουσα διάταξις τοῦ Προχείρου Νόμου 39.49 (= Ἐπαν. 40.75). Ἀντιθέτως ἡ μὲν ΕΡΓΜ ἐπανέλαβεν ἐν 18.6 τὸ χωρίον Ε. 17.5, ἐνῶ τὰ Βασιλικά ἐν 50.3.55 διετήρησαν τὴν διάταξιν καὶ τὴν φρασιολογίαν τοῦ Κώδικος.

14. Ἀποστασία

ΕΑ 17.16: *Οἱ ἐκ τῆς ἀμωμῆτου τῶν χριστιανῶν πίστεως ἀποστάντες ζῖφει τιμωρείσθωσαν.*

ΕΑ 17.17: *Οἱ ὑπὸ τῶν πολεμίων χειρωθέντες καὶ ἀρνησάμενοι, ὑποστρέψαντες ἐν τῇ πολιτείᾳ, τῇ ἐκκλησίᾳ παραπεμπέσθωσαν.*

1. Ἡ πολιτειακὴ ἔννομος τάξις περιορίσθη κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς ἀποστασίας διὰ περιουσιακῶν κυρώσεων, μὴ ἐστερημένων ὅμως ποινικοῦ χαρακτῆρος¹. Παραλλήλως ἐλήφθη εἰς βᾶρος τῶν ἀποστατῶν καὶ σειρὰ δυσμενῶν μέτρων ἀναφερομένων εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου². Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὅμως ἡ στάσις τῆς Πολιτείας ἐσκληρύνθη ἔτι περαιτέρω καὶ ὡς κύρωσις κατὰ τῶν ἀποστατῶν προεβλέφθη ἡ ἐσχάτη τῶν ποινῶν³. Προκειμένου ὅμως περὶ τῆς τελέσεως εἰδωλολατρικῶν θυσιῶν δὲν παρετηρήθη ἡ αὐτὴ ἐφεκτικότης διότι πολὺ πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχε θεσπισθῆ περὶ τοῦ ἐγκλήματος τούτου ἡ θανατικὴ ποινὴ⁴. Ἡ εἰς τὸν χῶρον τῆς κανονικῆς νομοθεσίας ἐξέλιξις ὑπῆρξε πολὺ ταχύτερα. Ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν συνεπειῶν τῶν διωγμῶν ἀναποφεύκτων περιστατικῶν ἀποστασίας ἠναγκάσθη λίαν ἐνωρὶς νὰ χωρήσῃ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος, καὶ δὴ ὄχι κατὰ τρόπον ἐνιαῖον διὰ πάσας τὰς περιπτώσεις,

¹⁸ Βλ. ἀνάλογον παρατήρησιν ὡς πρὸς ΕΡΑ 17.60 ἀνωτέρω ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ τῆς κατασκοπείας.

¹ Ἐν C. Th. 16.8.7 = C. 1.7.1 (ἔτ. 357) ἀπειλεῖται δήμευσις κατὰ τῶν ἀποστατῶν. Βλ. καὶ C. Th. 16.7.5 (ἔτ. 391), ἐνθα προβλέπεται ἀτιμία.

² Βλ. τὰς ἐν C. 1.7.2-4 (ἔτων 383, 391 καὶ 426) προβλεπομένης ἀνικανότητος.

³ C. 1.11.10 pr. Τὰς περὶ ἀποστατῶν διατάξεις τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιησεως βλ. ἐν συνόψει εἰς Coll. Trip. 1.7 (PG 138, 1205 ἐπ.) καὶ 1.11.10 (αὐτόθι στ. 1220 ἐπ.). Ἦδη ὅμως πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν ἔτει 438 εἶχε θεσπισθῆ κεφαλικὴ ποινὴ κατὰ τῶν ἀσκούντων προσηλυτισμὸν εἰς βᾶρος τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Βλ. C. 1.7.5.

⁴ Βλ. C. 1.11.1 (ἔτ. 354).

ἀλλ' εἰσάγουσα διάφορον, ἐπεικειστέραν, μεταχείρισιν διὰ τοὺς ἀπαρνηθέντας τὴν χριστιανικὴν πίστιν κατόπιν τῆς ἀσκήσεως βίας⁵. Κατὰ τὴν τελικὴν τοῦ θέματος ρύθμισιν ἐπὶ μὲν ἐκουσίας ἀποστασίας ἐπιβάλλεται ἰσόβιος ἀφορισμὸς αἰρόμενος ἐν εἰλικρινεῖ μετανοίᾳ ἂν ἐπίκειται θάνατος, ἐπὶ δὲ ἀκουσίας, ἦτοι κατόπιν βίας, πρόσκαιρος ἀφορισμὸς διαρκείας 9–11 ἐτῶν κατὰ τὰς περιστάσεις⁶.

2. Ἡ Ἐκλογὴ ἐν τῇ διατάξει 17.6⁷ προέβλεψε τὴν περίπτωσιν τῆς ἀκουσίας ἀποστασίας καὶ μάλιστα ὑπὸ τὴν μόνην μορφήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐμφανισθῇ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην: τῶν αἰχμαλωτισθέντων δηλονότι στρατιωτῶν, οἱ ὅποιοι ἐξηναγκάσθησαν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν εἰς ἐνεργείας δηλούσας ἄρνησιν τῆς πίστεώς των. Οὗτοι ἐπανακάμπτοντες ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν των ὑπόκεινται εἰς ἐκκλησιαστικὰς μόνον ποινάς. Ἡ διάταξις αὕτη ἐθεσπίσθη ἀσφαλῶς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐν τῇ κανονικῇ νομοθεσίᾳ⁸ ἰσχυουσῶν διακρίσεων καὶ ἐξυπηρέτει τὴν προφανῆ σκοπιμότητα, νὰ παρασχεθῇ ἐξασφάλις εἰς τοὺς ἐπιστρέφοντας αἰχμαλώτους, τοὺς τυχὸν ἐξαναγκασθέντας εἰς ἀποστασίαν, περὶ τῆς μὴ ὑποβολῆς των εἰς τὰς κυρώσεις τῆς οὐδεμίαν διάκρισιν ποιουμένης ἰουστινιανείου νομοθεσίας, διὰ τὸν φόβον τῶν ὁποίων θὰ ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ἀρνηθοῦν τὸν ἐπαναπατριισμόν των. Ἡ παρουσία τῶν ἰουστινιανείων διατάξεων εἰς τὴν Appendix τῆς Ἐκλογῆς⁹ δεικνύει ὅτι αὗται διετήρουν ἐπὶ τῶν λοιπῶν περιπτώσεων ἀποστασίας ἀμείωτον τὴν ἰσχύν των.

3. Τὴν ἀνωτέρω διάταξιν τῆς Ἐκλογῆς ἐπανέλαβε μὲ τὴν αὐτὴν σχεδὸν διατύπωσιν τὸ Ἐκλογάδιον ἐν 17.17. Ἐν τούτοις ὁ συντάκτης τοῦ τελευταίου τούτου, ἴσως χάριν τῆς μείζονος αὐτοτελείας τοῦ κειμένου, δὲν ἔκρινε περιττὴν τὴν καὶ περὶ ἐκουσίας ἀποστασίας ποινικὴν πρόβλεψιν, ἀπειλήσας θανάτωσιν διὰ τοῦ ξίφους (17.16). Ἡ ΕΡΑ ἐπανάλαβεν ἐν 17.35–36 ἀμφότερας τὰς ὡς ἄνω διατάξεις τῆς ΕΑ. Μόνην ἀντιθέτως τὴν γενικὴν διάταξιν περιέλαβεν ὁ Πρόχειρος Νόμος (39.33)¹⁰ καὶ ἡ τοῦτον κατὰ τὸ σημεῖον

⁵ Αἱ συνέπειαι τῆς ἀποστασίας καθορίζονται ὑπὸ τῶν ἀκολουθῶν κανόνων: 11, 12 καὶ 14 Α' Οἰκουμ. Συνόδου, 1–9 Ἀγκύρας, 35 Λαοδικείας, 62 Ἀποστόλων, 73 καὶ 81 Βασιλ., 2 Γρηγ. Νύσσης, 7 Γρηγ. Νεοκαισ., 1–13 Πέτρου Ἀλεξ. Βλ. καὶ Νομοκ. ἸΔ' Τίτλων 13.20 (Ρ.-Π. τ. 1 σ. 321) καὶ Σύνταγμα Ματθαίου Βλαστάρεως στοιχ. Α κεφ. 1 (Ρ.-Π. τ. 6 σ. 49 ἐπ.).

⁶ Βλ. τοὺς καν. 81 Βασιλ. καὶ 2 Γρηγ. Νύσσης.

⁷ Ἡ διάταξις τῆς Ε. εὔρηται μὲ τὴν ἰδίαν διατύπωσιν καὶ ἐν ZSL κεφ. 21. Πρβλ. ὅμως καὶ τὴν μετάφρασιν Γ. ΓΚΡΗΝΙΑΤΣΟΥ, ἐνθ' ἄνωτ. (κεφ. 12 σημ. 9) σ. 185.

⁸ Νομίζω ὅτι ἡ διάταξις ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς κανονικῆς νομοθεσίας καὶ ὄχι εἰς τὴν ἀνεκτικότητα, τὴν ὁποίαν κατὰ τὸν OROSCHAKOFF (ZSL σ. 178) ἐπέδειξαν οἱ Ἰσαυροὶ ἐπὶ θρησκευτικῶν θεμάτων καὶ ζητημάτων πίστεως, διότι ἡ ἀποψις αὕτη δὲν συμβιβάζεται μὲ τὸ χωρίον Ε. 17.52.

⁹ Βλ. EApp. III. 12, 16–17.

¹⁰ Ἐπὶ τῆς διατάξεως ταύτης ἐπισημαίνει ἡ LIPŠIC σ. 70 τὴν μνειάν τοῦ «ἀγίου βαπτίσματος», ὀφειλομένην εἰς προφανῆ ἐπίδρασιν τοῦ Κώδικος (1.7.3 gr.).

αὐτὸ ἀκολουθοῦσα Ἐπαναγωγή (40.35), ἄνευ μνείας τῆς εἰδικῆς περιπτώσεως τοῦ ἐπανερχομένου ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἀποστάτου. Ἡ παράλειψις αὕτη δὲν νομίζω ὅτι ὑποδηλοῖ τὴν πρόθεσιν τοῦ νομοθέτου νὰ ὑπαγάγη τοὺς ὑπαιτίους τῆς τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος τῆς ἀποστασίας εἴτε ἐκουσίως εἴτε ἀκουσίως εἰς τὴν αὐτὴν ποινικὴν μεταχείρισιν. Μᾶλλον σημαίνει ὅτι ἡ ἀποστασία, τελουμένη ὑπὸ καθεστῶς ἐξαναγκασμοῦ, δὲν εἶναι ποινικῶς ἐνδιαφέρουσα διὰ τὴν Πολιτείαν πρᾶξις¹¹, ἡ δὲ ποινικὴ ἀξίωσις τῆς Ἐκκλησίας ἱκανοποιεῖται διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῶν ἰδίων αὐτῆς ποινῶν. Περαιτέρω ὁ Πρόχειρος Νόμος περιέλαβε δύο εἰσέτι διατάξεις συναφεῖς πρὸς τοὺς ἀποστάτας. Ἡ μὲν πρώτη (39.30 = Ἐπαν. 40.32), τιμωροῦσα τοὺς ὑθόντας εἰς τὰ εἰδῶλα ἀμέσως στρέφεται κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν¹² καὶ ἐμμέσως μόνον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἀποστάτας, ἡ δὲ δευτέρα (39.34 = Ἐπαν. 40.36) ἀναφέρεται εὐθέως εἰς τούτους, ἀλλὰ περιορίζεται εἰς τὴν καθιέρωσιν κυρώσεων περιουσιακοῦ χαρακτῆρος. Εἰδικὴ πρόβλεψις ἀπαντᾷ εἰς τὸν Πρόχειρον Νόμον (39.31–32 = Ἐπαν. 40.33–34)¹³ περὶ τοῦ ὑπὸ τῶν Ἑβραίων διαπραττομένου προσηλυτισμοῦ εἰς βάρους χριστιανῶν. Ὁ περιορισμὸς οὗτος σημαίνει προφανῶς ὅτι μόνον ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων ὑφίστατο κίνδυνος τελέσεως τῶν σχετικῶν πράξεων¹⁴. Ἡ EPrM ἀφιέρωσεν εἰς τοὺς ἀποστάτας σειρὰν διατάξεων (36.1, 2, 6 καὶ 9), ἔχουσῶν τὴν αὐτὴν διατύπωσιν πρὸς τὰ ἀντίστοιχα χωρία τῆς Appendix τῆς Ἐκλογῆς καὶ προφανῶς κοινὴν τὴν προέλευσιν. Τὰ Βασιλικὰ ἐπανελάβον πάσας τὰς διατάξεις τῆς ἰουστινιανείου νομοθεσίας, τόσον τὰς προβλεπούσας ποινικὰς¹⁵ ἢ ἀστικὰς¹⁶ κυρώσεις, ὅσον καὶ

¹¹ Καὶ ἡ N.65 τοῦ Λέοντος ΣΤ', δι' ἧς ἐξομοιοῦνται ἐξ ἐπόψεως ποινικῆς μεταχειρίσεως πρὸς τοὺς ἀποστάτας οἱ προσφεύγοντες εἰς μαγικὰ μέσα, ἀναφέρει ὡς ποινὴν τῶν πρώτων τὴν θανατικὴν ἄνευ τινὸς διακρίσεως.

¹² Σημειωτέον ὅτι διατάξεις κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν δὲν περιέλαβον ἡ E. καὶ ἡ EPA, πιθανῶς ἐπὶ τῇ σκέψει ὅτι ἡ λατρεία ἄλλων, ἀσκέτων πρὸς τὴν χριστιανικὴν, θρησκειῶν (πλὴν βεβαίως τῆς ἰουδαϊκῆς) μόνον συνεπεῖα ἀποστασίας ἠδύνατο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην νὰ ἐμφανισθῇ ἐντὸς τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐπομένως ἤρκουν αἱ κατὰ τῶν ἀποστατῶν ἀπειλούμεναι ποιναί. Πάντως ἐν EApp. III. 8 καὶ 19 καὶ VI. 6 (= EPrM 35.8) διετηρήθησαν αἱ παλαιαὶ κατὰ τῶν εἰδωλολατρικὰς θυσίας τελούντων διατάξεις C. 1.11.1, 1.9.12 καὶ D. 48.8.3.

¹³ Τὰ χωρία ταῦτα τοῦ Πρ. Ν. ἀποδίδουν ἐπιτομὴν τῶν C. 1.10.1 καὶ 1.9.18 §3. Βλ. καὶ EApp. III. 18, VIII. 1 καὶ 5.

¹⁴ Τὴν ἀποψιν ταύτην δὲν συνεμερίσθη ὁ συντάξας τὴν EPrM, ἐνθα εἰς 35.9 (= EApp. VI. 7) περιέλαβε γενικὴν διάταξιν περὶ προσηλυτισμοῦ. Αὕτη προέκυψε διὰ καταλλήλου μετατροπῆς τοῦ χωρίου D. 48.19.30, ὅπερ δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν δίωξιν τοῦ προσηλυτισμοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ ἡ προβλεπομένη ποινὴ ἐξορίας ἦτο ἡπία ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς τοῦ Κώδικος. Παρὰ τὴν ἀλλήλως διετηρήθη ἐν EPrM 36.16 ἡ περὶ Ἰουδαίων εἰδικὴ διάταξις τοῦ Πρ. Ν. 39.31.

¹⁵ B. 1.1.15 (= C. 1.11.10), 60.54.22 (= C. 1.7.1).

¹⁶ B. 60.54.23–25 (= C. 1.7.2–4).

τὰς τιμωρούσας τοὺς εἰδωλολάτραι¹⁷ καὶ τοὺς ἀσκοῦντας προσηλυτισμὸν Ἰουδαίου¹⁸.

15. Ἱεροσυλία

EA 17.18: Ὁ ἱερόσυλος ἐν νυκτὶ τῷ θυσιαστηρίῳ ἐπιβαίνων καὶ τὰ ἀνατεθειμένα τῷ θεῷ ἱερὰ μολύνων ἢ ἀφαιρούμενος ξίφει τιμωρεῖσθω.

EA 17.19: Ὁ ἱερόσυλος ἐν ἡμέρᾳ μέτριόν τι ἀφαιρούμενος ἀπὸ ἐκκλησίας, εἰ διὰ πτωχείαν τοῦτο ποιήσει, τυπτέσθω καὶ ἐξοριζέσθω.

1. Ἡ ἱεροσυλία (sacrilegium) ἀνῆκεν, ὡς φαίνεται, ἔκπαλαι εἰς τὰ δημόσια ἐγκλήματα¹, ἀλλ' ἡ πενιχρότης τῶν περὶ αὐτῆς πληροφοριῶν δὲν ἐπιτρέπει τὸν, ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισιν, καθορισμὸν τοῦ χρόνου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνάγεται ἡ πρώτη νομοθετικὴ ρύθμισις. Πάντως εἴτε ἐπὶ Τουλίου Καίσαρος, εἴτε ἐπὶ Ὀκταβιανοῦ Αὐγούστου ἐξεδόθη ἡ lex Iulia peculatus et de sacrilegis². Ὡς ποινὴ προεβλέπετο ἡ κεφαλικὴ³, ἥτις, παρὰ τὴν κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους ἐκδηλουμένην τάσιν ἐξατομικεύσεως τῶν ποινῶν⁴, δὲν ἔπαυσε νὰ ἀποτελῇ τὸν κανόνα⁵. Ἐνεκα τῆς βαρύτητος δὲ τῆς πράξεως ἀπεκλείσθη πᾶσα ἐπεικὴς ἐπ' αὐτῶν μεταχειρίσις, ὡς καὶ ἐπὶ ἄλλων παρεμφερῶν περιπτώσεων⁶. Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἐξέδωκεν ἰδίας διατάξεις ρυθμιζούσας κατὰ διάφορον τρόπον τὴν τιμωρίαν τοῦ ἐγκλήματος τῆς ἱεροσυλίας.

2. Ἡ διάπλασις τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος τούτου ἐτέλει ἐν ἀμέσῳ ἐξαρτήσῃ ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῶν *res sacrae*⁷, ἐφ' ὅσον δὲ ἡ

¹⁷ B. 1.1.9, 12, 14 (= C. 1.11.4, 7, 9), 1.1.38 (= C. 1.9.12).

¹⁸ B. 1.1.42 = 60.54.29 (= C. 1.9.16), 60.54.30-31 (= C. 1.9.19 §3, 1.10.1). Ἡ γενικὴ περὶ προσηλυτισμοῦ διάταξις D. 48.19.30 δὲν περιελήφθη εἰς τὰ Βασιλικά.

¹ Βλ. SINOLOWITZ, *Studien* σ. 55 ἐπ. καὶ τοὺς εἰς σ. 55 σημ. 3 παραπεμπομένους συγγραφεῖς.

² D. 48.13.

³ Βλ. τὰς ὑπὸ τοῦ MOMMSEN, *Strafrecht* σ. 769 σημ. 3 ἀναφερομένας πηγὰς.

⁴ D. 48.13.4 §2: « . . . ut sacrilegi extra ordinem digna poena puniantur ». Βλ. ὡσαύτως καὶ D. 1.18.13 pr.

⁵ Βλ. κυρίως D. 48.13.11, ἀλλὰ καὶ D. 48.13.7 καὶ C. 1.3.10 §1. Μεταξὺ τῶν δύο χωρίων τῶν Πανδεκτῶν, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον προβλέπει ἀδιακρίτως κεφαλικὴν ποινὴν, ἐνῶ τὸ δεῦτερον ἐπιτρέπει τὴν ἐπὶ ἐλαφροτέρων περιπτώσεων (δηλαδὴ ἐπὶ ἀφαιρέσεως «μετρίου τινός») κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας) ἐπιβολὴν τῆς ποινῆς τοῦ μετάλλου ἢ τῆς μεταφορᾶς εἰς νῆσον, δὲν ὑφίσταται ἀντίφασις, διότι ἀμφοτέραι αἱ ποιναὶ λογίζονται κεφαλικά. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ D. 48.19.28 pr.: «deinde proxima mortis poena metalli coercitio. post deinde in insulam deportatio». Αἱ περὶ ἱεροσυλίας διατάξεις τῶν Πανδεκτῶν συνεκεντρώθησαν ἐν ἐπιτομῇ εἰς τὸ β' μέρος τῆς *Collectio Tripartita* (PG 138, 1237 C-1240 B).

⁶ Βλ. C. 1.4.3 §2 (ἐτ. 385).

⁷ Βλ. περὶ τούτων KASER, *Privatrecht* I σ. 378.

ιδιότης τούτων ἀπεκτᾶτο διὰ πράξεως ὑρησκευτικῆς ἅμα καὶ πολιτειακῆς (consecratio καὶ dedicatio), ὡς ἱεροσυλία ἐθεωρήθη ἢ ἀφαίρεσις τοιούτων πραγμάτων⁸ ἐκ δημοσίου⁹ τόπου λατρείας. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἢ ὡς ἄνω ἀντίληψις ὑπέστη οὐσιώδη μεταβολήν, διότι ὁ ὅρος «ἱεροσυλία» ἐχρησιμοποιήθη ὄχι μόνον πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς ἰδιαζούσης αὐτῆς περιπτώσεως κλοπῆς, ἀλλὰ καὶ πάσης πράξεως ὑβριστικῆς κατὰ τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς χριστιανικῆς ὑρησκείας στρεφομένης¹⁰, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐξομοίωσις πρὸς τὸ ἐγκλημα τῆς καθοσιώσεως¹¹.

3. Ἡ Ἐκλογὴ διέλαβε περὶ τῆς ἱεροσυλίας ἐν 17.15¹², ὅπου εἰσάγεται μία σημαντικὴ διάκρισις: τέλεισις τῆς πράξεως ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου ἢ ἐκτὸς αὐτοῦ. Διὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν, ἀδιαφόρως ἂν ἡ πρᾶξις ἐτελέσθη ἐν καιρῷ ἡμέρας ἢ νυκτός, προβλέπεται ἡ ποινὴ τῆς τυφλώσεως¹³, διὰ τὴν δευτέραν ἀπειλοῦνται σωρευτικῶς αἱ ποιναὶ τοῦ δαρμοῦ, τῆς κουρᾶς καὶ τῆς ἐξορίας. Ὑπεστηρίχθη ὅτι ὡς πρότυπον ἐχρησιμοποιήθη τὸ χωρίον τῶν Πανδεκτῶν 48.13.7, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι διαπιστοῦται οὐσιώδης ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὰ ὑπὸ τῆς τελευταίας ταύτης διατάξεως χρησιμοποιούμενα κριτήρια¹⁴. Ἐπ' αὐτοῦ ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ὁ συντάκτης τῆς Ἐκλογῆς δὲν ἀπεμακρύνθη κατ' ἀρχὴν ἀπὸ τὸ προϊσχυσαν δίκαιον, ἐφ' ὅσον ὡς ἱεροσυλίαν

⁸ D. 48.13.6: « . . . res privatorum si in aedem sacram depositae subreptae fuerint, furti actionem, non sacrilegii esse».

⁹ D. 48.13.11 §1: «Sunt autem sacrilegi, qui publica sacra compilaverunt, at qui privata sacra vel aediculas incustoditas temptaverunt, amplius quam fures, minus quam sacrilegi merentur. quare quod sacrum quodve admissum in sacrilegii crimen cadat, deligenter considerandum est». Βλ. καὶ D. 48.19.16 §4: «Locus facit, ut idem vel furtum vel sacrilegium sit et capite luendum vel minore supplicio». Ἡ τελευταία αὕτη διάταξις φρονῶ ὅτι δεόν νὰ ἐρμηνευθῇ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν D. 48.13.6 (ἀνωτ. σημ. 8), γινομένου δεκτοῦ ὅτι ἡ διὰ λόγους συστηματικοὺς ὑπογράμμισις τοῦ στοιχείου τοῦ τόπου δὲν ἀποκλείει τὴν παράλληλον ὑπαρξιν καὶ ἄλλου στοιχείου, καὶ δὴ τῆς ιδιότητος τοῦ ἀφαιρουμένου πράγματος. Ὡς ἀμφισβητούμενον θεωρεῖ ἀντιθέτως τὸ ζήτημα τοῦτο ὁ MOMMSEN, Strafrecht σ. 762 σημ. 6 καὶ ὁ τοῦτον ἀκολουθῶν SINOLOWITZ, Studien σ. 57 σημ. 1.

¹⁰ Βλ. τὰς διατάξεις τῶν αὐτοκρατόρων Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου τοῦ ἔτους 398 ἐν C. Th. 16.2.31 (πρβλ. Sirmond. 14) = C. 1.3.10 καὶ Γρατιανοῦ, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Θεοδοσίου τοῦ ἔτους 380 ἐν C. Th. 16.2.25 = C. 9.29.1.

¹¹ D. 48.4.1 pr.: «Proximum sacrilegio crimen est, quod maiestatis dicitur». Ἐφαρμογὴν τούτου ἐν τῇ πράξει ἀποτελοῦν αἱ διατάξεις ἐν C. Th. 1.6.9 (= C. 9.29.2) καὶ C. 9.29.3 (ἐτῶν 384/5), δι' ὧν εἰσάγεται ὁ χαρακτηρισμὸς ὡς ἱεροσυλίας καὶ ἐπὶ ἐγκλημάτων στρεφομένων κατὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας.

¹² Τὴν διατύπωσιν τῆς Ε. ἔχει ἡ ἀντίστοιχος διάταξις τοῦ ZSL 28 (σ. 244) μὲ τινὰς διαφορὰς ὡς πρὸς τὰς ποινὰς.

¹³ Βλ. περὶ τῆς ποινῆς ταύτης ΟΔ. ΛΑΜΨΙΔΟΥ, Ἡ ποινὴ τῆς τυφλώσεως παρὰ βυζαντινοῖς, Αθῆναι 1949.

¹⁴ Οὕτω SINOLOWITZ, Studien σ. 56 ἐπ., ὅστις ὅμως παραδέχεται ὅτι ἡ Ε. εἰσήγαγε πολλὰς μεταβολὰς ἐν σχέσει πρὸς τὴν διάταξιν τῶν Πανδεκτῶν.

ὑπὸ τὴν βαρυτέραν τῆς μορφῆν θεωρεῖ τὴν ἀφαίρεσιν ἱεροῦ πράγματος ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, δηλαδὴ ἐκ τοῦ χώρου τοῦ ναοῦ, ὅστις κατ' ἐξοχὴν χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν λατρείαν. Ἡ τοιαύτη διατύπωσις καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου «*θυσιαστήριον*» εἶναι ἀσφαλῶς ἀποτέλεσμα κανονικῶν ἐπιδράσεων, δοθέντος ὅτι διὰ τοῦ καν. 69 τῆς Πενθέκτης Συνόδου καθιερώθη γενικὴ ἀπαγόρευσις τῆς εἰσόδου λαϊκοῦ εἰς τὸν χώρον τοῦτον¹⁵. Περαιτέρω, φρονῶ, ἡ διάταξις ἐμμένει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐννοίας τῆς ἱεροσυλίας μόνον ἐπὶ ἀφαιρέσεως ἱεροῦ πράγματος ἐκ τόπου δημοσίας λατρείας. Τοῦτο ἀκριβῶς δηλοῦται διὰ τοῦ ὅρου «*θυσιαστήριον*», ὅπερ ἰδρύεται διὰ πράξεως τοῦ ἐπισκόπου καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν θρησκευτικῶν ἀναγκῶν ὄχι μεμονωμένων ἀτόμων, ἀλλ' ὀλοκλήρου θρησκευτικῆς κοινότητος¹⁶. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον προκαλεῖ ἡ ἐν τῇ Ἐκλογῇ διὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην ρητῶς προβλεπομένη ποινὴ τῆς τυφλώσεως, ἣτις εἰς οὐδεμίαν ἄλλην διάταξιν ἀπαντᾷ¹⁷. Πιθανώτατα ἡ κύρωσις αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν προμνησθεῖσαν ἐξομοίωσιν τῆς ἱεροσυλίας πρὸς τὸ ἔγκλημα τῆς καθοσιώσεως, δοθέντος ὅτι ἡ ποινὴ τῆς τυφλώσεως ἐπεβάλλετο κατὰ κανόνα, συμφώνως πρὸς τὰς μαρτυρίας τῶν πηγῶν¹⁸, κατὰ τῶν στρεφομένων ἐναντίον τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας.

4. Ἐπὶ τῆς δευτέρας περιπτώσεως, τῆς ἀφαιρέσεως δηλονότι πράγματος ἐκ τοῦ λοιποῦ μέρους τοῦ ναοῦ, ἡ προβλεπομένη κύρωσις φέρει τὴν πρᾶξιν πολὺ πλησίον τῆς κοινῆς κλοπῆς, τῆς ὁποίας μᾶλλον δεόν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιβαρυντικὴ περίπτωσις παρὰ ὡς ἐλαφροτέρα μορφή ἱεροσυλίας. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν αἰτιολογίαν διὰ τινὰ ἐπίτασιν τῆς ποινῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν κοινὴν κλοπὴν ἀποτελοῦν αἱ λέξεις «*ὡς ἀσεβῆ*»¹⁹.

¹⁵ Ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ καν. 41 Λαοδικείας περιορίζετο εἰς μόνας τὰς γυναῖκας.

¹⁶ Βλ. τοὺς καν. 31 Αποστόλων, 5 Ἀντιοχείας καὶ 10 Καρχηδόνας. Πρβλ. καὶ καν. 83 Καρχηδόνας, ἐπιτάσσοντα τὴν καταστροφὴν ἀντικανονικῶς ἰδρυθέντων θυσιαστηρίων, δι' οὗ ὅρου νοεῖται ὁ ὅλος ναός.

¹⁷ Βλ. τὰς ἐπ' αὐτοῦ παρατηρήσεις τοῦ SINOLOWITZ, Studien σ. 57 σημ. 3.

¹⁸ Μνεῖαν τούτων ποιεῖται ὁ ΟΔ. ΛΑΜΦΙΔΗΣ, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 16 ἐπ.

¹⁹ Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ SINOLOWITZ, Studien σ. 59 αἱ λέξεις αὗται ἀφοροῦν μόνον εἰς τὴν ποινὴν τῆς μαστιγώσεως καὶ εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἐντάσεώς της. Μετὰ τὴν ἀποψιν ταύτην δὲν συμφωνῶ ἀπολύτως, φρονῶν ὅτι διὰ τῶν λέξεων «*ὡς ἀσεβῆς*» ἐσκοπήθη ἡ ἄνευ διακρίσεως ἐπιβολὴ τῆς ποινῆς τῆς μαστιγώσεως, ἀνεξαρτήτως τῆς κοινωνικῆς τάξεως τοῦ καταδικασθέντος, δοθέντος ὅτι, ὡς γνωστόν, διὰ τῆς ποινῆς τοῦ ραβδισμού ἐτιμωροῦντο μόνον οἱ δοῦλοι καὶ οἱ εὐτελεῖς ἐλεύθεροι (D. 48.19.28 §2), πλὴν τῆς περιπτώσεως τῆς καθοσιώσεως. Ὅθεν διὰ τῆς ἐπεξηγήσεως ἐτονίζετο ἡ ὑπαγωγή καὶ τῶν ἐντίμων δραστῶν εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐξαίρεσιν. Ἐπ' αὐτοῦ δεόν νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἐρμηνεῖα αὕτη ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Κοινωνικαὶ τινες ἐπιδράσεις ἐπὶ τὸ βυζαντινὸν δίκαιον, Ἐπετ. Ἰστ. Δικ. 12 (1965, κυκλ. 1968) 182 ἐπ. ὑποστηριζομένην ἀποψιν, καθ' ἣν ἐν τῇ ἰσαυρικῇ νομοθεσίᾳ αἱ κύρωσις πλήττουσιν πάντας ἀνεξαρτήτως τάξεως, ἐπιφυλασσομένων ὁμως τῶν διατάξεων Ε. 17.11 καὶ 22.

5. Τὸ Ἐκλογάδιον ἀντεμετώπισε τὸ ἔγκλημα τῆς ἱεροσυλίας διὰ δύο χωριστῶν διατάξεων, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον ἐμφανίζει σημαντικὰς διαφορὰς ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχον κείμενον τῆς Ἐκλογῆς. Ἐκ τῶν δύο διατάξεων τῆς ΕΑ ἡ μὲν πρώτη ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐν καιρῷ νυκτὸς διαπραττοντα τὸ ἔγκλημα, ἐνῶ ἡ δευτέρα εἰς τὸν ἐνεργοῦντα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας. Ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐγκλήματος, ὡς αὕτη διαμορφοῦται ἐν τῇ πρώτῃ τῶν διατάξεων τούτων, ἐμφανίζει τὰ ἀκόλουθα κοινὰ σημεῖα μὲ τὴν ρύθμισιν τῆς Ἐκλογῆς: ἡ πρᾶξις δέον νὰ τελεσθῇ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ καὶ νὰ ἀφορᾷ εἰς πρᾶγμα ἱερόν. Αἱ ἀντίστοιχοι διαφοραὶ ἀπὸ τῆς Ἐκλογῆς συνίστανται εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ χρόνου τελέσεως, δηλαδὴ μόνον κατὰ τὴν νύκτα, εἰς τὴν προσθήκην τῆς «*μολύνσεως*» τῶν ἱερῶν εἰς τοὺς τρόπους τελέσεως καὶ εἰς τὸ εἶδος τῆς ποινῆς, δηλαδὴ θανάτωσις τοῦ δράστου ἀντὶ τυφλώσεως. Ἐπὶ τῆς δευτέρας διατάξεως τῆς ΕΑ ἡ μὲν ποινὴ εἶναι σχεδὸν ὁμοία πρὸς τὴν τῆς Ἐκλογῆς, ἀλλ' ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις εἶναι σημαντικώτατα διάφορος. Περιλαμβάνει τοὺς τελοῦντας τὸ ἔγκλημα ἐν καιρῷ ἡμέρας καὶ ἀφαιροῦντας «*μέτριόν τι*» ἄνευ εἰδικωτέρου προσδιορισμοῦ τοῦ τόπου (Ἐκλογή: «*ἔξω τοῦ θυσιαστηρίου ἐκ τοῦ ναοῦ*»). Διὰ τῆς τριαύτης διατυπώσεως τοῦτο μὲν δὲν ἐξαντλοῦνται αἱ περιπτώσεις ἱεροσυλίας καὶ πολλὰ ἐξ αὐτῶν παραμένουν ἀκάλυπτοι, τοῦτο δὲ ρητῶς χαρακτηρίζεται ὡς ἱεροσυλία καὶ ἡ ἀφαίρεσις μὴ ἱεροῦ πράγματος ἐκ τοῦ ναοῦ.

6. Νομίζω ὅτι ἡ ἀναζήτησις τῆς βουλήσεως τοῦ συντάκτου τοῦ Ἐκλογαδίου ὡς πρὸς τὸν τρόπον καλύψεως τοῦ ἀνακύπτοντος κενοῦ εἶναι ὅλως περιττή, διότι ἡ ἀπλή παραβολὴ τῶν δύο διατάξεων τοῦ κειμένου τούτου πρὸς τὸ χωρίον D. 48.13.7 δεικνύει ὅτι εὐρίσκονται εἰς ἄμεσον ἐξάρτησιν ἀπ' αὐτοῦ²⁰. Ὁ Οὐλπιανὸς διὰ τῆς ἐνταῦθα ἀντιπαραθέσεως δύο ἀκραίων περιπτώσεων ἠθέλησε νὰ ἐπισημάνῃ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιμετρήσεως τῆς ποινῆς λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ἐν τῇ διατάξει ἀναφερομένων στοιχείων, καὶ ὄχι νὰ ἐξαντλήσῃ ἐξ ἐπόψεως ποινικῆς προβλέψεως τὸ θέμα τῆς ἱεροσυλίας. Διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς διατάξεως ταύτης τῶν Πανδεκτῶν καταλείπεται εὐρεῖα ἐξουσία εἰς τὸν δικαστὴν, ὅπως διαμορφώσῃ τὴν ποινὴν διὰ τὰς ἐνδιαμέσους μὴ προβλεπομένας περιπτώσεις, π.χ. διὰ τὴν ἀφαίρεσιν ἱεροῦ πράγματος ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου ἐν καιρῷ ἡμέρας, κατὰ συνείδησιν κινούμενος ἐντὸς τῶν ὑπὸ τῆς διατάξεως τεθειμένων ὁρίων.

7. Παρὰ τὴν προσήλωσίν του ὅμως πρὸς τὸ ἰουστινιάνειον κείμενον, ὁ συντάκτης τοῦ Ἐκλογαδίου ἐπρωτοτύπησεν εἰς δύο σημεῖα. Ἐν 17.18 προσέθεσε τὴν λέξιν «*μολύνων*», διὰ τῆς ὁποίας ὑποδηλοῦται ἡ διὰ τῆς μεταβολῆς τῆς χρήσεως αὐτῶν βεβήλωσις τῶν εἰς τὴν λατρείαν ἀφιερωθέν-

²⁰ Τὸ χωρίον D. 48.13.7 ἀποδίδεται ἐν ἐπιτομῇ εἰς Νομοκ. ΙΔ' Τίτλων 2.2 (Ρ.-Π. τ. 1 σ. 112) μὴ περιληφθὲν εἰς τὰ Βασιλικά.

των πραγμάτων. Ὁ ὅρος οὗτος ἐμφανίζεται ἐν σχέσει πρὸς ἱερὰ πράγματα καὶ εἰς τὸν κανόνα 10 τῆς Πρωτοδευτέρας Συνόδου (861)²¹. Δοθέντος ὅτι ἡ προσθήκη αὕτη εἴτε ἐνδεχομένως ὀφείλεται εἰς μεταγενεστέραν τῆς ἀρχικῆς συντάξεως τῆς ΕΑ ἐπέμβασιν, εἴτε εἶναι δυνατὸν νὰ ἐλήφθη ἐξ ἄλλου κειμένου, τὸ ὁποῖον εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ οἱ πατέρες τῆς Πρωτοδευτέρας Συνόδου, ἢ ἐπὶ μόνου τοῦ στοιχείου τούτου στήριξις τῆς ὑποθέσεως, ὅτι τὸ Ἐκλογαδίον ἐδέχθη τὴν ἐπίδρασιν τῶν κανόνων τῆς Πρωτοδευτέρας Συνόδου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἐτοποθέτει τὸν χρόνον συντάξεώς του εἰς τὸ δεύτερον ἡμῖσι τοῦ Θ' αἰῶνος, εἶναι κατὰ τὴν γνώμην μου ὑπερβαλλόντως τολμηρά. Τὸ δεύτερον σημεῖον, καὶ ὃ ἡ ΕΑ παρεξέκλινε τῆς διατάξεως D. 48.13.7 εἶναι ἢ ἐν 17.19 φράσις «εἰ διὰ πτωχείαν τοῦτο ποιήσει»²². Δι' αὐτῆς, νομίζω, ἐσκοπήθη ἢ ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον τροποποιήσις τῆς διατάξεως τῶν Πανδεκτῶν, ἥτις προέβλεπε διὰ μὲν τοὺς ἐντίμους ἐξορίαν εἰς νῆσον, διὰ δὲ τοὺς εὐτελεῖς καταναγκαστικὰ ἔργα. Διὰ τῆς τροποποιήσεως ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τῶν τελευταίων τούτων, δοθέντος ὅτι ἡ διάκρισις ἐστηρίζετο πλέον ἐπὶ οἰκονομικῶν κριτηρίων²³, ἢ ὅπωςδήποτε ἐλαφροτέρα ποινὴ τῆς ἐξορίας.

8. Ἡ ΕΡΑ περιέλαβεν ἐν 17.37–38²⁴ ἐπὶ λέξει τὴν διατύπωσιν τοῦ Ἐκλογαδίου. Ὁ Πρόχειρος Νόμος 39.58 ἐπανέλαβε μέ τινας φραστικὰς βελτιώσεις καὶ μόνην οὐσιώδη μεταβολὴν τὴν παράλειψιν τῶν λέξεων «ὡς ἀσεβῆς»²⁵ τὸ κείμενον τῆς Ἐκλογῆς, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὴν αὐτὴν διατύπωσιν ἐπανευρίσκομεν καὶ εἰς τὴν Ἐπαναγωγὴν 40.69²⁶ ὡς καὶ τὴν βασικὴν περὶ ἱεροσυλίας διάταξιν τῶν Βασιλικῶν 60.45.12²⁷.

²¹ « . . . τοὺς σεβασμίους δίσκους ἢ τὰ ἱερὰ ποτήρια καταμολύνοντας, . . . ». Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ρητῶς ἀναφέρεται τὸ ἱερὸν ποτήριον ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ ZSL (ἀνωτ. σημ. 12). Ὁ ὅρος ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ Ν. 117.15.1 (σ. 566,5), ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὄλον ναόν.

²² Βλ. τὰς ὄχι ἰδιαιτέρως διαφωτιστικὰς παρατηρήσεις τοῦ SINOLOWITZ, Studien σ. 59 σημ. 8.

²³ Βλ. Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, ἐνθ' ἀνωτ. (σημ. 19) σ. 188 ἐπ.

²⁴ Βλ. τὰς ὑπὸ τοῦ Ν. ΜΑΤΣΗ, Διορθώσεις εἰς τὴν Ἡύξημένην Ἰδιωτικὴν Ἐκλογὴν (Ecloga privata aucta), ΕΕΒΣ 33 (1964) 158 ἐπ., προτεινομένης βάσει τοῦ Συντάγματος τοῦ Ματθαίου Βλαστάρεως στοιχ. I κεφ. 1 (Ρ.-Π. τ. 6 σ. 308, ὅπου ἐν σημ. 1 ἐσφαλμένως ἀναφέρεται ὡς πηγὴ Β. 60.45.12, ἐνθ' τὸ ὀρθὸν εἶναι Πρ. Ν. 39.58) βελτιώσεις τοῦ κειμένου.

²⁵ Ταῦτα ὅμως δὲν παρέλειψεν ἡ ΕΡΓΜ 18.25.

²⁶ Διὰ τῆς προσθήκης ὅμως τοῦ «σφοδρῶς» εἰς τὴν λέξιν «τυπτόμενος» κατέστη ἢ ὑπὸ τῆς Ἐπαναγωγῆς προβλεπομένη ποινὴ αὐστηροτέρα.

²⁷ Τὰ Βασιλικά παρέλαβον καὶ τινας ὁρισμοὺς περὶ ἱεροσυλίας ἐκ τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως, δευτερεύουσις ὅμως σημασίας, ὡς 60.45.6 (= D. 48.13.6), 17, 18–20 (= C. 9.29. 1–3) καὶ 7.17.26 (= C. 1.4.3). Πάντως καὶ εἰς τὰς ἔτι μεταγενεστέραις πηγὰς κύριον χαρακτηριστικὸν παραμένει ἡ ἀφαίρεσις τοῦ πράγματος ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου. Βλ. τὴν Σύνοψιν Νόμων τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, ἐκδ. G. WEISS ἐν FM II σ. 181 στ. 537: «κατὰ τοῦ κλέψαντος ἐξ ἱερῶν ἀδύτων».

16. Ἐξύβρισις τοῦ βασιλέως δι' ἀνωνύμου λιβέλλου

EA 17.20: Ὁ φάμουσον κατὰ βασιλέως ποιῶν ἢ εὐρίσκων καὶ μὴ σχίζων ἀλλὰ δημοσιεύων αὐτό, ζῖφει τιμωρεῖσθω.

1. Ὁ ὄρος «φάμουσον»¹ προέρχεται ἐκ τοῦ λατινικοῦ «libellus famosus» καὶ σημαίνει κυρίως τὰ ἀνώνυμα λιβελλογραφήματα². Ἡ σύνταξις καὶ διάδοσις τοιούτων ἐγγράφων ἐπέσυρεν αὐστηρὰς κυρώσεις κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον³. Ἡ αὐτοκρατορικὴ μάλιστα νομοθεσία ρητῶς προέβλεψε τὴν ἐπιβολὴν κεφαλικῆς ποινῆς⁴, ἣτις ἐπληττεν ὄχι μόνον τὸν γράφοντα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἀνευρίσκοντα τὸ ἐγγραφον καὶ μὴ παραχρῆμα καίοντα⁵. Εἰδικῶς εἰς τὴν συκοφαντικὴν δυσφήμησιν τοῦ αὐτοκράτορος ἀναφέρεται διάταξις τοῦ Θεοδοσίου Α', δι' ἣς ἐπιφυλάσσεται εἰς μόνον τὸν βασιλέα ἢ ἐξουσία νὰ κρίνῃ, ἂν ἢ ἀσκηθῇ δίωξις διὰ τὴν πρᾶξιν ἢ ὄχι⁶. Ἐνταῦθα ὁμως νοεῖται προφανῶς δράστης γνωστός, ἐπομένως ἡ διάταξις δὲν δύναται νὰ ἀναφέρεται, εὐθέως τούλάχιστον, εἰς τοὺς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀνωνύμως λιβελλογραφοῦντας. Ἐκ τῶν νομικῶν συλλογῶν τῆς ἐποχῆς τῶν Ἰσαύρων καὶ τῶν Μακεδόνων τόσον ἢ Ε., ὅσον καὶ ἡ ΕΡΑ, ὁ Πρόχειρος Νόμος καὶ ἡ Ἐπαναγωγὴ οὐδεμίαν διάταξιν περὶ τοῦ ἐγκλήματος τούτου περιέλαβον. Ἀλλ' ἡ ΕΡΑ ἐπανέλαβεν ἐν 17.3 ἐπιτομὴν τῆς προμνησθείσης διατάξεως τοῦ Θεοδοσίου Α'.

2. Τὸ Ἐκλογάδιον συνδυάζον ἐν 17.20 τὰς διατάξεις τοῦ Κώδικος περὶ ἀνωνύμων λιβελλογράφων ἀφ' ἑνὸς καὶ περὶ ὑβριζόντων τὸν βασιλέα ἀφ'

¹ Βλ. καὶ ἄλλους ὄρους τὸ αὐτὸ ἔχοντας περιεχόμενον παρὰ ΟΔ. ΛΑΜΠΙΔΗ. Τινὰ περὶ ἀνω-
νύμων λιβέλλων ἐν Βυζαντίῳ, ΕΕΒΣ 18 (1948) 145 ἐπ., ἐξ ὧν ὁμως δὲν ἔχουν πάντες τὸν
χαρακτήρα τοῦ terminus technicus.

² Βλ. Ἄννης τῆς Κομνηνῆς, Ἄλεξιὰς XIII. 1.6, ἐκδ. Β. LEIB, Paris 1937, τ. 3 σ. 89, 12-13:
«δηλοῖ δὲ ἡ λέξις τὰ φάμουσα λοιδορημάτα τινα ἐγγραφα». Λίαν χαρακτηριστικὸν εἶναι καὶ
τὸ κατωτέρω ἀπόσπασμα ἐκ τῶν Ἱστοριῶν (Χιλιάδων) τοῦ Ἰωάννου Τζέτζου, XIII Ἱστ. υπὲρ
στίχ. 481-485 (ἐκδ. Ρ. Α. LEONE, Napoli 1968, σ. 534):

«Φάμουσα δέ μοι λέγεσθαι τοῖς νομογράφοις νόει
ἐγγραφα λοι(δο)ρήματα κατὰ τῶν ὑπερόχων,
ἅπερ λαθραίως καὶ κρυφῆ ταῖς ἀγοραῖς ῥιπτοῦνται,
εἴτε καὶ μέσοις τοῖς ναοῖς, εἴτ' οὖν ἑτέροις τόποις·
οἱ νόμοι τιμωροῦνται δὲ τοὺς ταῦτα γεγραφότας».

(Τὴν διόρθωσιν τοῦ δευτέρου στίχου ὀφείλω εἰς τὸν Γ. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι).

³ Βλ. τὰς ὑπὸ τοῦ MOMMSEN, Strafrecht σ. 794 ἐπ. ἀναφερομένας πηγὰς.

⁴ C. Th. 9.34.7 καὶ 9, ἅτινα χωρῖα συνηνώθησαν εἰς C. 9.36.2 (ἔτ. 365).

⁵ C. 9.36.1: «Πᾶς ὁ εὐρίσκων φλυαρίαν ἢ ἐσφραγισμένην ἢ ἀσφράγιστον καὶ μὴ παρα-
χρῆμα καίων ἀλλ' ἀναγινώσκων ὑποκείσθω τῇ τιμωρίᾳ, ἣτινι ὑπόκειται καὶ ὁ συντεθεικῶς
τὴν φλυαρίαν». Εἶναι ἐνδιαφέρον καὶ χαρακτηριστικὸν τῆς σημασίας, ἣτις ἀπεδίδοτο εἰς τὰ
λιβελλογραφήματα ταῦτα, ὅτι μόνον ἡ διὰ τοῦ πυρὸς ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῶν ἀπήλλα-
σε τῆς εὐθύνης τὸν εὐρίσκοντα αὐτά.

⁶ C. Th. 9.4.1 = C. 9.7.1 (ἔτ. 393).

ἐτέρου διαπλάσσει κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγκλήματος, ὥστε νὰ περιλαμβάνη μόνον τοὺς συντάσσοντας ἢ διαδίδοντας λιβέλλους, ὧν τὸ περιεχόμενον στρέφεται κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ λόγος τῆς τοιαύτης διατυπώσεως εἶναι προφανής. Τὰ ἀνώνυμα λιβελλογραφήματα ὡς ἐκ τῆς φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτῶν δὲν ἀνεφέροντο εἰς ἀπλοῦς καὶ ἀσήμους ἀνθρώπους, ἀλλ' εἰς πρόσωπα κατέχοντα ὑψηλὴν θέσιν ἐν τῇ κρατικῇ⁷ ἢ, ἐνδεχομένως, τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱεραρχίᾳ⁸. Ἐξ αὐτῶν διὰ τὴν δημοσίαν τάξιν ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν κυρίως τὰ «φάμουσα» τὰ περιέχοντα κατηγορίας κατὰ τοῦ βασιλέως, διότι ταῦτα ἠδύναντο νὰ ἀποτελέσουν κίνητρον διὰ τὴν διοργάνωσιν συνωμοσιῶν ἢ στάσεων⁹ καὶ γενικώτερον διὰ τὴν διάπραξιν ἐγκλήματος καθοσιώσεως. Οὕτως ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς ἐσχάτης τῶν ποινῶν ἐπιδιώκεται ὁ περιορισμὸς τοῦ ἐκ τῶν ἀνωνύμων λιβέλλων κινδύνου, οἱ ὅποιοι ὅμως, ὡς φαίνεται¹⁰, παρέμειναν καθ' ὅλην τὴν βυζαντινὴν περίοδον προσφιλῆς τρόπος διατυπώσεως κατηγοριῶν, ἐν ᾧ τῶν ἀσύτηρῶν ποινῶν, μάλιστα δὲ τῆς ταυτοπαθείας, αἱ ὁποῖαι ἠπειλοῦντο κατὰ τῶν στερουμένων ἀποδεικτικῶν μέσων κατηγορῶν¹¹. Τὰ Βασιλικὰ ἠγνόησαν τὸν διὰ τοῦ Ἐκλογαδίου εἰσαχθέντα περιορισμὸν καὶ ἐπανέλαβον τὰς ἰουστινιανείους διατάξεις¹².

17. Μαγεία, μαντεία καὶ δεισιδαιμονία

EA 17.21: *Οἱ γόητες οἱ ἐπὶ βλάβῃ ἀνθρώπων δαίμονας ἐπικαλούμενοι ἢ διὰ θυσιῶν μαντευόμενοι ζῖφει τιμωρεῖσθωσαν.*

EA 17.23: *Οἱ τὰ περίαπτα ἔχοντα χαρακτῆρας ποιοῦντες τυπτέσθωσαν.*

1. Ἡ ἐπίκλησις ὑπερφυσικῶν δυνάμεων, ἐφ' ὅσον ἐξέφευγε τῶν ὀρίων τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ, προεκάλει τὸ δέος, διότι ἢ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς

⁷ Βλ. τὰς ἐν τῷ ἀνωτέρῳ (σημ. 2) χωρίῳ τοῦ Τζέτζου λέξεις «κατὰ τῶν ὑπερόχων».

⁸ Τὴν ὕβριν κατὰ κοσμικῶν ἀρχόντων καὶ κληρικῶν προβλέπουν καὶ τιμωροῦν οἱ καν. 55, 56 καὶ 84 Ἀποστόλων, χωρὶς εἰδικὴν μνείαν τῶν ἀνωνυμογράφων, οὐδ' εἰς αὐτὰ τὰ ὑπὸ τοὺς κανόνας σχόλια (P.-II. τ. 2 σ. 73 ἐπ., 108 ἐπ.). Ἄλλ' εἰς τὸν Νομοκ. ΙΔ' Τίτλων 9.36 ἀναφέρονται πᾶσαι αἱ συναφεῖς διατάξεις τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως, εἰς δὲ τὸ σχόλιον τοῦ Θεοδώρου Βαλσαμώνος ρητῶς μνημονεύονται καὶ τὰ περὶ ἀνωνύμων λιβέλλων χωρία C. 9.36. 1-2 (P.-II. τ. 1 σ. 227-229).

⁹ Ἡ ἄμεσος σχέσις τῶν ἀνωνύμων λιβέλλων πρὸς τὰ ἐγκλήματα τῆς συνωμοσίας ἢ τῆς φαρτρίας προκύπτει ἐκ τοῦ ὑπὸ τὴν διάταξιν B. 60.63.1 σχολίου, ὅπου τὸ θέμα συνδέεται πρὸς τὸν καν. 18 Δ' Οἰκουμ. Συνόδου, προβλέποντα τὴν ἐπιβολὴν ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν κατὰ τῶν ὑπαιτιῶν τῆς διαπράξεως τῶν ἐγκλημάτων τούτων.

¹⁰ Βλ. τὰς ὑπὸ τοῦ ΟΔ. ΛΑΜΨΙΔΟΥ, ἐνθ' ἀνωτ. ἀναφερομένας εἰδήσεις ἐκ τῶν πηγῶν.

¹¹ Βλ. τὰ κατωτέρῳ ἐν τῇ ἀναλύσει τοῦ χωρίου EA 17.36 γραφόμενα.

¹² B. 60.21.5 (= D. 47.10.5), 60.21.14 (=D.47.10.15) καὶ 60.63.1 (= C. 9.36. 1-2).

κοινῶς λατρευομένας θεότητας ἄγνοια τῶν ἔναντι τῶν ἀνθρώπων διαθέσεων τῶν τοιούτων δυνάμεων ἐδημιούργει τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ δραστηριότης αὕτη δὲν δύναται νὰ ἀποβλέπη εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν ἀγαθῶν σκοπῶν. Ὅθεν οἱ εἰς μαγικὰς ἐν γένει πράξεις ἐπιδιδόμενοι, ἀπετέλουν ἀληθῆ κίνδυνον διὰ τὸ κοινωνικὸν σύνολον καὶ εὐλογον ἦτο τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐννόμου τάξεως διὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν των. Κατόπιν τούτου ἡ γοητεία, κατὰ τὸν ἑλληνικὸν ὄρον, πολὺ ἐνωρὶς ἐχαρακτηρίσθη ὡς δημόσιον ἔγκλημα εἰς τὰς ρωμαϊκὰς νομικὰς πηγὰς¹. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἐμφανίζει ὁ τίτλος 9.18² τοῦ ἰουστινιανείου Κώδικος, ἐπιγραφόμενος «De maleficis et mathematicis et ceteris similibus», ἐν τῷ ὁποίῳ περιέχονται αὐτοκρατορικαὶ διατάξεις τῶν ἐτῶν 319–389, προβλέπουσαι τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου διὰ τοὺς ἀσκοῦντας τὴν μαντικὴν τέχνην ἢ τελοῦντας μαγικὰς πράξεις. Ἐνίστε δὲ ὁ τρόπος ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς ἦτο ἰδιαίτερος σκληρός, ὡς καῦσις διὰ τῆς πυρᾶς ἢ ξέσις τῶν πλευρῶν τοῦ καταδίκου διὰ σιδηρῶν ὀνύχων — χαρακτηριστικὸν καὶ τοῦτο τῆς εἰς τὸ ἔγκλημα προσδιδομένης βαρύτητος — τοῦ ὁποίου δὲν διέφευγον καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπηλλαγμένοι τῶν σωματικῶν βασάνων ἀξιώματουχοι³. Τὰς σημαντικὰς εἰς ἀριθμὸν διατάξεις ταύτας τοῦ Κώδικος συνέπτυξεν ἡ Collectio Tripartita⁴ εἰς μίαν ἀπαγόρευσιν περιοριζομένην ἐπὶ τῆς μαντείας.

2. Παραλλήλως πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν νομοθεσίαν, τῆς ὁποίας μάλιστα χρονικῶς προηγῆθη κατὰ τι, ἐστράφη κατὰ τῶν μάγων καὶ τῶν μάντεων καὶ ἡ Ἐκκλησία, ἥτις διὰ τῶν κανόνων της⁵ προέβλεψε ποινὰς μακροχρονίου ἀκοινωνησίας κατὰ τῶν ἐμμενόντων εἰς τὰς εἰδωλολατρικὰς ταύτας συνηθείας.

3. Τὰς κατὰ τῶν μάγων προβλεπομένας κυρώσεις κατέστρωσεν ὁ συντάκτης τῆς Ἐκλογῆς ἐν 17.43. Ἐπὶ τοῦ κειμένου τούτου ξενίζει τόσον ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἀντιμετώπισις δύο ἐγκλημάτων, τῶν ὁποίων ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπό-

¹ Βλ. μνεῖαν τῶν πηγῶν τούτων παρὰ MOMMSEN, Strafrecht σ. 639 ἐπ.

² Αἱ διατάξεις τοῦ τίτλου τούτου εἶναι εἰλημμένοι ἐκ τοῦ C. Th. 9.16.

³ C. 9.18.3 καὶ, ἰδίως, 7 (= C. Th. 9.16.1 καὶ 6, ἐτῶν 319 καὶ 358). Βλ. εἰδικῶς διὰ τὴν οἰονοσκοπίαν καὶ C. 1.11.1 (= C. Th. 16.10.9, ἐτ. 385).

⁴ 1.11.1 (PG 138, 1217).

⁵ Ὁ καν. 24 Ἀγκύρας προβλέπει ποινὴν πενταετοῦς ἀφορισμοῦ κατὰ τῶν μάντεων καὶ τῶν προσκαλούντων γόητας, ὁ καν. 36 Λαοδικείας ἀποβάλλει τῆς Ἐκκλησίας τοὺς κληρικούς, τοὺς ἀσκοῦντας μαγικὰς ἢ μαντικὰς τέχνας, ὁ Μ. Βασίλειος εἰς μὲν τὸν καν. 72 ἐξομοιοῖ κατὰ τὸ ἐπιτίμιον τοὺς μάντεις πρὸς τοὺς φονεῖς, εἰς δὲ τὸν καν. 83 ἐπαναλαμβάνει τὸν καν. 24 Ἀγκύρας ἀυξάνων τὴν διάρκειαν τοῦ ἀφορισμοῦ ἀπὸ πέντε εἰς ἕξ ἔτη (βλ. εἰς P.-II. τ. 4 σ. 250 ἐπ. τὴν προσπάθειαν τοῦ Βαλσαμῶνος νὰ ἐρμηνεύσῃ τοὺς δύο τούτους κανόνας ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἀλλήλους), ὁ Γρηγόριος Νύσσης εἰς τὸν καν. 3 εἰσάγει τὰ ἐπιτίμια τῆς ἀποστασίας διὰ τοὺς προσφεύγοντας πρὸς γόητας ἢ μάντεις καὶ ὁ καν. 61 τῆς Πενθέκτης Συνόδου, τέλος, ἀπειλεῖ ἐξαετῆ μὲν ἀφορισμὸν κατ' ἀρχάς, παντελῆ δὲ ἐν ὑποτροπῇ. Βλ. καὶ τὸ περὶ γοητείας κεφάλαιον τοῦ εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Νηστευτὴν ἀποδιδόμενου «Κανονικοῦ» (P.-II. τ. 4 σ. 434 ἐπ.).

στασις εἶναι κατ'ἀρχὴν διάφορος, ὅσον καὶ ἡ ἐν τῷ κειμένῳ θέσις τῆς λέξεως «*φαρμακοί*», διότι συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὴν φράσιν «*οἱ ἐπὶ βλάβῃ ἀνθρώπων προσλαλοῦντες τοῖς δαίμοσι*», ἣτις λογικῶς ἀποτελεῖ ἐπεξήγησιν τοῦ ὄρου «*γοήτες*». Ἐὰν ἡ τοιαύτη διατύπωσις δὲν ἐνεφανίζετο εἰς τὸ σύνολον τῶν χειρογράφων τῆς Ἐκλογῆς καὶ εἰς τὰ παράγωγα αὐτῆς⁶, θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τις μίαν ἐξ ἀβλεψίας γραφῆως τινὸς ἀντιμετάθεσιν τῶν ὄρων «*γοήτες*» καὶ «*φαρμακοί*». Ἀποκλειομένου ὁμως τοῦ ἐνδεχομένου τούτου, ἡ σειρὰ τῶν λέξεων ἐν τῇ προτάσει μαρτυρεῖ ὅτι ὁ συντάκτης τῆς διατάξεως ἐθεώρει τοὺς δύο ὄρους ἰσοδυνάμους. Τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς τὴν «*ἐσφαλμένην*» ἀπόδοσιν τῆς ἐπικεφαλίδος τοῦ τίτλου 9.18 τοῦ Κώδικος ἐν τῷ κεφαλαίῳ 9.25 τοῦ Νομοκάνονος εἰς ἸΔ' Τίτλους⁷, τῆς ὁποίας ἡ αἰτία δεόν νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὰς περὶ φαρμακείας ἀντιλήψεις, τὰς ἐκφραζομένας εἰς τὰς πηγὰς τοῦ κανονικοῦ δικαίου τοῦ Δ' αἰῶνος⁸. Εἶναι κατὰ ταῦτα λίαν πιθανὸν ὅτι ἡ τοιαύτη ἀντίληψις τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐπέδρασεν ἐπὶ ταύτην τὴν ἐκ πρώτης ὄψεως περιέργον διατύπωσιν τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου τῆς Ἐκλογῆς, τὸ κείμενον τῆς ὁποίας φέρει γενικώτερα τὰ ἴχνη τῆς ἐπιδράσεως τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας περὶ τῆς ἐπικοινωνίας τῶν μάγων μετὰ τῶν δαιμόνων⁹. Ὡς πρὸς τὴν ποιήν, ἡ Ἐκλογὴ διετήρησε μὲν γενι-

⁶ Βλ. EPM 21.16.

⁷ Ἡ ἐπικεφαλὶς τοῦ Κώδικος, ἣτις ἐν τῷ λατινικῷ πρωτοτύπῳ εἶναι «*De maleficis et mathematicis et ceteris similibus*», ἀποδίδεται ἐν Νομοκ. ἸΔ' Τίτλων 9.25 (P-II. τ. 1 σ. 188) μὲ σημαντικὴν ἀλλοίωσιν: «*Περὶ φαρμακῶν, καὶ μαθηματικῶν, καὶ τῶν ὁμοίων, διαλαμβάνει ὁ ἡ' πτ. τοῦ θ' βιβλίου τοῦ κώδικος . . .*». Δέον ὁμως νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ αὐτὴ σύγχυσις παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἀπόδοσιν τοῦ χωρίου D. 48.8.3 pg. ἐν EApp. V. 1, ἐνθα ἡ φράσις «*Eiusdem legis Corneliae de sicariis et veneficis . . . plectitur*» μεταγλωττίζεται ὡς ἀκολούτως: «*Τῷ περὶ φονέων καὶ γοήτων κατέχεται . . .*». Ἡ τοιαύτη ὁμως διατύπωσις ἐκφράζει ἀντιλήψεις, αἵτινες ἀπαντοῦν ἤδη εἰς νομοθετικὰ κείμενα τῆς ἰουστινιανείου ἐποχῆς. Οὕτως ἐν I. 4.18.5 i.f. ὁρίζεται ὅτι: «*eadem lege et venefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam venenis vel susurris magicis homines occiderunt vel mala medicamenta publice vendiderunt*». Ἡ ἀρχὴ τοῦ χωρίου τούτου ἀποδίδεται εἰς τὰ Ἰνστιτούτα τοῦ Θεοφίλου (τὰ ὅποια παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ E. FERRINI γίνεται δεκτὸν ὅτι ἀνάγονται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ· βλ. PIELER, Rechtsliteratur σ. 420, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία) ὡς ἐξῆς: «*Ὁ αὐτὸς νόμος καὶ γοήτας κεφαλικῶς τιμωρεῖται, . . .*» (ἐκδ. FERRINI ἐν ΖΕΠΩΝ, JGR 3 σ. 269). Βλ. καὶ N. 115.4.2.

⁸ Ὡς ὁ συσχετισμὸς φαρμακείας καὶ γοητείας νὰ ἀνάγεται εἰς τὸν καν. 24 Ἀγκύρας, ὅστις τιμωρεῖ τοὺς «*εἰσάγοντάς τινας εἰς τοὺς ἐαυτῶν οἴκους ἐπὶ ἀνευρέσει φαρμακείων ἢ καὶ καθάρσει*». Τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην ἐπανέλαβεν ἡ πολιτειακὴ νομοθεσία ἐν C. 9.18.3 pg. (ἐτ. 319). Ἐπὶ σαφεστέρα εἶναι ἡ σύνδεσις γοήτων καὶ φαρμακῶν, ὡς καὶ ἡ διάκρισις τῶν τελευταίων ἀπὸ τοὺς φονεῖς, εἰς τοὺς καν. 7 καὶ 65 M. Βασιλείου (βλ. σχετικῶς καὶ τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον περὶ τῆς φαρμακείας). Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀντιλήψεων τούτων τελῶν καὶ ὁ συμπληρητὴς τοῦ Μωσαϊκοῦ Παραγγέλματος συνεκέντρωσεν εἰς τὸ κεφ. 50 τὰς διατάξεις «*περὶ φαρμακῶν, ἐγγαστριμύθων καὶ ἐπαισιδῶν*» (ἐκδ. L. BURGMANN – SP. TROIANOS ἐν FM III σ. 164).

⁹ Βλ. π. χ. ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸν ψαλμὸν 44 τὰ περὶ τῶν μάντεων γραφόμενα (PG 55, 184): «*Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὁ δαίμων, ὅταν εἰς τὴν ψυχὴν ἐμπέσῃ,*

κῶς τὴν θανατικὴν ποινὴν, χωρὶς ὅμως νὰ ἐμμεῖνη εἰς τοὺς ἐξιδιασμένους τρόπους ἐκτελέσεως αὐτῆς, τοὺς ὁποίους προέβλεπεν ἡ ἰουστινιάνειος νομοθεσία. Ἰδιαιτέρως πολλὰς διατάξεις τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως περὶ μαγείας καὶ μαντείας περιέλαβεν ἡ Appendix τῆς Ἐκλογῆς¹⁰. Τοῦτο ἐγένετο προφανῶς ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν ἀναγκῶν τῆς πρακτικῆς, αἱ ὁποῖαι δὲν ἠδύναντο νὰ καλυφθοῦν εἰς ὅλην τὴν ἔκτασίν των διὰ τῶν ὀλίγων καὶ συντόμων διατάξεων τῆς νομοθετικῆς συλλογῆς τῶν Ἰσαύρων.

4. Ἡ ἀντίστοιχος διάταξις τοῦ Ἐκλογαδίου, προβλέπουσα τὴν αὐτὴν ὡς καὶ ἡ Ἐκλογὴ ποινὴν, ἔχει ἀσφαλῶς ἐπιτυχεστέραν διατύπωσιν. Ἀφ' ἐνὸς μὲν παραλείπεται ἡ ἐν αὐτῇ μνεία τῶν φαρμακῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἀφιεροῦνται ἰδία διατάξεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ρύθμισις καλύπτει καὶ τοὺς μάντεις, ὅχι ὅμως ἐν τῷ συνόλῳ των, ἀλλὰ μόνον τοὺς προλέγοντας τὸ μέλλον διὰ τῆς τελέσεως θυσιῶν¹¹. Ἡ διάταξις τῆς ΕΑ φέρει ἀκριβῶς εἰς τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, καθ' ἃ διαφοροποιεῖται τῆς Ἐκλογῆς, ἐμφανῆ τὴν ἐπίδρασιν τῆς διατυπώσεως τῶν συναφῶν χωρίων τῆς Appendix τῆς Ἐκλογῆς¹², γεγονός, τὸ ὁποῖον καθιστᾷ λίαν πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ συντάκτης τοῦ Ἐκλογαδίου ἠντλησεν ἐκ τῆς αὐτῆς συλλογῆς ποινικῶν διατάξεων τοῦ ἰουστινιανείου Κώδικος¹³, ἐξ ἧς ἀπέρρευσαν καὶ τὰ σχετικὰ χωρία τῆς ΕApp. Ἡ ΕΡΑ ἐπαναλαμβάνει ἐν 17.41 τὴν διατύπωσιν τοῦ Ἐκλογαδίου.

5. Τὰ ἐγκλήματα τῆς μαγείας καὶ τῆς μαντείας προβλέπονται εἰς τὰς διατάξεις 39.13, 20 καὶ 21 τοῦ Προχείρου Νόμου. Ἐν 39.21 ἐλήφθη ὡς βᾶσις τὸ χωρίον ΕΑ 17.21 ἄνευ μνείας τῶν μάντεων (διότι περὶ τούτων ἐθεσπίσθη ἰδιαιτέρα διάταξις ἐν 39.20) καὶ μὲ τὴν προσθήκην τοῦ ὅρου νὰ μὴ ἐνήργησεν ὁ δράστης τελῶν ἐν ἀγνοίᾳ. Δι' αὐτοῦ δὲν νοεῖται, ὡς φρονῶ, ὁ ἀποκλεισμός τῆς συνδρομῆς νομικῆς ἢ πραγματικῆς πλάνης, ἀλλ' υἱοθετεῖται ἡ ἐν C. 9.18.3 διάκρισις, δυνάμει τῆς ὁποίας οἱ ἐπ' ἀγαθῷ τῶν ἀνθρώπων χρησιμοποιοῦντες μαγικὰ μέσα δὲν διώκονται. Συνεπῶς ὁ Πρόχειρος Νόμος τιμωρεῖ ἐνταῦθα τὴν γοητείαν ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως δόλου κατευθυνομένου ἐπὶ τὴν βλάβην ἀνθρώπων. Ἐν 39.20 τιμωρεῖται ἡ μαντεία,

πρὸς τὴν διάνοιαν, καὶ σκοτοῖ τὸν λογισμόν, καὶ οὕτως ἅπαντα φθέγγονται, οὐδὲν τῶν λεγομένων ἐπισταμένης τῆς διανοίας αὐτῶν, ἀλλ' οἷον αὐλοῦ τινος ἀψύχου φθεγγομένου». Πρβλ. καὶ τοὺς ἀνωτ. σημ. 5 ἀναφερομένους κανόνας καὶ τὰ εἰς τούτους ἐρμηνευτικὰ ὑπομνήματα.

¹⁰ Βλ. ΕApp. V. 4 (= C. 9.18.6), VI. 10 (= D. 47.10.15 §13) καὶ VII. 1-5 (= C. 9.18.3, 4, 6, 7 καὶ 9). Ἐκ τούτων αἱ VII. 2-3 ἐπαναλαμβάνονται ἐν ΕΡΓΜ 21.11-12.

¹¹ Ἡ δι' ἄλλων μεθόδων γινομένη πρόβλεψις τοῦ μέλλοντος (βλ. ἀπαρίθμησιν εἰς τὸ σχόλιον τοῦ Βαλασαμῶνος εἰς τὸν καν. 61 τῆς Πενθέκτης Συνόδου, Ρ.-Π. τ.2 σ. 444 ἐπ.) δὲν ἐπέσυρεν, ὡς φαίνεται, πολιτειακὰς, ἀλλὰ μόνον ἐκκλησιαστικὰς ποινὰς, μὴ κριθεῖσα τόσο ἐπικίνδυνος διὰ τὴν ἐννομον τάξιν ὅσον ἡ τέλεσις θυσιῶν.

¹² Βλ. ΕApp. V. 4 καὶ VII. 1 (= C. 9.18.6 καὶ 3 ἀντιστοίχως).

¹³ Περὶ τοῦ «ποιναλίου» τούτου βλ. H. J. SCHELTEMA, Subseciva XV. Kobidas, Revue intern. des droits de l'antiquité 13 (1966) 342, ὡς καὶ PIELER, Rechtsliteratur σ. 437.

ἐφ' ὅσον τελεῖται διὰ θυσιῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δεικνύει συγγένειαν πρὸς τὴν σχετικὴν διάταξιν τῆς ΕΑ. Τέλος ἐν 39.13 τιμωρεῖται διὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου θεωρούμενος ὡς συναυτουργὸς καὶ ὁ ἀπλῶς γνωρίζων ἔνοχόν τινα τοῦ ἐγκλήματος τῆς μαγείας καὶ μὴ παραδίδων τοῦτον εἰς τὰς ἀρχάς¹⁴. Ἡ διάταξις αὕτη, μὴ ἀπαντῶσα ἐν τῇ Ἐκλογῇ, τῷ Ἐκλογαδίῳ καὶ τῇ ΕΡΑ, ἔχει ὡς ἀφετηρίαν τὸν ἰουστινιάνειον Κώδικα (C. 9.18.9). Πάσας τὰς ὡς ἄνω διατάξεις τοῦ Προχείρου Νόμου περιέλαβε καὶ ἡ Ἐπαναγωγὴ (40.16, 23 καὶ 24).

6. Ὀλίγον βραδύτερον τῆς καταπολεμήσεως τῶν παρὰ τῷ λαῷ διαδεδομένων εἰδωλολατρικῆς προελεύσεως συνηθειῶν¹⁵ ἐπελήφθη καὶ ὁ Λέων ΣΤ', ἀπαγορεύσας γενικῶς διὰ τῆς Ν. 65 πᾶσαν ἐνέργειαν μαγικὴν, ἔστω καὶ ἂν ὁ δράστης εἶχεν ἀγαθὴν προαίρεσιν, καὶ ἠπέιλησε κατὰ τῶν παραβατῶν τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν, ὑπογραμμίζων, ἐν εἴδει αἰτιολογίας τῆς ποινῆς, τὴν ἐξομοίωσιν τοῦ ἐγκλήματος τούτου πρὸς τὴν ἀποστασίαν¹⁶.

7. Τὰ Βασιλικὰ κατὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἐγκλημάτων ἐν 60.39.24–30 τυπικῶς μὲν ἐπαναλαμβάνουν τὰς διατάξεις τοῦ Κώδικος (9.18.3–9), κατ' οὐσίαν ὅμως ἀφίστανται πολὺ τούτων. Εἰς τὰς τροποποιήσεις ταύτας ἐχώρησαν οἱ συντάκται τῆς μακεδονικῆς κωδικοποιήσεως, τοῦτο μὲν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν νομικῶν κειμένων τῶν ἀμέσως προηγηθεισῶν δύο ἑκατονταετιῶν, τοῦτο δὲ διὰ τὰ καταστῆ δυνατὴ ἢ ἄρσις ἀντιθέσεων μεταξὺ διατάξεων τοῦ Κώδικος διαδοχικῶς θεσπισθεισῶν. Οὕτως ἐν 60.39.23 περιορίζεται ἡ ἀπαγόρευσις εἰς τὴν διὰ θυσιῶν μαντείαν¹⁷, ἀπειλουμένης κατὰ τοῦ μάντεως τῆς ποινῆς ἀποκεφαλισμοῦ (ἀντὶ καύσεως εἰς C. 9.18.3), ὥστε ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰ εὐθυγραμμισθῆ ἡ διάταξις πρὸς τὴν ἐν 60.39.26 (= C. 9.18.5) καθιερουμένην ἀρχὴν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπιβολὴ δημεύσεως καὶ ἐξορίας κατὰ τοῦ προσκαλέσαντος τὸν μάντιν, ὅστις ἐπὶ διαφόρου διαμορφώσεως τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος (ὡς ἀρχικῶς εἰς C.) θὰ ἔπρεπε κατ' ἐφαρμογὴν τῆς μεταγενεστέρης διατάξεως C. 9.18.9

¹⁴ Διὰ τῶν λέξεων «τῇ δημοσίᾳ ὄψει παραδιδότω» ἀποδίδεται ἡ φράσις τοῦ χωρίου C. 9.18.9 pr. «ad publicum protrahat et iudiciorum oculis . . . ostendat».

¹⁵ Περὶ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν συνηθειῶν τούτων βλ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Βίος τ. 1.2 σ. 123 ἐπ. καὶ ἰδίως 226 ἐπ., τ. 6 σ. 174 ἐπ.

¹⁶ «Εἴ τις δὴ ὅλως τοιαῦτα φωραθεῖη μαγγανευόμενος, εἴτε προφάσει τῆς τοῦ σώματος θεραπείας, εἴτε ἀποτροπῆς τῆς τῶν καρπύμων βλάβης, τὴν ἐσχάτην εἰσπραττέσθω ποινήν, τὴν τῶν ἀποστατῶν κόλασιν ὑφιστάμενος». Ἡ τοιοῦτοτρόπως ἐπερχομένη κατάργησις τῆς διατάξεως C. 9.18.3 κατέστη πιθανῶς ἀναγκαία ἕνεκα τῆς συχνῆς ἐπικλήσεως αὐτῆς πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀτιμωρησίας τοῦ δράστου, παρὰ τὰ ἐν τῷ προομίῳ τῆς νεαρᾶς ἐκτιθέμενα.

¹⁷ Τὴν διάφορον διατύπωσιν τῶν Βασιλικῶν ἐναντι τοῦ χωρίου τοῦ Κώδικος ἐπισημαίνει καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Νομοκ. ΙΔ' Τίτλων εἰς 9.25 (Ρ.-Π. τ. 1 σ. 189 ἐπ. καὶ 192 ἐπ.) ἀποδίδων τὰς τροποποιήσεις εἰς τὴν πρόθεσιν τοῦ νεωτέρου νομοθέτου τὰ εἰσαγάγη ἐπεικεστέραν καὶ φιλανθρωποτέραν μεταχείρισιν τῶν παραβατῶν τῆς διατάξεως.

νά ὑποστῆ θανατικὴν ποινὴν ὡς συνίστωρ. Περὶ τῆς γοητείας προβλέπεται ἐν 60.39.25 γενικῶς δήμευσις καὶ ἐξορία, τροποποιουμένης οὕτως ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον τῆς διὰ τῆς Ν. 65 τοῦ Λέοντος ΣΤ' εἰσαχθείσης αὐστηρᾶς ρυθμίσεως, καὶ εἰδικῶς ἐὰν ὁ γόης¹⁸ ἐπικαλῆται δαίμονας ἀπειλεῖται ἐν 60.39.27 ἢ ποινὴ τοῦ ἀποκεφαλισμοῦ. Ἐν 60.39.28 ἐπιβεβαιοῦται ἡ μὴ ἰσχὺς ἐπὶ μαγείας καὶ μαντείας τῶν διατάξεων, τῶν εἰσαγουσῶν προνόμια τῶν ἀξιωματούχων, καὶ ἐν 60.39.30 ἐπαναλαμβάνεται ἡ διάταξις τοῦ Κώδικος 9.18.9, καθ' ἣν ὁ γνωρίζων καὶ μὴ παραδίδων μάγον ὑπέχει τὴν ποινὴν τοῦ αὐτουργοῦ. Εἰδικῶς περὶ τῶν μαντευομένων διὰ θυσιῶν καὶ ἐξετάσεως τῶν σπλάχνων προβλέπει καὶ τὸ χωρίον Β. 1.1.7, τὸ ὁποῖον ὁμως ἀντὶ τῆς ἄνευ συγκεκριμένου προσδιορισμοῦ σκληρᾶς τιμωρίας τοῦ Κώδικος (1.11.2) θεσπίζει τὴν ποινὴν τῆς σταυρώσεως, ἥτις, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ἀπαντᾷ εἰς ἄλλην διάταξιν τῶν Βασιλικῶν. Συνεπεῖα τούτου ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἀσυνήθης αὕτη ποινὴ ἐτέθη εἰς τὰ Βασιλικὰ κατόπιν παρανοήσεως τοῦ χωρίου τοῦ Κώδικος¹⁹, ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον.

8. Εἰδικωτέραν μορφήν τῆς περὶ τὰ μαγικὰ ἀπασχολήσεως ἀποτελεῖ ἡ κατασκευὴ τῶν «περιάπτων», τῶν φυλακτῶν κατὰ τὴν σημερινὴν ὁρολογίαν. Ταῦτα ἦσαν διάφορα ἀντικείμενα ἐκ ποικίλης ὕλης κατεσκευασμένα, συνήθως ἐξ ὑφάσματος μεταξωτοῦ, φέροντα ἐσωτερικῶς εὐχάς, ρήσεις, σχήματα κ. λπ²⁰. Ἡ κατασκευὴ τούτων ἀποτελοῦσα ἐκμετάλλευσιν τῆς δεισιδαιμονίας τῶν ἀνθρώπων καὶ μὴ γινομένη πρὸς ζημίαν αὐτῶν, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς προστασίαν τῶν ἀπὸ παντὸς κακοῦ, δὲν ἐνέπιπτεν εἰς τὰς ἀπαγορεύσεις τῶν αὐτοκρατορικῶν διατάξεων τοῦ Δ' αἰῶνος. Ταύτας συμπληροῦσα ἡ κανονικὴ νομοθεσία, δοθέντος ὅτι ἡ ἔστω καὶ ὑπὸ τὴν σχετικῶς ἀκίνδυνον ταύτην μορφήν μαγικὴ τέχνη ἤρχετο εὐθέως εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν²¹, ἀπεδοκίμασε ρητῶς τὰ φυλακτῆρια διὰ τοῦ καν. 36 τῆς Λαοδικείας, προβλέποντος ὡς κύρωσιν κατὰ τῶν φερόντων ταῦτα

¹⁸ Καίτοι δὲν γίνεται ἐνταῦθα ρητὴ μνεῖα τῶν γοήτων, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι περὶ τούτων διαλαμβάνει ἡ διάταξις αὕτη τῶν Βασιλικῶν, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς SBM στοιχ. Γ 7.2.

¹⁹ Ἐν τῇ φράσει «acerbioris etenim imminabit supplicii cruciatus eis, qui contra vetitum praesentium vel futurarum rerum explorare temptaverint veritatem», ἡ λέξις cruciatus ἡρμηνεύθη ὡς μετοχὴ τοῦ ρ. crucior (= σταυροῦμαι), ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ὡς οὐσιαστικὸν σημαῖνον: βάσανος, αἰκισμός.

²⁰ Κατὰ τὸν Θεόδωρον Βαλσαμῶνα: «Φυλακτῆριοι δὲ λέγονται, οἱ κατὰ ἀπάτην δαιμονικὴν διδόντες τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἀπατωμένοις δέματά τινα ἐκ σηρικῶν νημάτων ὑφασμένα, καὶ πουγγία λεγόμενα, ἔχοντα ἔσωθεν ποτὲ μὲν γραφάς, ποτὲ δὲ ψευδῆ τινα ἕτερα, τὰ παρατυχόντα· καὶ λέγοντες, ὀφείλουν ταῦτα διηνεκῶς ἐκ τῶν τραχήλων τῶν λαμβανόντων αὐτὰ ἐξαιωρῆσαι, εἰς φυλακὴν παντὸς κακοῦ» (ἑρμηνευτικὸν σχόλιον εἰς καν. 61 Πενθέκτης Συνόδου, Ρ.-Π. τ. 2 σ.445 ἐπ.). Βλ. καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Βίος τ. 1.2 σ.256 ἐπ. ὡς πρὸς τὴν μορφήν καὶ τὴν φύσιν τῶν περιάπτων γραφόμενα.

²¹ Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος ἐν τῷ ὑπομνήματι εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολὴν 8.5 (PG 62, 358) συνδέει τὰ περιήπτα πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν.

τὸν παντελῆ ἀφορισμόν. Τὴν ἀπαγόρευσιν ἐπανελάβεν ὁ καν. 61 τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου (Πενθέκτης).

9. Ἡ ἐπίδρασις τῶν κανόνων τούτων ἐξησφάλισε τὴν εἴσοδον τῆς ἀπαγορεύσεως καὶ εἰς τὴν νομοθεσίαν τῆς Πολιτείας. Τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ σχετικὴ διάταξις ἐν Ε. 17.44, ἐνθα ὁ νομοθέτης δὲν παρέλειψε νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀποδοκιμασίαν τοῦ κατὰ τῶν παρανόμως κερδαινόντων εἰς βάρος τῶν συνανθρώπων των ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ὠφελείας των καὶ διὰ τοῦτο αὐστηρῶς κολαζομένων διὰ δημεύσεως καὶ ἐξορίας. Πλησιέστερον πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς κανονικῆς ἀπαγορεύσεως εὐρίσκεται ἡ διατύπωσις τῆς διατάξεως ΕΑ 17.23, δι' ἧς ἡ τιμωρία στρέφεται κατὰ τῶν κατασκευαζόντων περίαπτα «*χαρακτῆρας ἔχοντα*»²². Διὰ τοῦ ὅρου τούτου νοοῦνται τὰ φυλακτῆρια τὰ φέροντα περίεργα σχήματα ἢ ἀκατανοήτους χαρακτῆρας ἢ συνδυασμοὺς γραμμῶν καὶ μαρτυροῦντα ὡς ἐκ τούτου ἐντονώτερον τὴν μαγικὴν των προέλευσιν. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐκλογαδίου προβλεπομένη ποινὴ τοῦ δαρμοῦ εἶναι πολὺ ἡπιωτέρα τῆς ποινῆς τῆς Ἐκλογῆς, ἐνῶ κατὰ κανόνα τὸ πρῶτον καθιεροῖ αὐστηροτέραν ποινικὴν μεταχείρισιν ἢ ἡ δευτέρα. Ἡ διάταξις τῆς ΕΑ ἐπαναλαμβάνεται καὶ ὑπὸ τῆς ΕΡΑ (17.40). Ὁ Πρόχειρος Νόμος (39.78) καὶ ἡ Ἐπαναγωγὴ (40.34) περιέλαβον διάταξιν προελθοῦσαν ἐξ ἐπεξεργασίας τοῦ κειμένου τῆς Ἐκλογῆς, ἄνευ οὐσιώδους τινος διαφορᾶς κατὰ τὸ περιεχόμενον. Τὰ Βασιλικὰ ἀντιθέτως ἡγγόησαν τὴν εἰδικὴν ρύθμισιν ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος τούτου.

18. Φαρμακεία

ΕΑ 17.22: *Οἱ φαρμάκοις τισι ἤγουν δηλητηρίοις ἀναιροῦντες ἐκουσίως ἀνθρώπους ξίφει τιμωρεῖσθωσαν.*

1. Αἱ πάσης φύσεως συνέπειαι, τόσον ποινικαὶ ὅσον καὶ ἀστικάι, τῆς θανάτωσεως ἀνθρώπου διὰ τῆς χρήσεως δηλητηρίου ὠρίσθησαν διὰ τῆς *lex Cornelia de sicariis et veneficis* καὶ τῆς *lex Aquilia*, ἐφ' ὅσον καὶ ἐνταῦθα περὶ ἀνθρωποκτονίας πρόκειται¹. Λόγω ὅμως τῆς φύσεως τῶν οὐσιῶν τούτων, αἱ ὁποῖαι εἰς μικρὰς μὲν δόσεις ἔχουν θεραπευτικὰς ιδιότητες, εἰς μεγάλας δὲ μετατρέπονται εἰς φονικὰ ὄπλα² καὶ ἔνεκα τοῦ φόβου, τὸν ὁποῖον προεκά-

²² Βλ. Μ. Βασιλείου ὁμιλίαν εἰς τὸν ψαλμὸν 45 (PG 29, 417 C): «*Νοσεῖ τὸ παιδίον; Καὶ σὺ τὸν ἐπαοιδὸν περισκοπεῖς, ἢ τὸν τοὺς περιέργους χαρακτῆρας τοῖς τραχήλοις τῶν ἀναίτων νηπίων περιτυθέντα* . . . ». Βλ. ἐπίσης ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Βίος τ. 1.2 σ. 257 σημ. 1.

¹ Βλ. MOMMSEN, *Strafrecht* σ. 635 ἐπ.

² Αἱ ρωμαϊκαὶ νομικαὶ πηγαὶ διακρίνουν «*φάρμακα καλὰ*» καὶ «*φάρμακα κακά*». Βλ. D. 48.8.3 §§1-2 (Μαρκιανός): «*Eiusdem legis poena adficitur, qui in publicum mala medi-*

λουν οἱ κατέχοντες τὰς γνώσεις τῆς παρασκευῆς τῶν φαρμάκων, δυνάμενοι νὰ ἀποβοῦν ἰδιαιτέρως ἐπικίνδυνοι διὰ τὴν ἔννομον τάξιν³, ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία περιέλαβε καὶ ἄλλας διατάξεις, ἀφορῶσας εἰς τὴν χρῆσιν τῶν οὐσιῶν τούτων καὶ εἰς τοὺς μὲ αὐτὰς ἀσχολουμένους⁴. Τοιοῦτοτρόπως τὸ ἔγκλημα τῆς φαρμακείας ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τοῦ γενικωτέρου πλαισίου τῆς ἀνθρωποκτονίας, εἰς τὸ ὁποῖον ἐννοιολογικῶς ἀνῆκεν, δοθέντος ὅτι δὲν μετεβλήθη ἡ ἀντικειμενικὴ του ὑπόστασις⁵. Ἡ ἀντιμετώπισις αὕτη ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐπισύρῃ τὰς ποινὰς τοῦ φόνου καὶ μόνη ἡ παρασκευὴ, κατοχὴ ἢ πώλησις δηλητηριωδῶν οὐσιῶν⁶, δυναμένων νὰ προκαλέσουν τὴν ἀφαίρεσιν ἀνθρωπίνης ζωῆς⁷, ὡς καὶ ἡ κατ'ἀκολουθίαν τῆς χορηγήσεως φαρμάκου ἀνθρωποκτονία, ἔστω καὶ ἂν ἐγένετο ἄνευ τοῦ animus occidendi⁸ κατὰ παρέκκλισιν ἀπὸ τῆς γενικῶς ἰσχυροῦσης ἐπὶ τοῦ θέματος ἀρχῆς (βλ. ἀνωτέρω κεφ. 2 τὰ περὶ ἀνθρωποκτονίας γραφόμενα). Κατὰ ταῦτα ἡ φαρμακεία δὲν διεμορφώθη ὑπὸ τῶν ρωμαϊκῶν πηγῶν εἰς ἰδιώνυμον ἀδίκημα, ἀλλ'ἐτιμωρεῖτο εἴτε ὡς ἀπόπειρα ἀνθρωποκτονίας εἴτε ὡς συμμετοχικὴ δράσις.

2. Ἡ Ἐκλογὴ ἀφιέρωσεν εἰς τὸ ἔγκλημα τῆς φαρμακείας δύο διατάξεις εἰς 17.42 καὶ 43. Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν τιμωρεῖ δι'ἀποκεφαλισμοῦ πάντα (ἀνεξαρτήτως προσωπικῆς καταστάσεως), ὁ ὁποῖος δίδει εἰς ἄλλον «ἐπὶ προφάσει οἰαδῆποτε» νὰ πῖν ποτὸν (ἡ ἐξειδίκευσις ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὸ ὅτι ἡ ἀνάμιξις δηλητηρίου εἶναι πολὺ εὐχερεστέρα καὶ ὡς ἐκ τούτου συνηθεστέρα ἐπὶ τῶν ὑγρῶν ἢ ἐπὶ τῶν στερεῶν), ἐφ'ὅσον ὁ πῖν ἠσθένησεν ἐν συνεχείᾳ καὶ ἀπέθανεν. Ἡ διάταξις αὕτη ἔσχεν μὲν ὡς πρότυπον τὸ χωρίον D. 48.19.38

camenta vendiderit vel hominis necandi causa habuerit. Adiectio autem ista 'veneni mali' ostendit esse quaedam et non mala venena. ergo nomen medium est et tam. quod ad sanandum, quam id. quod ad occidendum paratum est, continet, sed et id quod amatorium appellatur: sed hoc solum notatur in ea lege, quod hominis necandi causa habet». Βλ. ὡσαύτως καὶ Γάιον ἐν D. 50.16.236.

³ Βλ. καὶ Κ. ΓΑΡΔΙΚΑ, Ἐγκληματολογία, τ. 1, Ἐκδόσεις 1968, σ. 13 διὰ τὴν κατὰ τὰς δοξασίας τῶν πρωτογόνων λαῶν σύνδεσιν τῆς ἐπενεργείας τοῦ δηλητηρίου πρὸς τὰς ὑπερφυσικὰς δυνάμεις. Βλ. εἰς C. 9.18.1 ἰδιαιτέραν ἀποδοκιμασίαν τῆς φαρμακείας, χωρὶς ὅμως νὰ ὀρίζεται βαρυτέρα ποινὴ διὰ τοὺς φαρμακοὺς ἀπὸ τῆς τῶν συνήθων φονέων.

⁴ Οὕτως ἐκτὸς τῆς βασικῆς ρυθμίσεως εἰς D. 9.2 καὶ 48.8 σχετικαὶ διατάξεις ἀπαντοῦν καὶ εἰς D. 10.2.4 §1. 18.1.35 §2, 48.19.38 §5.

⁵ Ἡ διὰ τῆς χρήσεως φαρμάκων πρόκλησις διανοητικῶν διαταραχῶν εἰς τρίτον δὲν ἐνέπιπτεν, ὡς εἶναι εὐνόητον, εἰς τὰς διατάξεις τοῦ Κορνηλίου νόμου, ἀλλ'ἐδιώκετο δυνάμει τῶν περὶ ὕβρεως διατάξεων (D. 47.10.15 pr.). Πρβλ. καὶ N. 115.4.5.

⁶ Βλ. τὸ ἀνωτ. σημ. 2 παρατιθέμενον χωρίον τῶν Πανδεκτῶν.

⁷ Τὸ στοιχεῖον ὅτι τὸ φάρμακον ἦτο «κακόν», δηλαδὴ εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ προκαλέσῃ θάνατον, ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγκλήματος. Τοῦτο εἶναι ἀνεξάρτητον τῆς προθέσεως τοῦ πράττοντος («hominis necandi causa»), ἥτις ἀποτελεῖ στοιχεῖον τῆς ὑποκειμενικῆς ὑποστάσεως.

⁸ Βλ. D. 48.8.3 §§2-3, 48.19.38 §5.

§ 5 ἐν συνδυασμῷ πρὸς D. 48.8.3 § 3, ἀπεμακρύνθη ὁμως σημαντικῶς ἀπ' αὐτοῦ, διότι κατὰ τὴν εἰς τοὺς Πανδέκτας διατύπωσιν ἀπετέλει ἡ πρᾶξις ἔγκλημα ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος χαρακτηριζόμενον (συμφώνως πρὸς τὴν σύγχρονον ὁρολογίαν), ἐνῶ ἐν τῇ E. κατέστη γνήσιον ἔγκλημα ἀποτελέσματος, ἐφ' ὅσον ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις αὐτοῦ περιλαμβάνει ὅπωςδῆποτε τὸν θάνατον τοῦ θύματος. Περαιτέρω ἐκ τῆς διατυπώσεως τῆς E. προκύπτει ἡ τρόπον τινὰ καθιέρωσις τεκμηρίου ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξίν ἀντικειμενικοῦ αἰτιώδους συνδέσμου μεταξὺ τῆς ἐνεργείας τοῦ δράστου καὶ τοῦ θανάτου τοῦ θύματος. Ἡ θέσις τῆς διατάξεως ταύτης ἐκρίθη πιθανώτατα ἀναγκαῖα ὑπὸ τοῦ νομοθέτου, διότι ἄνευ αὐτῆς, συμφώνως πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς E. διαμορφωθὲν σύστημα ἀντιμετωπίσεως τῆς ἀνθρωποκτονίας, θὰ ἐτιμωρεῖτο ἡ πρᾶξις μόνον ἐὰν ἐπράττετο ἐκ δόλου, ἐνῶ δι' αὐτῆς τιμωρεῖται ἀνεξαρτήτως βαθμοῦ ὑπαιτιότητος.

3. Ἡ δευτέρα διάταξις τῆς E. (17.43) δὲν ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ ἔγκλημα τῆς φαρμακείας, ἀλλὰ συνδυάζει, ὡς ἤδη ἐξετέθη (βλ. ἀνωτέρω τὸ περὶ μαγείας κ. λπ. κεφ. 17.3), τὸν ποινικὸν κολασμὸν τῶν φαρμακῶν μὲ τὸν τῶν γοήτων. Δουθέντος ὅτι διὰ τῆς πρώτης διατάξεως καλύπτεται πλήρως ἡ περίπτωσις τοῦ φονέως, τοῦ χρησιμοποιήσαντος δηλητήριοι πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐγκληματικοῦ σκοποῦ του, ἐρωτᾶται ποῖον τὸ πεδίον ἐφαρμογῆς τῆς δευτέρας αὐτῆς διατάξεως καὶ εἰδικώτερον ποῖα ἡ σημασία τοῦ ὅρου «*φαρμακὸς*» ἐν αὐτῇ. Ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, ἡ σύνδεσις τῶν φαρμακῶν μετὰ τῶν μάγων ἐν E. 17.43 δὲν εἶναι τυχαία, ἀλλ' ὁ νομοθέτης, ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὰς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν πιθανώτατα τῶν κανονικῶν πηγῶν διαμορφωθείσας καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κρατούσας ἀντιλήψεις, ἀπεχώρισε μέρος τῆς δραστηριότητος τῶν φαρμακῶν καὶ ἀνήγαγεν εἰς ἰδιώνυμον ἀδίκημα, ὅπερ καὶ ἀποτελεῖ τὴν κατ' ἀκριβολογίαν «*φαρμακείαν*» (εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ ὅρος οὗτος δὲν ἀπαντᾷ ἐν E. 17.42⁹). Κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος τούτου ὁ νομοθέτης δὲν ἀπέβλεψεν εἰς τὸ φονικὸν ἀποτέλεσμα τῆς δραστηριότητος τοῦ φαρμακοῦ (τοῦτο καλύπτεται ὑπὸ τῆς διατάξεως E. 17.42), ἀλλ' εἰς τὴν σχέσιν του πρὸς τὰς δαιμονικὰς δυνάμεις καὶ τὰς ἐντεῦθεν πάσης φύσεως συνεπειὰς¹⁰. Ὅθεν φαρμακὸς ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ εἶναι ὄχι

⁹ Καὶ ἐν τῇ N. 115.3.4-5 διαστέλλονται ὁρολογικῶς οἱ «*φαρμακοὶ*» ἀπὸ τοὺς διὰ φαρμακείας φονεῖς.

¹⁰ Ἐν τῷ καν. 7 Βασιλ. οἱ φαρμακοὶ ἀναφέρονται κεχωρισμένως τῶν φονέων, ἐν δὲ τῷ καν. 65 τοῦ αὐτοῦ συνδυάζονται πρὸς τοὺς γοήτας καὶ ἀπλῶς τιμωροῦνται διὰ τοῦ ἐπιτιμίου τοῦ φονέως. Ἐν προκειμένῳ ἰδιαίτερος διαφωτιστικὸν εἶναι τὸ ὑπὸ τὸν τελευταῖον τοῦτον κανόνα σχόλιον τοῦ Ἰωάννου Ζωναρᾶ: «*Γοητεία μὲν ἐστὶ . . . φαρμακεία δέ, τὸ διὰ φαρμάκων δηλητηρίων, ἢ τῶν φρενῶν ἐξιστᾶν τινὰς, ὅπερ καὶ ὁ ὑοσκύαμος δύναται . . . αἱ δὲ φαρμακεῖαι ἢ ἀναιροῦσιν, ἢ τῶν φρενῶν ἐξιστῶσι, . . .*» (P.-II. τ. 4 σ. 221). Ἐξ αὐτοῦ προκύπτει ὅτι κατὰ τὴν ἐν τῷ κανονικῷ δικαίῳ κρατούσαν ἀντίληψιν, ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις

ὁ διὰ φαρμάκου φονεύων, ἀλλ'ὁ παρασκευάζων, παντοιοτρόπως χρησιμοποιοῦν ἢ καὶ ἀπλῶς κατέχων δηλητηριώδεις οὐσίας. Διὰ τῆς τόσο γενικῆς διατυπώσεως τῆς διατάξεως περιωρίζετο μεταξύ ἄλλων εἰς τὸ ἐλάχιστον καὶ ὁ κίνδυνος, νὰ παραμείνῃ ἀτιμώρητος συμπεριφορὰ ἀποδοκιμαζομένη ὑπὸ τῆς ἐννόμου τάξεως, ὡς κειμένη πέραν τῶν γνωστικῶν ὁρίων τῆς ἐποχῆς, ἔνεκεν ἀδυναμίας ὑπαγωγῆς βάσει τῶν κρατούντων ἀξιολογικῶν κριτηρίων ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς γοητείας. Ἀμφότεραι αἱ διατάξεις τῆς Ε. περιελήφθησαν ἐν τῇ ΕΡΓΜ 21.16–17.

4. Ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ἔναντι τοῦ ἐγκλήματος τῆς φαρμακείας ὑπ' ἀμφοτέρας τὰς μορφάς, εἴτε δηλαδὴ ὡς ἀνθρωποκτονίας διὰ δηλητηρίου, εἴτε ὡς ἰδιωνύμου ἐγκλήματος, τοποθέτησιν τοῦ συντάκτου τῆς Ἐκλογῆς ἔχει κατὰ τὴν γνώμην μου ἢ ὑπαρξίς μεγάλου ἀριθμοῦ διατάξεων περὶ φαρμακείας τῆς Appendix τῆς Ε., ἀποδιδουσῶν τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν σχετικῶν χωρίων τῶν Πανδεκτῶν¹¹. Διὰ τῆς τοιαύτης ἐπαναλήψεως τῶν ἰουστινιανείων διακρίσεων ἐπεδιώχθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἢ ἀπάμβλυνσις εἰς τινὰς περιπτώσεις τῆς ἀκάμπτου καὶ αὐστηρᾶς ρυθμίσεως τῶν Ἰσαύρων¹², ἔνεκα τῆς μεταβολῆς τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος (συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἰδιωνύμου φαρμακείας).

5. Τὸ κείμενον τοῦ Ἐκλογαδίου ἀποσυνδέει τὴν φαρμακείαν τῆς μαγείας καὶ ἐπομένως παύει ἐκείνη νὰ ἀποτελῇ ἰδιωνυμον ἐγκλημα. Διὰ τῆς ἀποσυνδέσεως ταύτης ὁμως δὲν ἐπανερχεται τὸ ἐγκλημα εἰς τὰς διαστάσεις, τὰς ὁποίας εἶχεν εἰς τὸ προϊουστινιάνειον δίκαιον¹³, διότι διὰ τῆς ρητῆς διατάξεως ΕΑ 17.22 χαρακτηρίζεται ὡς τρόπος πραγματώσεως ἐκουσίου φόνου. Τοιουτοτρόπως καθορίζεται μετὰ πρᾶλλης σαφηνείας ἐν ταυτῷ τόσο ἢ ἀντικειμενικῇ ὅσον καί, κυρίως, ἢ ὑποκειμενικῇ ὑπόστασις τοῦ ἐγκλήματος. Ἐν ὄψει τῶν ἀνωτέρω περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἐκουσίου φόνου ἐν τῇ ΕΑ ἐκτεθέντων, ἡ συγκεκριμένη διάταξις καλύπτει τὴν χορήγησιν δηλητηρίου, τὴν γενομένην μὲ τὸν δόλον, ἄμεσον ἢ ἐνδεχόμενον, τῆς θανατώσεως ἀνθρώπου. Δέον ὁμως νὰ σημειωθῇ ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης δια-

τῆς φαρμακείας ἦτο σημαντικῶς διάφορος τῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Ἡ ἀντίληψις δὲ αὕτη ἐπεβίωσε τῆς διὰ τῶν Βασιλικῶν γενομένης κωδικοποιήσεως, ὡς δείκνυται ἐκ τοῦ σχολίου τοῦ Ζωναρᾶ καὶ τοῦ Συντάγματος τοῦ Ματθαίου Βλαστάρεως στοιχ. Μ κεφ. 1 (Ρ.Π. τ. 6 σ. 360).

¹¹ ΕApp. V. 1 (= D. 48.8.3) καὶ 7 (= D. 48.19.38 §5), VI. 1 (= D. 9.2.7 §6 καὶ 8 pr.), 2 (= D. 9.2.9 pr., §1), 3 (= D. 10.2.4 §1), 4 (= D. 18.1.35 §2), 5 (= D. 48.8.3 pr., §§1-3), 8 (= D. 48.19.38 §5) καὶ 9 (= D. 47.10.15 pr.).

¹² Ἐν ΕApp. VI. 5 διαπιστοῦται προσπάθεια προσαρμογῆς τοῦ κειμένου πρὸς τὸ τῆς Ε.: «Κατέχεται καὶ ἀποκεφαλίζεται ὁ διὰ τὸ φονεῦσαι ἄνθρωπον φάρμακον ποιῶν ἢ πιπράσκων ἢ ἔχων».

¹³ Ἀναφέρεται τὸ προϊουστινιάνειον δίκαιον, διότι ἐπὶ Τουστινιανοῦ ἐμφανίζονται σαφεῖς αἱ τάσεις συσχετισμοῦ μαγείας καὶ φαρμακείας. Βλ. I. 4.18.5 i. f. καὶ N. 115.4.2 (ἀνωτ. κεφ. 17 σημ. 7).

τυπώσεως απέβη τὸ δίκαιον τοῦ Ἐκλογαδίου εἰς τὰς περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ δίκαιον τῶν Πανδεκτῶν προέβλεπε κλιμάκωσιν τῶν ποινῶν ἀναλόγως τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐγκληματικῆς ἐνεργείας (ὡς D. 48.19.38 § 5) αὐστηρότερον τούτου. Ἀνάλογος σύγκρισις πρὸς τὸ δίκαιον τῆς E. δὲν εἶναι δυνατὴ, διότι ὅτε μὲν εἶναι ἡ τελευταία αὐστηροτέρα, ὡς ἐπὶ E. 17.42 τιμωροῦσης καὶ τὴν ἐξ ἀμελείας τέλεσιν τῆς πράξεως, ὅτε δὲ τὸ Ἐκλογαδίον, διότι ἡ ἀπόπειρα δὲν καταλαμβάνεται ὑπὸ τῆς ἀνωτέρω διατάξεως τῆς E. Πάντως ἐπὶ συγκρίσεως τῶν δύο κειμένων ἐξ ἄλλης ἐπόψεως, τὸ τῆς EA ὑπερτερεῖ ἐμφανίζον μείζονα συνέπειαν πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ συστηματικὴν διάρθρωσιν τῶν ἐγκληματικῶν πράξεων κατὰ κατηγορίας, ἣν ἐν πολλοῖς διασπᾶ ἡ ρύθμισις τῆς Ἐκλογῆς. Ἡ EPA ἐπανελάβεν ἐν 17.39 αὐτουσίαν τὴν διάταξιν τῆς EA.

6. Ὁ Πρόχειρος Νόμος περιέλαβε δύο διατάξεις περὶ φαρμακείας, τὴν μὲν μίαν (39.2) ἐκ D. 48.8.3 pr., τὴν δ'ἑτέραν (39.77) ἐξ E. 17.42. Ὁ συνδυασμὸς οὗτος δεικνύει τὴν πρόθεσιν τοῦ συντάκτου τοῦ νὰ μὴ ἀπομακρυνθῇ κατ'ἀρχὴν τοῦ πλαισίου τῆς ἀνθρωποκτονίας, θεσπίζων ὅμως αὐστηροτέραν μεταχειρίσιν διὰ τὴν ἐν Πρ. N. 39.77 προβλεπομένην περίπτωσην — μᾶλλον διὰ λόγους γενικῆς προλήψεως. Αἱ δύο διατάξεις τοῦ Πρ. N. ἐπανευρίσκονται καὶ ἐν τῇ Ἐπαναγωγῇ 40.2 καὶ 83. Τὰ Βασιλικά διέλαβον περὶ τῆς φαρμακείας ἐν τῷ τίτλῳ 39, ἔνθα ἐπαναλαμβάνονται αἱ γενικαὶ διατάξεις τῶν Πανδεκτῶν καὶ τοῦ Κώδικος¹⁴, ὡς καὶ ἡ εἰδικὴ Πρ. N. 39.77, ἣτις ἐδῶ ἔχει καθαρῶς συμπληρωτικὸν χαρακτῆρα¹⁵.

19. Ἐμπρησμὸς

EA 17.24: *Οἱ διὰ τινὰς ἔχθρας ἢ ἀρπαγὰς πραγμάτων ἐμπρησμὸν ἐν πόλει ποιοῦντες πυρὶ παραδιδόσθωσαν· οἱ δὲ ἔξω πόλεως χωρία ἢ οἰκίας ἢ ἀγροὺς ἐξεπίτηδες ἐμπρήσαντες ζῖφει τιμωρεῖσθωσαν· εἰ δὲ μὴ ἐκουσίως, ἀλλὰ κατὰ ῥαθυμίαν τινά, τὸ ἀζήμιον τῷ βλαβέντι ποιείτωσαν.*

1. Τὸ πῦρ τιθέμενον εἰς κατωκημένον τόπον ἠδύνατο ἔνεκα τῆς ἀτελείας τῶν μέσων κατασβέσεώς του νὰ καταστῇ πρόξενος ὄχι μόνον ἀνυπολογίστων ὑλικῶν ζημιῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπωλείας ἀνθρωπίνων υπάρξεων. Ὡς ἐκ τούτου ὁ νομοθέτης ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Δωδεκαδέλτου ἐστράφη

¹⁴ B. 60.39.1 (= D. 48.8.1 §1), 3 (= D. 48.8.3 pr., §3) καὶ 22 (= C. 9.18.1), 60.51.34 (= D. 48.19.38 §5).

¹⁵ B. 60.39.3 (= Πρ. N. 39.77). Ἡ ἀναγραφὴ τῆς διατάξεως ταύτης δὲν ἦτο ἀναγκαία, ἐφ' ὅσον τὰ Βασιλικά περιέλαβον τὸ χωρίον D. 48.19.38 §5, ἐξ οὗ ἡ διάταξις τοῦ Πρ. N. ἐξεπήγαγεν.

μὲ δριμύτητα κατὰ τῶν ἐμπρηστῶν, θεωρήσας τὸ ἔγκλημα τοῦτο ὡς μορφήν τελέσεως ἀνθρωποκτονίας ἐκ προθέσεως¹. Βραδύτερον χάριν ἀσφαλῶς τῆς ἀποτελεσματικωτέρας ποινικῆς καταστολῆς συνεδέθη πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν ἄλλων ἐγκλημάτων, καὶ δὴ τῆς βίας καὶ τῆς ἀρπαγῆς², καταστὰν τελικῶς ιδιώνυμον³. Ἡ ποινικὴ μεταχείρισις τῶν δραστῶν δὲν ἦτο εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις ὁμοίομορφος, ἢ δὲ διαφοροποιήσις αὐτῆς ἐβασίζετο τόσον ἐπὶ ἀντικειμενικῶν ὅσον καὶ ὑποκειμενικῶν κριτηρίων. Εἰς τὴν κορυφὴν τῆς κλίμακος ἴστατο ὁ ἐκ προθέσεως ἐμπρησμὸς ἐντὸς πόλεων, ἐπισύρων ἐπὶ μὲν εὐτελῶν ποινὴν ὀδυνηροῦ θανάτου, συνήθως ἐπὶ τῆς πυρᾶς (πιθανῶς ἔνεκα τῆς ιδέας τῆς ἀνταποδόσεως), ἐπὶ δὲ τῶν ἐντίμων ἐξορίαν εἰς νῆσον ἢ ἄλλην κεφαλικὴν ποινὴν⁴. Διὰ μειωμένων ποινῶν ἠπειλοῦντο οἱ ἐκ προθέσεως ἐμπρησταὶ εἰς ἀγροτικὰς περιοχάς, δηλαδὴ ἐκτὸς τῶν κατωκημένων τόπων, ἔνθα ὁ κίνδυνος τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ πυρὸς ἦτο περιορισμένος⁵. Ἐπὶ τῶν ἐμπρησμῶν ἐξ ἀμελείας ἐπεβάλλοντο ποινικαὶ κυρώσεις (τῶν ὁποίων τὸ ὕψος δὲν καθορίζεται) μόνον ἂν τὸ γεγονός ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῆ εἰς βαρεῖαν ἀμέλειαν τοῦ δράστου⁶. Μικρᾶς ἐκτάσεως ποινικαὶ κυρώσεις ἦτο δυνατόν νὰ πλήξουν καὶ τὸν ἐξ ἐλαφρᾶς ἀμελείας ἐμπρηστὴν, ἂν δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ καταβάλλῃ τὴν εἰς τὸν ἐκ τῆς πράξεώς του ζημιωθέντα ὀφειλομένην ἀποζημίωσιν⁷.

¹ MOMMSEN, Strafrecht σ. 646 ἐπ., 836 ἐπ.· SINOLOWITZ, Brandstiftung σ. 575 ἐπ.

² Βλ. D. 47.9.1 pr. καὶ §§1-2, 48.6.3 §§3 καὶ 5, 5 pr.

³ Μνεῖαν τῶν σχετικῶν χωρίων τῶν πηγῶν βλ. παρὰ MOMMSEN, Strafrecht σ. 840 ἐπ.

⁴ Ὁ συνδυασμὸς τῶν σχετικῶν χωρίων τῶν πηγῶν δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένος προβλημάτων. Εἰς D. 48.8.10 (Οὐλπιανὸς) ἀπειλεῖται κατὰ τῶν ἐκ προθέσεως ἐμπρηστῶν κεφαλικὴ ποινὴ ἄνευ οἰασθῆποτε διακρίσεως. Εἰς D. 47.9.9 (Γάιος) θάνατος διὰ τῆς πυρᾶς, ἂν ὁ ἐμπρησμὸς ἐγένετο εἰς κατωκημένον τόπον — ἄνευ ὅμως διακρίσεως τῆς κοινωνικῆς τάξεως τοῦ δράστου. Τοιαῦται διακρίσεις ἐμφανίζονται εἰς D. 47.9.12 §1 (Οὐλπιανὸς) καὶ 48.19.28 §§11-12 (Καλλίστρατος). Ἡ πρώτη διάταξις ὀρίζει ρητῶς ὅτι οἱ εὐτελεῖς δράσται ἐμπρησμοῦ ἐκ προθέσεως θηριομαχοῦν, ἐνῶ ἡ δευτέρα προβλέπει γενικῶς κεφαλικὴν ποινὴν ἄνευ κοινωνικῶν διακρίσεων, προσθέτουσα ἐν τούτοις «et plerumque nivi exurguntur». Τὸ τελευταῖον τοῦτο δέον νὰ νοηθῆ ἐν συσχετισμῶ πρὸς τὸ ἀμέσως προηγούμενον ἐδάφιον (§11), ἔνθα ἐκτίθεται ὅτι διὰ πυρπολήσεως ἐκτελεῖται ἡ θανατικὴ ποινὴ μόνον ἐπὶ δούλων καὶ εὐτελῶν ἐλευθέρων πολιτῶν. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ διαφοροποιήσις τῶν ποινῶν ὑπῆρξε μεταγενέστερον φαινόμενον, ἀποτέλεσμα τοῦ καθιερωθέντος κοινωνικοῦ συστήματος. Βλ. καὶ SINOLOWITZ, Brandstiftung σ. 576 σημ. 10.

⁵ Βλ. D. 48.19.28 §12 ἐν συνδυασμῶ πρὸς D. 50.16.211. Τὸ μέτρον μειώσεως τῆς ποινῆς δὲν καθορίζεται ἐν τῇ διατάξει, ἀλλ' ὑποθέτω ὅτι ὡς βᾶσις θὰ ἐλαμβάνετο ἢ πρὸς τὴν κοινωνικὴν τάξιν τοῦ δράστου ἀντίστοιχος ποινὴ ἐμπρησμοῦ ἐντὸς πόλεων. Μὲ ἄλλας λέξεις ἢ ποινὴ θὰ ἐκυμαίνετο μεταξύ τῆς τοῦ μετάλλου καὶ τῆς ἐξορίας εἰς νῆσον. Πρβλ. καὶ MOMMSEN, Strafrecht σ. 841.

⁶ D. 47.9.11 καὶ 48.19.28 §12. Βλ. ὡς πρὸς τὰ κριτήρια ὑπάρξεως ἀμελείας καὶ D. 9.2.30 §3.

⁷ D. 47.9.9.

2. Η Έκλογή διέλαβε περί του έμψησμου έν 17.41. Η διάταξις αϋτη δέν άπεμακρύνθη τής ρυθμίσεως τών Πανδεκτών⁸, άλλ'άπλως διετύπωσε κατὰ τρόπον σαφή τὰς διακρίσεις τών βαθμών ύπαιτιότητος και τὰς έπί τών ποινικών συνεπειών έπιπτώσεις τούτων. Οϋτως έπί έμψησμου έκ προθέσεως⁹ εις μέν τήν πόλιν προβλέπεται θανατική ποινή δια τής πυράς, εις δέ τήν ύπαιθρον χώραν¹⁰ έπίσης θανατική ποινή, άλλὰ δι'άποκεφαλισμοϋ. Εις άμφοτέρας τὰς περιπτώσεις οϋδεμία εισάγεται διάκρισις βάσει τών κοινωνικών τάξεων, συμφώνως άλλωστε και πρὸς τήν ύπό τής νομοθεσίας τών Ισαύρων άκολουθουμένην άρχήν. Περαιτέρω όρίζεται¹¹ ότι έπί του μη έκουσίου έμψησμου πρέπει νά έρευνηται, άν οϋτος δύναται νά άποδοθῆ εις άμέλειαν του δράστου, όποτε οϋτος εύθύνεται άστικῶς εις άποζημίωσιν του ζημιωθέντος¹². Έν έναντία περιπτώσει, άν δηλαδή ή έξάπλωσις του πυρός και κατὰ συνέπειαν ή ζημία προήλθεν έκ τυηροϋ, ό θέσας τὸ πϋρ οϋδεμίαν ύπέχει εύθύνην. Τουτ'αϋτὸ όρίζεται και δι'έκεινον, έν τῆ οίκία του όποιου έκ τύχης έδημιουργήθη ή έστία του πυρός¹³. Η διάταξις αϋτη τής Ε. παρουσιάζει ιδιαίτερον ένδιαφέρον ύπό μίαν άλλην έποψιν: Τα έδάφια 3 και 4 αϋτῆς άποδίδουν με έλαχίστας φραστικές παραλλαγὰς τὸ κείμενον τής ύπό του άντικήνσορος Δωροϋέου γενομένης έπεξεργασίας εις D. 9.2.30 § 3, όπερ εύρηται ως σχολιον ύπό τὸ χωρίον Β. 60.3.30. Πρὸς καλύτεραν άξιολόγησιν τής παρατηρήσεως αϋτῆς έπισημαίνεται, ότι τόσοσ στενή φραστικῶς συγγένεια διατάξεως τής Ε. πρὸς τήν έλληνικήν έπεξεργασίαν του κειμένου τής ίουστινιανείου κωδικοποιήσεως δέν έχει εις άλλην περίπτωσιν διαπιστωθῆ.

3. Η Ε. περιέλαβε μίαν εισέτι διάταξιν έχουσαν άμεσον σχέσηιν πρὸς

⁸ Πρότυπον τής Ε. ύπῆρξαν δια μέν τὰ δύο πρώτα έδάφια ή διάταξις D. 48.19.28 §12, δια τὰ έπόμενα δύο ή D. 9.2.30 §3, δια δέ τὸ τελευταίον συνδυασμὸς τών D. 47.9.11 και 48.19.28 §12.

⁹ Βλ. τὰς παρατηρήσεις του SINOLOWITZ, Brandstiftung σ. 580 ως πρὸς τήν διαφορὰν διατυπώσεως έν τῆ προβλέψει τών έντὸς και τών έκτὸς πόλεως έμψησμών.

¹⁰ Ο συντάκτης τής Ε. διηύρυνε τούς εις τούς Πανδέκτας χρησιμοποιουμένους όρους «casa» και «villa» δια τών «χωρία ή άγροϋς ή οικίας άγρῶν», τονίσας τὸν μη άστικὸν χαρακτήρα αϋτῶν δια του προσδιορισμοϋ «έξω πόλεως».

¹¹ Λεπτομερῆ άνάλυσιν του δευτέρου μέρους τής διατάξεως τής Ε. βλ. παρὰ SINOLOWITZ, Brandstiftung σ. 584 έπ.

¹² Η αϋτη σχέψις εύρηται και εις Έξοδον 22.6 (= Μωσαϊκὸν Παράγγελμα κεφ. 20, έκδ. L. BURGMANN - SP. TROIANOS, FM III σ. 151).

¹³ Η διάταξις τής Ε. είναι έπικειστέρα τών εις τούς Πανδέκτας προτύπων της, διότι έν D. 47.9.11 και 48.19.28 §11 δέον δια τήν άπαλλαγῆν του κυρίου του άκινήτου, έκ του όποιου προήλθε τὸ πϋρ, νά έρευνηθῆ μήπως οϋτος έξ άμελείας παρέλειψε νά περιστείλῃ τήν έξάπλωσιν του πυρός, ένῶ κατὰ τήν Ε. τὸ γεγονὸς ότι εκάησαν τὰ ίδια αϋτοϋ πράγματα άποτελεῖ τεκμήριον περι του ότι κατέβαλε τήν προσήκουσαν έπιμέλειαν δια τήν κατάσβεσιν τής πυρκαϊᾶς.

τὸν ἐμπρησμὸν ἐν 17.40. Αὕτη, προερχομένη ἐκ τοῦ C. 3.35.1¹⁴, καθορίζει τὰς συνεπείας τῆς προκλήσεως φθορᾶς εἰς ξένον δάσος διὰ τῆς θέσεως πυρὸς ἢ διὰ τῆς κοπῆς δένδρων, προβλέπουσα εἰς βάρος τοῦ ὑπαιτίου ἀποζημίωσιν εἰς τὸ διπλάσιον. Πέραν τῶν χωρίων E. 17.40 καὶ 41¹⁵ σημαντικὸς ἀριθμὸς διατάξεων σχετικῶν πρὸς τὸν ἐμπρησμὸν ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῷ Γεωργικῷ Νόμῳ¹⁶. Ἀνεξαρτήτως τῆς προελεύσεως τῶν διατάξεων τούτων¹⁷, αἱ ὑπ' αὐτῶν καθιερούμεναι ἀστικά καὶ ποινικά κυρώσεις δὲν ἐξέρχονται γενικῶς τῶν ὑπὸ τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως καὶ τῆς Ἐκλογῆς χαρασσομένων πλαισίων, χωρὶς νὰ ὑπεισέρχωνται ὅμως καὶ εἰς λεπτομερείας ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τοῦ πταίσματος τοῦ ὑπαιτίου.

4. Τὸ Ἐκλογάδιον ἐπαναλαμβάνει ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς διατάξεως 17.24 σχεδὸν ἐπὶ λέξει τὰ δύο πρῶτα ἐδάφια τῆς E. 17.41¹⁸. Τὸ δεύτερον μέρος ἀποδίδει μὲν τὸ περιεχόμενον τῆς διατάξεως τῆς E. ὡς πρὸς τὴν εὐθύνην τοῦ ἐξ ἀμελείας πράξαντος, ἀλλ' εἰς πολὺ βραχυτέραν διατύπωσιν. Οὐδὲν τέλος ὀρίζει ἡ EA διὰ τὴν ἔλλειψιν εὐθύνης ἐπὶ τῶν τυχηρῶν, ἀλλὰ τοῦτο συνάγεται ἐξ ἀντιδιαστολῆς πρὸς τὴν ρητῶς καθιερουμένην ὑποχρέωσιν πρὸς ἀποζημίωσιν τοῦ «κατὰ ῥαθυμίαν τινὰ» γενομένου αἰτίου ἐμπρησμοῦ. Ἴσως ἡ παράλειψις αὕτη νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν δυσχέρειαν χαρακτηρισμοῦ τῆς καταστάσεως ταύτης, δοθέντος ὅτι ὁ ὅρος «ἀκουσίως»¹⁹ τῆς E. ἔχει ἐν τῇ EA, συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω περὶ ἀνθρωποκτονίας ἐκτεθέντα, διάφορον περιεχόμενον. Τὸ κείμενον τῆς EA ἐπανευρίσκεται καὶ ἐν EPA 17.42 μὲ ἐλαχίστας διαφορὰς ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν. Ἡ EPA ἐπανέλαβεν ἐν 17.59 καὶ τὴν διάταξιν E. 17.40, ἣτις δὲν εὔρηται εἰς τὸ μέχρις ἡμῶν διασωθὲν κείμενον τοῦ Ἐκλογαδίου.

5. Ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων ὁ ἐκ προθέσεως καὶ ὁ ἐξ ἀμελείας ἐμπρησμὸς καὶ ἡ ἐκ τύχης πυρκαϊὰ ἀντιμετωπίζονται εἰς τρεῖς χωριστὰς διατάξεις. Διαφοραὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ δίκαιον τῶν E., EA καὶ EPA παρατηροῦνται ὡς πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπό-

¹⁴ Πρβλ. καὶ D. 47.7.1 Βλ. καὶ τὰς ἐπὶ τῆς διατάξεως τῆς E. παρατηρήσεις τοῦ SINO-GWITZ, Brandstiftung σ. 577 ἐπ.

¹⁵ Αἱ δύο διατάξεις τῆς E. ἐπαναλαμβάνονται σχεδὸν αὐτολεξεί ἐν ZSL 14-15 (σ. 228 ἐπ.).

¹⁶ Κεφ. 56-58 καὶ 63-65 τῆς ἐκδόσεως W. ASHBURNER ἐν ΖΕΠΩΝ, JGR 2 σ. 69 ἢ 8.1-5 κατὰ τὴν παρ' Ἀρμενοπούλῳ μορφὴν (ἐκδ. G. E. HEIMBACH σ. 846 ἐπ.).

¹⁷ Ἡ διερεύνησις τοῦ θέματος τούτου ἐκφεύγει τῶν ὀρίων τῆς παρούσης ἐργασίας. Βλ. τὴν περὶ Γεωργικοῦ Νόμου βιβλιογραφίαν παρὰ PIELER, Rechtsliteratur σ. 440 σημ. 115. Πάντως πηγὴ (ἄμεσος ἢ ἔμμεσος) τῶν ὡς ἄνω διατάξεων τοῦ Γεωργικοῦ Νόμου εἶναι τὰ χωρία D. 47.9.9 καὶ 48.19.28 §12 καὶ C. 3.35.1.

¹⁸ Ἐν τῇ EA ἐκ τῶν λέξεων «οἰκίας ἀγρῶν» τῆς E. παρελείφθη ἡ δευτέρα, προφανῶς ὡς πλεονάζουσα, ἔνεκα τοῦ ἀναμφισβητήτου ἀγροτικοῦ χαρακτήρος τοῦ οἰκοδομήματος

¹⁹ Κατὰ τὸ νέον ὑπὸ ἐκδοσιν κείμενον (L. BURGMANN). Πρβλ. καὶ ΖΕΠΩΝ, JGR 2 σ. 60 σημ. 143.

στασιν τῶν ἐγκλημάτων καὶ ὄχι ὡς πρὸς τὰς ποινικὰς συνεπεΐας, αἱ ὁποῖαι παραμένουν ἀμετάβλητοι, ἤτοι θάνατος διὰ τῆς πυρᾶς ἢ δι' ἀποκεφαλισμοῦ, εὐθύνη πρὸς ἀποζημίωσιν καὶ ἀνεύθυνον. Ἐν τῇ πρώτῃ διατάξει (Πρ. Ν. 39.18 = Ἐπαν. 40.21) λαμβάνεται ὡς βᾶσις τὸ χωρίον D. 47.9.9 (καὶ ὄχι 48.19.28 § 12 ὡς εἰς τὰ προηγούμενα κείμενα), συμπληρούμενον διὰ τῶν ἀντιστοίχων διατάξεων τῆς Ἐκλογῆς. Συνέπεια τοῦ συνδυασμοῦ τούτου εἶναι ὅτι εἰς τὴν αὐστηρὰν ποινικὴν κύρωσιν τοῦ θανάτου διὰ τῆς πυρᾶς ὑπέκειτο ὁ ἐμπρήσας ἢ προκαλέσας τὸν κίνδυνον πυρπολήσεως οἰουδήποτε οἰκοδομήματος ὅπουδήποτε κειμένου. Τοῦτο προκύπτει ἀφ' ἐνδὸς μὲν ἐκ τῆς ἐν τῇ διατάξει μνείας σωροῦ σίτου, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν ἀγροτικῆς περιοχῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τοῦ προμνησθέντος χωρίου τῶν Πανδεκτῶν, ἐνθα οὐδεμίᾳ γίνεται διάκρισις τοποθεσίας τῆς οἰκοδομῆς. Τυχὸν ἀντίθετος ἐρμηνεία δὲν δύναται κατὰ τὴν γνώμην μου νὰ εὕρη ἔρεισμα ἐπὶ τῆς ἀκολουθούσης διαστολῆς «εἰ δὲ ἐξῶ πόλεως τοῦτο διαπράξῃται», διότι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ δευτέρου ἐδαφίου τελεῖ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν τῆς μὴ συνδρομῆς τῶν προϋποθέσεων ἐφαρμογῆς τοῦ πρώτου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ πρόθεσις τοῦ νομοθέτου, νὰ ἐξασφαλίσῃ μείζονα προστασίαν εἰς τὰ οἰκήματα λόγῳ τῆς ἐν αὐτοῖς διαβιώσεως ἀνθρώπων, εἶναι σαφῆς. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ὡς «ἐξῶ πόλεως» τόποι νοοῦνται οἱ μακρὰν παντὸς οἰκισμοῦ κείμενοι. Διὰ τῆς τοιαύτης διαμορφώσεως τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος ἀπέβη ἡ ὑπὸ τοῦ Προχείρου Νόμου εἰσαγομένη ρύθμισις σημαντικῶς αὐστηροτέρα ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῶν E., EA καὶ EPA. Ἡ δευτέρα διάταξις (Πρ. Ν. 39.75 = Ἐπαν. 40.81) συνετάγη μὲ βᾶσιν τὰ ἐδάφια 3 καὶ 4 τῆς διατάξεως E. 17.41, τὰ ὁποῖα ἀπλῶς ὑπεβλήθησαν εἰς γλωσσικὴν τινα ἐπεξεργασίαν. Ὁμοίως καὶ ἡ τρίτη διάταξις (Πρ. Ν. 39.76 = Ἐπαν. 40.82) ἐξεπήγασεν ἐκ τοῦ τελευταίου ἐδαφίου τῆς E. 17.41.

6. Ἡ EPM περιέλαβεν ἴδιον τίτλον περὶ ἐμπρησμοῦ, τὸν 20όν, ἀποτελούμενον ἐκ 5 κεφαλαίων. Τὰ δύο πρῶτα ἐξ αὐτῶν ἐπαναλαμβάνουν τὰς διατάξεις E. 17.40–41 μὲ ἐλαχίστας φραστικὰς διαφοράς. Τὰ τρία ἐπόμενα ἀποδίδουν ἰσάριθμα κεφάλαια τοῦ Γεωργικοῦ Νόμου²⁰, ἀπομακρυνόμενα ὅμως ἐν τινι μέτρῳ τοῦ κειμένου αὐτοῦ. Ἡ μεταβολὴ αὕτη φρονῶ ὅτι δέον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν προσπάθειαν τοῦ συντάκτου τοῦ συλλεκτικοῦ τούτου ἔργου νὰ προσαρμόσῃ κατὰ τὸ δυνατόν τὰς ἐπιλεγείσας διατάξεις τοῦ Γεωργικοῦ Νόμου πρὸς τὰς τῆς Ἐκλογῆς καὶ τοῦ Προχείρου Νόμου. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον νομίζω ὅτι παρελείφθησαν οἱ λοιποὶ σχετικοὶ ὀρισμοὶ τοῦ Γεωργικοῦ Νόμου, δηλαδὴ ὡς συμπίπτοντες κατὰ τὸ περιεχόμενον πρὸς διατάξεις τῶν ὡς ἄνω δύο νομοθετικῶν κειμένων.

²⁰ Κεφ. 58, 64 καὶ 65 τῆς ἐκδ. ASHBURNER ἢ 8.3–5 τῆς ἐκδ. HEIMBACH.

7. Τὰ Βασιλικὰ ἐπανελάβον εἰς διαφόρους τίτλους τοῦ βιβλίου 60 τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν οἰκείων διατάξεων τοῦ Κώδικος καὶ τῶν Πανδεκτῶν²¹. Σημαντικαὶ παρεκκλίσεις ἀπὸ τοῦ ἰουστινιανείου κειμένου δὲν παρατηροῦνται, εἰ μὴ εἰς δύο περιπτώσεις: εἰς Β. 60.39.6 καὶ 60.51.26. Ἐν τῇ δευτέρᾳ παραγράφῳ τῆς πρώτης τῶν ὡς ἄνω διατάξεων ἀποδίδεται ἐλληνιστὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ χωρίου D. 47.9.9, ὅπερ ὅμως πραγματεύεται μόνον περὶ ἐμπρησμῶν οἰκοδομημάτων, ὡς ἤδη ἀνωτέρω ἐπεσημάνθη. Διὰ τοῦτο καὶ χάριν τῆς ἐναρμονίσεως τῆς ρυθμίσεως πρὸς τὰ λοιπὰ χωρία τῶν Βασιλικῶν, εἰς τὸ μέσον τῆς παραγράφου ταύτης παρενεβλήθη τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ χωρίου Πρ. Ν. 39.18 περὶ τῶν ἐκτὸς πόλεως ἐμπρησμῶν. Ἡ τρίτη παράγραφος τῆς αὐτῆς διατάξεως, ἥτοι 60.39.6, ἐπαναλαμβάνει τὸ κείμενον τῆς D. 47.9.12 § 1, δημιουργουμένης τοιοῦτοτρόπως δυσαρμονίας ὡς πρὸς τὰς προβλεπομένας ποινάς. Ἀποκλειομένης τῆς ἐξ ἀβλεψίας καταχωρίσεως τῆς διατάξεως ταύτης, ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ἡ αἰτία ταύτης δεόν νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν πρόθεσιν τοῦ νομοθέτου, νὰ ἐπανεισαγάγῃ διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὴν διάκρισιν εἰς τὴν ποινικὴν μεταχείρισιν ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς θέσεως τοῦ δράστου, τὴν ὁποίαν εἶχον ἀγνοήσει τὰ προγενέστερα νομοθετικὰ κείμενα ἀπὸ τῆς Ἐκλογῆς καὶ ἐντεῦθεν. Τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐξυπηρετοῦν καὶ αἱ εἰς τὴν ἑτέραν τῶν ὡς ἄνω διατάξεων τῶν Βασιλικῶν, ἥτοι 60.51.26, ἐπενεχθεῖσαι τροποποιήσεις. Οὕτως ἡ διάκρισις εὐτελῶν καὶ ἐντίμων, ἥτις ἐν D. 48.19.28 § 12 ἐξήγητο συμπερασματικῶς, εἰσήχθη εὐθέως εἰς τὸ κείμενον. Ἐπίσης διευπλώθη σαφέστερον ἡ ἔννοια τῶν ἐκτὸς πόλεων ἐμπρησμῶν²², ὥστε νὰ μὴ γεννᾶται ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὴν ἐλαφροτέραν τιμωρίαν τῶν πυρπολούντων ἀγροτικὰς οἰκοδομὰς (βλ. ἀντιθέτως ἀνωτέρω τὴν ἐρμηνείαν τῆς σχετικῆς διατάξεως τοῦ Προχείρου Νόμου). Δὲν στερεῖται προσέτι ἐνδιαφέροντος καὶ ἡ ἐν τῷ ὑπὸ τὴν διάταξιν Β. 60.51.26 σχολίῳ ἀναγγραφομένη διευκρίνισις, ὅτι ἡ ποινὴ τῆς καύσεως νοεῖται μόνον διὰ τοὺς ἔνεκεν ἔχθρας ἢ δι' ἀρπαγὴν θέτοντας πῦρ, ἐνῶ διὰ τοὺς λοιποὺς (ἐκ προθέσεως) ἐμπρηστὰς προβλέπεται ἡ ποινὴ τοῦ ἀποκεφαλισμοῦ. Πιθανὸν νὰ πρόκειται περὶ μιᾶς χρονικῶς νεωτέρας προσπαθείας περιορισμοῦ τῆς ἐκτάσεως ἐφαρμογῆς τῆς ἰδιαιτέρως σκληρᾶς ποινῆς τοῦ θανάτου ἐπὶ τῆς πυρᾶς.

²¹ Ἡ ἀντιστοιχία τῶν διατάξεων ἔχει ἀναλυτικῶς ὡς ἐξῆς: Β. 60.3.30 (= D. 9.2.30 §3), 60.3.58 (= C. 3.35.1), 60.20.1-4 (D. 47.9.1, 3, 5, 11), 60.39.6 (= D. 48.8.10, 47.9.9 καὶ 12 §1), 60.51.26 (= D. 48.19.28 §12).

²² Οἱ ὄροι «casam aut villam» ἀπεδόθησαν διὰ τῶν «καλύβην ἢ ἀγρόν», λαμβανομένης τοιοῦτοτρόπως ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς μεταβολῆς εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν χωρίων D. 50.16.180 καὶ 211 = Β. 2.2.174 καὶ 203 ἐν συνδυασμῷ πρὸς D. 48.19.28 §12.

20. Μοιχεία

ΕΑ 17.25: Ὁ εἰς ὑπανδρον ἐλευθέραν καὶ ἔντιμον μοιχείαν πλημμελῶν ῥινοκοπεῖσθω, μὴ χωριζομένου τοῦ μοιχοῦ τῆς οἰκείας γαμετῆς· ἡ δὲ μοιχαλὶς καὶ αὐτὴ ῥινοκοπεῖσθω, κομιζομένη παρὰ τοῦ ἀνδρὸς τὰ ἴδια αὐτῆς πράγματα. Ὁ δὲ εἰς εὐτελεῖ ὑπανδρον ἀμαρτάνων, ἐξυπηρετοῦσαν εἴτε ἐν καπηλικῶ ἔργαστηρίῳ ἢ ὀπτοναρίῳ ἢ σαρδαμαρίῳ τυπτόμενος ἐξοριζέσθω. Καὶ ἡ τοιαύτη γυνὴ τοῖς εἰρημένοις ἐξυπηρετοῦσα ἔργαστηρίοις συμπλεκόμενη ἐτέρῳ ἀνδρὶ τυπτομένη ἐξοριζέσθω. Κατηγορεῖτωσαν δὲ μοιχείαν τὰ πέντε ἐπὶ τούτῳ γνωριζόμενα πρόσωπα, τουτέστιν ὁ ἀνὴρ τῆς μοιχευθείσης, ὁ πατὴρ αὐτῆς, ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς, οἱ πρὸς πατρὸς καὶ μητρὸς αὐτῆς θεῖοι· εἰ δὲ ἕκ τινος ἐτέρου προσώπου μῆνυσις γένηται τῷ προσφῶρῳ ἄρχοντι περὶ μοιχείας, τὸν τοῦτο καταμηνύσαντα περὶ τῆς συστάσεως αὐτοῦ κατασφαλιζέσθω· οὕτω τε κατάδηλον παρὰ τῆς ἀρχῆς τῷ ἀνδρὶ τῆς γυναικὸς ἐνδημοῦντι γινέσθω περὶ τῆς τοιαύτης μηνύσεως· εἰ δὲ ὁ ταύτης οὐκ ἐνδημεῖ ἀνὴρ, ἐνὶ τῶν εἰρημένων τεσσάρων προσώπων τοῦτο γνωριζέσθω, καὶ οὕτως δι' αὐτοῦ κατὰ σύστασιν ἐγκυμναζέσθω ἠκριβωμένως τὰ περὶ τοῦ τοιοῦτου ἐγκλήματος· καὶ ἀποδεικνυμένου ταῖς λελεγμέναις ποιναῖς τοὺς ὑπευθύνους ὑποβάλλεσθαι· εἰ δὲ μὴ τοῦτο ἀποδειχθῆ, τὸν καταμηνύσαντα τῇ ταυτοπαθείᾳ ὑποβάλλεσθαι, τοῦ τοιοῦτου συνοικεσίου ἀκαταγνώστου καὶ ἀδιαλύτου μένοντος.

1. Ἡ ἀναγωγή τῆς μοιχείας εἰς ἐγκλημα ἐγένετο τὸ πρῶτον διὰ τῆς lex Julia de adulteriis coercendis δοθέντος ὅτι αἱ μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς δημοκρατικῆς περιόδου προβλεπόμεναι διὰ τὰς περιπτώσεις παραβιάσεως τῆς συζυγικῆς πίστεως κυρώσεις δὲν ἀνήκον κατὰ νομικὴν ἀκριβολογίαν εἰς τὸν χῶρον τοῦ ποινικοῦ δικαίου¹. Ὡς ποινὴν ὁ Ἰούλιος νόμος προέβλεπε τὴν δήμευσιν μέρους τῆς περιουσίας καὶ — κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην — ἐξορίαν². Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο τῆς ποινῆς δὲν ἐτηρήθη ἐν τῇ πράξει, διότι κατὰ τινὰς πηγὰς τοῦ Γ' αἰῶνος τὸ ἐγκλημα τῆς μοιχείας περιλαμβάνετο μεταξύ τῶν διὰ κεφαλικῆς ποινῆς τιμωρουμένων³. Ἡ διὰ τῆς πρακτικῆς εἰσαχθεῖσα ἐπὶ τὸ ἀύστηρότερον

¹ Βλ. τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς ρυθμίσεως εἰς τοὺς ὑπὸ SINOLOWITZ, Studien σ. 79 σημ. 1 παραπεμπόμενους συγγραφεῖς. Ἐκ τῆς ἐλληνικῆς βιβλιογραφίας βλ. καὶ Κ. ΓΑΡΔΙΚΑ, Τὸ ἐγκλημα τῆς μοιχείας ἐν τῷ τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας δικαίῳ, Ἀθῆναι 1925.

² Ἡ μόνη περὶ τῆς ποινῆς πηγὴ εἶναι Pauli Sent. 2.26.14. Πρβλ. Β. 11.2.35 σχόλ. 3.

³ Βλ. C. 2.4.18 (ἐτ. 293): «Transigere vel pacisci de crimine capitali excepto adulterio non prohibitum est». Βλ. ὡσαύτως C. 9.9.9 (ἐτ. 224).

τροποποιήσις τοῦ Τουλίου νόμου ἐπισημοποιήθη ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου⁴, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπολύτως βέβαιον ὅτι αὕτη ἐφηρμόζετο ἀνελλιπῶς⁵.

2. Ὁ Ιουστινιανὸς ἐτόνισε κατ'ἐπανάληψιν ἐν τοῖς νομοθετήμασιν αὐτοῦ τὸν χαρακτῆρα τῆς μοιχείας ὡς βαρυτάτου ἐγκλήματος⁶ καὶ ἐθεώρησε ταύτην ὡς ἓνα τῶν κυρίων λόγων διαζυγίου⁷. Περαιτέρω ἐθέσπισε καὶ ποινικοῦ περιεχομένου διατάξεις, διὰ τῶν ὁποίων ἐπηνέχθησαν σημαντικαὶ μεταβολαὶ εἰς τὸ μέχρι τότε ἐπὶ τῆς μοιχείας ἰσχύον δίκαιον. Οὕτω διὰ νὰ μὴ ἐξαντλοῦνται αἱ συνέπειαι τῆς μοιχείας εἰς τὴν λύσιν τοῦ γάμου καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου διαφεύγουν οἱ ὑπαίτιοι τῆς τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος τὰς ποινικὰς κυρώσεις, καθιερώθη διὰ τῆς Ν. 117.8.2 ὡς προϋπόθεσις τῆς λύσεως τοῦ γάμου ἔνεκα μοιχείας ἡ προηγουμένη ἐπὶ ποινικοῦ δικαστηρίου ἀπόδειξις τῆς τελέσεως τῆς πράξεως. Ὡς ἐκ τοῦ δυσασποδείκτου δὲ αὐτῆς, διὰ νὰ μὴ διαφεύγουν οἱ ἔνοχοι τὴν τιμωρίαν ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως ἀποδεικτικῶν στοιχείων (δοθέντος ὅτι ὁ κατηγορῶν σύζυγος δὲν ἀπηλλάσσετο πλέον τῶν συνεπειῶν τῆς συκοφαντίας), ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀναμφίβολον προληπτικὴν ἐπίδρασιν τοῦ μέτρου, εἰσῆχθη νόμιμον ἀμάχητον τεκμήριον τῆς διαπράξεως τοῦ ἐγκλήματος διὰ τῆς αὐτῆς νεαρᾶς ἐν κεφ. 15⁸ μετὰ συγχρόνου ἀπαγορεύσεως παροχῆς ἀσύλου εἰς τοὺς μοιχοὺς. Ἐπὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου υἱοθετουμένου συστήματος κυρώσεων, χωρὶς νὰ δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἐπιεικεστέρας μεταχειρίσεως ἐν σχέσει πρὸς τὸ προγενέστερον δίκαιον, διακρίνει τις τὴν σαφῆ πρόθεσιν τοῦ νομοθέτου νὰ διευκολύνη τὴν διατήρησιν τοῦ διὰ τῆς μοιχείας κλονισθέντος γάμου⁹. Οὕτως ἐνῶ δὲν ἀπεκλείσθη, συντρεχουσῶν ὠρισμένων προϋποθέσεων, ἡ θανάτωσις τοῦ μοιχοῦ ὑπὸ τοῦ προσβληθέντος συζύγου (Ν. 117.15 pr.), παρεσχέθη εἰς τοῦτον τὸ δικαίωμα νὰ ἀναλάβῃ ἐντὸς διετίας τὴν ἐν τῷ μεταξύ εἰς μοναστήριον ἐγκλειομένην μοιχαλίδα, καὶ νὰ συνεχίσῃ τὴν μετ'αὐτῆς ἔγγαμον συμβίωσιν, μὴ κινδυνεύων νὰ κατηγορηθῇ (συμφώνως πρὸς τὸ μέχρι τότε ἰσχύον δίκαιον) ἐπὶ προαγωγείᾳ (Ν. 134.10.1)¹⁰. Παραλλήλως προεβλέφθησαν αὐστηραὶ περιουσιακαὶ

⁴ C. 9.9.29 §4 (ἐτ. 326): «Sacrilogos autem nuptiarum gladio puniri oportet» (= C. Th. 11.36.4). Βλ. ἐπ'αὐτοῦ SINOLOWITZ, Studien σ. 79 ἐπ. σημ. 7 καὶ R. BONINI, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 110 ἐπ., 151 ἐπ.

⁵ Βλ. τὰ ὑπὸ τοῦ SINOLOWITZ, Studien σ. 80 σημ. 1 καὶ 2 παρατηρούμενα.

⁶ Βλ. τὰς νεαρὰς 8 pr. 1 (σ. 66,33), 13.3 pr. (σ. 102,16), 17.5 pr. καὶ 7 pr., 22.15.1-2, 24.2 (σ. 191,20), 25.2.2, 115.3.6 καὶ 4.3, 134.4.

⁷ Βλ. Ν. 22.15.1, 2 καὶ 117.8.2, 9.5.

⁸ « . . . μηδεμίαν μηδὲ ἐνταῦθα ἐτέραν τοῦ δικαστοῦ ζητοῦντος περὶ τῆς μοιχείας ἀπόδειξιν, εἰ μὴ τὰς τρεῖς, ὡς ἀνωτέρω εἰρήκαμεν, διαμαρτυρίας. τούτων γὰρ τῶν τριῶν διαμαρτυριῶν ἀποδεικνυμένων, πᾶσι τρόποις ἐκεῖνοι ὡς μοιχοὶ τιμωρεῖσθωσαν» (σ. 565,29-34).

⁹ Οὕτω καὶ SINOLOWITZ, Studien σ. 80.

¹⁰ Ἡ διατύπωσις τῶν ἰουστινιανείων διαταξεῶν προκαλεῖ ὠρισμένα ἐρωτηματικά, διότι

κυρώσεις ἐπ'ὠφελείᾳ ὄχι μόνον τοῦ Δημοσίου ἀλλὰ καὶ τοῦ μοναστηρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνεκλείσθη ἡ μοιχαλὶς, μὴ θιγομένων ὁμῶς ἐντεῦθεν τῶν περιουσιακῶν δικαίων τῶν τυχόν ὑπαρχόντων κατιόντων ἢ ἀνιόντων¹¹.

3. Τὸ δίκαιον τῆς Ἐκλογῆς (17.27)¹² παρεξέκλινε τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου τόσον εἰς τὸ οὐσιαστικὸν ὅσον καὶ εἰς τὸ δικονομικὸν πεδίον. Ἐν πρώτοις δὲν ἐλήφθη ὑπ'ὄψιν ἡ κοινωνικὴ τάξις τῆς γυναικὸς κατὰ τὴν διάπλασιν τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος (βλ. κατωτέρω τὴν ἀνάλυσιν τῆς διατάξεως τοῦ Ἐκλογαδίου) καὶ προεβλέφθη ὡς ποινὴ δι'ἀμφοτέρους τοὺς δράστας ἡ ποινὴ τῆς ἀποκοπῆς τῆς ρινός, παραμεριζομένης τῆς ἀσαφείας τῶν ρωμαϊκῶν πηγῶν καὶ τῶν ἐντεῦθεν πηγαζουσῶν ἀνισοτήτων¹³. Ἡ μεταβολὴ τῆς ποινῆς καὶ συγκεκριμένως ἡ μὴ ἐγκλεισις τῆς γυναικὸς εἰς μοναστήριον¹⁴ εἶχεν ἄμεσον ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν περιουσιακῶν κυρώσεων¹⁵. Ρητῶς ἐθεσπίσθη ὑπὸ τῆς Ε. ὅτι ἡ ἐπὶ μοιχείᾳ καταδίκη τοῦ ἀνδρὸς δὲν συνεπάγεται τὴν λύσιν τοῦ γάμου αὐτοῦ¹⁶. Περὶ τῆς ποινῆς τῶν συνεργῶν οὐδὲν ὠρίσθη ἐν τῇ Ε. Ἡ ἄποψις ὅτι ἡ σιωπὴ τοῦ νόμου ὑποδηλοῖ τὴν βούλησιν τοῦ νομοθέτου νὰ παραμείνουν

καίτοι αὐταὶ ρητῶς ἀναφέρονται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἰσαχθεῖσαν ποινὴν τῆς μοιχείας (N. 134.10 gr.), σαφῶς συνάγεται ὅτι ἐπὶ τῆς μοιχαλίδος τοῦλάχιστον δὲν ἐπεβάλλετο θανατικὴ ποινὴ. Βλ. σχετικῶς καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ SINOGOWITZ, *Studien* σ. 80 ἐπ. ἐκτιθέμενα.

¹¹ Αἱ περιουσιακαὶ ποιναὶ προβλέπονται ὑπὸ τῶν N. 117.8.2, 9.4 καὶ 134.10, 12. Βλ. σχετικῶς F. GORIA, *La nov. 134, 10; 12 di Giustiniano e l'assunzione coattiva dell'abito monastico*, *Studi in onore di G. Grosso VI*, Torino 1972, σ. 57 ἐπ. τοῦ αὐτοῦ, *Studi* σ. 140 ἐπ. Πρβλ. καὶ I. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τὸ δίκαιον τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας ἀπὸ τοῦ 9ου μέχρι καὶ τοῦ 12ου αἰῶνος*, Ἀθῆναι 1979, σ. 114 ἐπ.

¹² Κατὰ τὸν GORIA, *Studi* σ. 202 εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἐπαναλαμβάνη ἡ διάταξις τῆς Ε. τὸ κείμενον μεταἰουστινιανείου τινὸς νεαρῆς, ἴσως αὐτοῦ τοῦ Λέοντος Γ'. Τὸ χωρίον Ε. 17.27 ὑπῆρξε πηγὴ τοῦ ZSL 7 i. f. (σ. 216), ὅστις μόνην τὴν ποινὴν παρέλαβεν ἐκ τῆς Ε., μάλιστα δὲ μόνον ὡς πρὸς τὸν ἄνδρα.

¹³ Παρὰ τὴν ἰσότητά ὡς πρὸς τὴν ποινὴν διατηρεῖται καὶ ἐν τῇ Ε. ἡ ἀνισότης ὡς πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγκλήματος, στοιχεῖον τῆς ὁποίας εἶναι ὁ γάμος τῆς γυναικὸς καὶ ὄχι τοῦ ἀνδρὸς. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιλήψεως ταύτης, ἡ ὁποία ἀπεδοκιμάσθη καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας (βλ. καν. 21 Βασιλ., Ρ.-Π. τ. 4 σ. 149), ἦτο ὅτι ἐγγαμος ἀνὴρ συνευρισκόμενος μετ'ἀγάμου γυναικὸς ἢ διεζευγμένης ἢ χήρας διέπραττε πορνείαν καὶ ὄχι μοιχείαν.

¹⁴ Ἀνεξαρτήτως τοῦ ζητήματος τῆς προελεύσεως τῶν ποινῶν ἀκρωτηριασμοῦ (βλ. GORIA, *Studi* σ. 204 ἐπ. σημ. 53), δὲν νομίζω ὅτι δύναται νὰ ἀποκρουσθῇ ἄνευ ἐτέρου ἢ σκέψης τοῦ Κ. Ε. ΖΑΧΑΡΙΑΪ VON LINGENTHAL, *Geschichte des griechisch - römischen Rechts*, Berlin 1892 (ἀνατύπ. Aalen 1955), σ. 332, ὅτι ἡ κατάργησις τῆς ποινῆς τοῦ ἐγκλεισμοῦ εἰς μονὴν ἀποτελεῖ ἐκδήλωσιν τῆς ἀντιμοναχικῆς διαθέσεως τῶν Ἰσαύρων αὐτοκρατόρων. Δέον νὰ ὑπογραμμισθῇ προσέτι καὶ τὸ μὴ τυχόν τῆς προσηκούσης προσοχῆς γεγονός, ὅτι ἡ κατάργησις τῆς ποινῆς ταύτης εἶχεν ὡς ἐπακόλουθον καὶ τὸν περιορισμὸν τῶν ἐσόδων τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας.

¹⁵ Βλ. περὶ τούτων ἐκτενῶς GORIA, *Studi* σ. 204 ἐπ. ἰδίᾳ σ. 207 ἐπ. σημ. 54.

¹⁶ Τὴν διάταξιν ἀποδίδει ὀρθῶς ὁ GORIA, *Studi* σ. 207 ἐπ. εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κανονικοῦ δικαίου.

οὔτοι ἀτιμώρητοι, δὲν δύναται νὰ ὑποστηριχθῆ πειστικῶς. Πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ πρᾶξις των ἐπέσυρε τὴν διὰ τοὺς αὐτουργοὺς προβλεπομένην ποινήν. Ζήτημα ἐγεννήθη, ἂν καὶ μετὰ τὴν Ἐκλογὴν ἐξηκολούθησεν ὑφιστάμενον τὸ ὑπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου παρεχόμενον εἰς τὸν πατέρα ἢ τὸν σύζυγον δικαίωμα, νὰ φονεύουν τοὺς ἐπ'αὐτοφώρῳ καταλαμβανομένους μοιχοὺς, ὑποστηρικθείσης τῆς καταφατικῆς ἀπαντήσεως¹⁷. Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ οἰαδήποτε ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἄποψις περιορισμένην ἀξίαν ἔχει, διότι εἶναι ἀπολύτως βέβαιον ὅτι ἐν τῇ πράξει οὐδέποτε θὰ ἔπαυσαν νὰ ἐμφανίζονται τοιαῦτα περιστατικὰ ἐπὶ τόπου θανατώσεως τῶν μοιχῶν, ἔχω πολλὰς ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὴν ὀρθότητα τῆς γνώμης ὅτι ἡ πρᾶξις αὕτη ἦτο μὴ ἀξιόποινος, διότι τοῦτο θὰ ἤρχετο εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πνεῦμα, μὲ τὸ ὁποῖον ὁ συντάκτης τῆς Ἐκλογῆς ἀντεμετώπισε τὸ ἔγκλημα τῆς μοιχείας. Ἄλλωστε καὶ κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ περὶ τὰ μέσα τῆς βασιλείας του εἰσαχθὲν δίκαιον (N. 117.15 pr.), ὁ σύζυγος δικαιούται ὑπὸ ὠρισμένας μόνον προϋποθέσεις νὰ φονεύσῃ τὸν μοιχὸν — ὄχι ὁμως καὶ τὴν μοιχαλίδα.

4. Ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ δικονομικοῦ δικαίου ἡ Ἐκλογὴ κατήργησε τὸν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἐπιβληθέντα περιορισμὸν εἰς τὰ πρόσωπα τῶν κατηγορῶν, εἰς τρόπον ὥστε ἐκτὸς τοῦ συζύγου, τοῦ πατρός, τῆς μητρός¹⁸, τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν θείων τῆς μοιχαλίδος, ἠδύνατο νὰ κατηγορήσῃ ἐπὶ μοιχείᾳ καὶ πᾶς τρίτος. Παρὰ ταῦτα τὸ δίκαιον τῆς E. δὲν ἐξωμοίωσεν ἀπολύτως τοὺς ξένους πρὸς τὰ ὡς ἄνω συγγενικὰ πρόσωπα, ἀλλὰ διετήρησε μέχρις ἐνὸς σημείου τὴν μεταξὺ αὐτῶν διάκρισιν. Ἐὰν δηλαδὴ ὁ κατηγορῶν δὲν εἶχε τὴν ιδιότητα συγγενοῦς ἐκ τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ κειμένῳ τῆς E., οἱ μὲν δικασταὶ¹⁹ ὄφειλον νὰ ἐξετάσουν μετὰ μεγάλης ἀκριβείας τὴν κατηγορίαν, οἱ δὲ κατήγοροι ὑπεχρεοῦντο νὰ παράσχουν ἐγγύησιν, ὑποκείμενοι ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας των νὰ ἀποδείξουν τὸ περιεχόμενον τῆς κατηγορίας εἰς τὴν ποινήν τῆς ταυτοπαθείας²⁰.

5. Ἡ Appendix τῆς Ἐκλογῆς ἀφιεροῖ δύο διατάξεις εἰς τὴν μοιχείαν ἐν V.2 καὶ 5. Ἡ πρώτη περιλαμβάνει ἐπιτομὴν τῆς N. 134.10 ἐν τῇ ὁποίᾳ

¹⁷ Τὴν ἄποψιν ταύτην ὑποστηρίζει ὁ SINOLOWITZ, Studien σ. 83 ἐπ.

¹⁸ Ἡ μήτηρ δὲν ἀνεφέρετο εἰς τὴν διάταξιν τοῦ Κωνσταντίνου (C. Th. 9.7.2 pr. = C. 9.9.29 pr.), ἡ δὲ προσθήκη αὐτῆς, γενομένη διὰ τοῦ κειμένου τῆς E., ὀφείλεται κατὰ τὸν GORIA, Studi σ. 209 εἰς ἐπιδράσεις ἐλληνιστικὰς.

¹⁹ Ἐν τῇ E. χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος «ἀκροαταί», περὶ τοῦ ὁποίου βλ. A. CHRISTOPHILOPOULOS, Ἀκροατῆς, BZ 44 (1951) 86-88 (= τοῦ αὐτοῦ, Δίκαιον καὶ Ἱστορία, Ἀθῆναι 1973, σ. 197-200).

²⁰ Οὕτω SINOLOWITZ, Studien σ. 86 σημ. 3. Ὁ GORIA, Studi σ. 210 σημ. 58 ἀποδίδει τὸν περιορισμὸν τῶν συνεπειῶν τῆς συκοφαντίας ἐπὶ μόνων τῶν ἐξωτικῶν εἰς τὴν προσπάθειαν πλήρους ἄρσεως τῆς ἰσχύος τῆς διατάξεως τῆς N. 117.9.4.

ὁμως ἀντὶ τῆς παραπομπῆς εἰς τὴν διάταξιν τοῦ Κωνσταντίνου ἀναφέρεται ἡ ὑπὸ ταύτης ὀριζομένη κεφαλικὴ ποινή²¹. Ἡ δευτέρα διάταξις ἀποτελεῖ ἐλληνικὴν παράφρασιν τοῦ χωρίου C. 9.9.22, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ἐν τῷ δευτέρῳ ἡμίσει καὶ τοῦ χωρίου C. 9.9.28. Δι' αὐτῆς ἐξαιρεῖται τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος τῆς μοιχείας ἢ συνεύσεις μετὰ (ἐγγάμου) γυναικὸς διαγοῦσης βίον πορνικὸν ἢ ὑπηρετοῦσης ἐν ἐργαστηρίῳ.

6. Ἡ περὶ μοιχείας διάταξις τοῦ Ἐκλογαδίου²² εἶναι ἀξία ὅλως ἰδιαίτερας προσοχῆς, διότι ἀποτελεῖ συνδυασμὸν τῶν ὀρισμῶν τῆς Ἐκλογῆς, ἰδίᾳ τῶν οὐσιαστικῶν, μετὰ τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου. Ἐν πρώτοις ἡ ἔννοια τῆς μοιχείας περιωρίσθη εἰς τὴν ἐξώγαμον συνάφειαν μετὰ γυναικὸς ὑπάνδρου «ἐλευθέρας²³ καὶ ἐντίμου». Καὶ ὡς πρὸς τὰς μὴ ἐλευθέρας γυναικὰς δέον νὰ παρατηρηθῇ ὅτι καὶ εἰς τὸ δίκαιον τῆς E. ἡ τέλεσις μοιχείας μετὰ δούλης δὲν ἦτο νοητή²⁴, ἀλλὰ περὶ διακρίσεως «ἐντίμων» καὶ «εὐτελῶν» γυναικῶν οὐδεὶς ἐγένετο λόγος. Ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν εὐτελῶν γυναικῶν ἔλκει τὴν καταγωγὴν ἐκ τῶν διατάξεων τοῦ Κώδικος 9.9.22 καὶ 28, ὡς σαφῶς προκύπτει ἐκ τῆς διατυπώσεως τῆς ἐρμηνευομένης διατάξεως, ἥτις ἐξαιρεῖ τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος τῆς μοιχείας τὴν συνεύρεσιν μετὰ γυναικῶν ὑπηρετουσῶν «ἐν καπηλικῷ ἐργαστηρίῳ²⁵ ἢ ὀπτοναρίῳ²⁶ ἢ σαρδαμαρίῳ²⁷». Ἐξ αὐτοῦ συνάγεται ὅτι ἡ διάταξις ἀφορᾷ μόνον εἰς τὸ θήλεος γένους ὑπηρετικὸν προσωπικὸν ὠρισμένων καταστη-

²¹ Ἐνδιαφέρουσα διαπίστωσις, ὡς παρατηρεῖ ὁ GORIA, Studi σ. 229 σημ. 97, ἐκ τῆς συγκρίσεως τῆς EApp. V. 2 πρὸς Πρ. Ν. 39.45 εἶναι ὅτι ὁ πυρὴν τῆς EApp. προϋπήρξε τοῦ Προχείρου Νόμου.

²² Τὴν ἐναντι τῆς E. αὐτονομίαν τῆς διατάξεως τοῦ Ἐκλογαδίου παρετήρησεν ἐμμέσως ὁ GORIA, Studi σ. 202 ἐπ. σημ. 52 διὰ τῆς σκέψεως ὅτι τὸ χωρίον EPA 17.26 (τὸ ὅποῖον προῆλθεν ἐκ τῆς EA 17.25, βλ. κατωτ.) ὑπῆρξεν εἴτε σχόλιον παρεισαχθὲν ἐκ τῆς ὥας εἰς τὸ κείμενον τῆς συλλογῆς, εἴτε, πιθανώτερον, ἐπεξεργασία νεαρᾶς διατάξεως διαδόχου τινὸς τοῦ Λέοντος Γ'.

²³ Βλ. C. 9.9.23-24.

²⁴ Τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ν. 101 Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ἐμφανίζεται ἡ ἀντίληψις ὅτι αἱ ἐνώσεις τῶν δούλων ἀποτελοῦν γάμον μὲ ἐννόμους συνεπείας.

²⁵ Βλ. περὶ τῶν καπηλικῶν ἐργαστηρίων ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Βίος τ. 2.1 σ. 193 ἐπ. Ἐκ τοῦ σχολίου 3 τοῦ Στεφάνου εἰς B. 21.2.4 (σ. 1289, 23) προκύπτει ὅτι οἱ κάπηλοι ἦσαν γνωστοὶ καὶ ὡς πορνοβοσκοί.

²⁶ Ὁ ὄρος οὗτος δὲν ἦτο εὐχρηστος παρὰ βυζαντινοῖς. Ἐκ τῶν γνωστῶν λεξικογραφικῶν ἔργων μόνον ὁ C. DU CANGE, Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis, Lugduni 1688 (ἀνατύπ. Graz 1958), σ. 1049 ἀναφέρει τὴν λέξιν «ὀπτηνάριον». Βλ. ἐπίσης εἰς G. LOEWE - G. GOETZ, Corpus glossariorum latinorum, τ. 2, Leipzig 1888, σ. 385 τὴν λέξιν «ὀπτανάριος». Διὰ τοῦ ἐν τῷ κειμένῳ ὄρου νοεῖται τὸ μαγειρεῖον.

²⁷ Περὶ τῶν σαρδαμαρίων ἢ, συνηθέστερον, σαλδαμαρίων βλ. Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ αἱ συντεχνίαι ἐν Βυζαντίῳ, Αθήναι 1935, passim καὶ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑΣ ΜΕΝΤΖΟΥ, Συμβολαὶ εἰς τὴν μελέτην τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τῆς πρωίμου βυζαντινῆς περιόδου, ἐν Αθήναις 1975, σ. 144 ἐπ.

μάτων²⁸, ὄχι δὲ καὶ εἰς τὰς ἰδιοκτητρίας αὐτῶν²⁹ (ὡς καὶ ἐν C. 9.9.28). Ἐὰν ὅμως ὁ τρόπος διαβιώσεως τῶν γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπηρετοῦν εἰς τὰ τοιαῦτα «ἐργαστήρια» ἀπέκλειε τὴν ἐπ'αὐτῶν ἐφαρμογὴν τῶν περὶ μοιχείας διατάξεων, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἢ μετὰ τῶν ἐξ αὐτῶν ἐγγάμων γενετήσιος σχέσις ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῆς ἐννόμου τάξεως ὡς ποινικῶς μὴ ἀξιόλογος πρᾶξις. Ἀντιθέτως αὕτη ἠπειλεῖτο ἐν τῇ ΕΑ διὰ τῆς ποινῆς τοῦ δαρμοῦ καὶ τῆς ἐξορίας ὡς πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς αὐτουργοῦς. Συγκρίνοντας τὴν ποινὴν ταύτην πρὸς τὰς διὰ τὰς ποικίλας μορφὰς πορνείας προβλεπομένας ὑπὸ τῆς ΕΑ ποινᾶς (βλ. κατωτέρω εἰς τὸ περὶ πορνείας κεφάλαιον), παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη εἶναι σημαντικῶς ἀσχηροτέρα, ἐξαιρουμένης τῆς ποινῆς τῆς προβλεπομένης κατὰ τοῦ διαπράξαντος πορνείαν μετὰ μοναχῆς, ὅστις «ἐτύπτετο σφοδρῶς» καὶ ἐξωρίζετο. Ἐξ αὐτοῦ συνάγεται ὅτι ὁ νομοθέτης ἀντεμετώπισε τὴν πρᾶξιν ταύτην ὡς διακεκριμένην πορνείαν — κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔνεκα τῆς ιδιότητος τῆς γυναικὸς ὡς ἐγγάμου. Ἡ καθιέρωσις τῆς ποινῆς ταύτης, ἣτις δὲν εὐρίσκει ἔρεισμα εἰς τὰς ρωμαϊκὰς περὶ τῆς ἀξιοποίνου πορνείας ἀντιλήψεις, μόνον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κανονικοῦ δικαίου δύναται νὰ ἀποδοῦῃ (βλ. κατωτέρω).

7. Ὡς πρὸς τὴν ποινὴν τῆς μοιχείας ὁ συντάκτης τοῦ Ἐκλογαδίου υἰοθέτησε τὴν ὑπὸ τῶν Ἰσαύρων εἰσαχθεῖσαν, μὴ ἐπανελθὼν εἰς τὴν τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου. Ὡσαύτως διετήρησε τὸ ἀδιάσπαστον τοῦ γάμου τοῦ μοιχοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ρύθμισιν τῶν διαδικαστικῶν θεμάτων ἠκολούθησεν οὗτος ἰδίαν ὁδόν. Διὰ τοῦ κειμένου τῆς ΕΑ παρέχεται τὸ δικαίωμα τοῦ κατηγορεῖν εἰς πέντε πρόσωπα. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος θὰ ἠδύνατο νὰ παρασύρῃ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ταῦτα ταυτίζονται πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς Ε. ἀναφερόμενα. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο θὰ ἦτο πιθανὸν νὰ ἐνισχυθῇ καὶ ἐκ τοῦ συνοδεύοντος τὴν λέξιν «πρόσωπα» προσδιορισμοῦ: «τὰ πέντε ἐπὶ τούτῳ γνωριζόμενα πρόσωπα», ὅστις περιέχει σιωπηρὰν παραπομπὴν εἰς προγενεστέραν διάταξιν. Πλὴν ἡ διάταξις αὕτη δὲν εἶναι ἢ τῆς Ε., ἀλλ' ἢ τοῦ Κώδικος (9.9.29 pr.), ἣτις δὲν περιλαμβάνει εἰς τὰ κατηγοροῦντα πρόσωπα τὴν μητέρα τῆς μοιχαλίδος. Ὁ δὲ παραπλανητικὸς ἀριθμὸς πέντε προκύπτει διὰ τῆς ἰδιαίτερας ἀριθμήσεως τῶν πρὸς πατρὸς καὶ τῶν πρὸς μητρὸς θείων. Ὅθεν διὰ τοῦ τρόπου τούτου κατηγογήθη ἢ διὰ τῆς προσθήκης τῆς μητρὸς διευρυνσις ὑπὸ τῆς Ε. τοῦ κύκλου τῶν συγγενικῶν προσώπων, τῶν δικαιουμένων νὰ διατυπώσουν κατηγορίαν ἐπὶ μοιχείᾳ.

8. Ἀκολούθως ἡ ΕΑ εἰσάγει διάκρισιν μεταξὺ κατηγορίας καὶ μηνύσεως, συνισταμένην εἰς τὸ ὅτι ἐνῶ τὸ δικαίωμα πρὸς ἔγερσιν τῆς πρώτης ἀνήκει μόνον εἰς τὰ εἰρημένα πρόσωπα, τὸ δικαίωμα πρὸς ὑποβολὴν τῆς δευτέρας

²⁸ Κατὰ τὸν Θαλελαῖον (σχόλ. ὑπὸ Β. 60.37.67) ἐμνημονεύθη ἐν τῷ Κώδικι τὸ κατηλεῖον, ἀλλ' ἐνοήθη πᾶν ἐργαστήριον.

²⁹ Παρὰ ταῦτα καὶ αὐταὶ ἐθεωροῦντο εὐτελεῖς. Βλ. C. 5.5.7 § 2.

ἀνήκει εἰς οἰονδήποτε τρίτον. Τὸ δικαίωμα ὅμως τοῦτο δὲν βαίνει πολὺ πέραν τῆς ὑποβολῆς τῆς μηνύσεως καὶ τῆς ὑποχρεώσεως πρὸς παροχὴν ἐγγυήσεως, διότι ἡ ὑποστήριξις τῆς κατηγορίας δέον νὰ γίνῃ ὑπὸ τοῦ συζύγου ἢ, ἐν ἀπουσίᾳ τούτου, ὑπὸ τινος τῶν τεσσάρων συγγενῶν, εἰδοποιουμένων πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ τοῦ δεξαμένου τὴν μήνυσιν. Ρητῶς ὀρίζεται ἐν τῇ διατάξει ὅτι ἡ ἀποτυχία τῆς ἀποδείξεως συνεπάγεται τὴν ποινὴν τῆς ταυτοπαθείας διὰ τὸν μηνύσαντα (μὴ ὄντος ἀναγκαίου νὰ ἐκινήθῃ οὗτος ἐξ ἔχθρας, ὡς κατὰ τὴν Ε.) καὶ ὄχι διὰ τὸν παραστάντα ὡς κατήγορον. Διὰ τοῦ τοιούτου συνδυασμοῦ διατάξεων τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως καὶ τῆς νομοθεσίας τῶν Ἰσαύρων ἐξασφαλίζεται ἡ ἱκανοποίησις τῆς ποινικῆς ἀξιώσεως τῆς Πολιτείας μετὰ ταυτοχρόνου περιορισμοῦ τῆς προπετοῦς ἀναμίξεως ξένων προσώπων.

9. Ἡ ΕΡΑ περιέλαβεν ἐν τῷ κειμένῳ της τόσο τὴν διάταξιν τῆς Ε. (17.25), ὅσον καὶ τὴν τῆς ΕΑ (17.26), ἀλλὰ μὲ τινὰς ὄχι ἀσημάντους διαφοράς, ἰδίως ἐπὶ τῆς διατάξεως τῆς ΕΑ. Οὕτως ἐκ μὲν τοῦ χωρίου τῆς Ε. παρελείφθη ἡ μνεία τῆς μητρὸς μεταξὺ τῶν ἐχόντων τὸ δικαίωμα τῆς κατηγορίας προσώπων, ἐκ δὲ τοῦ χωρίου τῆς ΕΑ παρελείφθησαν πρῶτον οἱ προσδιορισμοὶ «ἐλευθέρα καὶ ἐντιμος» ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τῆς μοιχαλίδος, δεύτερον ὀλόκληρος ἡ φράσις ὡς πρὸς τὰς συνεπειὰς τῆς μετὰ γυναικὸς ἐγγάμου καὶ εὐτελοῦς συνευρέσεως καὶ τρίτον ἡ τελευταία φράσις τοῦ χωρίου περὶ τῶν συνεπειῶν τῆς μὴ ἀποδείξεως τῆς κατηγορίας. Αἱ παραλείψεις αὗται, ὡς ἐκ τῆς συνεπειῆς, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζουν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελοῦν τυχαῖον γεγονός, ἀλλὰ νομίζω ὅτι δεικνύουν τὴν τάσιν τοῦ συντάκτου τῆς ΕΡΑ νὰ ἀπαμβλύνη τὴν μεταξὺ τῶν δύο κειμένων διαφοράν.

10. Τὰ νομοθετήματα τῆς περιόδου τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων ἀφιέρωσαν περισσοτέρας διατάξεις εἰς τὸ ἔγκλημα τῆς μοιχείας ἢ ἡ Ε. καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς ἐξαρτώμεναι συλλογαί. Ὁ Πρόχειρος Νόμος ἐν 39.45 προβλέπει κατὰ τῶν μοιχῶν τὴν βασικὴν ποινὴν τῆς ἀποκοπῆς τῆς ρινός, ἐπιτείνων ταύτην διὰ ραβδισμοῦ καὶ κουρᾶς. Ἐπιπροσθέτως συμπληρῶν τὴν ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσαν παράλειψιν τῆς Ε. ὡς πρὸς τοὺς συμμετόχους, προβλέπει δι' αὐτοὺς ραβδισμόν, κουρὰν καὶ διηνεκῆ ἐξορίαν. Ὡσαύτως εἰς τὴν ποινὴν τῆς μοιχείας, ἀλλὰ δι' ὅλως εἰδικὴν περίπτωσιν, ἀναφέρεται καὶ ἡ διάταξις Πρ. Ν. 39.43. Δι' αὐτῆς ἀπειλεῖται κατὰ τῆς ἐλευθέρας ἐγγάμου γυναικός, ἥτις συνευρίσκειται μετὰ τοῦ ἰδίου δούλου ἢ ὡς ἄνω ποινὴ τῆς μοιχείας ἐπαυξανομένη δι' ἐξορίας καὶ ἀπωλείας τῆς περιουσίας της (ὄχι δημεύσεως). Ὁ δοῦλος ὑποβάλλεται εἰς θανατικὴν ποινὴν³⁰. Ἐπανάληψιν τῆς ἰουστινιανείου Ν. 117.15 μὲ ἠύξημένα ὅμως τὰ εἰς τὸν σύζυγον τῆς μοιχαλίδος παρε-

³⁰ Πηγή τῆς διατάξεως εἶναι τὸ χωρίον C. 9.11.1 (= C.Th. 9.9.1, ἐτ. 326), τὸ ὁποῖον ὅμως προβλέπει αὐστηροτέρας ποινάς. Ἐπιτομὴν τοῦ Κώδικος βλ. ἐν ΕApp. IV. 4, ἐνθα ὁμοῦ γίνεται λόγος γενικῶς περὶ γυναικός, ὄχι εἰδικῶς ἐγγάμου (= ΕΡΓΜ 31.1).

χόμενα δικαιώματα³¹ περιέχει ἡ διάταξις Πρ. Ν. 39.42. Τέλος ἐν Πρ. Ν. 39.26 ἀνανεοῦται ἡ εἰς τὴν πενταετῆ παραγραφὴν τοῦ ἐγκλήματος τῆς μοιχείας (ὄχι ὅμως καὶ βιασμοῦ) ἀφορῶσα διάταξις D. 48.5.30 §§ 5–9. Αἱ ὡς ἄνω διατάξεις τοῦ Προχείρου Νόμου ἐπανευρίσκονται μὲ τινὰς προσθήκας³² ἐν τῇ Ἐπαναγωγῇ 40.44, 46, 47, 49 καὶ 51.

11. Τὰς περιουσιακὰς συνεπειὰς τῆς μοιχείας θέτει ἐκ νέου ἐπὶ τάπητος ἡ Ν. 32 τοῦ Λέοντος ΣΤ'³³, ὀρίζουσα ὅτι τὴν μὲν προῖκα παρακρατεῖ ὁ σύζυγος τῆς μοιχαλίδος, ἡ δὲ λοιπὴ περιουσία αὐτῆς περιέρχεται εἰς τοὺς καπύοντας ἢ τοὺς ἀνιόντας ἢ τοὺς ἄλλους συγγενεῖς τῆς καὶ εἰς τὸ μοναστήριον, ἐν τῷ ὁποίῳ δέον αὕτη νὰ ἐγκλείεται. Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης, τῆς ὁποίας ἡ θέσπισις ὀφείλεται πιθανώτατα εἰς τὴν πίεσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἔνεκα τῶν διὰ τὰς μονὰς περιουσιακῶν πλεονεκτημάτων τῆς ρυθμίσεως, δὲν καταλείπεται πλέον πεδῖον ἐφαρμογῆς τῆς ἰουστινιανείου Ν. 117 διὰ τὴν διατήρησιν ἀδιασπάστου τοῦ μετὰ τῆς μοιχαλίδος γάμου.

12. Αἱ ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν Ἰσαύρων καὶ τῶν Μακεδόνων ἰσχύουσαι διατάξεις περὶ μοιχείας συνεκεντρώθησαν, ἄνευ ὅμως ἰδιαίτερας προσπαθείας προσαρμογῆς τῶν πρὸς ἀλλήλας, ἐν τῇ πολὺ μεταγενεστέρᾳ ΕΡΓΜ. Οὕτως ἐν 19.7 ἐπαναλαμβάνεται ἡ διάταξις Ε. 17.27, ἐν 19.8 ἡ διάταξις Πρ. Ν. 39.42³⁴, ἐν 19.10–11 τὰ χωρία ΕApp. V. 2 καὶ 5 καὶ ἐν 31.1–2 τὰ χωρία ΕApp. IV. 4 καὶ Πρ. Ν. 39.43–44³⁵.

13. Ἡ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ τῶν Βασιλικῶν ἀντεμετώπισεν ἀσφαλῶς πολλὰς δυσχερείας προκειμένου νὰ συγκεντρώσῃ καὶ ἐναρμονίσῃ τὰς περὶ

³¹ Ἐν ἀρχῇ τῆς διατάξεως θεωρεῖται πρᾶξις συγγνωστὴ ἢ ὑπὸ τοῦ συζύγου θανάτωσις τοῦ «ἐν συμπλοκῇ» μετὰ τῆς γυναικὸς τοῦ καταληφθέντος τρίτου, ἄνευ τῶν περιορισμῶν τῶν ἀναγραφομένων ἐν D. 48.5.25. Βλ. GORIA, Studi σ. 230 σημ. 98 καὶ ἰδίως SINOLOWITZ, Studien σ. 85 σημ. 1, ὅστις φρονεῖ ὅτι ἡ διάταξις αὕτη ἀποδίδει ἐθιμικὸν δίκαιον.

³² Σημαντικώτεραι εἶναι ἐν 40.51 ἡ ἐπίτασις τῆς ποινῆς τῶν μοιχῶν εἰς «σφοδρὰν» μαστίγωσιν (ὄχι ὅμως καὶ ἐν ΕραπΑ 52.38) καὶ ἐν 40.44 ἡ εἰς τὸ δεῦτερον ἡμισυ τῆς διατάξεως ἀναγραφομένη ἐπεξήγησις, προερχομένη ἐκ τοῦ χωρίου D. 48.5.30 § 9, τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ἐλληνικὴν παράφρασιν.

³³ Περὶ τῆς νεαρᾶς ταύτης βλ. τὰς διεξοδικὰς παρατηρήσεις τοῦ GORIA, Studi κυρίως σ. 245 ἐπ., ἀλλὰ καὶ ἄλλα σημεῖα τοῦ ἔργου (βλ. πίνακα σ. 286), ὡς καὶ I. ΚΟΝΙΔΑΡΗΝ, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 115. Ἐπιτομὴ τῆς νεαρᾶς περιελήφθη ἐν ΕραπΑ 52.108.

³⁴ Τὰ χωρία τῆς ΕΡΓΜ καὶ τοῦ Πρ. Ν. δὲν ταυτίζονται ἀπολύτως, διότι τὸ πρῶτον, ἐκτὸς ὠρισμένων παραλείψεων ἐν σχέσει πρὸς τὸ δεῦτερον, περιέχει μίαν ἄκρως ἐνδιαφέρουσαν προσθήκην ἐν τῇ ἀρχικῇ φράσει, καθ' ἣν ὁ τοὺς μοιχοὺς ἐπ' αὐτοφῶρῳ καταλαβὼν σύζυγος, εἰάν «ἐνὸς ἐξ αὐτῶν φείσεται, εὐθύνεται». Ἐκ τῆς διατυπώσεως ταύτης, τῆς ὁποίας ἡ πηγὴ εὐρηται ἐν D. 48.5.33 πρ. (πρβλ. καὶ σχόλιον ὑπὸ Β. 60.37.30), προκύπτει ὅτι δι' αὐτῆς δὲν αἰρεται ὁ ἄδικος χαρακτήρ τῆς πράξεως, ἀλλὰ τὸ καταλογιστόν, ὅποτε ἡ ὑπὸ τοῦ συζύγου γενομένη διάκρισις ὡς πρὸς τὴν θανάτωσιν τοῦ ἐνὸς μόνον ἐκ τῶν δύο ὑπαίτιων στερεῖ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς εὐθύνης τοῦ δικαιολογητικοῦ αὐτῆς λόγου.

³⁵ Ἡ διάταξις Πρ. Ν. 39.44 κατὰ τὴν ἐπανάληψίν της ἐν ΕΡΓΜ 31.2 περιορίζεται μόνον ἐπὶ τῶν χωρῶν.

μοιχείας διατάξεις τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως καὶ τῆς μεταγενεστερας αὐτῆς αὐτοκρατορικῆς νομοθεσίας. Πρὸς τοῦτο περιέλαβεν ἐν 60.37 πάσας σχεδὸν τὰ συναφεῖς διατάξεις τῶν Πανδεκτῶν (48.5) καὶ τοῦ Κώδικος (9.9), παραλείπουσα τὰ χωρία τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ποινὴν. Ὡς πρὸς ταύτην περιωρίσθη εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῆς διατάξεως Πρ. Ν. 39.45³⁶. Οἱ περὶ μοιχείας ὀρισμοὶ τῶν ἰουστινιανείων νεαρῶν ἢ διατάξεις ἔλκουσαι τὴν καταγωγὴν των ἐξ αὐτῶν (ὡς Πρ. Ν. 39.42) ἠγνοήθησαν ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ ὡς ἄνω βιβλίου καὶ τίτλου τῶν Βασιλικῶν, τὸ ὁποῖον τοιοῦτοτρόπως ἐμφανίζεται ὁμοιογενὲς καὶ ἀπηλλαγμένον σοβαρῶν ἀντιφάσεων. Ἐν τούτοις εἰς Β. 28.7.1 κατεχωρίσθη κείμενον ἀποτελεσθὲν ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν διατάξεων Ν. 117.8, 9 καὶ Ν. 134.10. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι ὁ νομοθέτης ἠθέλησε νὰ διατηρήσῃ ἐν ἰσχύϊ τὸ σύστημα τῶν ἰουστινιανείων κυρώσεων ὡς πρὸς τὴν γυναῖκα, τὴν παραβιάζουσαν τὴν συζυγικὴν πίστιν, παραλλήλως πρὸς τὴν ἐν Β. 60.37.72 (= Πρ. Ν. 39.45) προβλεπομένην ποινὴν³⁷. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ σημαίνει ἄλλο τι, ἢ ὅτι ἡ μοιχαλὶς ἐνεκλείετο εἰς μοναστήριον μετὰ τὴν ἀποκοπὴν τῆς ρινὸς³⁸ — ἀνεξαρτήτως βεβαίως τοῦ ζητήματος, ἐὰν αἱ διατάξεις αὗται ἐφηρημίζοντο ἀπαρεγκλίτως εἰς τὴν πρᾶξιν.

21. Πορνεία

ΕΑ 17.26: *Ὁ πορνεύων εἰς μονάστριαν σφοδρῶς τυπτόμενος ἐξοριζέσθω.*

ΕΑ 17.30: *Ὁ πορνεύων εἰς δούλην ἀλλοτρίαν, ἔντιμος ὢν τῷ δεσπότη τῆς δούλης ὑπὲρ τοῦ τοιούτου πταιίσματος τριάκοντα ἐξ νομίσματα παρεχέτω· εὐτελής δὲ ὢν, τυπτόμενος ἐφ' ὅσον εὐπορεῖ πρὸς ἀναλογίαν τῶν τριάκοντα ἐξ νομισμάτων ποιναλιζέσθω.*

ΕΑ 17.32: *Ὁ ἔχων γυναῖκα καὶ πορνεύων τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἐπιτιμίῳις ὡς πόρνος καταδικαζέσθω· εἰ δὲ τὰ ἐπιτεθησόμενα αὐτῷ καταφρονῶν μὴ παραφυλάξῃ κανονικὰ ἐπιτίμια, τὸ ἥμισυ μέρος τῆς αὐτοῦ περιουσίας τῷ δημοσίῳ μέρει εἰσκομιζέσθω.*

ΕΑ 17.33: *Ὁ δὲ μὴ ἔχων γυναῖκα καὶ πορνεύων, εἰς σῶμα τυπτόμενος δι' ἐξ ἀλλακτῶν σωφρονιζέσθω.*

1. Αἱ ἠθικῶς ἀποδοκιμαζόμεναι πράξεις, αἱ ἀναγόμεναι εἰς τὴν γενετήσιον ζωὴν τῶν πολιτῶν δὲν ἐπέσυρον ποινικὰς κατὰ νομικὴν κυριολε-

³⁶ Τοῦτο ἐπισημαίνεται ἐν Νομοκ. ΙΔ' Τίτλων 13.5 (Ρ.-Π. τ. 1 σ. 302).

³⁷ Ὁ συνδυασμὸς οὗτος προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Νομοκ. ΙΔ' Τίτλων 13.5 (Ρ.-Π. τ. 1 σ. 302 ἐπ.), ἐνθα παρατίθενται ἀμφότεραι αἱ διατάξεις τῶν Βασιλικῶν, ἧτοι τόσον ἡ προερχομένη ἐκ Πρ. Ν. 39.45 ὅσον καὶ ἡ βασιζομένη ἐπὶ τῆς Ν. 134.10.

³⁸ Οὕτω καὶ SINOLOWITZ, Studien σ. 87 ἐπ. σημ. 3.

ξίαν κυρώσεις μέχρι και της περιόδου της δημοκρατίας. Το πρώτον δια της *lex Iulia de adulteriis coercendis*, της οποίας αι διατάξεις δὲν περιωρίζοντο εἰς τὴν δίωξιν τῆς μοιχείας ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ἐν γένει προστασίαν τῶν χρηστῶν ἠθῶν, κατέστησαν αἱ πράξεις αὐται ποινικῶς ἀξιόλογοι. Ἐκτὸς τῆς μοιχείας καὶ τῆς προαγωγείας, τῶν ὁποίων ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις περιγράφεται εἰς τοὺς οἰκείους τόπους, ἀξιόποινον πορνείαν (*stuprum*)¹ ἀπετέλει κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦτον νόμον ἡ ἐξώγαμος συνάφεια μετὰ ἐλευθέρου καὶ ἐντίμου (μὴ ἐγγάμου) γυναικός², πλὴν τῆς σχέσεως τῆς φερούσης τὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τῆς παλλακείας ἢ τοῦ (κατ' ἐπάγγελμα ἀσκουμένου) ἐταιρισμοῦ³. Ἀρχικῶς οἱ ὑπαίτιοι τῆς τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος τῆς πορνείας ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν αὐτὴν, ὡς καὶ οἱ μοιχοί, ποινικὴν μεταχείρισιν, δηλαδὴ εἰς μερικὴν δήμευσιν καὶ ἐξορίαν. Αὕτη δὲν φαίνεται νὰ ὑπέστη ὡς πρὸς τὴν πορνείαν οὐσιώδη τινὰ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἀλλαγὴν⁴, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τῆς μοιχείας, ἣτις, ὡς εἶδομεν, μετεβλήθη ἐπὶ τὸ αὐστηρότερον. Ἡ μετὰ δούλης συνουσία, ἣτις κατὰ τὰ ἀνωτέρω δὲν ἐνέπιπτεν εἰς τὰς διατάξεις τοῦ Ἰουλίου νόμου, παρέμενε ἀτιμώρητος ἢ ἐδιώκετο κατὰ τὰς περιστάσεις κατ' ἐφαρμογὴν ἄλλων διατάξεων⁵.

2. Ἰδιαιτέρως δυσμενῆς μεταχείρισις ἐπεφυλάσσετο ὑπὸ τῆς πρὸ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων ἰσχυροῦσης νομοθεσίας κατὰ γυναικῶν ἀφιερωμένων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ θεοῦ, αἱ ὁποῖαι παρεβίαζον τὴν περὶ ἀγνείας ἐπαγγελίαν των. Ἡ σχετικὴ διάταξις δὲν ἔχει διασωθῆ, ἀλλὰ πληροφοροῦμεθα περὶ αὐτῆς ἐκ τῆς Ν. 6.6 τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁶. Διὰ τῆς αὐτῆς νεαρᾶς ἠπειλήθη ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου κατὰ τῶν διακονισσῶν, αἱ ὁποῖαι συνῆπτον γάμον ἢ καὶ ἀπλῶς ἐμίγνυντο σαρκικῶς. Ἡ αὐτὴ ποινὴ μετὰ δημεύσεως ἐπλήττε καὶ τὸν συναυτουργόν. Εἰδικῶς εἰς τὰς μοναχὰς ἀνεφέρθη

¹ Ὁ ὅρος *stuprum* ἀποδίδεται ἐνταῦθα διὰ τοῦ «ἀξιόποινος πορνεία», καίτοι ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν νομικῶν ἐρίνετο χρῆσις τοῦ ὅρου «φθορὰ» (βλ. D. 48.5.6 § 1 καὶ B. 60.37.35 ἐν συνδ. πρὸς B. 1.2.98). Τοῦτο προεκρίθη χάριν τῆς καλυτέρας διακρίσεως ἀπὸ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου περὶ τῆς φθορᾶς παρθένου, τὸ ὁποῖον ἀπεχωρίσθη διὰ λόγους συστηματικωτέρας κατατάξεως τῆς ὕλης.

² Ἐν τῷ καν. 4 Γρηγ. Νύσσης (P.-II. τ. 4 σ. 309) ἡ διαφορὰ μεταξὺ μοιχείας καὶ πορνείας καθορίζεται ὡς ἐξῆς: «... ὡς πορνείαν μὲν λέγεσθαι τὴν χωρὶς ἀδικίας ἑτέρου γινομένην τινὲ τῆς ἐπιθυμίας ἐκπλήρωσιν· μοιχείαν δέ, τὴν ἐπιβουλήν τε καὶ ἀδικίαν τοῦ ἀλλοτρίου».

³ Βλ. σχετικῶς SINOLOWITZ, Studien σ. 65 ἐπ. καὶ 72 ἐπ. καὶ τὴν ὑπὸ τοῦτου παρατιθεμένην βιβλιογραφίαν. Περὶ τοῦ ἐταιρισμοῦ εἰδικώτερον βλ. J. IRMSCHER, Die Bewertung der Prostitution im byzantinischen Recht ἐν Gesellschaft und Recht im griechisch-römischen Altertum, ἐκδ. ὑπὸ Μ. ANDREEV, J. IRMSCHER, E. POLAY καὶ W. WARKALLO, τ. 2, Berlin 1969, σ. 77 ἐπ.

⁴ Βλ. SINOLOWITZ, Studien σ. 66, παραπέμποντα εἰς I. 4.18.4.

⁵ C. 9.9.24 (ἐτ. 291) καὶ D. 48.5.6 pr.

⁶ Ν. 6.6 (σ. 45, 5-9): «αἰ γὰρ ἐν τοῖς πάλαι νόμοις τοῖς παρ' ἐκείνοις εἰς τὴν αὐτῶν πλάνην καλουμέναις παρθέναις θάνατος ἐπὶν ἢ ζημία φθαρείσασιν, πῶς οὐ μᾶλλον ἡμεῖς τοῦτο ἐπὶ τῶν ἀληθῆ περὶ θεοῦ δοξαζουσῶν ὀριοῦμεν, . . .».

μεταγενεστέρα νεαρά του αὐτοῦ αὐτοκράτορος, ἡ 123.43, ἥτις διὰ μὲν τὸν δρᾶστην τοῦ ἐγκλήματος ἐπανελάβε τὰς προηγουμένας ποινάς, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ περιουσία του δὲν περιέρχεται εἰς τὸ δημόσιον ἀλλ' εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ τὴν μονὴν τῆς παδούσης, διὰ δὲ τὴν γυναῖκα, εἰσάγουσα νέαν ἐπεικεστέραν ρύθμισιν, ἐπιτάσσει τὴν ἀσφαλῆ ἐν μοναστηρίῳ φύλαξίν της. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω εἰδικῶν ὀρισμῶν νέας ποινικὰς διατάξεις περὶ πορνείας, γενικῆς ἐφαρμογῆς, δὲν ἐθέσπισεν ὁ Ἰουστινιανός. Σαφῶς ὅμως προκύπτει ἐκ τῆς νομοθεσίας του, ὅτι αἱ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς πορνείας, ὡς αὕτη εἶχε διαμορφωθῆ ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου νόμου, ἐμπίπτουσαι πράξεις δὲν ἔπαυσαν νὰ εἶναι ἀξιόποινοι⁷.

3. Ὑπὸ τὴν προφανῆ ἐπίδρασιν τοῦ κανονικοῦ δικαίου, τὸ ὁποῖον λίαν ἐνωρὶς ἀπεδοκίμασεν ἐντόνως πᾶσαν γενετήσιον σχέσιν μὴ συντελουμένην ἐν τῷ πλαισίῳ νομίμου γάμου⁸, ἀφιέρωσεν ἡ Ἐκλογὴ εἰς τὴν δίωξιν τοῦ ἐγκλήματος τῆς πορνείας σειρὰν ὄλην διατάξεων (Ε. 17.19–23). Χαρακτηριστικὸν τούτων εἶναι ὅτι δι' αὐτῶν διαμορφοῦται ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐγκλήματος εὐρύτερον ἢ εἰς τὸ ἰουστινιανεῖον δίκαιον, διότι αὕτη περιλαμβάνει καὶ τὴν μετὰ δούλης συνάφειαν (Ε. 17.21–22), ὡς καὶ τὴν μετὰ γυναικὸς κατ' ἐπάγγελμα ἐταιριζομένης, δοθέντος ὅτι ἡ γενικότης τῆς διατυπώσεως τῶν διατάξεων οὐδεμίαν ἐξάιρεσιν ἐπιτρέπει – ἐπιφυλασσομένης μόνον τῆς περιπτώσεως τῶν ἐν παλλακείᾳ διαβιούντων, δοθέντος ὅτι ἡ σχέσις αὕτη ἐν ὄψει τῆς περὶ ἀγράφου γάμου διατάξεως Ε. 2.8 δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦλάχιστον τοῦ κοσμικοῦ δικαίου⁹, ὡς πορνεία. Ἀντιθέτως μάλιστα εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς γυναικὸς τοῦ χωρίου Ε. 17.19 ἐμπίπτει ἀσφαλῶς καὶ ἡ παλλακὶς καὶ κατὰ συνέπειαν ὁ διατηρῶν τοιαύτην σχέσιν παραβιάζει τὴν διάταξιν, ἐὰν συνουσιασθῆ μετὰ γυναικὸς ἄλλης ἢ τῆς ἰδίας αὐτοῦ παλλακίδος.

4. Αἱ ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω διατάξεων τῆς Ε. προβλεπόμεναι ποιναὶ κλιμακοῦνται κατὰ περίπτωσιν, ἰδίᾳ δὲ ἀναλόγως τῆς ιδιότητος τῆς μεθ' ἧς διεπράχθη ἡ πορνεία γυναικός. Οὕτως ἐὰν ἡ γυνὴ ἦτο ἐλευθέρα, ἐτιμωρεῖτο ἡ πρᾶξις διὰ δώδεκα ἢ δι' ἕξ ραβδισμῶν¹⁰, ἀναλόγως τοῦ ἐὰν ὁ δρᾶστης εἶχε γυναῖκα (ὑφ' ὃν ὄρον νοεῖται κατὰ τὰ ἀνωτέρω καὶ ἡ παλλακὶς) ἢ ὄχι. Εἰδικώτερον ἐν Ε. 17.19 προκειμένου περὶ τοῦ ἐγγάμου δρᾶστου προστίθεται

⁷ Βλ. Ν. 39.2 gr. (σ. 257,18–21): «Ἄλλ' ὅτι μὲν αὕτη καὶ μυρίοις ἐτέροις ὑπόκειται σωφρονισμοῖς ἐξαμαρτοῦσα *stupron*, τῶν ἀνωμολογημένων ἐστίν, καὶ τῶν γε ποινῶν ἐκειῶν αὐτὴν οὐκ ἀφιέμεν, . . . ». Ὅθεν ἡ παρατήρησις τοῦ SINOLOWITZ, *Studien* σ. 68 σημ. 2 εἶναι ὀρθή.

⁸ Βλ. τοὺς καν. 21, 22, 25, 26, 38, 59, 80 Βασιλ. καὶ 4 Γρηγ. Νύσσης (P.-II. τ.4 *passim*).

⁹ Βλ. τὸ ἐν Νομοκ. ΙΔ' Τίτλων 13.5 (P.-II. τ.4 σ. 304) γραφόμενον: «Ἡ μέντοι πορνεία οὐκ ἐπαινέται μὲν παρὰ τῷ πολιτικῷ νόμῳ, οὐκ ἀπαγορεύεται δέ». Βλ. ὡσαύτως καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ SINOLOWITZ, *Studien* σ. 67 ἐπ.

¹⁰ Περὶ τοῦ ὄρου «ἀλλακτά», τὸν ὁποῖον χρησιμοποιεῖ ἡ Ε., βλ. ἀνωτ. κεφ. 1 σημ. 7.

ἐν τέλει τῆς διατάξεως, ὅτι ἡ ποινὴ (12 ραβδισμοὶ) ἐπιβάλλεται «*κάντε πλούσιός ἐστι κάντε πένης*». Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν ποινὴν τοῦ ραβδισμοῦ δὲν ὑπεβάλλοντο πάντες, ἀλλὰ μόνον οἱ δοῦλοι καὶ οἱ εὐτελεῖς ἐλεύθεροι πλὴν τῆς περιπτώσεως τοῦ ἐγκλήματος καθοσιώσεως¹¹. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἀπλουστέρα ἐξήγησις διὰ τὴν ἀναγραφὴν τῆς φράσεως ταύτης εἶναι ὅτι ὁ νομοθέτης ἠθέλησεν, ὅπως ἡ εὐνοϊκὴ αὐτὴ μεταχειρίσις τῶν ἐντίμων μὴ ἐφαρμοσθῆ ἔν προκειμένῳ. Ἔχει ὁμως ὑποστηρικτῆ ὅτι ἡ Ε. κατήργησε τὴν ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς τάξεως στηριζομένην διάφορον ποινικὴν μεταχειρίσιν τῶν πολιτῶν¹². Ἐὰν ἡ ἄποψις αὕτη εἶναι ὀρθή, τότε ἡ ἐν Ε. 17.19 διευκρίνησις εἶναι ἄνευ ἀντικειμένου. Εἶναι γεγονός ὅτι αἱ ποινικαὶ διατάξεις τῆς Ε. (μὲ ἐξαίρεσιν τὰ χωρία 17.11 καὶ 29) δὲν περιλαμβάνουν διακρίσεις ἐρειδομένας ἐπὶ τῆς διαφορᾶς κοινωνικῆς τάξεως. Ἐρωτᾶται ὁμως, εἶναι δυνατὸν ἐπὶ τῆς σιωπῆς ταύτης νὰ στηριχθῆ ἡ ἐξαγωγή συμπεράσματος τόσο γενικῶς διατετυπωμένου; Ἐὰν ἐρευνήσωμεν εἰδικώτερον τὰς λοιπὰς διατάξεις τῆς Ε., αἱ ὁποῖαι προβλέπουν ὡς κύρωσιν τὴν μαστίγωσιν, θὰ ἴδωμεν ὅτι αἱ πλεῖστοι (Ε. 17.4, 5, 15, 26, 28, 36, 37, 47 καὶ 48)¹³ δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὴν ποινὴν ταύτην, ἀλλὰ προβλέπουν καὶ δευτέραν ποινήν, συνήθως ἐξορίαν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἦτο κάλλιστα δυνατόν νὰ συνδυασθοῦν ἐν τῇ πράξει αἱ ποινικαὶ αὗται διατάξεις πρὸς τὴν ἐπιταγὴν τῶν Πανδεκτῶν νὰ μὴ δέρονται οἱ ἐντιμοί, διὰ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἐτέρας, βαρυτέρας ἄλλωστε, ποινῆς, ἐφ' ὅσον ὁ καταδικασθεὶς ἀνῆκεν εἰς προνομιούχον κατηγορίαν. Ἐν ὄψει τούτων φρονῶ, ὅτι οἱ συντάκται τῆς Ε. πράγματι ἠθέλησαν νὰ ἀπαμβλύνουν τὰς εἰς τὸν χῶρον τοῦ ποινικοῦ δικαίου ἐμφανιζομένας κοινωνικὰς διακρίσεις, ὅχι ὁμως διὰ θεσμικῶν μεταβολῶν, ὡς ἡ ἕκτασις τῆς ἐπιβολῆς μιᾶς ποινῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως μεμονωμένων διατάξεων, ἀφορωσῶν εἰς τὰς ποινὰς τῶν ἐπὶ μέρος ἐγκλημάτων, ὅπου ἴσχυον αἱ ὡς ἄνω διακρίσεις. Κατὰ ταῦτα θεωρῶ ὀρθοτέραν τὴν ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης παραγράφου δοθεῖσαν ἐρμηνείαν, ὅτι ἡ τελευταία φράσις ἐν Ε. 17.19 ἀπέβλεπεν εἰς τὴν διὰ τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν ἀναστολὴν τοῦ προνομίου τῶν ἐντίμων, τοῦ ὁποῖου ἡ ἰσχὺς δὲν εἶχε διὰ τῶν διατάξεων τῆς Ε. θιγῆ¹⁴. Διὰ τὴν ταυτότητα τοῦ νομικοῦ λόγου νομίζω ὅτι ἡ ἐν τέλει τῆς διατάξεως Ε. 17.19 ρήτρα ἰσχύει καὶ ἐπὶ τῆς 17.20. Ὡς ἐκ τοῦ κειμένου τῶν δύο τούτων διατάξεων προκύπτει, ἡ ποινὴ τῶν δώδεκα ἢ τῶν ἐξ

¹¹ D. 48.19.28 § 2 ἐν συνδυασμῶ πρὸς C. 9.8.4.

¹² Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Κοινωνικαὶ κ. λπ. (ἀνωτ. κεφ. 15 σημ. 19) σ. 182 ἐπ.

¹³ Μόνον τὴν μαστίγωσιν προβλέπουν αἱ διατάξεις 17.1, 10 καὶ 13.

¹⁴ Ἡ Ε. δὲν μετέβαλε τὸ κατὰ τὴν ἐκδοσίαν τῆς ἰσχύον ἰουστινιάνειον δίκαιον. Κατόπιν τούτου εἶναι ἔτι δυσχερεστέρα ἢ ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ οὐσιαστικοῦ δικαίου ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἀπόψεως ὅτι σιωπηρῶς μετεβλήθησαν διατάξεις, καθιεροῦσαι διακρίσεις ἀπορροούσας ἐκ τῆς διαφορᾶς κοινωνικῆς τάξεως, προκειμένου περὶ διατάξεων δικονομικοῦ χαρακτῆρος, ὡς ἡ ὀρίζουσα τὸν τρόπον ἐξετάσεως τῶν μαρτύρων (D. 48.18.1 ἐπ., N. 90.1).

ραβδισμῶν ἀφορᾷ εἰς μόνον τὸν πορνεύοντα ἄνδρα, ὄχι δὲ καὶ εἰς τὴν συναυτουργὸν γυναῖκα.

5. Ἐὰν ἡ μεθ' ἧς διεπράχθη ἡ πορνεία γυνὴ ἦτο δούλη, διαφέρουν αἱ συνέπειαι ἀναλόγως τοῦ εἰς ποῖον αὕτη ἀνήκεν. Ἐπὶ πορνείας μετὰ τῆς ἰδίας δούλης (17.21), ἡ ποινὴ εἶναι κατ' οὐσίαν περιουσιακῆ, διότι ὁ νόμος ἐντέλλεται τὴν μετὰ τὴν διαπίστωσιν τῆς τελέσεως τῆς πράξεως («*διαγιγνωσκομένου τοῦ πράγματος*») πώλησιν τῆς δούλης ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ Δημοσίου εἰς ἄλλην ἐπαρχίαν — ὥστε νὰ ἀποχωρισθῇ αὕτη τοῦ μέχρι τοῦδε κυρίου της¹⁵. Ἐὰν ἀντιθέτως ἡ δούλη ἀνήκη εἰς τρίτον, τότε ὁ νόμος διαφοροποιεῖ τὴν ποινὴν ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς τάξεως τοῦ δράστου (17.22). Οὕτως ὁ μὲν ἔντιμος¹⁶ ὀφείλει νὰ καταβάλλῃ τῷ κυρίῳ τῆς δούλης 36 νομίσματα¹⁷, ὁ δὲ εὐτελής δέρεται καὶ καταδικάζεται «*εἰς ὅσον εὐπορεῖ πρὸς ἀναλογία τῶν λζ' νομισμάτων*»¹⁸. Ἡ ἀσαφὴς αὕτη διατύπωσις γεννᾷ τὴν ἀπορίαν, ἂν δι' αὐτῆς καταλείπεται ἐλευθερία εἰς τὸν δικαστὴν νὰ ὀρίσῃ κατὰ δικαίαν κρίσιν τὸ ὕψος τῆς ποινῆς λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν περιουσιακὴν κατάστασιν τοῦ δράστου ἢ ἂν, ἀντιθέτως, καθιεροῦται ὑποχρέωσις τοῦ δικαστοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ποινὴν κατόπιν ὠρισμένου ὑπολογισμοῦ, ὡς λ. χ. τῆς σχέσεως τῶν 36 νομισμάτων πρὸς τὸ ποσὸν τῶν 50 νομισμάτων, τὸ ὅποιον ἀπετέλει τὸ κριτήριον τῆς διακρίσεως ἀπόρων καὶ εὐπόρων¹⁹, ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς τὴν

¹⁵ Ἡ ὑέσπισις τῆς διατάξεως ταύτης εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀποτέλεσμα ἐπιδράσεως τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, διότι μέχρι τότε ἢ μετὰ τῆς ἰδίας δούλης συνεύρεσις δὲν ἐπέσυρε ποινὴν (C. 9.9.24), μόνον δὲ ἡ προαγωγή ταύτης εἰς πορνείαν ἦτο ἀξιοποινος (C. 11.41.6. ἐτ. 428). Ἡ διάταξις τῆς E. ἐπανευρίσκειται ἐν τῷ ZSL 4 (σ. 208 ἐπ.) μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ ἐκ τῆς πωλήσεως τῆς δούλης προῖον δὲν περιέρχεται εἰς τὸ Δημόσιον, ἀλλὰ διανέμεται εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ὅτι ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ ZSL καθορίζονται αἱ τὸν πόρον πλήττουσαι κανονικαὶ κυρώσεις.

¹⁶ Τὸ κείμενον τῆς E. χρησιμοποιεῖ τοὺς ὅρους «*ἐντιμος*» καὶ «*εὐτελής*». Ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως πρόκειται περὶ διακρίσεως ἐχρύσης σαφῶς οἰκονομικὸν περιεχόμενον. Βλ. Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Κοινωνικαὶ κ. λπ. σ. 183 ἐπ.

¹⁷ Τὰ 36 νομίσματα ἀπετέλουν τὸ ἥμισυ μιᾶς λίτρας χρυσοῦ. Βλ. περὶ τοῦ βυζαντινοῦ νομισματικοῦ συστήματος καὶ τῆς περιεκτικότητος τοῦ νομίσματος εἰς χρυσὸν E. SCHILBACH, Byzantinische Metrologie [Hb. d. AW. XII. 4], München 1970, σ. 160 ἐπ. καὶ πίνακα IV εἰς σ. 272. Τὸ ποσὸν τοῦτο ἀντεπροσώπευε περίπου τὸν μέσον ὄρον τῆς τιμῆς ἐνὸς δούλου, ἧτις ἐκαμαίνετο ἀναλόγως τῶν ιδιοτήτων τούτου ἀπὸ 20 μέχρις 60 νομισμάτων. Βλ. ANNE HATJINICOLAOU — MARAVA, Recherches sur la vie des esclaves dans le Monde Byzantin, Athènes 1950, σ. 90. Πρβλ. καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Βαλασαμῶνος εἰς τὸ σχόλιόν του ὑπὸ τὸν καν. 85 τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου (P.-II. τ. 2 σ. 500), ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν του (IB' αἰ.) ἡ τιμὴ οἰουδήποτε δούλου δὲν ὑπερέβαινε τὴν μίαν λίτραν χρυσοῦ, δηλαδὴ τὰ 72 νομίσματα.

¹⁸ Ὁ ZSL 5 (σ. 212 ἐπ.), καίτοι ἐπαναλαμβάνει κατὰ βάσιν τὸν ὀρισμὸν τῆς E., παρεκκλίνει ἐπιβάλλων τὴν παράδοσιν ὅλης τῆς περιουσίας τοῦ πτωχοῦ εἰς τὸν κύριον τῆς δούλης, ἄνευ ὅμως δαρμοῦ.

¹⁹ Βλ. μνείαν τῶν πηγῶν παρὰ Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Παρθενοφθορία κ. λπ. (ἀνωτ. κεφ. 4 σημ. 5) σ. 23 ἐπ. σημ. 2.

περιουσίαν τοῦ δράστου ἀφ' ἑτέρου. Πιθανωτέρα φαίνεται ἡ δευτέρα ἐκδοχή²⁰, ἀλλ' ἡ πενιχρότης τῶν πηγῶν ἐπιβάλλει τὴν μετ' ἐπιφυλάξεως διατύπωσιν τοῦ συμπεράσματος τούτου. Ἐπὶ τῆς πορνείας μετὰ δούλης ἢ ιδιότης τοῦ δράστου ὡς ἐγγάμου ἢ ἀγάμου δὲν ἦσκει ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ποινῆς.

6. Ἐχουσα ὡς ἀφετηρίαν ἡ νομοθεσία τῶν Ἰσαύρων τὴν σκέψιν ὅτι αἱ μοναχαὶ εἶναι «*νύμφαι Χριστοῦ*»²¹, θεωρεῖ τὰ σαρκικὰ παραπτώματα τούτων ὡς μοιχεῖαν²² καὶ κατὰ συνέπειαν ἐπιβάλλει ἐπ' αὐτῶν τὴν διὰ τὸ ἔγκλημα τοῦτο προβλεπομένην ποινήν, δηλαδὴ ἀκρωτηριασμὸν τῆς ρινὸς δι' ἀμφοτέρους τοὺς συναυτουργοὺς (17.23)²³.

7. Τὸ Ἐκλογάδιον δὲν μετέβαλε κατ' ἀρχὴν τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τῶν ὡς ἄνω ἐγκλημάτων, ὡς αὕτη διεμορφώθη ἐν τῇ Ε., παρεξέκλινεν ὁμως τῆς Ε. σοβαρώτατα ὡς πρὸς τὴν ποινικὴν μεταχείρισιν τῶν δραστῶν. Τὴν μετὰ μοναχῆς πορνείαν δὲν τὴν ἐξωμοίωσεν ἡ ΕΑ πρὸς μοιχεῖαν καὶ υἰοθέτησε ρύθμισιν πολὺ πλησιάζουσαν πρὸς τὴν ἰουστινιάνειον. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην, ὡς εἶδομεν, ὁ δράστης ὑπεβάλλετο εἰς κεφαλικὴν ποινήν, τῆς περιουσίας του περιερχομένης εἰς τὴν μονήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκεν ἡ μοναχῆ, αὕτη δὲ ἐνεκλείετο εἰς ἄλλο μοναστήριον ἐξασφαλίζον καλυτέραν φύλαξιν (Ν. 123.43). Ἡ ΕΑ ἀντικατέστησε τὴν κεφαλικὴν ποινήν δι' ἐξορίας μετὰ προηγουμένην σφοδρὰν μαστίγωσιν, χωρὶς νὰ ὀρίσῃ τι περὶ τῆς τύχης τῆς περιουσίας τοῦ δράστου. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ χωρίου τούτου τῆς ΕΑ (17.26) προϋποτίθεται ὅτι ἡ συνεύρεσις ἐπραγματοποιήθη συναινούσης τῆς γυναικός, τοῦθ' ὅπερ δικαιολογεῖ καὶ τὴν ἔναντι τῆς Ν. 123.43 ἐπιεικεστέραν μεταχείρισιν. Ἀντιθέτως ἡ ποινὴ τῆς νεαρᾶς διετηρήθη ὑπὸ τῆς ΕΑ ἐν 17.5, ἐνθα ἡ πρᾶξις ἐγένετο διὰ τῆς χρήσεως βίας (βλ. ἄνωτέρω κεφ. 4.4). Περὶ τῆς πορνευσάσης μοναχῆς οὐδὲν ὠρίσθη ἐν ΕΑ 17.26. Τὴν παράλειψιν ταύτην θεωρῶ ἠθελημένην, διότι κατὰ τὴν γνώμην μου ὁ κοσμικὸς νομοθέτης ἔκρινεν ὅτι ἡ ποινικὴ ἀξίωσις τῆς Πολιτείας ἱκανοποιεῖται διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῶν ὑπὸ τοῦ κανονικοῦ δικαίου προβλεπομένων ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν (πρβλ. ΕΑ 17.32)²⁴.

8. Διάταξιν προβλέπουσαν ποινήν διὰ τὴν τέλεσιν γενετησίου πράξεως μεταξὺ ἐλευθέρου ἀνδρὸς καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ δούλης δὲν περιέλαβεν ἡ ΕΑ, προφανῶς ἔνεκεν τῆς ἐπανόδου εἰς τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον, συμφώνως

²⁰ Τοῦτο δέχεται καὶ ὁ SINOLOWITZ, Studien σ. 70.

²¹ Βλ. καν. 18 Βασιλ. (Ρ.-Π. τ. 4 σ. 141) καὶ 4 τῆς Πενθέκτης Συνόδου. Σημειωτέον ὅτι ἡ διάταξις μόνον περὶ μοναστριῶν διαλαμβάνει, διότι ἡ ὑπαρξὶς γυναικῶν κληρικῶν μετὰ τὸν Ζ' αἰῶνα εἶναι λίαν ἀμφίβολος.

²² Τοῦτο εἶχεν ἤδη ὀρίσει ὁ καν. 60 Βασιλ. (Ρ.-Π. τ. 4 σ. 217 ἐπ.).

²³ Περὶ τῆς διατάξεως ταύτης τῆς Ε. βλ. καὶ SINOLOWITZ, Studien σ. 72 ἐπ.

²⁴ Βλ. καν. 16 Δ' Οἰκουμ. Συνόδου, 19 Ἀγκύρας, 6, 18 καὶ 60 Βασιλ. (Ρ.-Π. τ. 4 σ. 108, 140 ἐπ. καὶ 217 ἐπ. ἀντιστοίχως).

πρὸς τὸ ὅποῖον ἡ πρᾶξις αὕτη δὲν εἶχεν ἀξιόποινον χαρακτῆρα, ὡς ἤδη ἐτονίσθη ἀνωτέρω. Διὰ τὴν μετὰ ἀλλοτρίας δούλης πορνείαν ἐθέσπισεν ὁ συντάκτης τῆς ΕΑ τὴν ἐν 17.30 διάταξιν, ἣτις ἐπαναλαμβάνει μὲ ἐλαχίστας φραστικὰς ἄνευ σημασίας ἀλλαγὰς²⁵ τὸ χωρίον Ε. 17.22. Ἐπομένως τὰ ἀνωτέρω κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς διατάξεως τῆς Ε. παρατηρηθέντα ἰσχύουν καὶ ἐπὶ τῆς ΕΑ.

9. Ἡ ὑπὸ ἐγγάμου ἀνδρὸς παραβίασις τῆς συζυγικῆς πίστεως δὲν ἀπετέλει, ὡς εἶδομεν, κατὰ τὰ ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ κρατοῦντα, μοιχείαν, ἀλλὰ πορνείαν. Τὴν ἄνισον ταύτην μεταχειρίσιν τῶν δύο φύλων ἐκ μέρους τοῦ κοσμικοῦ νομοθέτου ἀπεδοκίμασεν ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὸν καν. 21 αὐτοῦ, ἀλλὰ μὴ δυνάμενος νὰ μεταβάλη τὴν νομοθεσίαν, ὥρισεν εἰς τοιαύτας περιπτώσεις νὰ ἐπιβάλλεται τὸ ἐπιτίμιον τῆς πορνείας ἐπηυξημένον. Ὑπὸ τὰ δεδομένα ταῦτα ἡ ποινὴ τῶν δώδεκα ραβδισμῶν τῆς Ε. ἐφαίνεται ὑπερβαλλόντως ἐπιεικής. Ἐπιθυμῶν ὅθεν ὁ συντάκτης τῆς ΕΑ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ποινῆς τῆς Ε. δι' ἄλλης αὐστηροτέρας καὶ μὴ εὐρίσκων λύσιν εἰς τὴν ἐπαναφορὰν τῶν διατάξεων τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως, αἱ ὁποῖαι ὡς ἐκ τῆς ἐν τῷ Ἰουλίῳ νόμῳ ταυτίσεως τῆς ἀντιμετωπίσεως μοιχείας καὶ πορνείας δὲν προσεφέροντο πρὸς τοῦτο, προέκρινε τὴν, ἄλλωστε ὄχι ἄγνωστον του (πρβλ. Ε. 17.6, ΕΑ 17.17), διέξοδον τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς ποινικῆς ἀξιώσεως τῆς Πολιτείας διὰ τῆς ἐπιβολῆς ποινῶν, ἀνηκουσῶν εἰς τὸ σύστημα ἀλλοτρίας ἐνόμου τάξεως, τουτέστι τῆς Ἐκκλησίας.

10. Ἡ ἰδιομορφία τῆς παρούσης διατάξεως, ἣτις διακρίνει ταύτην ἀπὸ ἄλλας συναφεῖς, συνίσταται εἰς τὸ ὅτι δι' αὐτῆς προσδίδεται νέα διάστασις εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ ἐκκλησιαστικῆς καὶ κοινῆς ποινικῆς δικαιοδοσίας²⁶. Συνήθως ἐπὶ μιᾶς πράξεως φερούσης διττὸν χαρακτῆρα, δηλαδὴ τόσοσιν πολιτειακοῦ ὅσον καὶ ἐκκλησιαστικοῦ ἀδικήματος, ἐπιλαμβάνονται τῆς διώξεως τὰ ἀρμόδια ὄργανα ἐκατέρας ἐνόμου τάξεως εἴτε συγχρόνως εἴτε διαδοχικῶς, ἐνεργοῦντα ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων. Ἐν προκειμένῳ, κατὰ τὴν διάταξιν ΕΑ 17.32, βεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ πολιτειακοῦ δικαστηρίου ἡ διάπραξις τῆς πορνείας, ἀλλ' ἡ ἐπιμέτρησις τῆς ποινῆς, δηλαδὴ τῶν κανονικῶν ἐπιτιμίων²⁷, ἀνατίθεται εἰς τὰ ἀρμόδια ὄργανα τῆς Ἐκκλησίας. Τοιοῦτοτρόπως ὁμως δὲν ἐπέρχεται ἀποξένωσις τῶν ὀργάνων τῆς Πολιτείας, διότι ἐὰν ὁ καταδικασθεὶς δὲν «ἐκτίση» τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποινὴν του, περὶ οὗ γεγονότος πρέπει προφανῶς νὰ ἀποφανθῇ ἡ Ἐκκλησία, ἀναβιοῖ ἡ ποινικὴ ἀξίωσις

²⁵ Περὶ τοῦ ἐν τῇ ΕΑ ὅρου «ποιναλιζέσθω» βλ. C. DU CANGE, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 1193.

²⁶ Βλ. περὶ τῆς συνήθους μορφῆς τῶν σχέσεων τούτων Σ. ΤΡΩΙΑΝΟΥ, Ἡ ἐκκλησιαστικὴ δικονομία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, Ἀθῆναι 1964, σ. 15 ἐπ.

²⁷ Ταῦτα ἠδύνατο νὰ περιλαμβάνουν πλὴν τοῦ (μικροῦ) ἀφορισμοῦ καὶ τὴν ἐπιβολὴν προσθέτων ὑποχρεώσεων. Βλ. Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἑλληνικὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον, Ἀθῆναι 1965, σ. 270 ἐπ.

τῆς Πολιτείας, ἄγουσα εἰς τὴν ἐπιβολὴν νέας ποινῆς, τῆς δημεύσεως τοῦ ἡμίσεως τῆς περιουσίας τοῦ καταδικασθέντος, ἀνεξαρτήτως τῆς ὑποχρέωσης τούτου νὰ ἐκτίσῃ καὶ τὴν ἀσφαλῶς διατηρουμένην ἐκκλησιαστικὴν ποινὴν. Ἡ διάταξις αὕτη, ἣτις συνάπτει πρὸς ἀλλήλας τὰς δύο δικαιοδοσίας, κοσμικὴν δηλονότι καὶ ἐκκλησιαστικὴν στενώτερον πάσης ἄλλης διατάξεως τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, δικαιολογητικὸν λόγον ἔχει τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νομοθέτου νὰ ἀποκλείσῃ τὴν ἀτιμωρησίαν τοῦ ἀπειθήσαντος πρὸς τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὄργανου ἐνόχου πορνείας. Ὡς πρὸς τὸν ἄνευ γυναικὸς ζῶντα καὶ καθιστάμενον ὑπαίτιον τῆς διαπράξεως πορνείας τὸ Ἐκλογάδιον διετήρησε σχεδὸν αὐτουσίαν ἐν 17.33 τὴν διάταξιν τῆς Ἐκλογῆς, τὴν ἀπειλοῦσαν ποινὴν ἐξ ραβδισμῶν²⁸.

11. Αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν πορνείαν διατάξεις τῆς ΕΡΑ προέρχονται τοῦτο μὲν ἐκ τῆς Ε. τοῦτο δὲ ἐκ τῆς ΕΑ καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν ἐμφανίζουσιν ἀπόλυτον λογικὴν ἀλληλουχίαν. Οὕτω προκειμένου περὶ τῆς μετὰ ἐλευθέρως γυναικὸς πορνικῆς σχέσεως ἡ ΕΡΑ περιέλαβε τρεῖς διατάξεις: ἐν 17.21 ἐπαναλαμβάνεται τὸ χωρίον Ε. 17.20 (ὅμοιον κατ'οὐσίαν πρὸς τὸ ΕΑ 17.33), ἐν 17.29 τὸ χωρίον ΕΑ 17.32 καὶ ἐν 17.22 ἀποδίδεται τὸ περιεχόμενον τοῦ χωρίου Ε. 17.19, ἀλλὰ μετὰ τινων προσθηκῶν²⁹, αἱ ὁποῖαι γεννοῦν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐτέθησαν ἀπλῶς καὶ μόνον ἵνα διαφοροποιηθῇ πῶς ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐγκλήματος ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐν 17.29 προβλεπόμενον, τοῦθ' ὅπερ δεικνύει ὅτι ἡ ταύτισις τοῦ ἀντικειμένου τῶν δύο διατάξεων ἐπροβλημάτισε τὸν συμπλητῆν. Διὰ τὴν μετὰ δούλης συνεύρεσιν ἐτέθησαν ἐν τῇ ΕΡΑ αἱ διατάξεις 17.23 καὶ 24, ἐν αἷς ἐπαναλαμβάνονται τὰ χωρία Ε. 17.21-22. Διάταξιν, τέλος, διὰ τὴν πορνείαν μετὰ μοναχῆς δὲν περιέλαβεν ἡ ΕΡΑ.

12. Ὁ Πρόχειρος Νόμος, παρὰ τὴν ἀποδοκιμασίαν τῆς νομοθεσίας τῶν Ἰσαύρων, δὲν ἀπέστη ὡς πρὸς τὸ ἐγκλημα τῆς πορνείας τῶν διατάξεων ἐκείνης. Αἱ σχετικαὶ διατάξεις κεῖνται ἐν 39.59-62. Ἐν τῇ πρώτῃ διατάξει (39.59 = Ἐπαν. 40.57) προβλέπεται ἡ μετὰ ἐλευθέρως γυναικὸς πορνεία, ἐν ταῖς δύο ἐπομέναις (39.60-61 = Ἐπαν. 40.58) ἡ μετὰ δούλης καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ (39.62 = Ἐπαν. 40.59) ἡ μετὰ γυναικὸς ἀφιερωμένης τῷ θεῷ. Ἡ ἐπανάληψις τῶν διατάξεων τῆς Ε. δὲν ἐγένετο αὐτολεξεῖ, ἀλλὰ μέ τινας τροποποιήσεις, ἐκ τῶν ὁποίων σημαντικώτεραι εἶναι αἱ ἀκόλουθοι. Ἐν Πρ. Ν. 39.61 ἀντικατεστάθη ὁ ὅρος «ἐντιμος» τῆς Ε. διὰ τοῦ «εὐπορος», τονι-

²⁸ Οἰκοθεν νοεῖται ὅτι ἐπιβάλλεται εἰς τοῦτον καὶ κανονικὴ ποινὴ, ἣτις ὅμως εἶναι ἐλαφροτέρα ἢ ἐπὶ τοῦ ἐγγάμου, διότι κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Ἰωάννου Ζωναρᾶ εἰς τὸν καν. 21 Βασιλ. «συγγνώμη τις δίδεται διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς φύσεως» (Ρ.-Π. τ. 4 σ. 149).

²⁹ Ὡς τῆς προϋποθέσεως ὅτι ὁ δράστης δεόν νὰ τελῇ ἐν «νομίμῳ» γάμῳ καὶ τῆς ἀναφορᾶς τῆς κυριακῆς ἐντολῆς «μὴ πορνεύσης», δι' ἧς ἐκδηλοῦται ἡ προσπάθεια νὰ συνδεθῇ ἡ ποινὴ ὄχι πρὸς τὴν πορνείαν καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ πρὸς τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς.

ζομένου τοιουτοτρόπως τοῦ περιουσιακοῦ χαρακτήρος τῆς διακρίσεως³⁰. Ἐν Πρ. Ν. 39.62 δὲν περιορίζεται ἡ διάταξις εἰς μόνας τὰς μοναχάς, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τῶν διακονισσῶν καὶ ἀσκητριῶν, ὡς τὸ κείμενον τῆς Ν. 123.43, καὶ δὲν ἐξομοιοῦται ἡ πρᾶξις πρὸς μοιχείαν, ἀλλὰ τιμωρεῖται ὡς ὕβρις τῆς Ἐκκλησίας.

13. Ὁ συντάκτης τῆς ΕΡΓΜ συνέθεσε τὸ περὶ πόρνων κεφάλαιον συναθροίσας διατάξεις ἐκ πλειόνων πηγῶν. Οὕτως ἡ διάταξις 19.1 προέρχεται ἐκ τῆς ΕΡΑ 17.22 (παραλειφθείσης τῆς τελευταίας προτάσεως). Ἡ 19.2 δύναται νὰ προέρχεται τόσον ἐκ τῆς ΕΑ 17.33 ὅσον καὶ ἐκ τῆς Πρ. Ν. 39.59. Διὰ τὴν διατύπωσιν τῆς 19.3 μᾶλλον ἐλήφθη ὡς βάσις ἡ Ε. 17.21. Ἡ προέλευσις τῆς 19.4, ἂν γίνῃ δεκτὸν ὅτι ἡ σημερινὴ μορφή τῆς διατάξεως δὲν ὀφείλεται εἰς σφάλμα ἀναγόμενον εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τοῦ κειμένου, εἶναι ἄδηλος, διότι ἐν αὐτῇ παραλείπεται ἡ εἰς τὰς λοιπὰς συλλογὰς ἀπαντῶσα διαφοροποίησις τῆς ποινῆς ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς τάξεως ἢ περιουσιακῆς καταστάσεως τοῦ δράστου καὶ τὸ ποσὸν τῆς ὀφειλομένης περιουσιακῆς ποινῆς μειοῦται ἀπὸ 36 εἰς 30 νομίσματα³¹. Τέλος ἐν 19.5 ἐπανελήφθη τὸ πρῶτον μέρος τῆς διατάξεως Ε. 17.23.

14. Τὰ Βασιλικὰ ἐν τέλει τοῦ τίτλου 60.37, ἐν τῷ ὁποίῳ συνεκεντρώθησαν αἱ περὶ Τουλίου νόμου διατάξεις τῶν Πανδεκτῶν καὶ τοῦ Κώδικος, περιέλαβον καὶ τὰς σχετικὰς πρὸς τὰ ἐγκλήματα κατὰ τῶν ἡθῶν διατάξεις τοῦ Πρ. Ν., ἐν αἷς καὶ τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν πορνείαν. Οὕτως ἐν Β. 60.37.77 ἐπανελήφθη τὸ χωρίον Πρ. Ν. 39.62 καὶ ἐν 60.37.83 τὰ χωρία Πρ. Ν. 39.59–61. Διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Βασιλικῶν ἀποδοχῆς τοῦ ἐνιαίου τούτου συστήματος παρεμερίσθη οἰαδήποτε ἀμφισβήτησις ὡς πρὸς τὴν ἐπιβλητέαν ποινὴν εἰς ἐκάστην περίπτωσιν. Διὰ νὰ μὴ διαταραχθῇ δὲ ἡ ἐνότις τῆς ἀντιμετωπίσεως, παρελείφθησαν³² ἢ ἐτροποποιήθησαν ὑπὸ τῶν συντακτῶν τῶν Βασιλικῶν, ὅπου τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον, ἀλλὰ χωρία τῶν πηγῶν εἰσάγοντα διάφορον ρύθμισιν. Οὕτως ἐν Β. 4.1.15 (= Ν. 123.43) ἡ φράσις τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου «τοὺς δὲ τὰ τοιαῦτα πλημμελήσαντας καὶ τοὺς μετασχόντας αὐτῶν τὸν εἰς κεφαλὴν κίνδυνον ὑπομένειν» μετεβλήθη εἰς «τοὺς δὲ . . . τὸν ἐκ τοῦ νόμου κίνδυνον ὑπομένειν», ἵνα μὴ ὑπάρξῃ ἀντίτισις πρὸς τὴν προμνησθεῖσαν διάταξιν Β. 60.37.77³³.

³⁰ Τοῦτο ἐπισημαίνει ὁ Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Κοινωνικαὶ κ. λπ. σ. 183 ἐπ.

³¹ Περιέργως καὶ ὁ ZSL προβλέπει ἐν τῇ ἀντιστοίχῳ διατάξει του (κεφ. 5) τὴν καταβολὴν 30 καὶ ὄχι 36 νομισμάτων.

³² Ὡς π.χ. ἡ Ν. 6.6, ὀρίζουσα περὶ τῆς φθορᾶς τῶν διακονισσῶν.

³³ Ἐν τῷ σχολίῳ εἰς τὸν Νομοκ. ΙΔ' Τίτλων 9.30 (Ρ.–Π. τ. 1 σ. 220) ἀναφέρεται ὅτι ἡ Ν. 123.43 περιελήφθη εἰς τὰ Βασιλικὰ ἐν 4.1.12 (ὁρθῶς 4.1.15) ὡς κατεχωρίσθη εἰς τὸ κείμενον τοῦ Νομοκάνονος, δηλαδὴ ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν τῆς μορφῆς, χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ὑπὸ τοῦ σχολιαστοῦ ἡ ἐπενεχθεῖσα μεταβολή. Ἐν τῷ αὐτῷ σχολίῳ δὲν γίνεται μνεῖα τῆς διατάξεως

22. Φθορά παρθένου

ΕΑ 17.27: Ὁ φθείρων κόρην πρὸ τῆς ἡβης, ἡγουν πρὸ τοῦ τρισκαίδεκαετοῦς χρόνου, ὡς φθορεὺς τὸ ἥμισυ τῆς αὐτοῦ οὐσίας τῇ φθαρείσῃ κόρῃ παρεχέτω καὶ ἐξοριζέσθω.

ΕΑ 17.28: Ὁ δὲ τὴν ἰδίαν μνηστὴν πρὸ τῶν εἰρημένων χρόνων φθείρων, εἰ μέντοι οἱ τῆς κόρης γονεῖς ἢ συγγενεῖς ἢ κηδεμόνες οὐ βούλονται τὴν τοιαύτην διαλύσαι μνηστείαν, ἀναμένειν τὸν τοῦ γάμου χρόνον καὶ τὸ πρὸς τὴν τοιαύτην συνιστᾶν συνοικέσιον· εἰ δὲ διὰ τὴν φθορὰν θελήσωσι τὴν τοιαύτην μνηστείαν διαλύσαι οἱ λεγόμενοι ἴδιοι καὶ συγγενεῖς τῆς κόρης, ἀπαρεμποδίστως ἢ τοιαύτη λυέσθω μνηστεία καὶ ὁ τοιοῦτος φθορεὺς τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑποστάσεως τὸ τρίτον μέρος διδούσθω τῷ μέρει τῆς κόρης.

1. Ἡ κατὰ τοῦ φθορέως (κοσμικῆς)¹ παρθένου² ἀπειλουμένη ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ ποινὴ δὲν ἦτο διὰ πάσας τὰς περιπτώσεις ἢ αὐτῇ, ἀλλ' ἐξηρτάτο ἐκ τοῦ ἐὰν ἢ ὑποστᾶσα τὴν φθορὰν ἦτο ἄνηβος ἢ ἔνηβος. Ἡ φθορὰ ἀνήβου συνεπήγετο διὰ μὲν τὸν «ἐντιμον» δράστην περιορισμὸν εἰς νῆσον ἢ ἐξορίαν, διὰ δὲ τὸν «εὐτελῆ» καταδίκην εἰς τὴν ποινὴν τοῦ μετάλλου³. Ἡ φθορὰ παρθένου ὑπερβάσης τὸ ὄριον τῆς ἀνηβότητος ἐτιμωρεῖτο κατὰ τι ἡπιώτερον, ἦτοι ἐπὶ μὲν «ἐντίμου» διὰ δημεύσεως τοῦ ἡμίσεως τῆς περιουσίας του, ἐπὶ δὲ «εὐτελοῦς» διὰ σωματικῆς βασάνου καὶ ἐξορίας⁴. Ταῦτα ἴσχυον, ἐφ' ὅσον τῆς φθορᾶς δὲν προηγῆθη ἀρπαγὴ, ὅποτε ἡ τιμωρία τοῦ δράστου ἦτο πολὺ αὐστηροτέρα⁵.

2. Ἡ ἰουστινιάνειος ρύθμισις ὑπέστη σημαντικὴν μεταβολὴν διὰ τῆς νομοθεσίας τῶν Ἰσαύρων. Ἡ Ε. διέλαβε περὶ τῆς φθορᾶς ἐν 17.29–32. Προκειμένου περὶ ἀνήβου κόρης ἀντικατέστησεν ἡ Ε. (17.31) τὴν ποινὴν τῶν Πανδεκτῶν δι' ἀκρωτηριασμοῦ τῆς ρινὸς τοῦ φθορέως καὶ παροχῆς πρὸς τὴν φθαρεῖσαν τοῦ ἡμίσεως τῆς περιουσίας του, προσδιορίσασα συνάμα τὸ ὄριον τῆς ἀνηβότητος (προκειμένου περὶ θηλέων) εἰς τὸ 13ον ἔτος τῆς ἡλικίας. Τοῦτο ἔχει τὴν ἐννοίαν ὅτι δὲν θεωρεῖται ἄνηβος ἢ συμπληρώσασα

B.60.37.77, δοθέντος ὅτι αὕτη προβλέπει τὴν ποινὴν διὰ τὴν σύναψιν γενετησίων σχέσεων μετὰ γυναικὸς ἀφιερωμένης τῷ θεῷ χωρὶς νὰ προηγῆθῃ ἀρπαγὴ αὐτῆς. Ὡς ἐκ τούτου ἐμνημονεύθη ἐν τῷ σχολίῳ εἰς 13.5 (P.–II. τ. 1 σ. 303).

¹ Ἡ φθορὰ παρθένου ἀφιερωμένης εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας ἐρευνᾶται ἀνωτέρω ἐν κεφ. 21 κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς διατάξεως ΕΑ 17.26.

² Περὶ τοῦ ἐγκλήματος τούτου βλ. γενικῶς Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Παρθενοφθορία κ. λπ. σ. 20 ἐπ. καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπὰς εἰς τὰς πηγὰς καὶ τὴν βιβλιογραφίαν.

³ D. 48.19.38 § 3.

⁴ I. 4.18.4.

⁵ Βλ. τὰ περὶ ἀρπαγῆς ἀνωτέρω ἐν κεφ. 4.

τὸ 12ον καὶ ἄγουσα τὸ 13ον ἔτος⁶. Τὰ δίκην χρηματικῆς ικανοποιήσεως δι' ἠθικὴν βλάβην ἐπιδικαζόμενα εἰς τὴν παυοῦσαν περιουσιακὰ στοιχεῖα τοῦ δράστου ἀπέβλεπον εἰς τὸ νὰ διευκολύνουν τὴν ἀποκατάστασίν της⁷. Ἡ κατόπιν βιασμοῦ συντελεσθεῖσα φθορὰ παρθένου, προφανῶς ἐνήβου, ἐκολάζετο διὰ τῆς ἀποκοπῆς τῆς ρινὸς τοῦ δράστου — ἄνευ ὅμως περιουσιακῶν κυρώσεων (17.30)⁸. Ἀντιθέτως ἐπὶ φθορᾶς ἐνήβου κόρης, τῇ συναινέσει αὐτῆς διαπραχθείσης, ἤρετο δι' ἐπιγενομένου γάμου ὁ ἀξιόποινος χαρακτήρ τῆς πράξεως. Ἐὰν δὲ εἴτε ὁ φθορεὺς εἴτε οἱ γονεῖς τῆς φθαρείσης⁹ ἤρνοῦντο νὰ συναινέσουν εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου, ἐκλιμακοῦτο ἢ ποινὴ ἀπὸ τῆς καταβολῆς πρὸς τὴν παυοῦσαν μιᾶς λίτρας χρυσοῦ μέχρι μαστιγώσεως, κουρᾶς καὶ ἐξορίας, ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς δυνάμεως τοῦ φθορέως (17.29)¹⁰. Ἡ ποινὴ τῆς ρινοτμήσεως ἀπειλεῖται ὑπὸ τῆς Ε. (17.32) καὶ κατὰ τοῦ φθορέως ἀλλοτρίας μνηστῆς, ἀκόμη καὶ ἂν τοῦτο ἐγένετο τῇ συναινέσει ταύτης (ἀλλὰ καὶ ἄνευ συναινέσεως, ἢ πρᾶξις θὰ ἐπέσυρε τὴν αὐτὴν ποινὴν ὡς βιασμός). Ἡ τοιαύτη ἐξομοίωσις ἐξ ἐπόψεως συνεπειῶν πρὸς τὴν μοιχείαν ἀνταποκρίνεται ἀπολύτως πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ κανονικοῦ δικαίου¹¹ καὶ πιθανώτατα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τούτου ἐθεσπίσθη ἢ διάταξις τῆς Ε.¹² Οἱ ἀνωτέρω ὀρισμοὶ τῆς Ε. προβλέπουν ποινὰς ἐπιβαλ-

⁶ Βλ. σχετικῶς SINOLOWITZ, Studien σ. 95 σημ. 1 καὶ Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Παρθενοφθορία κ. λπ. σ. 41 σημ. 1.

⁷ Οὕτω καὶ SINOLOWITZ, Studien σ. 31, 94. Τοιοῦτου εἶδους χρηματικαὶ ποιναὶ δὲν εἶναι σπάνια εἰς τὸ δίκαιον τῆς Ε. (πρβλ. καὶ 17.29). Ποία ὑπῆρξεν ἡ ἄμεσος πηγὴ τῆς διατάξεως δὲν εἶναι γνωστόν. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει πρέπει νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὰς ἀναλόγου περιεχομένου διατάξεις Ἐξοδ. 22.15–16 καὶ Δευτ. 22.28–29, αἱ ὁποῖαι περιελήφθησαν εἰς τὸ μέρος τῆς ΕApp. ἀποτελέσαν Μωσαϊκὸν Παράγγελμα 25.1–2 (ἐκδ. L. BURGMANN – SP. TROIANOS, FM III σ. 154). Ἡ διάταξις τῆς Ε. εὔρηται καὶ ἐν τῷ ZSL 10 (σ. 223 ἐπ.) μὲ διάφορον ὄριον ἡλικίας τῆς φθαρείσης (20ὸν ἔτος) καὶ διάφορον ποινὴν (πώλησιν τοῦ δράστου ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς κόρης).

⁸ Καὶ ἐπὶ τῆς περιπτώσεως ταύτης ἀντικατέστησεν ὁ ZSL 9 (σ. 222 ἐπ.) τὴν ἀποκοπὴν τῆς ρινὸς τοῦ δράστου διὰ τῆς πωλήσεώς του ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς βιασθείσης. Ἐξ ἄλλου στοιχείου τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος εἶναι ἡ διάπραξις τοῦ βιασμοῦ ἐν ἐρήμῳ τόπῳ, ὥστε νὰ παραμείνῃ ἡ κόρη ἄνευ βοήθειας — ἀμάχητον τεκμήριον τῆς ἐλλείψεως συναινέσεως (βλ. καὶ κεφ. 4 σημ. 1).

⁹ Κατὰ τὸν Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Παρθενοφθορία κ. λπ. σ. 27 ἐπ. ἡ παράλειψις τῆς μνείας τῶν γονέων τοῦ φθορέως εἶναι ἠθελημένη.

¹⁰ Βλ. διεξοδικὴν ἀνάλυσιν τῆς διατάξεως ταύτης παρὰ Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Παρθενοφθορία κ. λπ. σ. 21 ἐπ. Ἡ αὐτὴ διάταξις μὲ μικρὰς διαφορὰς κεῖται καὶ ἐν ZSL 8 (σ. 221 ἐπ.).

¹¹ Ὁ καν. 98 Πενθέκτης Συνόδου ἐξομοιοῖ τὸν γάμον μετὰ ἀλλοτρίας μνηστῆς πρὸς μοιχείαν. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ διάταξις οὐδεμίαν ποιεῖται διάκρισιν, ἂν ἢ πρᾶξις ἐτελεσθῇ ἐντὸς τῆς διετίας τῆς προβλεπομένης ὑπὸ Ε. 1.3 ἢ μετ' αὐτήν.

¹² Εἰς τὸ πρὸ τῆς Ε. ἰσχύον δίκαιον (βλ. SINOLOWITZ, Studien σ. 95 ἐπ.) διαφαίνεται μὲν ἡ τάσις τῆς τιμωρίας τῆς φθορᾶς ἀλλοτρίας μνηστῆς αὐστηρότερον τῆς κοινῆς πορνείας, ἀλλὰ περὶ ἐξομοίωσεως πρὸς μοιχείαν κατὰ νομικὴν ἀκριβολογίαν δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος (βλ. ἐν τούτοις καὶ D. NÖRR, SZ Rom. Abt. 76 [1959] 633 σημ. 15). Τὸ χωρίον Ε. 17.32 εὔρηται

λομένας κατὰ τοῦ φθορέως. Κατόπιν τούτου ἀνακύπτει τὸ ἐρώτημα, ἂν ἐκ τῆς σιωπῆς τοῦ νόμου δεῖον νὰ συναγάγωμεν ὅτι ἡ (ἐκουσίως) φθαρεῖσα παρέμενε ἀτιμώρητος. Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὰ σχετικά χωρία τῶν πηγῶν δὲν εἶναι σαφῆ, ὀρθότερα φαίνεται ἡ ἄποψις ὅτι ἡ Ε. δὲν προέβλεπε ποινὰς κατὰ τῆς ὑποστάσεως τὴν φθοράν, διὰ νὰ καταστήσῃ τὴν ἕσιν τῆς νομικῶς ἰσχυροτέραν ἔναντι τοῦ φθορέως¹³.

3. Τὸ Ἐκλογάδιον περιέλαβε δύο μόνον διατάξεις περὶ τῆς φθορᾶς παρθένου. Ἐν τῇ πρώτῃ (17.27) ἀπειλεῖται κατὰ τοῦ φθορέως ἐξορία σὺν τῇ παροχῇ τοῦ ἡμίσεως τῆς περιουσίας του πρὸς τὴν φθαρεῖσαν. Ἡ διάταξις αὕτη ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως ἐπάνοδον εἰς τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον, καταργουμένης τῆς διακρίσεως τῶν δραστῶν εἰς «ἐντίμους» καὶ «εὐτελεῖς» καὶ ἐνοποιουμένης τῆς ποινῆς εἰς τὴν διὰ τοὺς πρώτους προβλεπομένην ὑπὸ τῶν Πανδεκτῶν ἐξορίαν — οὕτως ἢ ἄλλως ἢ κατὰ τῶν «εὐτελῶν» ἀπειλουμένη ποινῇ τοῦ μετάλλου δὲν ἀπαντᾷ ἐν τῇ ΕΑ. Ἡ ὑπὲρ τῆς φθαρείσεως ἐπιβαλλομένη εἰς τὸν φθορέα περιουσιακὴ ποινὴ ἐξ ἴσου πλήττει τόσον τοὺς πλουσίους ὅσον καὶ τοὺς πένητας, ἐφ' ὅσον δὲν συνίσταται εἰς ὠρισμένον χρηματικὸν ποσόν, ἀλλ' εἰς ποσοστὸν τῆς περιουσίας του — πρὸς μεγίστην βεβαίως οἰκονομικὴν ζημίαν τῆς κόρης, ἐὰν ἐφθάρῃ ὑπὸ πτωχοῦ.

4. Ἡ δευτέρα διάταξις τῆς ΕΑ (17.28) ἀναφέρεται εἰς τὴν φθοράν τῆς ἰδίας μνηστῆς πρὸ τῆς ἡβῆς καὶ εἰσάγει ἐξαίρεσιν εἰς τὴν ἀμέσως προηγουμένην διάταξιν ΕΑ 17.27. Δι' αὐτῆς ἔνεκα τῆς προϋφισταμένης σχέσεως μνηστείας, τὴν ὁποίαν ἡ κανονικὴ νομοθεσία τείνει νὰ ἐξομοιώσῃ ἐξ ἐπόψεως συνεπειῶν πρὸς τὸν γάμον¹⁴, ἀντιμετωπίζεται ἡ πράξις τῆς φθορᾶς ἐπιεικέστερον ἢ ἐπὶ τῶν λοιπῶν περιπτώσεων. Ἐν πρώτοις παρέχεται ἡ δυνατότης νὰ παραμείνῃ ἡ μνηστεία ἀδιάλυτος, ἐφ' ὅσον συναινῇ ὁ νόμιμος ἀντιπρόσωπος τῆς ἀνήβου, ὅποτε αἴρεται ὀλοσχερῶς τὸ ἀξιοποιῶν τῆς πράξεως καὶ οὐδὲν κωλύει τὴν μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς νομίμου ἡλικίας τέλεσιν τοῦ γάμου. Ἄλλως, ἐὰν ἡ ρηθεῖσα συναίνεσις δὲν δοθῇ, λύεται ἡ μνηστεία καὶ ὁ φθορεὺς ὑποχρεοῦται νὰ παράσχη εἰς τὴν κόρην τὸ 1/3 (ἀντὶ τοῦ ἡμίσεως κατὰ τὴν διάταξιν 17.27) τῆς περιουσίας του, μὴ ὑπέχων

αὐτοῦσιον καὶ ἐν ZSL 11 (σ. 225), εἶναι δὲ μία τῶν ἐλαχίστων διατάξεων τῆς συλλογῆς ταύτης, ἐν αἷς διατηρεῖται ποινὴ ἀκρωτηριασμοῦ.

¹³ Βλ. σχετικῶς Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Παρθενοφθορία κ. λπ. σ. 31 ἐπ. Βεβαίως ὁ δικαιολογητικὸς οὗτος λόγος δὲν εἶναι πειστικὸς προκειμένου περὶ τῆς φθαρείσεως ἀλλοτρίας μνηστῆς. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ SINOOGOWITZ, Studien σ. 98. Πάντως ὄχι σπανίως κρίνει ὁ νομοθέτης ἐπὶ τοιούτων ἐγκλημάτων τὴν συναινέσασαν γυναῖκα μὴ ἀξίαν ποινῆς, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι συχνάκις ἡ τοιαύτη συναίνεσις παράγεται διὰ δολοπλοκίας τοῦ δράστου (βλ. C. 9.13.1 § 3 b).

¹⁴ Ἐνεκα τῆς ἐξαπλώσεως τῆς συνηθείας, νὰ ἱερολογῶνται καὶ αἱ μνηστεῖαι. Βλ. Γ. ΜΑΡΙΑΚΗ, Τὸ ἀστικὸν δίκαιον ἐν ταῖς νεαραῖς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, Αθήναι 1922, σ. 17 ἐπ. Διὰ τὴν μέχρι καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ περίοδον πρβλ. καὶ τοὺς ὑπὸ KASER, Privatrecht II σ. 162 σημ. 19 καὶ 20 παραπεμπομένους συγγραφεῖς.

ἄλλην εὐθύνην. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ προσδιορισμὸς τῶν προσώπων, τῶν ἔχόντων ἀρμοδιότητα νὰ ἀποφανθοῦν περὶ τῆς λύσεως τῆς μνηστείας ἢ μὴ. Ταῦτα εἶναι οἱ γονεῖς, οἱ συγγενεῖς ἢ οἱ κηδεμόνες, ὑπὸ δὲ συνοπτικῆν μορφήν εἰς τὸ δεῦτερον ἡμῖς τῆς διατάξεως «οἱ λεγόμενοι ἴδιοι καὶ συγγενεῖς τῆς κόρης». Ἐν Ε. 1.1 ὀρίζεται ὅτι ἡ μνηστεία καταρτίζεται συναινέσει τῶν γονέων καὶ συγγενῶν¹⁵ τῶν μνηστευομένων. Ἐκ τῆς διατυπώσεως τοῦ Ἐκλογαδίου προκύπτει ὅτι ἐν ἐλλείψει γονέων ἢ συγγενῶν ἡ ἐξουσία νὰ ἀποφασίσουν περὶ τῆς διατηρήσεως ἢ τῆς λύσεως τῆς μνηστείας περιέρχεται εἰς τοὺς κηδεμόνας (κουράτορας) διοριζομένους κατὰ τὴν ἐν τῷ τίτλῳ 7¹⁶ διαγραφομένην διαδικασίαν. Ἡ προέλευσις τῆς διατάξεως εἶναι ἄδηλος, ἀλλ' ἡ σταθερὰ ἐπανάληψίς της εἰς μεταγενέστερα, ἐκκλησιαστικῆς κυρίως ἐμπνεύσεως, συλλεκτικὰ ἔργα¹⁷ ἀποτελεῖ ἀψευδῆ μάρτυρα τῶν ἐπιδράσεων, τὰς ὁποίας φέρει. Δὲν ἀποκλείεται ἡ διὰ τῆς διατάξεως ταύτης εἰσαγομένη ρύθμισις νὰ ὑπῆρξε τὸ περιεχόμενον νεαρᾶς τιнос τοῦ Λέοντος Γ' (πάντως μετὰ τὴν Ε.) ἢ τῶν διαδόχων του¹⁸.

5. Ἐντύπωσιν προκαλεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ΕΑ δὲν περιέλαβε διατάξεις ἀντιστοιχοῦς πρὸς τὰς Ε. 17.29, 30 καὶ 32, ὅτι δηλαδὴ δὲν προέβλεψε τὰ τοῦ κολασμοῦ τοῦ βιασμοῦ καὶ τῆς φθορᾶς παρθένου ὑπερβάσης τὸ ὄριον τῆς ἀνηβότητος. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸν βιασμόν ἐφηρμόζετο ἴσως ἡ διάταξις περὶ τῆς ἀρπαγῆς (ΕΑ 17.5) ἔνεκα τοῦ εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις κοινοῦ στοιχείου τῆς βίας, ἀλλ' ὡς πρὸς τὰς ἄλλας περιπτώσεις φθορᾶς διαπιστοῦται κενὸν εἰς τὰς διατάξεις τοῦ Ἐκλογαδίου, δοθέντος ὅτι εἶναι ὁλως ἀπίθανον νὰ μὴ ἦσαν αἱ πράξεις αὗται κατὰ τὴν ἀποψιν τοῦ συντάκτου του ποινικῶς ἀξιόλογοι. Ἡ ΕΡΑ παρέλειψεν ἀμφοτέρας

¹⁵ Ὑπὸ τοῦ Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, Σχέσεις γονέων καὶ τέκνων κατὰ τὸ βυζαντινὸν δίκαιον. Αθῆναι 1946, σ. 25 παρατηρήθη ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν ἀπητεῖτο σωρευτικῶς ἡ συναίνεσις καὶ τῶν συγγενῶν, ἀλλ' ὅτι οὗτοι συνέπραττον μόνον ἐν περιπτώσει θανάτου τῶν γονέων.

¹⁶ Ἐνεκα τῆς φθορᾶς τοῦ cod. Vind. iur. gr. 2 διεσώθη ἐκ τῆς διαδικασίας διορισμοῦ ἐπιτρόπων καὶ κηδεμόνων μόνον ἡ διάταξις ΕΑ 7.2, συμπίπτουσα πρὸς τὴν ΕΡΑ 8.4. Δέον ὅμως νὰ θεωρηθῇ σχεδὸν βέβαιον ὅτι ἡ ΕΑ περιεῖχε καὶ διάταξιν ὁμοίαν πρὸς τὴν ΕΡΑ 8.2.

¹⁷ Ἡ διάταξις ἀπαντᾷ ἐν τῷ Συντάγματι κατὰ στοιχεῖον τοῦ Ματθαίου Βλαστάρεως Μ κεφ. 13 (Ρ.-Π. τ. 6 σ. 374), τῷ Νομοκάνονι τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ κεφ. 309' (ἐκδ. Α. ΣΙΦΩΝΙΟΥ-ΚΑΡΑΠΑ, Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, ΣΠ. ΤΡΩΙΑΝΟΥ, Ἑπετ. Ἰστ. Δικ. 16-17 [1969/70, κυκλοφ. 1972] 26 ἐπ.), τῷ Νομικῷ Προχείρῳ τοῦ Μιχαὴλ Φωτεινοπούλου 1.21 (ἐκδ. Π. ΖΕΠΟΥ, Αρχεῖον Ἰδ. Δικαίου 17 [1954-1959] 73) καὶ τῷ Νομικῷ τοῦ Θεοφίλου Καμπανίας 1.7 (ἐκδ. Δ. ΓΚΙΝΗ, Θεσσαλονίκη 1960, σ. 78).

¹⁸ Ἐνδεχομένως ἡ νεαρὰ αὕτη ἀπέβλεπεν εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς διατάξεως C. 5.1.5 (ἐτ. 472) περὶ τῶν λόγων λύσεως τῆς μνηστείας καὶ τῶν συνεπειῶν της. Συναφὲς εἶναι καὶ τὸ θέμα τῆς τύχης τῶν δώρων τοῦ μνηστήρος ἐν περιπτώσει λύσεως τῆς μνηστείας διὰ θανάτου ἐνδὸς τῶν μερῶν, ἐὰν εἶχε μεσολαβήσει «φίλημα» (osculo interveniente). Βλ. KASER, *Privatrecht* II σ. 195 σημ. 19.

τὰς διατάξεις τοῦ Ἐκλογαδίου, ἐνῶ περιέλαβε τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν τῆς Ε. ἐν 17.20 (= Ε. 17.29), 57–58 (= Ε. 17.30, 32).

6. Ὁ Πρόχειρος Νόμος ἐπαναλαμβάνει ἐν 39.65–68 τὰς διατάξεις τῆς Ε. (ὄχι καὶ τοῦ Ἐκλογαδίου) μὲ τὴν ἰδίαν μὲν σειρὰν, ἀλλὰ μὲ αἰσθητῶς βελτιωμένην διατύπωσιν. Οὕτως ἐν Πρ. Ν. 39.65 εἰς τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν συναψὴν γάμου μεταξὺ φθορέως καὶ φθαρείσης προστίθεται καὶ ἡ συναίνεσις τῶν γονέων τοῦ φθορέως, τοῦθ' ὅπερ εἶναι σύμφωνον ὄχι μόνον πρὸς τὸ δίκαιον τοῦ Πρ. Ν., ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ε. Ἐπὶ φθορᾶς κατόπιν βιασμοῦ ὁ Πρ. Ν. (39.66) δὲν περιορίσθη εἰς τὴν ποινὴν τῆς ρινοτμήσεως, ἀλλ' ἐπέβαλεν εἰς τὸν φθορέα καὶ τὴν παροχὴν τοῦ 1/3 τῆς περιουσίας του πρὸς τὴν παθοῦσαν. Ἀνάλογος μεταβολὴ εἰσήχθη καὶ ἐπὶ τῆς φθορᾶς τῆς ἀλλοτρίας μνηστῆς (39.68), ἐφ' ἧς γίνεται ἐφεξῆς διάκρισις, ἐὰν ἡ πράξις ἐτελέσθη μετὰ ἢ ἄνευ τῆς συναίνεσεως τῆς γυναικός. Ἐπὶ τῆς δευτέρας περιπτώσεως θεσπίζεται καὶ ἡ περιουσιακὴ ποινὴ τῆς παροχῆς τοῦ 1/3 τῆς περιουσίας τοῦ δράστου πρὸς τὴν φθαρείσαν. Αἱ δύο αὗται καινοτομίαι προσδίδουν εἰς τὸ σύστημα τῶν ποινῶν τοῦ Πρ. Ν. ὡς πρὸς τὸ ἔγκλημα τῆς φθορᾶς μεγαλυτέραν συνέπειαν ἀπὸ τοῦ τῆς Ε. Αἱ ἀνωτέρω διατάξεις τοῦ Πρ. Ν. ἐπαναλαμβάνονται ἄνευ τινὸς μεταβολῆς ὑπὸ τῆς Ἐπαναγωγῆς 40.53–56. Ἐπάνοδον εἰς τὸ δίκαιον τῆς Ε. ἀποτελοῦν αἱ διατάξεις τῆς ΕΡΓΜ 19.12–15, ἀλλ' ἐν 19.16 εἰσάγεται ἰδιαίτερα ποινικὴ μεταχείρισις διὰ τὸν βιαστὴν χήρας, τῆς ὁποίας ἡ προέλευσις δὲν εἶναι εὐχερὲς νὰ ἐντοπισθῇ.

7. Τέλος τὰ Βασιλικὰ υἰοθέτησαν τὰς ποινὰς τοῦ Πρ. Ν. προκειμένου περὶ τῆς φθορᾶς (60.37.79–82), ὡς καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐγκλημάτων τῶν στρεφομένων κατὰ τῶν ἡθῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν 60.51.34 ἐπανελήφθη καὶ ἡ περὶ φθορᾶς ἀνήβου διάταξις D. 48.19.38 § 3, ἡ προβλέπουσα αὐστηροτέρας ποινᾶς, ἐπεζητήθη διὰ τῆς ἐρμηνείας ὁ συνδυασμὸς τῶν ἀποκλινοῦσων ὡς πρὸς τὴν ποινὴν διατάξεων, γενομένου δεκτοῦ ὅτι ἡ ἡπιωτέρα μεταχείρισις ἐν Πρ. Ν. 39.67 = B. 60.37.81 ἔχει ἐφαρμογὴν, ἐφ' ὅσον ἡ φθορὰ ἐπραγματοποιήθη μὲ τὴν συναίνεσιν τῆς ἀνήβου¹⁹.

23. Ἐκτρωσις

ΕΑ 17.29: *Ἡ ἐξεπίτηδες καθ' οἰονδήποτε τρόπον τῇ οικείᾳ γαστρὶ ἐπιβουλεύσασα γυνὴ πρὸς τὸ ἐκτῶσαι, τυπτομένη ἐξοριζέσθω.*

1. Ἡ ἐκτρωσις ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας δὲν ἀπετέλει εἰς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἀξιοποινον πράξιν. Τὸν τοιοῦτον χαρακτῆρα ἐκτήσατο τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς

¹⁹ Βλ. τὰ ὑπὸ τὰς διατάξεις B. 60.37.81 καὶ 60.51.34 σχόλια. Ἐκτενεστέραν διαπραγμάτευσιν τοῦ θέματος τούτου βλ. παρὰ Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Παρθενοφθορία κ. λπ. σ. 41 ἐπ.

περιόδου τῆς αὐτοκρατορίας, ὄχι ὅμως ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὸ ἔγκλημα τῆς ἀνθρωποκτονίας, ἀλλὰ πρὸς τὸ τῆς φαρμακείας¹. Κατὰ τῆς διακοπτοῦσης τοιουτοτρόπως τὴν ἐγκυμοσύνην τῆς προεβλέπετο ποινὴ ἐξορίας², εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις δὲ καὶ κεφαλικὴ ποινὴ³. Ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθη (βλ. ἐν κεφ. 18 τὰ περὶ φαρμακείας) ἐτιμωρεῖτο καὶ ὁ παρασκευάζων καὶ χορηγῶν παρασκευάσματα προκαλοῦντα ἄμβλωσιν⁴.

2. Ἡ τοιαύτη ἐπεικῆς ποινικὴ μεταχείρισις τῶν ὑπαιτίων τῆς τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος τούτου κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν χρονικῶς ἀντίστοιχον κανονικὴν νομοθεσίαν. Πράγματι ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι θεωρητικῶς ἐξωμοιοῦτο ἡ θανάτωσις τοῦ ἐμβρύου πρὸς ἀνθρωποκτονίαν γενικῶς⁵, οἱ κανόνες περιώριζον τὰς συνεπείας εἰς ἐπιτίμιον δεκαετοῦς ἀκοινωνησίας⁶, τὸ ὅποιον ἀπειλεῖται κατὰ ἀκουσίου⁷ μόνον καὶ ὄχι καὶ κατὰ τοῦ ἐκούσιου φονέως⁸. Ἐπομένως καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς Ἐκκλησίας δὲν προεβλέπετο ὁμοίομορφος ἀντιμετώπισις ἀνθρωποκτονίας καὶ ἐκτρώσεως.

3. Ὁ Τουστινιανὸς ἐθεώρησε προφανῶς ἐπαρκεῖς τὰς περὶ ἐκτρώσεως ποινικὰς διατάξεις τῶν πρὸ αὐτοῦ νομοθετῶν, περιορισθεὶς νὰ ἀναγάγῃ τὴν ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἀνδρὸς ἄμβλωσιν εἰς λόγον διαζυγίου εἰς βάρος τῆς γυναικὸς διὰ τῆς Ν. 22.16.1, διάταξις ἡ ὁποία πρὸ τῆς συμπληρώσεως δεκαετίας ἀπὸ τῆς ἐκδόσεώς της κατηργήθη, μὴ ἐπαναληφθεῖσα εἰς τὴν τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ρυθμίζουσαν Ν. 117.8⁹.

4. Ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τῶν Ἰσαύρων ἡ περὶ ἐκτρώσεως διάταξις κατεστρώθη εἰς Ε. 17.36, ἐνθα ὠρίσθη ὅτι ἡ ἐκ πορνείας περιελθοῦσα εἰς κα-

¹ Βλ. SINOLOWITZ, Studien σ. 110 ἐπ., ἐνθα καὶ παλαιότερα βιβλιογραφία ὡς καὶ παραπομπὰ εἰς τὰς πηγὰς.

² D. 47.11.4. 48.8.8, 48.19.39.

³ D. 39.6.12 καὶ 48.19.39.

⁴ D. 48.8.3 § 2 καὶ 48.19.38 § 5. Βλ. ἐπίσης ἀνωτέρω καὶ τὰς ἐν τῷ κεφ. 18 περὶ φαρμακείας παραπομπὰς.

⁵ Βλ. καν. 2 καὶ 8 Βασιλ. καὶ 91 Πενθέκτης Συνόδου.

⁶ Καν. 21 Ἀγκύρας, 2 Βασιλ. καὶ 91 Πενθέκτης Συνόδου. Βλ. καὶ Νομοκ. ΙΔ' Τίτλων 13.10 (P.-Π. τ. 1 σ. 312 ἐπ.) ὡς καὶ Ἰωάννην τὸν Νηστευτὴν (αὐτόθι τ. 4 σ. 443). Ὁ SINOLOWITZ, Studien σ. 111 σημ. 1 καὶ 2 ἐπικαλεῖται καὶ τοὺς καν. 33 καὶ 52 Βασιλ. Οὗτοι ὁμῶς ἀναφέρονται εἰς ἔγκλημα ἔχον ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν διάφορον τῆς ἄμβλώσεως.

⁷ Βλ. καν. 57 Βασιλ.

⁸ Ἐν ὄψει τοῦ ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ἐν τῷ καν. 8 ρητῶς χαρακτηρίζει τὴν ἄμβλωσιν ὡς ἐκούσιον φόνον, ἐπιχειρεῖ ὁ Βαλσαμῶν ἐν τῷ σχολίῳ του εἰς τὸν καν. 2 τοῦ αὐτοῦ πατρὸς (P.-Π. τ. 4 σ. 97 ἐπ.) νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν ἀνακολουθίαν ταύτην, ἐμφανίζων τὴν μείωσιν τῆς ποινῆς ὡς ἀποτέλεσμα τῆς συνδρομῆς ἐλαφρυντικῶν περιστάσεων.

⁹ Εἰς τὴν ἐπιτομὴν τῶν νεαρῶν τοῦ Θεοδώρου τοῦ Ἐρμπολίτου (C. E. ZACHARIAE, *Ανέκδοτα*, Leipzig 1843 [ἀνατύπ. Aalen 1969], σ. 34) γίνεται ρητὴ μνεία τῆς ἀποκλειστικῆς ἰσχῆος τῶν διατάξεων τῆς δευτέρας νεαρᾶς ὡς πρὸς τοὺς λόγους διαζυγίου. Βλ. καὶ κατωτ. σημ. 17.

τάστασιν ἐγκυμοσύνης τιμωρεῖται διὰ δαρμοῦ καὶ ἐξορίας ἐὰν «ἐπιβουλεύσῃ τῇ ἰδίᾳ γαστρὶ πρὸς τὸ ἐκτρῶσαι». Ὡς πρὸς τὰς κυρώσεις δὲν διαπιστοῦται οὐσιώδης μεταβολὴ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον. Πέραν τούτου ὅμως ἡ διαμόρφωσις τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος δημιουργεῖ ὠρισμένα προβλήματα. Διερωτᾶται τις εὐθὺς ἀμέσως, διατὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς διατάξεως περιορίζεται ἐπὶ μόνων τῶν ἐκ πορνικῆς σχέσεως συλλαβουσῶν γυναικῶν. Τὴν ἄποψιν ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπεδιώχθη ἡ συμπλήρωσις τῆς ἰουστινιανείου νομοθεσίας, ἣτις προέβλεπε τὴν τιμωρίαν τῆς διὰ τῆς ἐκτρώσεως ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τοῦ καρποῦ νομίμου μόνον γάμου, ἀποκρούει ὁ SINOLOWITZ¹⁰ διὰ τοῦ ἐπιχειρήματος, ὅτι ἡ ἐν τῇ πράξει ἐπέκτασις τῶν διατάξεων τούτων δὲν ἦτο δυσχερῆς καὶ κατὰ συνέπειαν ὄχι ἀναγκαῖα ἢ εἰδικὴ νομοθετικὴ πρόβλεψις. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ὅμως ἀλυσιτελῶς προβάλλεται, διότι ἡ ρωμαϊκὴ ἀπαγόρευσις τῆς ἀμβλώσεως, ἀνεξαρτήτως τῆς ἀρχικῆς τῆς μορφῆς, εὔρηται καὶ ὑπὸ ὅλως γενικῆν διατύπωσιν¹¹. Κατὰ τὸν Κ. Ε. ZACHARIAE VON LINGENTHAL¹² ἡ διάταξις τῆς Ε. εἶναι εἰδικὴ καὶ ὄχι γενικὴ, διότι καλύπτει τὰς ἀμβλώσεις τῶν ἐγγάμων γυναικῶν, αἵτινες συνέλαβον ἐκ σχέσεως ἐξωγάμου. Ὡς ὅμως ἤδη ἀντετάχθη¹³, τὰ πραγματικὰ ταῦτα περιστατικὰ συνιστοῦν τὸ ἐγκλημα τῆς μοιχείας, τὸ ὁποῖον ἐπισύρει πολὺ ἀσθηροτέρας κυρώσεις. Ἐν ὄψει τῶν δεδομένων τούτων ἔχω τὴν γνώμην ὅτι οἱ συντάκται τῆς Ἐκλογῆς ἐθεώρησαν ποινικῶς ἀξιολόγους μόνον τὰς ὑπὸ μὴ ἐγγάμων γυναικῶν ἐπιχειρουμένας ἀμβλώσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν ἀσφαλῶς καὶ τὸν κανόνα¹⁴, ἔχουσαι ὡς αἰτίαν τὴν συγκάλυψιν τῆς ἠθικῆς παρεκτροπῆς τῶν τοιούτων γυναικῶν. Ἐπὶ τῶν ἐγγάμων ἀντιθέτως ἠρκέσθησαν πιθανῶς εἰς τὰς ὑπὸ τῆς κανονικῆς νομοθεσίας προβλεπομένας ἐκκλησιαστικὰς ποινάς, σκεφθέντες ἴσως ὅτι ὁ σοβαρώτατος κίνδυνος τῆς ζωῆς, τὸν ὁποῖον συνεπήγετο τὸ ἐγγεῖρημα¹⁵, ἀπετέλει ἰσχυρότερον ἀνασχετικὸν παράγοντα ἀπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς ποινῆς, δοθέντος ὅτι ἐπὶ τῆς ἐκ τῶν συζυγικῶν σχέσεων συλλαβούσης γυναικὸς οὐδεὶς ἠθικὸς λόγος συντρέχει, ἐπιβάλλων τὴν ἀπόκρυψιν τῆς ἐγκυμοσύνης. Ἐπὶ τῆς διατυπώσεως τῆς Ε. δεόν τέλος νὰ

¹⁰ Studien σ. 111.

¹¹ Ἐν D. 48.8.8 οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ ἐγγάμου γυναικὸς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς D. 47.11.4 καί, ἰδίως, 48.19.39, καίτοι πάντα τὰ χωρία ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοκρατορικὴν διάταξιν.

¹² Geschichte κ. λπ. (άνωτ. κεφ. 20 σημ. 14) σ. 347.

¹³ SINOLOWITZ, Studien σ. 112 σημ. 1.

¹⁴ Παρεμφερῆ ἄποψιν ὑποστηρίζει καὶ ὁ SINOLOWITZ, Studien σ. 111 ἐπ., δεχόμενος ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπεδίωξεν ὁ Λέων Γ' τὴν καταπολέμησιν τῆς πορνείας.

¹⁵ Βλ. ἐκ τοῦ καν. 2 Βασιλ.: «ἐνταῦθα γὰρ ἐκδικεῖται οὐ μόνον τὸ γεννηθισόμενον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ αὐτῇ ἐπιβουλεύσασα, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐναποδνησκουσι ταῖς τοιαύταις ἐπιχειρήσεσιν αἱ γυναῖκες».

σημειωθῆ ὅτι ἡ ἐπίτευξις τοῦ ἐγκληματικοῦ ἀποτελέσματος δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγκλήματος, ἥτις περιλαμβάνει καὶ τὴν ἀπόπειραν ἀμβλώσεως¹⁶. Συμπληροῦσα τὴν ἀνωτέρω διάταξιν τῆς Ἐκλογῆς ἢ Appendix αὐτῆς περιέλαβεν ἐπιτομὴν τοῦ χωρίου D. 48.19.39, περὶ ἐπιβολῆς κεφαλικῆς ποινῆς εἰς τὴν (χήραν) γυναῖκα, ἡ ὁποία ἔναντι ἀνταλλάγματος ἐκ μέρους τῶν ὑποκαταστάτων κληρονόμων ἐπιτυγχάνει διὰ φαρμάκου τὴν ἀποβολὴν τοῦ παρ' αὐτῆς κυοφορουμένου ἐγκαταστάτου¹⁷.

5. Τὸ Ἐκλογάδιον ἀπεμακρύνθη οὐσιωδῶς τῆς ρυθμίσεως τῆς E., διότι ἀπῆλειψεν ἐν τῇ διατάξει του τὸν περὶ πορνείας ὄρον, εἰς τρόπον ὥστε αὕτη νὰ ἐφαρμόζεται ἐπὶ πάσης γυναικός, ἀδιακρίτως ἐγγάμου ἢ ἀγάμου καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ εἶδους τῶν γενετησίων σχέσεων, αἱ ὁποῖαι προεκάλεσαν τὴν ἐγκυμοσύνην. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τὸ κείμενον τῆς EA, καίτοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔσχεν ὡς πηγὴν τὸ χωρίον D. 47.11.4, δὲν ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὸ δευτέρον ἐδάφιον τῆς ἀνωτέρω διατάξεως τῶν Πανδεκτῶν, ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι πρόκειται περὶ γυναικός ἐγγάμου. Ἄλλα στοιχεῖα τῆς διατάξεως τοῦ Ἐκλογαδίου εἶναι ἡ ρητὴ ἀπαίτησις τῆς ὑπάρξεως δόλου καὶ ἡ διευκρίνησις ὅτι εἶναι ἀδιάφορον, ποῖα μέσα θὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν ἀμβλωσιν, εἴτε δηλαδὴ μηχανικὰ (vim κατὰ τοὺς Πανδέκτας), εἴτε χημικὰ (ἀμβλωθρίδια φάρμακα ἢ ἐμβρυοκτόνα δηλητήρια κατὰ τοὺς κανόνας). Ὡς πρὸς τὸν δόλον δέον νὰ παρατηρηθῆ ὅτι διὰ τοῦ ὄρου «ἐξεπίτηδες» τῆς EA νοεῖται προφανῶς ἄμεσος δόλος καὶ ὅτι ἡ προσθήκη τούτου δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ περιττὴ ἔνεκα τῆς λέξεως «ἐπιβουλεύσασα», διότι αὕτη περιλαμβάνει καὶ τὸν ἐνδεχόμενον δόλον. Κατὰ τὰ λοιπὰ, δηλαδὴ ὡς πρὸς τὰ ἀνωτέρω περὶ ἀποπείρας γραφέντα καὶ ὡς πρὸς τὴν ποινὴν, ἡ EA δὲν ἀπομακρύνεται τῆς E. Ἐνεκα τῆς μεταξὺ τῶν διατάξεων τῶν δύο τούτων συλλογῶν διαφορᾶς ὡς πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος, ἡ EPA περιέλαβε μὲ μικρὰς φραστικὰς ἀλλοιώσεις ἀμφοτέρας, ἥτοι ἐν 17.19 τὴν E. 17.36 καὶ ἐν 17.27 τὴν EA 17.29. Τοῦτο ἀποτελεῖ κατὰ τὴν γνώμην μου καὶ ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἀνωτέρω γενομένης ἐρμηνείας τῆς διατάξεως τῆς Ἐκλογῆς.

6. Ὁ Πρόχειρος Νόμος προέβλεψε τὰ τῆς ἐκτρώσεως ἐν 39.71. Ἡ διάταξις αὕτη ἐνθυμίζει ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν διατύπωσιν τῆς E., κατ' οὐσίαν

¹⁶ Οὕτω καὶ SINOLOWITZ, Studien σ. 112.

¹⁷ EApp. V. 6. Ἐκτὸς τοῦ χωρίου τούτου τῶν Πανδεκτῶν οὐδεμίαν ἄλλην διάταξιν τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως περὶ ἀμβλώσεως περιέλαβεν ἡ Appendix. Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸν ὅτι εἰς EApp. V. 3 περιελήφθη ἀπόσπασμα ἐκ τῆς ἐπιτομῆς τῶν νεαρῶν τοῦ Ἀθανασίου τοῦ Ἐμισηνοῦ 10.9 (G. E. HEIMBACH, *Ανέκδοτα I*, Leipzig 1838, σ. 128, 2-8), ἐνθα συνοψίζονται οἱ εἰς βάρος τῆς γυναικός λόγοι διαζυγίου συμφώνως πρὸς τὴν N. 117.8, καὶ ὅτι χωρίον ἐκ τοῦ κεφαλαίου 10.2 τῶν αὐτῶν ἐπιτομῶν, ὅπου οἱ λόγοι διαζυγίου ἀναφέρονται συμφώνως πρὸς τὴν N. 22.16.1, περιλαμβάνουσαν καὶ τὴν ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἀνδρὸς ἐκτρώσιν.

ὅμως — ἔνεκα τῆς παραλείψεως τῆς λέξεως «(ἐὰν) πορνεύση» — πλησιάζει πολὺ περισσότερον πρὸς τὸ Ἐκλογάδιον, τοῦ ὁποίου διακρίνεται διὰ τῆς ἀπαλείψεως τῶν ὄρων «ἐξεπίτηδες καὶ οἷονδῆποτε τρόπον». Ἐπομένως ἡ κύρωσις τοῦ Πρ. Ν. πλήττει, ὡς καὶ ἡ τῆς ΕΑ, οἰανδῆποτε γυναικῶν ἐπιχειροῦσαν ἀμβλωσιν, εἴτε ἔγγαμον εἴτε ἄγαμον. Ἡ Ἐπαναγωγή δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῆς διατάξεως τοῦ Πρ. Ν. ἐν 40.65, ἀλλ' ἐν 40.7 περιέλαβε καὶ τὸ προμνησθὲν χωρίον τῶν Πανδεκτῶν περὶ παρεμποδίσεως τῆς γεννήσεως τοῦ κυοφορουμένου ἐγκαταστάτου κληρονόμου¹⁸.

7. Ἡ ΕΡΓΜ περιέλαβεν, ὡς καὶ ἡ ΕΡΑ, τὰς διατάξεις τόσοσ τῆς Ε. ὅσον καὶ τῆς ΕΑ, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐξῆς βασικὴν διαφορὰν. Ἡ μὲν διάταξις τῆς ΕΑ κατεχωρίσθη ἐν τῷ τίτλῳ «περὶ φονέων καὶ γοήτων» αὐτουσία (21.18), ἐνῶ ἡ διάταξις τῆς Ε. εὔρηται ἐν τῷ τίτλῳ «περὶ πόρνων καὶ μοιχῶν καὶ φθορέων καὶ ἀσελγῶν» (19.17) μὲ διάφορον κύρωσιν: «τυπτομένη καὶ δημεύσει ὑπόκειται». Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο διατάξεων συνάγεται, φρονῶ, τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ συντάκτης τῆς ΕΡΓΜ ἐθεώρησε τὴν ἐκ πορνικῆς σχέσεως σύλληψιν ὡς ἐπιβαρυντικὸν γεγονὸς καὶ διὰ τοῦτο ἐθέσπισε τὴν δήμευσιν ὡς πρόσθετον κύρωσιν. Δέον ἐνταῦθα ἰδιαίτερος νὰ ὑπογραμμισθῇ, ὅτι ἡ ἐρμηνευομένη διάταξις τοῦ Ἐκλογαδίου εἶναι ἡ μόνη, ἣτις ἐπανελήφθη ὑπὸ τῆς ΕΡΓΜ. Ἄγνωστον ὅμως παραμένει τὸ ἐὰν ὁ συμπλητῆς ἀφ' ἑαυτοῦ συνεδύασε τὰ σχετικὰ χωρία Ε. καὶ ΕΑ ἢ ἐὰν εὔρεν ἀμφοτέρω εἰς τι χειρόγραφον τῆς ΕΡΑ.

8. Ἐπὶ τῶν Μακεδόνων ἐθεσπίσθη ὡσαύτως μία διάταξις περὶ ἀμβλώσεως, ἀποτελοῦσα ἐπάνοδον εἰς τὸ δίκαιον τῶν πρώτων χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Διὰ τῆς Ν. 31 τοῦ Λέοντος ΣΤ' ὠρίσθη ὅτι ἡ ἄνευ γνώσεως τοῦ συζύγου ἐπιχειρουμένη ὑπὸ τῆς γυναικὸς ἔκτρωσις ἀποτελεῖ λόγον διαζυγίου, ὡς καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἰσχύος τῆς ἰουστινιανείου Ν. 22.16.1 (βλ. ἀνωτέρω). Τὰ Βασιλικά ἐπανάλαβον μὲν τὰς κυρίας¹⁹ περὶ ἐκτρώσεως διατάξεις τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως, τροποποιοῦντα ὅμως τὸ κείμενον των, ὥστε νὰ μὴ δημιουργηθῇ πρόβλημα ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ των. Οὕτως ἐν Β. 60.22.4 (= D. 47.11.4) κατεστρώθη ἡ βασικὴ περὶ ἀμβλώσεως διάταξις προβλέπουσα κατὰ τῶν ἐκ προθέσεως ἐνεργουσῶν δαρμὸν καὶ ἐξορίαν. Ἐν Β. 60.51.35 (= D. 48.19.39) εἰσήχθησαν δύο ἐξαιρέσεις ἀπὸ τῆς βασικῆς διατάξεως, συνεπαγόμεναι ἢ μὲν πρώτη αὐστηροτέραν, ἢ δὲ δευτέρα ἐπιεικεστέραν μεταχείρισιν. Ἡ πρώτη ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔκτρωσιν κατόπιν τῆς λήψεως ἐκ μέρους τῆς γυναικὸς χρηματικοῦ ἀνταλλάγματος καὶ προβλέπει ποινὴν κεφαλικὴν²⁰. Ἡ δευτέρα ἀναφέρεται

¹⁸ Πρόκειται περὶ τοῦ χωρίου D. 48.19.39, ὅπερ εὔρηται καὶ ἐν ΕApp. V. 6 (βλ. προηγ. σημ.). Τὸ αὐτὸ χωρίον (ὑπὸ τὴν διατύπωσιν τῆς ΕApp.) ἀπαντᾷ καὶ ἐν ΕΡΓΜ 35.1.

¹⁹ Τὸ χωρίον D. 48.8.8 δὲν περιελήφθη εἰς τὰ Βασιλικά, προφανῶς ὡς μὴ ἀναγκαῖον.

²⁰ Τὸ αὐτὸ περιεχόμενον ἔχει καὶ ἡ διάταξις Β. 47.3.12 (= D. 39.6.12).

είς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν γυνή τις ἀποπεμφθεῖσα ὑπὸ τοῦ συζύγου της ἐνήργησεν οὕτω διὰ λόγους ἐκδικήσεως. Ἡ πράξις αὕτη ἐπισύρει ποινὴν προσκαίρου ἐξορίας. Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν χωρίων τούτων προκύπτει ὅτι ἡ ἔγγαμος γυνή, ἡ ἄνευ διαζυγίου ἐπιχειρήσασα ἔκτρωσιν τιμωρεῖται βάσει τῆς πρώτης τῶν ἀνωτέρω διατάξεων. Παρακολουθοῦντες τὴν μεταγενεστέραν ἐξέλιξιν τῶν διατάξεων τούτων διαπιστοῦμεν μίαν τάσιν πρὸς ἐνοποίησιν τῆς ρυθμίσεως ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον. Οὕτως ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις καταχωρίζει ἐν τῷ Συντάγματι²¹ αὐτοῦ τὸ χωρίον Β. 60.22.4 ἀντικαθιστῶν ὁμως τὴν ἐκεῖ προβλεπομένην ποινὴν διὰ τῆς προσκαίρου ἐξορίας τῆς διατάξεως Β. 60.51.35 ἐδ. β'.

24. Προαγωγή

ΕΑ 17.31: *Ὁ προαγωγός, ἦτοι ὁ τῇ ἰδίᾳ συγγινώσκων γαμετῇ μοιχείαν καὶ παραχωρῶν τυπτόμενος ἐξοριζέσθω.*

1. Καθ' ὃν ἔτι χρόνον ἡ προαγωγή δὲν ἀπετέλει ὑπὸ τὴν γενικὴν αὐτῆς μορφήν ἀξιόποιον πρᾶξιν ἐν Ρώμῃ¹, ἡ *lex Iulia de adulteriis coercendis*, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἡδη λόγος (βλ. ἀνωτέρω κεφ. 20 καὶ 21), περιέλαβε πρὸς ἀποτελεσματικωτέραν καταπολέμησιν τοῦ ἐγκλήματος τῆς μοιχείας τὴν ποινικὴν πρόβλεψιν ἐνὸς εἰδικοῦ τρόπου τελέσεως αὐτῆς, δηλαδὴ τὴν προαγωγίαν τὴν διαπραττομένην ὑπὸ τοῦ συζύγου τῆς μοιχαλίδος (*lenocinium mariti*). Αἱ συνέπειαι τοῦ Ἰουλίου νόμου ἐπληττον πρωτίστως τὸν ἄνδρα, ὁ ὁποῖος ἀπεκόμισεν οἰασδῆποτε φύσεως ὄφελος ἐκ τῆς μοιχείας τῆς ἑαυτοῦ συζύγου² καὶ ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἠνέχθη ταύτην³, καθὼς ἐπίσης καὶ ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος κατέλαβε τὴν σύζυγόν του μοιχευομένην καὶ δὲν ἤγειρε τὴν ἐπὶ μοιχείᾳ κατηγορίαν μὴ χωριζόμενος ἀπ' αὐτῆς⁴ ἢ ἐκίνησε μὲν τὴν κατηγορίαν, ἀλλὰ συνεβιβάσθη καὶ ἐγκατέλειψε ταύτην⁵. Ποινικὴν εὐθύνην εἶχε καὶ ἡ γυνή, ἡ λαβοῦσα ἀντάλλαγμα διὰ τὴν μοιχείαν τοῦ συζύγου της⁶. Ἡ ποινὴ τῆς προαγωγείας ἐταυτίζετο ἀρχικῶς πρὸς τὴν τῆς μοιχείας διότι

²¹ Στοιχ. Γ κεφ. 28 (Ρ.-Π. τ. 6 σ. 200).

¹ Βλ. σχετικῶς SINOLOWITZ, Studien σ. 89 καὶ τοὺς αὐτόθι παραπεμπομένους.

² D. 4.4.37 § 1, 48.2.3 § 3 καὶ 8 pr., 48.5.2 § 2, 9, 30 §§ 3-4.

³ Διαφεύγει τὴν ποινὴν ὁ ἀνεχόμενος τὴν μοιχείαν σύζυγος, ὄχι ἐν γνώσει, ἀλλ' ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῆς τελῶν, ἔστω καὶ εἰς ἀμέλειαν ὀφειλομένη (D. 48.5.30 § 4).

⁴ Βλ. D. 4.4.37 § 1, 48.5.2 §§ 2-3, 30 pr., C. 9.9.2 (ἔτ. 199), 11 (ἔτ. 226), 17 § 1 (ἔτ. 257).

⁵ D. 48.5.12 pr., C. 2.4.18 (ἔτ. 293), 9.9.10 (ἔτ. 225), 16 (ἔτ. 256).

⁶ D. 48.5.34 § 2.

ὁ Ἰούλιος νόμος οὐδεμίαν ἐποιεῖτο διάκρισιν⁷. Εἶναι ὁμως ἄκρως ἀπίθανον νὰ περιέλαβε καὶ τὴν προαγωγείαν ἢ ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου εἰσαχθεῖσα ἐπί-
τασις τῆς ποινῆς τῆς μοιχείας⁸.

2. Τὰ ἀνωτέρω ὑπέστησαν σημαντικὴν μεταβολὴν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ⁹. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, ὡς ἀνωτέρω εἰς τὰ περὶ μοιχείας ἐξετέθη, ὄχι ἐκ πνεύμα-
τος ἐπιεικείας κινούμενος, ἀλλὰ χάριν τῆς διατηρήσεως τοῦ γάμου ἀκόμη
καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, καθ' ἃς ὁ κλονισμὸς τῆς γαμικῆς σχέσεως
ὠφείλετο εἰς τὴν μοιχείαν τῆς γυναικὸς, ἐπέτρεψε διὰ τῆς Ν. 134.10 εἰς
τὸν σύζυγον νὰ ἀναλάβῃ ἐντὸς διετίας ἀπὸ τῆς διαπιστώσεως τῆς μοιχείας
τὴν ἐν τῷ μεταξὺ εἰς μοναστήριον ἐγκλειομένην μοιχαλίδα καὶ νὰ συνεχίσῃ
τὴν μετ' αὐτῆς συμβίωσιν, χωρὶς νὰ διατρέχῃ τὸν κίνδυνον νὰ ὑποστῇ τὰς
συνεπείας τῆς προαγωγείας¹⁰. Τοιοῦτοτρόπως ἡ σημασία τοῦ ἐξεταζομένου
ἐγκλήματος ἐμειώθη αἰσθητῶς. Ἄλλωστε εἰς τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ὁ
σύζυγος ἐπὶ σκοπῷ κερδοσκοπίας παρεκίνει τὴν γυναῖκα νὰ ἐκδίδεται, ἐνέ-
πιπτεν εἰς τὰς γενικὰς περὶ πορνοβοσκῶν διατάξεις, αἱ ὁποῖαι προέβλεπον
αὐστηροτάτας ποινάς¹¹.

3. Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς προαγωγείας ὁ συντάκτης τῆς Ε. ἐθέσπισεν ἰδίαν
διάταξιν ἐν 17.28. Ὁ καθορισμὸς τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλή-
ματος, ὡς αὕτη διαμορφοῦται ἐν τῷ ἀνωτέρω χωρίῳ τῆς Ε., δημιουργεῖ
ὠρισμένα προβλήματα, ἢ ἐπίλυσις τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐρμηνείας
τοῦ ὅρου «συγγινώσκων»¹². Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διὰ τῆς διατάξεως ταύ-
της ἠθέλησεν ὁ νομοθέτης νὰ καταστήσῃ ἀξιοποινον τὴν ἐκ μέρους τοῦ
συζύγου γνῶσιν τῶν ἐξωσυζυγικῶν σχέσεων τῆς γυναικὸς καὶ τὴν ἐκ τῆς
μὴ ἐκδηλώσεως ἀντιδράσεως τεκμαιρομένην ἀποδοχὴν τούτων¹³. Ἐξυπα-
κούεται ὅτι κατὰ μείζονα λόγον ἐπίπτει εἰς τὴν διάταξιν ὁ ρητῶς πρὸς
τοῦτο συναινέσας σύζυγος. Ἐκ τῆς διατυπώσεως τῆς Ε. 17.28 δὲν φαίνεται
νὰ αἴρεται ἐξ αὐτῆς τελείως ἢ ἰσχύς τῆς Ν. 134.10, ὅπερ θὰ εἶχεν ὡς ἄμεσον
συνέπειαν τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ συζύγου νὰ διαζευχθῇ τῆς μοιχαλίδος, διὰ νὰ

⁷ Βλ. ἐκτεταμένην ἀνάπτυξιν παρὰ GORIA, Studi σ. 187 ἐπ.

⁸ Βλ. π.χ. D. 48.5.12 pr., 15 pr., C. 9.9.10.

⁹ Οὕτω SINOGOWITZ, Studien σ. 90 σημ. 8.

¹⁰ Ν. 134.10.1: «τὴν δὲ μοιχευθεῖσαν γυναῖκα ταῖς προσηκούσαις ποιναῖς ὑποβαλλομένην ἐν μοναστηρίῳ ἐμβάλλεσθαι. καὶ εἰ μὲν εἰσω διετίας ἀναλαβεῖν αὐτὴν ὁ ἀνὴρ βουλευθεῖη, ἐξουσίαν αὐτῷ δίδομεν τοῦτο ποιεῖν καὶ συνοικεῖν αὐτῇ, μηδένα κίνδυνον ἐντεῦθεν εὐλαβου-
μένῳ μηδὲ διὰ τῶν ἐν μέσῳ γινομένων καταβλαπτομένου τοῦ γάμου».

¹¹ Βλ. Ν. 14 (ἐτ. 535).

¹² Νομίζω ὅτι ἐννοιολογικῶς ταυτίζεται πρὸς τὸ «συνειδῶς» τοῦ Πρ. Ν. 39.64 (βλ. κατωτ.). Βλ. καὶ τὰ ὑπὸ τῶν SINOGOWITZ, Studien σ. 91 ἐπ. καὶ, ἰδίως, GORIA, Studi σ. 195 σημ. 38 γραφόμενα. Πρβλ. καὶ B.24.2.14: «Ὁ εἰδῶς πορνεύεσθαι τὴν γυναῖκα καὶ σιωπῶν πορνο-
βοσκίαν ποιεῖ».

¹³ Οὕτω καὶ GORIA, Studi σ. 195 ἐπ. Λίαν διαφωτιστικὰ εἶναι καὶ τὰ σχόλια εἰς B. 60.37.4.

ἀποφύγη τὴν ποινὴν τῆς προαγωγείας. Ὅθεν ἐξακολουθεῖ ἔχων τὸ δικαίωμα νὰ παράσχη συγγνώμην διὰ τὴν πρᾶξιν (ἐφ' ὅσον βεβαίως αὕτη δὲν συνεχίζεται) καὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν μετὰ τῆς γυναικὸς του συμβίωσιν¹⁴.

4. Κατὰ τοῦ προαγωγοῦ ἀπειλεῖται ποινὴ δαρμοῦ καὶ ἐξορίας. Οὕτως αἴρεται ἡ ἀμφισβήτησις ὡς πρὸς τὴν ποινικὴν μεταχείρισιν τῶν ὑπαιτίων τῆς τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος τούτου ἐν ὄψει τοῦ ὅτι, ὡς προανεφέρθη, ὁ Ἰούλιος νόμος προέβλεπε καὶ διὰ τοὺς προαγωγοὺς τὴν ποινὴν τῶν μοιχῶν. Εἰς τὸ δεύτερον ἐδάφιον τῆς διατάξεως τῆς Ἐκλογῆς ὠρίσθη *«ἢ δὲ μοιχαλῖς καὶ ὁ μοιχὸς ῥινοκοπεῖσθωσαν»*. Ἡ ρητὴ αὕτη ἐπανάληψις τῆς ἐν Ε. 17.27 προβλεπομένης ποινῆς ἔχει προφανῶς τὴν ἔννοιαν, πρῶτον ὅτι ἡ συγκατάθεσις τοῦ συζύγου τῆς μοιχαλίδος εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς συναινέσεως εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἐγκρίσεως δὲν ἀπαλλάσσει τοὺς μοιχοὺς τῆς ποινῆς¹⁵ καὶ δεύτερον ὅτι ἡ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διαδικασίας ταύτης ἀποδειχθεῖσα μοιχεῖα ἀρκεῖ διὰ τὴν τιμωρίαν καὶ τῶν μοιχῶν, μὴ ἀπαιτουμένης ἰδίας πρὸς τοῦτο διαδικασίας¹⁶.

5. Ἡ διάταξις τοῦ Ἐκλογαδίου ἀποτελεῖ ἐπανάληψιν τοῦ πρώτου ἐδαφίου τῆς διατάξεως τῆς Ε. μετὰ διαφορὰν ὅμως ὡς πρὸς τὴν σειρὰν τῶν λέξεων καὶ προσθήκην ἐν ἀρχῇ τοῦ ὅρου *«προαγωγός»*¹⁷. Ἡ τοιαύτη διατύπωσις, καθ' ἣν ἐν τῇ διατάξει τίθεται πρῶτον ὁ ὅρος ὁ χαρακτηρίζων τὸν δράστην τοῦ συγκεκριμένου ἐγκλήματος καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐν εἴδει ἐπεξηγήσεως ἀναγράφεται ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις αὐτοῦ, φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν εἰς τὸν συντάκτην τῆς ΕΑ ἰδιαίτερος προσφιλής¹⁸. Τὸ δεύτερον ἐδάφιον τῆς διατάξεως τῆς Ε. περὶ τῆς τιμωρίας τῶν μοιχῶν δὲν ἐπανελήφθη ἐν τῇ ΕΑ — κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὡς περιττόν. Τῆς αὐτῆς γνώμης ἦσαν καὶ τινες μεταγενέστεροι συμπληγαί, ὡς ὁ συντάκτης τῆς ΕΡΓΜ, ἐν τῇ ὁποίᾳ (19.9) ἐπαναλαμβάνεται ἡ διάταξις ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς Ε., ἄνευ ὅμως τοῦ ἐπιμάχου δευτέρου ἐδαφίου. Ἡ διάταξις τοῦ Ἐκλογαδίου περιελήφθη ἐπὶ λέξει ἐν τῇ ΕΡΑ 17.28.

6. Ὁ Πρόχειρος Νόμος (39.64) καὶ ἡ Ἐπαναγωγή (40.52) διεμόρφωσαν τὴν περὶ προαγωγείας διατάξιν τῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κειμένου τῆς Ε. καὶ

¹⁴ Ἑρμηνεῖαν τῶν ἀντιφατικῶν χωρίων Νομοκ. ΙΔ' Τίτλων 1.32 καὶ 13.21 (Ρ.-Π. τ. 1 σ. 73 καὶ 323 ἀντιστοίχως) βλ. παρὰ SINOLOWITZ, Studien σ. 92 καὶ GORIA, Studi σ. 189 ἐπ. καὶ 194 ἐπ.

¹⁵ Πρβλ. καὶ D. 48.5.2 §§ 4-7.

¹⁶ Βλ. καὶ GORIA, Studi σ. 199 ἐπ.

¹⁷ Τὸ περιεχόμενον τοῦ ὅρου *«προαγωγός»* εἶναι βεβαίως εὐρύτερον (πρβλ. D. 3.2.4 § 2) ἀπὸ ὅσον ἐμφανίζεται τοῦτο ἐν ΕΑ 17.31, ἥτις διάταξις περιορίζεται μόνον εἰς τὴν προαγωγείαν τοῦ συζύγου. Ἐνίοτε γίνεται χρῆσις τοῦ ὅρου *«πορνοβοσκός»* καὶ διὰ τὸν σύζυγον ἀντὶ τοῦ *«προαγωγός»*. Βλ. Νομοκ. ΙΔ' Τίτλων 13.21 (Ρ.-Π. τ. 1 σ. 323 ἐπ.).

¹⁸ Πρβλ. ΕΑ 17.4, 7, 8, 18, 19.

διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν αὐτῶν λέξεων μὲ μόνην διαφορὰν ὅτι ἀντὶ τοῦ «συγγινώσκων» τῆς Ε. ἐτέθη «συνειδώς», πρᾶγμα τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν γνώμην μου ὑποβοηθεῖ τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἐρμηνευτικῶν προβλημάτων τοῦ κειμένου τῆς Ἐκλογῆς.

7. Τέλος τὰ Βασιλικὰ ἐπανελάβον ἐν τῷ περὶ μοιχείας κεφαλαίῳ των τὸ σύνολον τῶν εἰς τὴν προαγωγείαν τοῦ συζύγου τῆς μοιχαλίδος διατάξεων τῆς ἰουστινιανείου νομοθεσίας. Ἐκ τῶν σχετικῶν ὀρισμῶν μείζονος σημασίας εἶναι οἱ ἐν Β. 60.37.4, 10, 13, 16 καὶ 30¹⁹. Ἡ ἐπανάληψις αὕτη τῶν ἰουστινιανείων διατάξεων δὲν εἶναι ἄμοιρος δυσχερειῶν ὡς πρὸς τὸ εἰδικώτερον θέμα τῆς εἰς τὸν προαγωγὸν σύζυγον ἐπιβλητέας ποινῆς. Καὶ τοῦτο διότι τὸ κωδικοποιητικὸν ἔργον τῶν Μακεδόνων περιέλαβε μὲν ἐν 60.37.72 τὴν διάταξιν Πρ. Ν. 39.45 περὶ τῆς ποινῆς τῶν μοιχῶν καὶ τῶν συνεργῶν των, παρέλειψε δὲ τὴν Πρ. Ν. 39.64 περὶ τῆς ποινικῆς μεταχειρίσεως τοῦ προαγωγῆ, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἐν Β. 60.37 εὔρηται αἱ πλεῖσται τῶν εἰς τὰ περὶ τὴν γενετήσιον ζωὴν ἀναφερομένων διατάξεων τοῦ Προχείρου Νόμου. Ἐκ τῆς παραλείψεως ταύτης, ἣτις ἀποκλείεται νὰ εἶναι τυχαία, καὶ δοθείσης τῆς ἐμμονῆς τῶν Βασιλικῶν ὡς πρὸς τὴν σύνδεσιν τῆς προαγωγείας ταύτης πρὸς τὸν (Τούλιον) νόμον περὶ μοιχείας, συνάγεται ὅτι ὁ νομοθέτης δὲν ἠθέλησεν ἐπεικεστέραν μεταχείρισιν τοῦ ὑπαιτίου προαγωγείας τῆς συζύγου του, ὅστις κατὰ συνέπειαν ὑποβάλλεται εἰς τὴν ποινὴν τῶν μοιχῶν, δηλαδὴ τὴν ἀποκοπὴν τῆς ρινός²⁰.

25. Τυμβωρυχία

ΕΑ 17.34: *Οἱ τοὺς νεκροὺς ἐν τοῖς τάφοις ἐκδύοντες χειροκοπέισθωσαν.*

1. Ἡ προστασία τοῦ τόπου ἐνταφιασμοῦ τῶν νεκρῶν ἐπετυγχάνετο εἰς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον διὰ πλειόνων μέσων τοῦ πραιτορικοῦ δικαίου¹. Αὕτη ὅμως ἐξετείνετο μόνον εἰς τὸν χῶρον τοῦ ἀστικοῦ δικαίου. Ποινικὴ προστασία παρεσχέθη ἀρχικῶς κατὰ τὴν *extra ordinem* διαδικασίαν². Διὰ τῆς

¹⁹ Ἐκτὸς τούτων περιέχουν τὰ Βασιλικὰ καὶ μεμονωμένας σχετικὰς διατάξεις ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ρυθμίσεως ἄλλων θεμάτων, ὡς ἐν 10.4.37, 24.2.14.

²⁰ Τὸ περὶ τῶν ποινῶν τῶν προαγωγῶν σχόλιον εἰς Β. 60.38.2 ἀναφέρεται εἰς τὰς λοιπὰς περιπτώσεις προαγωγείας, πλὴν τῆς τοῦ συζύγου.

¹ Βλ. γενικῶς περὶ τῆς προστασίας τῶν τάφων ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ Μ. KASER, *Zum römischen Grabrecht*, SZ Rom. Abt. 95 (1978) 15-92. Πρβλ. καὶ MOMMSEN, *Strafrecht* σ. 812 ἐπ., D. PETRAKAKOS, *Die Toten im Recht*, Leipzig 1905, σ. 81 ἐπ. καὶ F. DE VISSCHER, *Le droit des tombeaux romains*, Milano 1963, σ. 139 ἐπ.

² KASER, *Privatrecht* I σ. 380 σημ. 43.

ύπαγωγῆς τῆς φθορᾶς μνήματος ὑπὸ τὴν ἔννοϊαν τῆς δημοσίας βίας ἀπέ-
τέλεσεν ἢ πρᾶξις αὕτη δημόσιον ἔγκλημα³. Ἡ ποινὴ ἐκυμαίνετο ἀπὸ τῆς
τοῦ θανάτου, ἐὰν ἐγένετο σύλλησις νεκροῦ ὑπὸ ἐνόπλων ἢ ἐὰν ὁ δράστης
ἦτο εὐτελής, μέχρις ἐξορίας εἰς νῆσον ἐπὶ ἐντίμου δράστου ἢ καταναγ-
καστικῶν ἔργων⁴. Πάντως, ἐν ἐλλείψει μιᾶς τῶν ἐπιβαρυντικῶν τούτων
περιπτώσεων, ἢ πρᾶξις ἐπέσυρε χρηματικὴν ποινήν, μὴ δυναμένην συμφώνως
πρὸς διάταξιν τοῦ ἔτους 349 νὰ εἶναι κατωτέρα τῶν 20 λιτρῶν χρυσοῦ⁵.

2. Τὸ δίκαιον τῆς Ἐκλογῆς ἐν 17.14 ἐν μέρει μόνον ἐκάλυψε τὰς κα-
τὰ τῶν τάφων στρεφομένας ἐγκληματικὰς ἐνεργείας διὰ τῆς ἀπειλῆς τῆς
ποινῆς τῆς ἀποκοπῆς τῆς χειρὸς κατὰ τῶν παραβιαζόντων τοὺς τάφους
καὶ ἐκδούντων τὰ σώματα τῶν νεκρῶν. Ὡς πρὸς τὴν αἰτίαν τοῦ περιορισμοῦ
τούτου διευτυπώθη ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ συντάκτης τῆς Ἐκλογῆς ἀπέβλεψεν
εἰς τὴν ρύθμισιν τῆς μᾶλλον συχνῆς περιπτώσεως τυμβωρυχίας⁶. Ἡ ἐκδοχὴ
ὅμως αὕτη δεόν κατὰ τὴν γνώμην μου νὰ γίνῃ δεκτὴ μετὰ πολλῆς ἐπιφυλά-
ξεως. Ἡ διάταξις τῆς Ἐκλογῆς ἔσχεν ἀναντιρρήτως ὡς πρότυπον τὰ
χωρία D. 47.12.3 § 7 καὶ 47.12.11, μεταβάλλουσα τὴν ποινήν ἀπὸ τῆς
κεφαλικῆς τῶν Πανδεκτῶν εἰς τὴν κατὰ πολὺ ἐπιεικεστέραν τοῦ ἀκρωτη-
ριασμοῦ τῆς χειρὸς. Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι παραλλήλως ἴσχυον διὰ τὰς λοιπὰς
μορφὰς τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος αἱ διατάξεις τῆς ἰουστινιανείου κωδι-
κοποιήσεως, θὰ κατελήγομεν εἰς τὴν ἀνακολουθίαν νὰ τιμωρῶνται ἐλαφρό-
τεραι ἀντικειμενικῶς πράξεις διὰ βαρυτέρας ποινῆς ἢ ἢ ἐν E. 17.14 προ-
βλεπομένη. Ἐν ὄψει τούτου καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν αὐστηρὰν ἀντι-
μετώπισιν τῆς ἱεροσυλίας ἐν E. 17.15⁷ ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ὁ νομοθέτης
μᾶλλον ἠθέλησε, κατὰ παρέκκλισιν ἀπὸ τῶν μέχρι τότε ἰσχυουσῶν διατά-
ξεων, νὰ περιορίσῃ τὴν ποινικὴν πρόβλεψιν ἐπὶ μόνης τῆς ἐν E. 17.14
περιγραφομένης ἐνεργείας, φρονῶν ἴσως ὅτι αἱ λοιπαὶ περιπτώσεις παρα-
βιάσεως τάφων δὲν ἐνδιαφέρουν τὴν ἔννομον τάξιν τῆς Πολιτείας ἀλλὰ

³ D. 47.12.8 (βλ. ἐπ' αὐτοῦ SINOLOWITZ, Studien σ. 52 σημ. 7), C. Th. 9.17 καὶ C. 9.19.

⁴ D. 47.12.3 § 7: «Adversus eos, qui cadavera spoliant, praesides severius intervenire, maxime si manu armata adgrediantur, ut, si armati more latronum id egerint, etiam capite plectantur, ut divus Severus rescripsit, si sine armis, usque ad poenam metalli procedunt». D. 47.12.11: «Rei sepulchrorum violatorum, si corpora ipsa extraxerint vel ossa eruerint, humilioris quidem fortunae summo supplicio adficiuntur, honestiores in insulam deportantur, alias autem relegantur aut in metallum damnantur».

⁵ C. 9.19.3.

⁶ SINOLOWITZ, Studien σ. 53 ἐπ.

⁷ Ἐν προκειμένῳ ἡ ἄμεσος γειννίασις τῶν δύο διατάξεων ἐν τῷ κειμένῳ τῆς E. ἔχει ἰδι-
αιτέραν σημασίαν. Καὶ ναὶ μὲν διατυποῦνται ἀμφιβολίαι ὡς πρὸς τὴν σειρὰν τῶν ποινικῶν
διατάξεων ἐν τῇ ἀρχικῇ μορφῇ τῆς E., ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς προκύψαν κείμενον τοῦ ZSL
27 καὶ 28 (σ. 243 ἐπ.) ἀποτελεῖ σοβαρὸν ἀποδεικτικὸν στοιχεῖον διὰ τὴν ἄμεσον σχέσιν τῶν
δύο ἐγκλημάτων, τῆς συλήσεως δηλονότι νεκροῦ καὶ τῆς ἱεροσυλίας.

τὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἣτις ὑπέβαλλε τοὺς τυμβωρύχους διὰ τῆς ἰδίας τῆς νομοθεσίας εἰς βαρείας ποινάς⁸.

3. Ἡ διατύπωσις τῆς Ἐκλογῆς διεφυλάχθη ἀναλλοίωτος τόσον εἰς τὰ παράγωγα αὐτῆς (ΕΡΑ 17.43, ΕΡΜ 18.24), ὅσον καὶ εἰς τὸ Ἐκλογάδιον (17.34), τὸν Πρόχειρον Νόμον (39.57) καὶ τὴν Ἐπαναγωγὴν (40.68). Ἡ ἐπὶ τῶν Μακεδόνων ὅμως συντελεσθεῖσα ἐπάνοδος εἰς τὴν ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν ἐδημιούργησεν ὠρισμένα προβλήματα, δοθέντος ὅτι αἱ διατάξεις αὐτῆς δὲν ἐνηρμονίζοντο ἀπολύτως πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῆς κανονικῆς νομοθεσίας. Διὰ τοῦτο κατέστη ἐπὶ Λέοντος ΣΤ' ἀναγκαία ἡ ἐκδοσις τῆς Ν. 96 «περὶ τῶν διερευνημένων τὰς τῶν ἀποβιούντων θήκας». Δι' αὐτῆς ὠρίσθη ὡς ποινὴ κατὰ τῶν παραβατῶν ἡ μαστίγωσις καὶ ἡ κουρά, ἀλλὰ μόνον ἐφ' ὅσον ἡ πρᾶξις τελεῖται καθ' ὑποτροπὴν. Ἐνῶ ὅμως ἡ διάταξις εἶναι ἀπολύτως σαφῆς ὡς πρὸς τὰς κυρώσεις, ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐγκλήματος δὲν καθορίζεται κατὰ τρόπον ἀναντίλεκτον. Οὕτως ὑπεστηρίχθη ὅτι παρὰ τὸ γενικὸν τῆς διατυπώσεως, ἐνταῦθα δὲν ἐσκοπήθη ἡ τιμωρία τῆς τυμβωρυχίας ὑπὸ οἰανδήποτε αὐτῆς μορφῆν, ἀλλὰ μόνον ἡ μετακίνησις λειψάνων⁹. Ἡ παραβολὴ τοῦ κειμένου τῆς Νεαρᾶς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν σχετικῶν χωρίων τῶν Πανδεκτῶν καὶ τοῦ καν. 7 Γρηγορίου Νύσσης, ὡς καὶ τὸν πρόσφατον τότε Πρόχειρον Νόμον καθιστᾷ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην πλέον ἢ πιθανήν. Τὰ Βασιλικά τέλος ἐπανελάβον τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν οἰκείων διατάξεων τῶν Πανδεκτῶν (47.12) καὶ τοῦ Κώδικος (9.19)¹⁰.

26. Παραχάραξις

ΕΑ 17.35: *Οἱ παραχάρακται μονίτας χειροκοπέισθωσαν.*

1. Οἱ παραχάρακται τῶν ρωμαϊκῶν νομισμάτων ἐτιμωροῦντο διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Κορνηλίου νόμου προβλεπομένων ποινῶν, ἀλλ' ἡ πρᾶξις εἶχε κα-

⁸ Καν. 66 Βασιλ.: «Ὁ τυμβωρύχος ἐν δέκα ἔτεσιν ἀκοινωνήτος ἔσται, ἐν δυοῖ προσκλαίων, ἐν τρισὶν ἀκροώμενος, ἐν τέσσαρσιν ὑποπίπτων, ἐνιαυτὸν συνεστῶς καὶ τότε δεχθῆσόμενος». Ἡ ἐπιτομὴ τοῦ κανόνος τούτου εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ Ματθαίου Βλαστάρεως στοιχ. Τ κεφ. 10 (Ρ.-Π. τ. 6 σ. 477) περιορίζει τὴν ἐφαρμογὴν του ἐπὶ μόνων τῶν σιλούντων τὰ σώματα τῶν νεκρῶν, ἀλλ' ἡ ἐρμηνεία αὕτη, ἣτις ἄλλωστε εἶναι πολὺ μεταγενεστέρα τῆς συντάξεως τοῦ κανόνος, δὲν εὐρίσκει ἔρεισμα οὔτε εἰς τὸν ἐπίσης εἰς τὴν τυμβωρυχίαν ἀναφερόμενον καν. 7 Γρηγ. Νύσσης.

⁹ Βλ. σχόλιον εἰς Νομοκ. ΙΔ' Τίτλων 13.23 (Ρ.-Π. τ.1 σ. 326).

¹⁰ Ποινικοῦ περιεχομένου διατάξεις εὐρηγται μεμονωμένα καὶ εἰς Β. 59.1-3, προερχόμεναι ἐκ τῶν τίτλων D. 11.7-8 καὶ C. 3.44.

ταστῆ ἀξιόποινος ἤδη πρὸ τοῦ νόμου τούτου¹. Ὡς τελικῶς διεμορφώθη ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐγκλήματος τούτου περιελάμβανε τὴν δι' οἰασθήποτε μεθόδου (π.χ. διὰ ρινίσματος κ.λπ.) κιβδηλείαν², τὴν νόθευσιν³, τὴν ἐξ ὑπαρχῆς κατασκευὴν⁴ πλαστοῦ νομίσματος, ὡς καὶ τὴν ἐκ προθέσεως ὕεσιν εἰς κυκλοφορίαν τοιοῦτου νομίσματος⁵. Ἔνεκα τῆς σοβαρότητος τοῦ ἐγκλήματος⁶, τοὺς παραβάτας ἐπληττον βαρύταται ποιναί. Ἀρχικῶς φαίνεται ὅτι θανατικὴ ποινὴ ἠπειλεῖτο μόνον κατὰ τῶν δούλων, ἐνῶ ἐπὶ τῶν ἐλευθέρων περιωρίζοντο αἱ ποινικαὶ συνέπειαι εἰς τὴν δήμευσιν τῆς περιουσίας των⁷. Βραδύτερον ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου ἐγενικεύθη, ἀπειλουμένη καὶ κατὰ κρατικῶν ὀργάνων δι' ὑπηρεσιακὰς παραλείψεις ὡς πρὸς τὴν δίωξιν τοῦ ἐγκλήματος τούτου⁸. Βαρεῖαι ἐπίσης ποιναὶ προεβλέποντο διὰ τοὺς συνεργούς, διὰ τοὺς παραλείποντας τὴν παρεμπόδισιν τῆς τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος, ἀκόμη καὶ διὰ τοὺς κυρίους τῶν ἀκινήτων, ἐφ' ὧν τοῦτο διεπράχθη, λαμβανομένου ὁμως ὑπ' ὄψιν τοῦ βαθμοῦ τῆς ὑπαιτιότητός των⁹.

2. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πληθῶραν ταύτην τῶν διατάξεων τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως (αἱ ὁποῖαι ἐξετέθησαν ἀνωτέρω ἔνεκα τῆς ἀνάγκης καθορισμοῦ τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος), ἡ Ε. περιέλαβε μίαν μόνον διάταξιν (17.18), καὶ ταύτην ἐξαιρετικῶς βραχεῖαν. Ἐν αὐτῇ γίνεται λόγος περὶ τῶν παραχαρακτῶν, ἄνευ ειδικωτέρου τινὸς προσδιορισμοῦ. Καίτοι κατ' ἀκρίβειαν ὁ ὅρος οὗτος ἀρμόζει κυρίως εἰς τοὺς κατασκευάζοντας πλαστὰ νομίσματα, οὐδένα λόγον βλέπω νὰ περιορισθῇ

¹ Βλ. MOMMSEN, Strafrecht σ. 672 ἐπ.

² D. 48.10.8: «Quicumque nummos aureos partim raserint, partim tinxerint vel finxerint: si quidem liberi sunt, ad bestias dari, si servi, summo supplicio adfici debent».

³ D. 48.10.9 pr.: «Lege Cornelia cavetur, ut, qui in aurum vitii quid addiderit, quid argenteos nummos adulterinos flaverit, falsi crimine teneri».

⁴ D. 48.10.19 pr.: «Qui falsam monetam percusserint, si id totum formare noluerunt, suffragio iustae paenitentiae absolvuntur». Βλ. καὶ C. 9.24.1 pr. (ἐτ. 321) καὶ 2 (ἐτ. 326). Βλ. ἐν C. 9.24.3 (ἐτ. 393), ὅτι καὶ αὐτῇ ἡ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος παρασχεθεῖσα ἄδεια πρὸς ἰδιώτην τῆς κατασκευῆς νομισμάτων δὲν αἶρει τὸν ἄδικον χαρακτήρα τῆς πράξεως.

⁵ D. 48.10.9 § 2: «Eadem lege exprimitur, ne quis nummos stagneos plumbeos emere vendere dolo malo vellet».

⁶ C. 9.24.2: «in monetis etenim tantum nostris cudendae pecuniae studium frequentari volumus». Διὰ τοῦτο καὶ ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἐγκλημα καθοσιώσεως. Βλ. C. Th. 9.21.9. ἐκ τοῦ ὁποίου ἡ σχετικὴ φράσις παρενεβλήθη εἰς C. 9.24.2.

⁷ Βλ. D. 48.10.8 (ἀνωτ. σημ. 2). Ὁ MOMMSEN, Strafrecht σ. 674 σημ. 4, ἐπικαλούμενος τὰς αὐτόθι ἀναφερομένας πηγὰς, πιστεύει ὅτι τὸ πρῶτον μέρος τῆς ὡς ἀνω διατάξεως εἶναι παρεμβεβλημένον. Πρόσθετον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης προκύπτει καὶ ἐκ τῆς συγκρίσεως τῆς ποινῆς δούλων καὶ ἐλευθέρων. Ἡ τῶν τελευταίων εἶναι βαρυτέρα τῆς τῶν δούλων, ἐνῶ ἐκ τῆς διατυπώσεως τοῦ κειμένου θὰ ἀνέμενέ τις τὸ ἀντίθετον. Βλ. καὶ σχόλιον εἰς B. 60.41.8 (= D. 48.10.8), ἐνθα ἀποδίδεται τὸ ἀρχικὸν κείμενον τῶν Πανδεκτῶν.

⁸ C. 9.24.1 § 2 (= C. Th. 9.21.2 § 2).

⁹ D. 48.10.9 § 1, C. 9.24.1 pr. καὶ §§ 4-7.

τόσον τὸ πεδῖον ἐφαρμογῆς τῆς διατάξεως τῆς Ε., ὥστε ἡ κιβδηλεία καὶ ἡ νόθεισις νὰ μὴ καλύπτονται ὑπ'αὐτῆς. Ὡς πρὸς τὴν προβλεπομένην ποινὴν, τῆς ἀποκοπῆς δηλαδὴ τῆς χειρός, δεόν νὰ παρατηρηθῆ ὅτι εἶναι συνέπεια τῆς μεταβολῆς χαρακτῆρος τοῦ ἐγκλήματος ἀπὸ πρᾶξιν κειμένην ἐντὸς τῶν ὀρίων τῆς καθοσιώσεως εἰς ἔγκλημα ἔχον περιουσιακὸν ἀντικείμενον. Ἐπὶ τῶν τελευταίων τούτων τὸ ὑπὸ τῆς Ἐκλογῆς υἰοθετηθὲν σύστημα ποινῶν κατήργησε τὴν θανατικὴν ποινὴν ἀντικαταστήσαν αὐτὴν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μὲ ἀκρωτηριασμόν¹⁰. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποινῆς δὲν εἶναι ξένον καὶ πρὸς τὴν ιδέαν τῆς εἰδικῆς προλήψεως.

3. Ἡ διάταξις τῆς Ε. ἐπανελήφθη αὐτουσίᾳ ὑπὸ τῆς ΕΡΑ (17.44) καὶ τοῦ Ἐκλογαδίου (17.35). Ὁ Πρόχειρος Νόμος ἐν 39.14 (= Ἐπαν. 40.17) διατηρεῖ μὲν τὸν πυρῆνα τῆς διατάξεως, ἀλλ'ἐπιπροσθέτως προβλέπει καὶ διὰ τοὺς συνεργοὺς τὴν αὐτὴν ὡς καὶ διὰ τοὺς αὐτουργοὺς ποινικὴν μεταχείρισιν. Ἐπεκτείνων δὲ ἔτι περαιτέρω τὸν κύκλον τῶν ὑπευθύνων προσώπων θεωρεῖ ὁ νόμος ὡς συνεργὸν ἐν τῇ ὡς ἄνω ἐννοίᾳ καὶ τὸν κύριον ἢ τὸν νομέα τοῦ ἀκινήτου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐν γνώσει τοῦ ἐπραγματώθη ἢ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐγκλήματος¹¹. Ἡ ΕΡΓΜ (18.28) περιέλαβε συνδυασμὸν τῶν διατάξεων τῆς Ε. καὶ τοῦ Πρ. Ν. κατὰ τὸ πρῶτον ἐδάφιον αὐτῆς. Τὰ Βασιλικὰ τέλος ἐπανελάβον τὰς περὶ παραχαράξεως διατάξεις τόσον τῶν Πανδεκτῶν, ὅσον καὶ τοῦ Κώδικος, ἀλλὰ περιέργως διεχώρισαν αὐτάς, εἰς τρόπον ὥστε αἱ πρῶται εὐρηγνται εἰς 60.41, ἐνῶ αἱ δευτεραὶ εἰς 60.60¹², χωρὶς ὅμως τὰς ἀρχικῶς ὑφισταμένας διαφορὰς τῶν ὡς πρὸς τὴν προβλεπομένην ποινὴν, διότι καὶ εἰς τὸ κείμενον τῶν Βασιλικῶν διατηρεῖται ἡ ἀπὸ τῶν Ἰσαύρων εἰσαχθεῖσα ποινὴ τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τῆς χειρός.

*

* *

4. Ἡ πλαστογραφία¹³ εἶναι ἔγκλημα σχετιζόμενον πρὸς τὴν παραχάραξιν ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις. Περὶ τοῦ ἐγκλήματος αὐτοῦ τόσον ἡ Ε. ὅσον καὶ ἡ ΕΑ οὐδὲν προέβλεψαν. Σχετικὴν διάταξιν περιέλαβεν ἀντιθέτως ἡ ΕΡΑ ἐν 17.45: «Οἱ πλαστογράφοι χειροκοπεῖσθωσαν». Ἡ ἀπουσία τοῦ

¹⁰ Βλ. SINOLOWITZ, Studien σ. 34.

¹¹ Τοῦτο ἀποτελεῖ μερικὴν ἐπανάληψιν τῆς διατάξεως C. 9.24.1 §§ 4-7, μὲ τροποποίησιν τῶν ποινικῶν κυρώσεων.

¹² Εἰς 60.41.8, 9 καὶ 19 ἐπανελήφθησαν τὰ χωρία D. 48.10.8, 9 καὶ 19 ἀντιστοίχως, ἐνῶ εἰς 60.60. 1-2 τὰ χωρία C. 9.24.1 καὶ 3.

¹³ Περὶ αὐτῆς βλ. Σ. ΤΡΩΙΑΝΟΥ, Περὶ τοῦ ἐγκλήματος τῆς πλαστογραφίας ἐν τῷ βυζαντινῷ δικαίῳ, ΕΕΒΣ 39-40 (1972/73) [=Τμ. τόμος Ν. Τωμαδάκη] 181-200, ἐνθα καὶ μνεῖα τῶν πηγῶν.

χωρίου εις ἀμφοτέρας τὰς συλλογὰς, ἐξ ὧν ἦντλησε τὸ ὑλικόν του ὁ συντάκτης τῆς ΕΡΑ, δημιουργεῖ ἀπορίαν ὡς πρὸς τὴν προέλευσίν του. Ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προηγηθεισῶν ὁμοίων περιπτώσεων ἐπεσημάνθη¹⁴, ὑφίστανται σοβαραὶ ἀμφιβολίαι ὡς πρὸς τὸ ἐὰν ὁ cod. Vind. iur. gr. 2 περιέσωσεν ἀκέραιον τὸν τίτλον 17 τοῦ Ἐκλογαδίου, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἡ ὑπόθεσις ὅτι καὶ τὸ χωρίον τοῦτο ἀνῆκεν εἰς τὸ ἄγνωστον εἰς ποίαν ἔκτασιν μὴ διασωθὲν τμήμα τοῦ Ἐκλογαδίου ἀποβαίνει λίαν πιθανή¹⁵. Ἡ αἰτία τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς ἰουστινιανείου βασικῆς ποινῆς περιορισμοῦ καὶ δημεύσεως ἐπὶ ἐλευθέρων καὶ θανατικῆς ἐπὶ δούλων¹⁶ δέον νὰ ἀναζητηθῆ εἰς τὴν τάσιν μετριασμοῦ τῆς αὐστηρᾶς ποινῆς τοῦ Corpus iuris civilis ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ιδέαν τῆς εἰδικῆς προλήψεως, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας καὶ οἱ δρᾶσται τοῦ συγγενοῦς ἐγκλήματος τῆς παραχαράξεως ἠπειλοῦντο ὡσαύτως διὰ τῆς ποινῆς τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τῆς χειρός¹⁷. Αἱ ἐπὶ τῶν Μακεδόνων καταρτισθεῖσαι νομοθετικαὶ συλλογαὶ οὐδὲν ὥρισαν περὶ τῆς πλαστογραφίας. Τέλος τὰ Βασιλικά ἐπανελάβον ἐν 60.41 εἰς τὸ σύνολόν των τοὺς τίτλους 48.10 τῶν Πανδεκτῶν καὶ 9.22 καὶ 23 τοῦ Κώδικος, ἐπανερχόμενα τοιουτοτρόπως εἰς τὸ ἰουστινιάνειον σύστημα τῆς ποινικῆς μεταχειρίσεως τῶν πλαστογράφων.

27. Συκοφαντία

ΕΑ 17.36: *Οἱ συκοφάνται ἐν οἰαδήποτε αἰτία ἐὰν συκοφαντήσωσιν τινὰ τῇ ταυτοπαθείᾳ ὑποβαλλέσθωσαν.*

1. Ὁ θεσμὸς τοῦ κατηγοροῦ ἐμφανίζεται ἐν τῇ ρωμαϊκῇ ποινικῇ δικονομίᾳ μετὰ τὰς ἐπὶ τῆς περιόδου τῆς διακυβερνήσεως τοῦ Σύλλα τροποποιήσεις¹. Ἡ τοιουτοτρόπως προκύψασα μορφή τῆς ποινικῆς δίκης ἐπέβαλεν εἰς τὴν Πολιτείαν τὴν λήψιν μέτρων πρὸς προστασίαν τῶν πολιτῶν ἔναντι τῶν διὰ τῆς διατυπώσεως ἀσυστάτων κατηγοριῶν ἐπιβουλεο-

¹⁴ Βλ. ἀνωτέρω τὰ γραφόμενα εἰς τὰ κεφάλαια περὶ κατασκοπείας καὶ βιαιοπραγίας.

¹⁵ Εἰδικῶς εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἔνεκα τοῦ ὁμοιοτελεῦτου τῶν δύο διατάξεων (ΕΡΑ 17.44 καὶ 45) δύναται ἡ παράλειψις εὐχερῶς νὰ ἀποδοθῆ εἰς πῆδημα τοῦ γραφέως ἀπὸ ὁμοίου εἰς ὁμοιον.

¹⁶ D. 48.10.1 § 13.

¹⁷ Ἡ LIPŠIC σ. 70 θεωρεῖ τὴν διάταξιν ΕΡΑ 17.45 ἐπιτετημένην διατύπωσιν τῶν χωρίων D. 48.10.1 καὶ 8, ἀλλὰ τὸ μὲν δεῦτερον ἀναφέρεται μόνον εἰς τοὺς παραχαράκτας, ἐνῶ τὸ πρῶτον οὐδαμοῦ προβλέπει ὡς ποινὴν τὸν ἀκρωτηριασμόν.

¹ Βλ. G. THÜR, Gerichtsbarkeit, Reallexikon für Antike und Christentum τ. 10 (1977) στ. 375 ἐ.. καὶ τοὺς ἐκεῖ παραπεμπομένους.

μένων τὴν ὑπόληψίν των². Ἐκτὸς τῆς συκοφαντίας (*calumnia*)³, ἀξιοποινον πρᾶξιν ἐθεώρει ἡ ἔννομος τάξις καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ κατηγοροῦ ἐγκατάλειψιν τῆς κατηγορίας ἀνυποστηρίκτου (*tergiversatio*)⁴, ὡς καὶ τὴν ἀπιστίαν τοῦ κατηγοροῦ, δηλαδὴ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἔργων του κατὰ τρόπον ἐξασφαλίζοντα τὴν ἀπαλλαγὴν ἢ τὴν ἐπιεικεστέραν τιμωρίαν τοῦ κατηγορουμένου (*praevaricatio*)⁵. Ὡς ποινὴ προεβλέπετο ἀρχικῶς μὲν ἡ ἀτιμία, συνοδευομένη πιθανῶς καὶ ὑπὸ ποινῶν ἐπιβαλλομένων κατὰ τὴν ἔκτακτον διαδικασίαν⁶, βραδύτερον δέ, ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἡ ταυτοπάθεια⁷, προκειμένου περὶ συκοφαντίας καὶ ἐγκαταλείψεως τῆς κατηγορίας. Ἡ τελευταία αὕτη κύρωσις ἐγενικεύθη εἰς τὸν χῶρον τοῦ πολιτειακοῦ δικαίου⁸, εἰσδύσασα ἐν τῷ μεταξὺ καὶ εἰς τὰς πηγὰς τοῦ κανονικοῦ δικαίου⁹.

2. Τὴν αὐτὴν γραμμὴν ἀκολουθεῖ καὶ τὸ κείμενον τῆς Ἐκλογῆς (17.51), τὸ ὁποῖον προβλέπει τὴν ποινὴν τῆς ταυτοπαθείας κατὰ παντὸς συκοφάντου, ἀνεξαρτήτως τοῦ περιεχομένου τῆς διατυπωθείσης κατηγορίας. Ἡ τελευταία αὕτη διευκρίνησις ἐτέθη προφανῶς ἐν τῇ διατάξει, ἵνα μὴ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία τις ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς ἐφαρμογῆς της. Δυσχέρεια ἀνακύπτει ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τοῦ περιεχομένου τοῦ ὅρου «συκοφάντης», διότι κατὰ τὴν παλαιὰν ρωμαϊκὴν διάκρισιν μόνον ὁ «*calumniator*» καλύπτεται ὑπ' αὐτοῦ, ὄχι ὁμως ὁ «*tergiversator*» ἢ ὁ «*praevaricator*». Ἐπ' αὐτοῦ ἔχω τὴν

² Ἐν τῇ γενικότητι τῆς διατυπώσεώς του τὸ χωρίον D. 48.16.1 pr. καὶ § 1 καλύπτει πάσας τὰς δυνατὰς περιπτώσεις: «*Accusatorum temeritas tribus modis detegitur et tribus poenis subicitur: aut enim calumniantur aut praevaricantur aut tergiversantur. Calumniari est falsa crimina intendere, praevaricari vera crimina abscondere, tergiversari in universon ab accusatione desistere*».

³ Βλ. F. H. HITZIG, *Calumnia*, RE III.1 (1897) στ. 1414 ἐπ., MOMMSEN, *Strafrecht* σ. 491 ἐπ., E. LEVY, *Von den römischen Anklägervergehen*, SZ Rom. Abt. 53 (1933) 153 ἐπ. (μετὰ πλουσίας βιβλιογραφίας).

⁴ Βλ. MOMMSEN, *Strafrecht* σ. 498 ἐπ., E. LEVY, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 211 ἐπ., R. TAUBENSCHLAG, *Tergiversatio*, RE V A. 1 (1934) στ. 723 ἐπ.

⁵ Βλ. MOMMSEN, *Strafrecht* σ. 501 ἐπ., E. LEVY, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 177 ἐπ., G. WESENBERG, *Praevaricatio*, RE XXII. 2 (1954) στ. 1680 ἐπ.

⁶ Βλ. περὶ τῶν ποινῶν τὴν ἄνωτ. ἐν σημ. 3-5 βιβλιογραφίαν καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπὰς εἰς τὰς πηγὰς, ἰδίως E. LEVY, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 165 ἐπ.

⁷ Εἰς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἡ ταυτοπάθεια ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ἐν C. Th. 9.10.3 = C. 9.12.7 (ἔτ. 319). Βλ. καὶ C. Th. 9.1.19 pr. = C. 9.2.17 pr. = C. 9.46.10 (ἔτ. 423).

⁸ Βλ. N. 117.9.4 (ἔτ. 542). Ὡς ὁμως παρατηρεῖ ὁ E. LEVY, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 232 ἐπ., ἡ ἄρσις τῶν ἀντιθέσεων μεταξὺ τῶν περὶ συκοφαντίας διατάξεων τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως δὲν εἶναι ἔργον εὐχερές.

⁹ Καν. 6 τῆς Β' Οἰκουμ. Συνόδου. Βλ. περὶ τῆς προελεύσεως τῆς διατάξεως ταύτης A. STEINWENTER, *Der antike kirchliche Rechtsgang und seine Quellen*, SZ Kan. Abt. 23 (1934) 78 ἐπ. Περὶ τῶν συνεπειῶν τῆς συκοφαντίας ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ δίκῃ βλ. Σ. ΤΡΩΙΑΝΟΥ, Ἡ ἐκκλησ. δικονομία κ. λπ. (ἄνωτ. κεφ. 21 σημ. 26) σ. 96 ἐπ. καὶ τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἐκκλησιαστικὴ διαδικασία μεταξὺ 565 καὶ 1204, Ἐπετ. Ἰστ. Δικ. 13 (1966, κυκλοφ. 1969) 84 ἐπ.

γνώμην ὅτι ὁ συντάκτης τῆς Ε. ἠθέλησεν εἰς τὸν ὄρον «συκοφάντης» νὰ περιλάβῃ τοὺς ὑπαιτίους τῆς τελέσεως τῶν δύο πρώτων ἐγκλημάτων, ἦτοι τῆς *calumnia* καὶ τῆς *tergiversatio*, πρῶτον ἔνεκα τῆς συναφείας τῆς ἀντικειμενικῆς τούτων ὑποστάσεως, ἥτις κατ'οὐσίαν ἀπολήγει εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, καὶ δεύτερον διότι ὡς ἐκ τῆς ἀπαμβλύνσεως σὺν τῷ χρόνῳ τῆς διαφορᾶς τακτικῆς καὶ ἐκτάκτου διαδικασίας ἡ *praevagatio* ἐδιώκετο ὡς εἰδικώτερος τρόπος τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος τῆς πλαστογραφίας¹⁰, μὴ προκαλοῦσα τὴν ποινὴν τῆς ταυτοπαθείας¹¹. Διὰ τῆς διατάξεως Ε. 17.51, ἡ ὁποία ἄλλωστε δὲν ἀπεμακρύνθη καὶ ὑπὸ οὐσιαστικὴν ἔποψιν τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, δὲν ἐσκοπήθησαν δικονομικαὶ μεταβολαί. Κατὰ συνέπειαν δέον νὰ γίνῃ δεκτόν, ὅτι τὰς κατὰ τοῦ συκοφάντου κυρώσεις ἐπιβάλλει τὸ αὐτὸ δικαστήριον, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐξεδικάσθη ἡ κυρία κατηγορία. Ἐπίσης ὅτι δὲν χωρεῖ δίωξις ἐπὶ συκοφαντία ἐναντίον τῶν προσώπων ἐκείνων, τὰ ὁποία δι'εἰδικῆς διατάξεως ἀπαλλάσσονται τῆς σχετικῆς εὐθύνης. Τὸ τελευταῖον τοῦτο προκύπτει καὶ ἐκ τῆς περὶ μοιχείας διατάξεως Ε. 17.27, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ ποινὴ τῆς ταυτοπαθείας ἀπειλεῖται μόνον κατὰ τῶν ἐξωτικῶν κατηγορῶν. Ἡ διάκρισις αὕτη δικαιολογεῖ καὶ τὴν δι'εἰδικῆς διατάξεως πρόβλεψιν τῆς ποινικῆς μεταχειρίσεως τῶν συκοφαντῶν εἰς δίκας περὶ μοιχείας, παρὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ γενικοῦ ὁρισμοῦ Ε. 17.51¹².

3. Τὰ ἀνωτέρω περὶ τῆς Ἐκλογῆς παρατηρηθέντα ἰσχύουν καὶ διὰ τὸ κείμενον τοῦ Ἐκλογαδίου, τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνει μὲ ἐλαχίστας φραστικὰς μεταβολὰς τὸ ἀντίστοιχον χωρίον τῆς Ε. Ἐπι μικρότεραν ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς Ε. ἐμφανίζει τὸ περὶ συκοφαντίας χωρίον ΕΡΑ 17.46. Ὁ Πρόχειρος Νόμος διατηρεῖ ἐν 39.15 (= Ἐπαν. 40.18) τὴν ποινὴν τῆς ταυτοπαθείας διὰ τοὺς συκοφάντας, ἀλλὰ μὲ διατύπωσιν κατὰ πολὺ συντομωτέραν τῶν τριῶν προηγουμένων συλλογῶν. Ἡ ΕΡΓΜ ἐν 21.21 ἐπαναλαμβάνει τὴν διατύπωσιν τῆς Ἐκλογῆς. Τὴν ἐμμονὴν τοῦ βυζαντινοῦ νομοθέτου εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς διὰ τῆς ταυτοπαθείας τιμωρίας πάσης πράξεως ἐνεχούσης τὸ στοιχεῖον τῆς συκοφαντίας μαρτυρεῖ ἡ Ν. 77 τοῦ Λέοντος ΣΤ', διὰ τῆς ὁποίας, πρὸς ἄρσιν ἀμφισβητήσεως προκυπτούσης ἐκ τοῦ χωρίου C. 9.22.22, ὠρίσθη ὅτι εἰς τὸν πλαστογραφῆσαντα ἀποδεικτικὰ ἔγγραφα ἐπιβάλλεται ἡ θανατικὴ ποινὴ, ἐὰν αὕτη προεβλέπετο καὶ διὰ τὸ ἐγκλημα, μὲ τοῦ ὁποίου τὴν τέλεσιν ἐπεχείρησεν οὗτος νὰ ἐνοχοποιήσῃ ἄλλον. Ἡ θέσπισις τῆς εἰδικῆς ταύτης διατάξεως ἦτο ἀναγκαία διὰ τὴν περίπτωσιν, καθ'ἣν ὁ πλαστογράφος, μὴ ἐμφανιζόμενος ὁ ἴδιος ὡς κατήγορος, δὲν θὰ ἐνέπιπτεν εἰς τὴν γενικὴν περὶ συκοφαντίας διάταξιν. Τὰ Βασιλικὰ τέλος συνεκέν-

¹⁰ Βλ. D. 48.10.1 pr. καὶ § 1, 9 § 4 καὶ 20.

¹¹ D. 47.15.6. Πρβλ. MOMMSEN, Strafrecht σ. 503 σημ. 4, E. LEVY, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 231 ἐπ.

¹² Βλ. τὰ ἀνωτέρω περὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ χωρίου τούτου γραφέντα ἐν τῷ κεφ. 20 περὶ τῆς μοιχείας.

τρωσαν εἰς τὸν τίτλον 60.1 τὰς περὶ συκοφαντίας διατάξεις τῶν Πανδεκτῶν καὶ τοῦ Κώδικος, χωρὶς νὰ γίνεται ἐν τῷ κειμένῳ αὐτῶν ρητὴ μνεῖα τῆς ταυτοπαθείας, τὸν ὁποῖον ὄρον ὅμως χρησιμοποιοῦν οἱ σχολιασταί¹³. Παραλλήλως ἐπαναλαμβάνονται εἰς ἄλλους τίτλους καὶ μεμονωμένα περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐγκλήματος χωρὶα τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως¹⁴.

28. Ανδραποδισμός

EA 17.37: *Οἱ ἀνδραποδίζοντες ἐλευθέρους παῖδας ἢ πιπράσκοντες ζῖφει τιμωρεῖσθωσαν.*

EA 17.38: *Ὁ κρύπτων καὶ ἀφανῆ ποιῶν ἢ ὑπονοθεύων ἀλλότριον δοῦλον, πρὸς τῇ ἀποκαταστάσει τοῦ δούλου καὶ ἕτερον τῷ δεσπότη δοῦλον ἢ τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ τιμὰς ἀποδιδότω.*

1. Ανδραποδισμός (plagium)¹ κατὰ τὴν lex Fabia, ἣτις πρώτη καθώρισε τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγκλήματος τούτου, ἦτο ὁ σφετερισμὸς δικαιώματος ἐξουσιάσεως ἐπὶ Ρωμαίου πολίτου ἢ ἐπὶ ἀπελευθέρου ἢ ἐπὶ δούλου τοιοῦτου². Ἡ ὑπὸ τοῦ Φαβίου νόμου προβλεπομένη ποινὴ ἦτο μόνον χρηματικὴ. Βραδύτερον, περὶ τὸ τέλος τῆς κλασσικῆς περιόδου, ἡ ἀνάγκη ἐπεκτάσεως τοῦ νόμου καὶ ἐπὶ μὴ Ρωμαίων πολιτῶν ἐπέβαλε τὴν ὑπαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων τούτων εἰς τὴν ἕκτακτον δικαιοδοσίαν, ἐφ'ἣς οἱ κρίνοντες δικασταὶ ἀπέλαυον μεγάλης ἐλευθερίας κατὰ τὴν ἐπιμέτρησιν τῆς ποινῆς. Τοιοτοτρόπως ἡ ἐν τῇ πράξει βαθμηδὸν ἐπιβολὴ βαρυτέρων ποινῶν³ ὠδήγησεν εἰς τὴν διὰ ρητῆς διατάξεως⁴ θέσπισιν τῆς θανατικῆς ποινῆς, ἐκτελουμένης ἐνίοτε κατὰ ἰδιαζόντως σκληρὸν τρόπον⁵. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἀυστηρότης αὕτη τοῦ νόμου δὲν εὔρισκε πάντοτε ἀνταπόκρισιν εἰς τὴν κρίσιν τῶν δικαστῶν, ἰδίως ὡσάκις ἀντικείμενον τοῦ ἐγκλήματος ἦτο ἀλλότριος δοῦλος, ὅποτε ὁ ἀδικηθεὶς ἠδύνατο νὰ ἐπιδιώξη τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ προσβληθέντος δικαιώματός του καὶ διὰ τῆς κινήσεως ἀγωγῶν τοῦ ἀστικοῦ δικαίου⁶. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, καίτοι τὸ ἐγκλημα τοῦ ἀνδρα-

¹³ Ὡς εἰς τὰ σχόλια ὑπὸ Β. 60.1.10, 34 καὶ 35.

¹⁴ Ὡς Β. 60.18.26 (= C. 9.12.7), 60.33.30 (= C. 9.2.17).

¹ Βλ. SINOLOWITZ, Studien σ. 60 ἐπ., M. MOLÉ, Recherche in tema di plagio, Arch. Giuridico 170 (1966) 116-166 (βιβλιογρ. ἐν σ. 116 σημ. 1).

² Βλ. γενικῶς D. 48.15 καὶ C. 9.20.

³ Βλ. D. 48.15.7.

⁴ C. 9.20.7 (ἐτ. 287).

⁵ Ἐπὶ δούλων καὶ ἀπελευθέρων κατὰ C. 9.20.16 (ἐτ. 315) διὰ ρίψεως εἰς τὰ θηρία. Βλ. ἐπὶ τῆς διατάξεως ταύτης SINOLOWITZ, Studien σ. 61 σημ. 2.

⁶ Βλ. KASER, Privatrecht I σ. 614 ἐπ., 629, II σ. 434 σημ. 9 καὶ 14.

ποδισμοῦ κατελέγετο μεταξύ τῶν βαρυτέρων⁷, ἐκράτει ἡ ἀντίληψις ὅτι ὁ δικαστὴς δὲν δεσμεύεται ὑπὸ τῶν περὶ θανατικῆς ποινῆς διατάξεων⁸.

2. Ἡ ποινικὴ μεταχείρισις τῶν ἀνδραποδιστῶν ἐρρυθμίσθη ὑπὸ τῆς Ἐκλογῆς διὰ τῶν διατάξεων 17.16 καὶ 17, ἐν αἷς προεβλέφθησαν αἱ δύο τυπικαὶ μορφαὶ τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος, χωρὶς ἀσφαλῶς διὰ τοῦ περιορισμοῦ τούτου νὰ δηλοῦται ἡ πρόθεσις τοῦ νομοθέτου, ὅπως τὸ ἐγκλημα τοῦτο πραγματοποιεῖται κατ'ἄλλον, μὴ ρητῶς ὑπὸ τοῦ νόμου προβλεπόμενον, τρόπον παραμένῃ ἀτιμώρητον. Διὰ τῆς πρώτης διατάξεως ἀπειλεῖται κατὰ τοῦ ὑποδουλοῦντος καὶ πωλοῦντος ἐλεύθερον ἢ ποινὴ τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τῆς χειρὸς. Αὕτη ἐντάσσεται ἀπολύτως ἐντὸς τοῦ συστήματος τῶν ποινῶν τῆς Ε., δοθέντος ὅτι ἐν Ε. 17.16 ἡ πράξις χαρακτηρίζεται ὡς «κλοπὴ», ἡ δὲ ποινὴ τῆς ἀποκοπῆς τῆς χειρὸς καθιεροῦται ὑπὸ τῆς Ε. εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις διακεκριμένης κατὰ τινα τρόπον κλοπῆς (Ε. 17.10, 11, 13, 14).

3. Διὰ τῆς δευτέρας διατάξεως ἀντεμετωπίσθη ἡ παράνομος οἰκειοποίησις ἀλλοτρίου δούλου. Κατ'ἀντίθεσιν πρὸς τὴν προηγουμένην, ἡ διάταξις αὕτη τῆς Ε. ἐμφανίζει ἐξάρτησιν τινα ἀπὸ τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, περιοριζομένην ὅμως ἐπὶ τῆς προβλεπομένης ποινῆς, ἐνῶ ἡ ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐγκλήματος παρουσιάζεται ἐν τῇ Ε. διάφορος. Τῷ ὄντι τὸ χωρίον C. 6.1.4 pr. (ἔτ. 317) προβλέπει τὴν καταδίκην τοῦ ἀποκρύπτοντος φυγάδα δούλου εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ δούλου τῷ κυρίῳ αὐτοῦ μεθ' ἐνδὸς ὁμοίου, δηλαδὴ τῶν αὐτῶν ἰδιοτήτων, δούλου ἢ τὴν καταβολὴν 20 νομισμάτων, ἀποτελούντων προφανῶς τὸ ἐλάχιστον ὄριον τῆς ἀξίας ἐνδὸς δούλου⁹. Ἡ Ε. ἐπανέλαβε τὴν ποινὴν τοῦ Κώδικος, ἀντικαθιστῶσα ὅμως τὰ 20 νομίσματα διὰ τῆς πραγματικῆς ἀξίας τοῦ συγκεκριμένου δούλου. Ἡ ποινὴ αὕτη προβλέπεται ἐν τούτοις ὑπὸ τῆς Ε. ὄχι διὰ τὴν ἀπόκρυψιν φυγάδος δούλου, ἀλλὰ διὰ μίαν σειρὰν διαδοχικῶν ἐνεργειῶν, αἱ ὁποῖαι βαίνουν πέραν τῆς ἀπλῆς «κλεπταποδοχῆς» τοῦ δούλου, διότι περιλαμβάνουν θετικὴν ἐνέργειαν τοῦ δράστου κατευθυνομένην ἐπὶ τὴν ἀφαίρεσιν ἀλλοτρίου δούλου¹⁰.

⁷ Βλ. Ν. 22.15.1-2.

⁸ I. 4.18.10: «Est inter publica iudicia lex Fabia de plagiaris, quae interdum capitis poenam ex sacris constitutionibus irrogat, interdum levioerem».

⁹ Βλ. σχετικῶς σημ. 17 τοῦ κεφ. 21, ὡς καὶ σχόλιον εἰς Β. 60.7.9: «Ἐγνωμεν πολλαχοῦ, ὅτι παχυμερῶς ἢ διατίμησις τοῦ δούλου 20 νομίσματα ἔστιν».

¹⁰ Ὁρθῶς διεῖδεν ὁ SINOLOWITZ, Studien σ. 63 ὅτι τὸ κείμενον τῆς Ε. δὲν ἀναφέρει τρεῖς διαφόρους τρόπους πραγματώσεως τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος, ἀλλὰ τρεῖς διαδοχικὰς φάσεις τῆς αὐτῆς πράξεως. Ἡ ἀποψὶς του αὕτη εὐρίσκει ἐρεισμα εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ L. BURGMANN ἐτοιμαζομένην νέαν ἐκδοσιν τῆς Ε., ἐν ἣ ἡ μετοχὴ «κλέπτων» ἐν Ε. 17.17 διορθοῦται εἰς «κρύπτων».

4. Πρὸς τὰς δύο ταύτας διατάξεις τῆς Ε. ἀντιστοιχοῦν αἱ 17.37 καὶ 38 τοῦ Ἐκλογαδίου. Ἡ πρώτη προβλέπει τὰς ποινικὰς συνεπείας τοῦ ἀνδραποδισμοῦ ἐλευθέρων προσώπων καὶ διαφέρει τῆς ἀντιστοίχου ρυθμίσεως τῆς Ζ. τόσον κατὰ τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγκλήματος, διότι ἡ ΕΑ ἀπαλαμβάνει περὶ τοῦ ἀνδραποδισμοῦ παίδων καὶ διακρίνει τὴν ὑποδούλων ἀπὸ τῆς πωλήσεως, δηλαδὴ ἡ διάταξις ἀναφέρει δύο διαφορετικοὺς τρόπους τελέσεως, ὅσον καὶ κατὰ τὴν ποινὴν, διότι ἀντὶ ἀκρωτηριασμοῦ τῆς χειρὸς ἐπιβάλλει ἡ ΕΑ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου. Ἡ διάφορος αὕτη ἐπὶ τὸ ἀυστηρότερον ἀντιμετώπισις ὀφείλεται εἰς τὴν προφανῆ ἐπίδρασιν τοῦ χωρίου 9.20.16 τοῦ Κώδικος. Ἡ ἐπαναφορὰ τῆς θανατικῆς ποινῆς διὰ τὴν βαρυτάτην ταύτην μορφήν ἀνδραποδισμοῦ δὲν ἀποκλείει κατὰ τὴν γνώμην μου τὴν ἐπιεικεστέραν μεταχείρισιν κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ δικαστοῦ ἐπὶ ἐλαφροτέρων περιπτώσεων, ὡς ἐπὶ ἀνδραποδισμοῦ ἐνηλίκων. Ἡ δευτέρα διάταξις τῆς ΕΑ (17.38) ταυτίζεται ἀπολύτως κατὰ τὸ περιεχόμενον, μετὰ μόνον φραστικὰς διαφορὰς, πρὸς τὸ χωρίον Ε. 17.17, τὸ ὁποῖον, ὡς εἶδομεν, ἔλκει τὴν καταγωγὴν του ἐκ τῆς διατάξεως C. 6.1.4 pr. "Οὐδὲν περιττεύει ἡ ἰδιαίτερα ἀνάλυσις αὐτοῦ.

5. Ὡσαύτως δύο διατάξεις ἀφιέρωσεν εἰς τὸν ἀνδραποδισμὸν καὶ ἡ ΕΡΑ (17.47-48). Ἐνῶ ὅμως ἡ δευτέρα εἶναι ὁμοία πρὸς τὰς Ε. 17.17 καὶ ΕΑ 17.38, ἡ πρώτη διαφέρει σημαντικῶς τόσον τοῦ δικαίου τῆς Ἐκλογῆς, ὡς καὶ τοῦ Ἐκλογαδίου. Ἡ ΕΑ πρῶτον μὲν δὲν προσδιορίζει τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγκλήματος, ἀλλ' ὁμιλεῖ γενικῶς περὶ τοῦ «ἀνδραποδιστοῦ», καλύπτουσα τοιοῦτοτρόπως διὰ τῆς ἐν συνεχείᾳ προβλεπομένης ποινῆς πάσας τὰς μορφὰς τοῦ ἐγκλήματος τούτου, δεῦτερον δὲ ὡς ποινὴν θεωρεῖ δαρμόν, ἐξορίαν καὶ δήμευσιν τοῦ ἡμίσεως τῆς περιουσίας τοῦ δράστου¹¹.

6. Ὁ συντάκτης τοῦ Προχείρου Νόμου ἐπέδειξε μεγαλυτέραν προσήλωσιν ὡς πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος τοῦ ἀνδραποδισμοῦ εἰς τὴν ἰουστινιάνειον κωδικοποίησιν ἢ οἱ ἀπορηγούμενοι νομοθέται. Ἡ ὑποδούλωσις ἐλευθέρου προσώπου προβλέπεται ἐν 39.5 καὶ 22. Ἡ πρώτη διάταξις, ἣτις ἀφορᾷ εἰς δράστην ἐλεύθερον, ὡς προκύπτει ἐξ ἀντιδιαστολῆς πρὸς τὴν δευτέραν, προϋποθέτει τὸν καταλογισμὸν τὴν παρὰ τῷ πράττοντι γνῶσιν τῆς ιδιότητος τοῦ προσώπου ὡς ἐλευθέρου¹². Περαιτέρω διευκρινίζει ἡ αὕτη διάταξις ὅτι τὸ ἐγκλημα θεωρεῖται τετελεσμένον, ἐφ' ὅσον ἐπιχειρηθῇ οἰαδήποτε ἀποπραξία ἀντικείμενον ἔχουσα ἐλεύθερον πρόσωπον. Πρὸς τοῦτο ἀναφέρονται ἐν τῷ κειμένῳ (προφανῶς ἐνδεικτικῶς) αἱ πέντε συνηθέ-

¹¹ Αἱ ποιναὶ αὗται κατὰ τὴν διαπίστωσιν τοῦ SINOLOWITZ, Studien σ. 64 σημ. 1 ἀπαντοῦν ἐν Pauli Sent. 5. 30 b. 2.

¹² Οὕτω καὶ ἐν D. 48.15.4 καὶ C. 9.20.15 (ἐτ. 294).

στεραι δικαιοπραξίαι, ἤτοι ἀγορά, πώλησις, δωρεά, σύστασις προικῶς καὶ ἀνταλλαγῆ¹³. Ὡς πρὸς τὴν ποινὴν ὁ Πρ. Ν. δὲν ἀπεμακρύνθη τῆς Ε., ἀπειλήσας ὁμοίως ἀποκοπὴν τῆς χειρὸς. Τὴν αὐτὴν ποινὴν, ἀλλὰ ἐπιτεινομένην διὰ δαρμοῦ καὶ κουρᾶς, προβλέπει καὶ ἡ δευτέρα διάταξις (39.22) διὰ τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ὁ δράστης εἶναι δοῦλος ἢ ἀπελεύθερος, διατηρουμένης οὕτω τῆς διακρίσεως τοῦ Κώδικος (9.20.16 § 1). Ὡς πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν καὶ ὑποκειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγκλήματος, παρὰ τὴν ἔλλειψιν ρητῆς μνείας, νομίζω ὅτι δέον νὰ θεωρηθῶν ἐπαναλαμβανόμενα τὰ ὀριζόμενα ἐν 39.5. Περὶ τῆς ὑποδοχῆς καὶ ἀποκρύψεως φυγάδος δούλου κεῖται ἰδιαίτερα διάταξις ἐν τῷ Πρ. Ν. (39.24), ἣτις ἀπομακρυνομένη τῶν ἀντιστοιχῶν διατάξεων τῶν προγενεστέρων συλλογῶν προσκολλᾶται ἀπολύτως εἰς τὴν διάταξιν C. 6.1.4 — ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς τὴν ποινὴν. Οἱ ἀνωτέρω ὀρισμοὶ τοῦ Πρ. Ν. ἐπαναλαμβάνονται ἐν Ἐπαν. 40.5, 25 καὶ 27. Ἡ ἔλλειψις διατάξεως ἐν τῷ Πρ. Ν. περὶ τῶν κατὰ τοῦ παρανόμως οἰκειοποιουμένου ἀλλότριον δοῦλον (ὄχι φυγάδα) ἀπειλουμένων κυρώσεων ἐδημιούργησε προδήλως προβλήματα εἰς τοὺς ἐφαρμοστὰς τοῦ δικαίου, μὴ δυναμένους νὰ καλύψουν τὸ κενὸν τοῦτο διὰ τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν κατηρηγμένην διάταξιν τῆς Ε. (17.17) καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἐπικαλοῦνται ὡς ἐκ τούτου ἐθιμικὸν κανόνα δικαίου, προκειμένου νὰ ἀποφύγουν τὴν ἀνεπιεικῆ διάταξιν C. 9.20.7. Ἐν ὄψει τῆς καταστάσεως ταύτης ὁ Λέων ΣΤ' διὰ τῆς Ν. 66¹⁴ ἐθέσπισεν ὡς ποινὴν τὴν ἀπόδοσιν τοῦ δούλου καὶ τὴν καταβολὴν χρηματικοῦ ποσοῦ ἴσου πρὸς τὴν ἀξίαν του, δηλαδὴ κατ' οὐσίαν ἐπανέλαβε τὴν διάταξιν τῆς Ε., σὺν τῇ προσθήκῃ παντὸς ὠφελήματος τοῦ ἀνδραποδιστοῦ ἐκ τῆς ἐργασίας τοῦ κλαπέντος δούλου.

7. Μεγαλύτερον ἢ τὰ προμνησθέντα κείμενα ἀριθμὸν διατάξεων περὶ τοῦ ἐρευνωμένου ἐγκλήματος περιέλαβεν ἡ ΕΡΓΜ. Ἐν 18.26–27 ἐπαναλαμβάνονται (ἐν τῷ πρώτῳ χωρίῳ μὲ ἐλαφρῶς παραλλάσσουσας διατύπωσιν) αἱ διατάξεις Ε. 17.16–17. Περαιτέρω ἐν 37.4, 42, 65, 70, 72 καὶ 74 ἐτέθησαν διατάξεις τῶν Πανδεκτῶν καὶ τοῦ Κώδικος, εἰλημμένα ἐκ τῶν τίτλων 40 καὶ 44 τῆς Ἐπιτομῆς.

8. Τὰ Βασιλικὰ κατέταξαν τὰς περὶ ἀνδραποδισμοῦ διατάξεις εἰς 60.48, ἐνθα συνεκεντρώθησαν¹⁵ τὰ σχετικὰ χωρία τῶν Πανδεκτῶν, τοῦ Κώδικος καὶ τοῦ Προχείρου Νόμου μετὰ προηγουμένην ἐπεξεργασίαν, ὥστε νὰ προσαρμοσθῶν ταῦτα πρὸς ἄλληλα¹⁶. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι παρελείφθη

¹³ Πρότυπον ὑπῆρξεν ἀσφαλῶς τὸ χωρίον D. 48.15.4.

¹⁴ Βλ. τὰς ἐπὶ τῆς νεαρᾶς ταύτης παρατηρήσεις τοῦ SINOLOWITZ, Studien σ. 65 σημ. 3.

¹⁵ Μεμονωμένα διατάξεις εὔρηται καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν B. 60.7.

¹⁶ Ἐνίοτε ἔνεκεν ἀβλεψίας ἡ διαδικασία προσαρμογῆς παρουσιάζει κενά, ὡς ἐν B. 60.48.6, ἐνθα διατηρεῖται ἡ ποινὴ τοῦ μετάλλου, ἣτις δὲν συνδυάζεται μετὰ τῶν λοιπῶν δια-

τὸ χωρίον D. 48.15.4 καὶ ἐν B. 60.48.20 συνεχωνεύθησαν αἱ διατάξεις C. 9.20.15 καὶ Πρ. N. 39.5 καὶ 22. Πάντως ἡ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ τῶν Βασιλικῶν υἱοθέτησε τὴν ὑπὸ τοῦ Πρ. N. εἰσαχθεῖσαν ποινικὴν μεταχείρισιν.

29. Κλοπὴ

EA 17.39: Ὁ κλέπτων ἐν φοσσάτῳ ἢ ἐν ἐξπεδέτῳ, εἰ μὲν ὄπλα, τυπτέσθῳ, εἰ δὲ ἄλογον, χειροκοπεῖσθῳ.

EA 17.40: Ὁ κλέπτων ἐν ἐτέρῳ τόπῳ τῆς πολιτείας, ἐν πρώτοις τοῦτο ἁμαρτάνων, ἐλεύθερος ὢν, εἰ μὲν εὐπορεῖ, πρὸς τῇ ἀποκαταστάσει τοῦ κλαπέντος καὶ διπλῆν τὴν τοῦ κλαπέντος τιμὴν παρεχέτω· εἰ δὲ ἄπορός ἐστι, τυπτέσθῳ καὶ ἐξοριζέσθῳ.

EA 17.41: Ὁ τοῦ κλέπτου δούλου δεσπότης βουλόμενος ἔχειν τὸν τοιοῦτον οἰκέτην, τὸ ἀζήμιον οἴκοθεν ποιεῖτω τῷ κλαπέντι· μὴ βουλόμενος δὲ ἔχειν τὸν τοιοῦτον οἰκέτην, μετεκχωρεῖτω αὐτὸν καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ δεσποτείαν τῷ τὴν κλοπὴν ὑπομείναντι.

1. Ἡ καταπολέμησις τῶν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς κλοπῆς, κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν τοῦ ὄρου ἀντίληψιν, ἐμπιπτουσῶν πράξεων ἀνήκεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἰς τὸν χῶρον τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ἡ σχετικὴ ἀγωγὴ (actio furti) ἀναλόγως τοῦ ἐὰν ἢ πρᾶξις ἦτο φανερά ἢ μὴ, κατηυθύνετο ἐπὶ τὸ τετραπλοῦν ἢ τὸ διπλοῦν τῆς ἀξίας τοῦ κλαπέντος ἀντικειμένου¹. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ὑστέρας κλασσικῆς περιόδου, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τῶν περιπτώσεων διακεκριμένης κλοπῆς, ὡς τῆς διαπραχθείσης ἐν καιρῷ νυκτὸς ἢ ὑπὸ ἐνόπλου², καθ' ἃς δὲν ἱκανοποιεῖτο τὸ κοινὸν αἶσθημα περὶ δικαίου διὰ μόνης τῆς χρηματικῆς πρὸς ὄφελος τοῦ παθόντος ποινῆς, ἤρχισεν ἡ διαφοροποιήσις τῆς διαδικασίας ἢ ἀπολήξασα εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς κλοπῆς εἰς δημόσιον ἔγκλημα³. Αἱ ποιναὶ ἐπεβάλλοντο κατὰ τὴν ἕκτακτον διαδικασίαν καὶ ἐποίκιλλον ἀπὸ τοῦ ἀπλοῦ δαρμοῦ μέχρι καὶ τῆς ἐξορίας ἐπὶ βαρείας μορφῆς κλοπῆς ἢ ἐπὶ εἰδικῶν συνθηκῶν τελέσεως, ἀκόμη καὶ μέχρι τοῦ θανάτου ἐπὶ δούλων⁴.

τάξεων παρὰ τὴν ἐν τῷ οἰκείῳ σχολίῳ ἐκδηλουμένην προσπάθειαν τοῦ ἐρμηνευτοῦ, νὰ ἄρῃ τὴν ἀντίφασιν.

¹ Βλ. περὶ τῆς κλοπῆς ὡς ἰδιωτικοῦ ἐγκλήματος KASER, Privatrecht I σ. 157 ἐπ., 614 ἐπ., II σ. 433 ἐπ. καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπὰς εἰς τὰς πηγὰς καὶ τὴν βιβλιογραφίαν.

² Βλ. ἀνωτ. (κεφ. 9) τὰ περὶ ἀπελασίας γραφόμενα.

³ Ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς καθιερώσεως δημοσίας ποινῆς διὰ τὴν κλοπὴν ὑφίστατο ἀμφισβήτησις ἕνεκα τῶν ἐπιφυλάξεων περὶ τὴν γνησιότητα τοῦ χωρίου D. 47.2.93. Ἦδη ὁμως ἔχει ἐπικρατήσει ἡ ἀποψις ἢ δεχομένη τὸ χωρίον ὡς γνήσιον. Βλ. KASER, Privatrecht I σ. 617 σημ. 46.

⁴ Βλ. λεπτομερῆ ἀναφορὰν τῶν πηγῶν παρὰ SINOLOWITZ, Studien σ. 41.

Προκειμένου περί τῶν τελευταίων τούτων δέον προσέτι νὰ ἀναφερθῆ, ὅτι ὁ κύριος ἔφερεν ἀκεραίαν τὴν ἀστικὴν εὐθύνην διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ δούλου του διαπραχθεῖσαν κλοπὴν, ἡδύνατο ὁμως νὰ ἀπαλλαγῆ ταύτης παραδίδων τὸν κλέπτην εἰς τὸν ὑποστάντα τὴν κλοπὴν (*noxae deditio*)⁵.

2. Ἡ ἐλευθερία τοῦ ποινικοῦ δικαστοῦ κατὰ τὴν ἐπιμέτρῃσιν τῆς ποινῆς ὄχι σπανίως ἐγένετο ἀφορμὴ καταχρήσεων. Τοῦτο, ὡς φαίνεται, δὲν ἦτο ἀσύνηθες ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος τῆς κλοπῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἠνάγκασε τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὴν ἐλευθερίαν ταύτην θεσπίζων ὠρισμένους περιορισμούς. Οὕτως ὠρίσθη διὰ τῆς Ν. 134.13.1: «*Ὑπὲρ κλοπῆς δὲ οὐ βουλόμεθα παντελῶς οἰονδήποτε μέλος τέμνεσθαι ἢ ἀποθνήσκειν, ἀλλ'ἐτέρως αὐτὸν σωφρονίζεσθαι*». Διὰ νὰ ἀποφευχθοῦν ὁμως παρανοήσεις ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν ἐφαρμογῆς τῆς διατάξεως, διέλαβεν αὐτὴ ἐν συνεχείᾳ: «*Κλέπτας δὲ καλοῦμεν τοὺς λάθρα καὶ ἄνευ ὀπλων τὰ τοιαῦτα πλημμελοῦντας· τοὺς γὰρ βιαίως ἐπερχομένους ἢ μετὰ ὀπλων ἢ χωρὶς ὀπλων, ἐν οἴκῳ ἢ ἐν ὁδῷ ἢ ἐν θαλάσῃ, τὰς ἀπὸ τῶν νόμων κελεύομεν ὑπομένειν ποινάς*».

3. Αἱ περὶ τῆς κοινῆς κλοπῆς⁶ διατάξεις τῆς Ἐκλογῆς κεῖνται ἐν 17.10–12. Ἐκ τούτων αἱ μὲν δύο πρῶται ἀναφέρονται εἰς τὴν περίπτωσιν ἐλευθέρου δράστου, ἡ δὲ τρίτη καλύπτει τὴν περίπτωσιν τοῦ δούλου. Ἐκ τῶν δύο πρῶτων πάλιν, ἡ μὲν 17.10 θεσπίζει τὰς κυρώσεις τῆς κλοπῆς ἀντικειμένων στρατιωτικῆς σημασίας, ἡ δὲ 17.11 πάντων τῶν ἄλλων πραγμάτων. Ἐν Ε. 17.10 προβλέπεται ἡ κλοπὴ «*ἐν φοροσάτῳ ἦτοι ἐν ἐξπεδίτῳ*». Κατὰ τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τοῦ χωρίου, διὰ τῶν ὄρων τούτων νοοῦνται ἀφ'ένδῃ μὲν τὸ στρατόπεδον, ἀφ'ἐτέρου δὲ ἡ ἐκστρατεία⁷. Ἐπομένως ἡ πρόθεσις τοῦ συντάκτου ὑπῆρξε νὰ ἐφαρμόζεται ἡ διάταξις εἴτε τὸ στράτευμα εὐρίσκειται ἐν στρατοπεδεύσει εἴτε ἐν πορείᾳ. Ἡ ὑπὸ τῆς διατάξεως ταύτης τῆς Ε. ἀπειλουμένη ποινὴ δὲν εἶναι ἐνιαία διὰ πάσας τὰς περιπτώσεις, ἀλλ'ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς φύσεως τοῦ κλαπέντος ἀντικειμένου. Ἄν μὲν τοῦτο

⁵ Βλ. σχετικῶς KASER, *Privatrecht* I σ. 163 ἐπ. καὶ 630 ἐπ.

⁶ Περί διακεκριμένων μορφῶν κλοπῆς προέβλεψεν ἡ Ε. ἐν 17.13 (ζωοκλοπή), 17.14 (σύλησις νεκρῶν), 17.15 (ἱεροσυλία), 17.16–17 (ἀνδραποδισμὸς) καὶ 17.50 (ληστεία). Περί τούτων βλ. τὰ οἰκεῖα κεφάλαια τῆς παρουσῆς μελέτης.

⁷ Βλ. τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ SINOLOWITZ, *Studien* σ. 42 ἐπ. Ὡς πρὸς τὸν ὄρον «*φοροσάτον*» πρόσθετος πληθὸς χωρίων τοῦ Στρατηγικοῦ τοῦ Μαυρικίου (ἐκδ. Η. ΜΙΛΛΕΣΚΟΥ, *indices* σ. 408 ἐπ.), τὸ ὁποῖον χρονικῶς εὐρίσκειται πλησίον τῆς Ε., ἐνθα συνεχῶς γίνεται χρῆσις τοῦ ὄρου ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ στρατιωτικοῦ καταυλισμοῦ. Ἀντιθέτως εἰς τὸ μεταγενέστερον (ΙΑ' αἰ.) Στρατηγικὸν τοῦ Κεκαυμένου ὁ ὄρος ἀπαντᾷ καὶ μὲ τὴν σημασίαν τοῦ στρατεύματος (ἐκδ. Β. WASSILIEWSKY-V. JERNSTEDT, *Petropoli* 1896, σ. 9.5, 12.25, 15.15). Βλ. καὶ Γ. ΚΟΛΛΙΑ, *Περί ἀπλήκτου*, ΕΕΒΣ 17 (1941) 149. Διὰ τὸν ὄρον «*ἐξπέδιτον*» ἢ «*ἐξπέδετον*» διαφωτιστικὴ εἶναι καὶ ἡ ἐν ΕΑ 5.7 ἀντιπαράθεσις αὐτοῦ πρὸς τὸν ὄρον «*σεδέτον*», ὅστις σημαίνει τὸν καταυλισμὸν στρατιωτικῆς μονάδος. Διὰ τῆς ἀναφορᾶς εἰς τοὺς κλέπτοντας «*ἐν πολέμῳ*» ὁ ZSL 24 (σ. 240) περιορίζει οὐσιωδῶς τὸ πεδῖον ἐφαρμογῆς του ἔναντι τῆς Ε.

εἶναι ὀπλισμός, ὁ ἔνοχος δέρεται, ἂν δὲ εἶναι «ἄλογον», ὑποβάλλεται εἰς τὴν ποινὴν τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τῆς χειρός. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὰ ὄπλα ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται μὲ τὸ αὐτὸ περιεχόμενον, ὅπερ προσεδόθη αὐτῷ ὑπὸ τῶν γενικῶν διατάξεων τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως⁸. Ὡς πρὸς δὲ τὰ «ἄλογα» κλίνω πρὸς τὴν ἄποψιν, ὅτι πρόκειται περὶ γενικωτέρας ἐννοίας καλυπτούσης πάντα τὰ ἐν τῷ στρατεύματι χρησιμοποιούμενα κτήνη⁹. Αἱ προβλεπόμεναι ποιναὶ εἶναι σημαντικῶς ἀσθηρότεροι τῶν ὑπὸ τῆς ἐπομένης διατάξεως (17.11) ὀριζομένων. Ἡ διαφορὰ ὁμως αὕτη δικαιολογεῖται ἐκ τῆς ἰδιαζούσης σημασίας τῶν πραγμάτων τοῦ χωρίου E. 17.10 διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Κράτους¹⁰. Περαιτέρω δεόν νὰ διευκρινισθῇ ὅτι ἡ παρούσα διάταξις ἀφορᾷ εἰς ἰδιώτας κλέπτοντας ὄπλα ἢ ζῶα καὶ ὄχι εἰς στρατιώτας, ἐφ' ὧν ἐφαρμόζονται αἱ εἰδικαὶ περὶ αὐτῶν διατάξεις¹¹. Κατὰ συνέπειαν δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς πηγὴ τῆς ἐρμηνευομένης διατάξεως οἱ ἐν D. 49.16.3 §§ 13–14 ὀρισμοί¹², ἅτε ἀφορῶντες εἰς μόνους τοὺς στρατιωτικούς.

4. Ἐν τῇ δευτέρᾳ διατάξει τῆς E. (17.11) ἀντιμετωπίζονται αἱ κοιναὶ περιπτώσεις κλοπῆς, δηλαδὴ αἱ μὴ ὑποκείμεναι εἰς εἰδικὴν ρύθμισιν. Δι' αὐτῆς εἰσάγεται διπλῆ διάκρισις, τοῦτο μὲν μὲ βάσιν τὸ ἐὰν ὁ δράστης τὸ πρῶτον ἐγκληματῆ ἢ εἶναι ὑπότροπος, τοῦτο δὲ μὲ κριτήριον τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν αὐτοῦ. Ὁ διὰ πρώτην φορὰν ὑποπίπτων εἰς τὸ ἀδίκημα τῆς κλοπῆς, ἐὰν μὲν εἶναι ἐλεύθερος καὶ εὐπορος ἐκτὸς ἀπὸ τὴν αὐτουσίαν ἐπιστροφὴν τοῦ κλαπέντος ἀντικειμένου ἀποδίδει καὶ διπλασίαν τὴν ἀξίαν του, ἐὰν δὲ εἶναι ἄπορος δέρεται καὶ ἐξορίζεται. Ἀντιθέτως ἐπὶ τῶν ὑποτρόπων δὲν γίνεται διάκρισις εὐπόρων καὶ ἀπόρων¹³, πάντες δὲ καταδικάζονται εἰς ἀκρωτηριασμόν τῆς χειρός. Κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ συστήματος καταπολεμήσεως τῆς κλοπῆς ὁ συντάκτης τῆς E. δὲν ἀπέρριψε τὰς διατάξεις τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως, ἀλλ' υἱοθέτησε τὴν ἀστικὴν ποινὴν τοῦ μὴ ἐπ' αὐτοφώρῳ καταληφθέντος κλέπτου ἐπὶ τῶν τὸ πρῶτον κλεπτόντων

⁸ D. 43.16.3 § 2 καὶ 48.6.11 § 1 (βλ. τὰ κείμενα τῶν διατάξεων τούτων ἀνωτ. κεφ. 13 σημ. 7). Πρβλ. ἐν τούτοις καὶ τὴν ἐν D. 49.16.14 § 1 γινομένην διάκρισιν τῶν ὄπλων.

⁹ Βλ. καὶ SINOLOWITZ, Studien σ. 43, ὅστις διατηρεῖ ἐπιφυλάξεις ἕνεκα τῆς ἐν τῇ νεοελληνικῇ γλώσσῃ σημασίας τῆς λέξεως «ἄλογον». Ἀντιθέτως ὁ ZSL 24 (σ. 240) ὁμιλεῖ ρητῶς περὶ ἵππου.

¹⁰ Διὰ τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν τῶν κτηνῶν βλ. τὸ εἰς B. 60.15.6 σχόλιον.

¹¹ Οἱ Στρατιωτικοὶ Νόμοι, περιληφθέντες εἰς τὴν Appendix τῆς Ἐκλογῆς, ἐφηρμοζοντο παραλλήλως πρὸς ταύτην.

¹² Ὁ μὴ ὀρθὸς οὗτος συσχετισμὸς γίνεται ὑπὸ τοῦ A. ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΥ ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ἐκλογῆς (σ. 43 σημ.33) καὶ τοῦ SINOLOWITZ, Studien σ. 42 ἐπ.

¹³ Τὴν ἄποψιν ταύτην πειστικῶς θεμελιοῖ ὁ SINOLOWITZ, Studien σ. 44. Ἀντιθέτως οἱ C. SPULBER ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς E. (Cernauti 1929, σ. 64) καὶ M. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Κοινωνικαὶ κ. λπ. σ. 191, δέχονται ὅτι ἡ ποινὴ αὕτη ἀφορᾷ εἰς μόνους τοὺς ἀπόρους.

εὐπόρων – πιθανῶς ἐπὶ τῇ σκέψει ὅτι ἡ οἰκονομικῶς ὀδυνηρὰ αὕτη κύρωσις εἶναι ἱκανὴ νὰ συγκρατήσῃ τὸν μᾶλλον ἐκ πλεονεξίας ἐγκληματοῦντα ἀπὸ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς πράξεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ ποινὴ τοῦ ραβδισμού καὶ τῆς ἐξορίας, ἡ ἀπειλουμένη κατὰ τῶν ἀπόρων, δὲν εἶναι ξένη πρὸς τὰς ρωμαϊκὰς ποινὰς τῆς κλοπῆς¹⁴. Ὅλως ὅμως ἀπεμακρύνθη ἡ νομοθεσία τῶν Ἰσαύρων τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου προκειμένου περὶ τῶν ὑποτρόπων, τοὺς ὁποίους ὡς ἐπικινδύνους διὰ τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν ἠθέλησεν ἀφ' ἐνδὸς μὲν νὰ τιμωρήσῃ αὐστηρῶς, ἀφ' ἐτέρου δὲ νὰ καταστήσῃ φυσικῶς κατὰ τινὰ τρόπον ἀνικάνους, ὅπως συνεχίσουν ἐγκληματοῦντες.

5. Ἡ τρίτη διάταξις τῆς Ε. (17.12) προβλέπει τὰς συνεπείας τῆς ὑπὸ δούλου διαπράξεως κλοπῆς, διατηροῦσα τὸν θεσμόν τῆς *noxae deditio*, τῆς ὁποίας ὅμως ἡ ἐφαρμογὴ δημιουργεῖ ὠρισμένα προβλήματα, μὴ ἐπιλυόμενα ὑπὸ τῆς συντόμου κατὰ τὴν διατύπωσιν διατάξεως τῆς Ε. Αὕτη ἐπιτάσσει τὴν ἀποζημίωσιν τοῦ παυδόντος ὑπὸ τοῦ κυρίου τοῦ δούλου, ἄλλως τὴν μεταβίβασιν τῆς κυριότητος τούτου πρὸς τὸν ὑποστάντα τὴν κλοπὴν. Καίτοι ἡ διάταξις δὲν ὀρίζει τοῦτο ρητῶς, δεόν νὰ θεωρηθῇ αὐτονόητον, ὅτι ταῦτα ἰσχύουν διὰ τὸν κύριον, ἐφ' ὅσον ὁ δούλος ἐνήργησεν ἐν ἀγνοίᾳ του¹⁵. Ἐνταῦθα ἀνακύπτει τὸ ἐρώτημα, ποία ἡ ἔννοια τῶν λέξεων «τὸ ἀζήμιον ποιεῖτω τῷ κλαπέντι»¹⁶ καὶ ἂν οὕτω περιορίζεται ἡ ὑποχρέωσις τοῦ κυρίου τοῦ δούλου εἰς μόνην τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ζημίας ἄνευ χρηματικῆς ἱκανοποιήσεως τοῦ θύματος¹⁷. Ἐν προκειμένῳ δεόν νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ νομοθέτης προέκρινεν ἐπὶ τῶν δούλων κλεπτῶν τὸ σύστημα τῶν ποινῶν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου¹⁸, δοθέντος ὅτι ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ἡ ἐφαρμογὴ διατάξεων ἀμιγῶς ποινικοῦ χαρακτῆρος δεῖκνυται ὅλως ἀλυσιτελής. Τῷ ὄντι ἐκ τῶν δημοσίων ποινῶν μόνον ἡ θανατικὴ, ἡ μαστίγωσις καὶ ὁ ἀκρωτηριασμός δύνανται νὰ ἐπιβληθῶν καὶ ἐκτελεσθῶν ἐπὶ δούλων. Ἐξ αὐτῶν δὲ ἡ μὲν θανατικὴ ἐπιβάλλεται μόνον ἐπὶ κεφαλικῶν ἐγκλημάτων, ὁ δὲ ἀκρωτηριασμός μειοῖ τὴν οἰκονομικὴν ἀξίαν τοῦ δούλου, ἐνῶ ἡ μαστίγωσις δύναται νὰ ἀποτελέσῃ σωφρονιστικὸν μέτρον λαμβανόμενον κατὰ πάντα χρόνον ὑπὸ τοῦ κυρίου τοῦ δούλου. Ὅθεν ἡ προσφυγὴ εἰς τοὺς ὀρισμοὺς τοῦ ρωμαϊκοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἀπετέλει τρόπον τινὰ λύσιν ἀνάγκης. Ἀλλ' ἡ *actio noxalis* ὠδήγει εἰς δικαστικὴν κρίσιν περὶ τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ, εἰς ὃ ἀνήρχετο ἡ εὐθύνη τοῦ ἐξουσιαστοῦ, ἥτις ἐνοχῆ ἠδύνατο νὰ ἀποσβεσθῇ διὰ τῆς *noxae deditio*. Τοιαύτην δικα-

¹⁴ Βλ. D. 47.11.7.

¹⁵ Βλ. C. 3.41.4 (ἐτ. 293).

¹⁶ Πρβλ. καὶ E. 17.7 καὶ 9.

¹⁷ Καὶ ἐν ZSL 25 (σ. 241) μόνον περὶ ἀποζημιώσεως γίνεται λόγος.

¹⁸ Πρβλ. καὶ D. NÖRR, SZ Rom. Abt. 76 (1959) 631 σμμ. 10.

στικὴν κρίσιν φρονῶ ὅτι προϋποθέτει καὶ ἡ παροῦσα διάταξις τῆς Ε. καὶ ὄχι οἰονδήποτε αὐτόματον ὑπολογισμὸν τῆς χρηματικῆς ἱκανοποιήσεως εἰς τὸ ἀπλοῦν, διπλοῦν ἢ καὶ τετραπλοῦν τῆς ἀξίας τοῦ κλαπέντος. Κατὰ συνέπειαν δὲν τίθεται ἐνταῦθα θέμα ἐφαρμογῆς τῆς διατάξεως Ε. 17.12 ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν 17.11¹⁹.

6. Αἱ τρεῖς διατάξεις τῆς Ε. εὔρηνται καὶ ἐν τῷ Ἐκλογαδίῳ, ἡ μὲν πρώτη αὐτουσίᾳ ἐν 17.39, αἱ δὲ λοιπαὶ δύο μέ τινας διαφορὰς ἐν 17.40–41. Ἡ γενικὴ περὶ κλοπῆς διάταξις 17.40 ἀποδίδει τὸ κείμενον Ε. 17.11, φραστικῶς μὲν ἐπουσιωδῶς ἠλλοιωμένον, ἀλλὰ μὲ μίαν σημαντικὴν παράλειψιν, δηλαδὴ ἄνευ τῶν ἐν τέλει λέξεων «δεύτερον δὲ χειροκοπεῖσθω». Ἐνεκα τῆς ἐν ἀρχῇ τῆς διατάξεως ἀναγραφῆς τῶν λέξεων «ἐν πρώτοις τοῦτο ἀμαρτάνων», τῶν ὁποίων ἐλλείπει ἡ ἀπόδοσις, διστάζω νὰ θεωρήσω τὴν παράλειψιν ὡς ἠθελημένην. Πέραν τούτου τὸ χωρίον ΕΡΑ 17.50 ἐπαναλαμβάνει αὐτολεξεῖ τὴν διατύπωσιν τῆς ΕΑ καὶ ὄχι τῆς Ε., πλὴν μετὰ τῶν ἐπιμάχων λέξεων. Ὅθεν ὀρθότερον κατὰ τὴν γνώμην μου εἶναι νὰ γίνῃ δεκτόν, ὅτι αἱ λέξεις «δεύτερον δὲ χειροκοπεῖσθω» ὑπῆρχον εἰς τὸ κείμενον τῆς ΕΑ καὶ παρελείφθησαν ἐξ ἀβλεψίας τοῦ ἀντιγραφέως εἰς τινα τῶν κωδίκων, ἐξ ὧν προέκυψεν ὁ cod. Vind. iur. gr. 2. Μεταβολαὶ ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν παρατηροῦνται καὶ εἰς τὸ χωρίον ΕΑ 17.41, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ λοιπὰ δὲν ἀπομακρύνεται τῆς διατάξεως Ε. 17.12. Μεταξὺ τῶν μεταβολῶν τούτων²⁰ εἶναι καὶ ἡ προσθήκη τῆς λέξεως «οἴκοθεν» εἰς τὴν φράσιν «τὸ ἀζήμιον ποιεῖτω τῷ κλαπέντι». Ἡ ἀκριβὴς νομικὴ ἔννοια τῆς προσθήκης ταύτης δὲν εἶναι εὐχερὲς νὰ διαγνωσθῇ ἐκ τῶν συμφραζομένων. Πάντως θεωρῶ τὴν οὐσιαστικὴν σημασίαν, π. χ. ἐξ ἰδίων, ὡς πιθανωτέραν τῆς δικονομικῆς, π. χ. ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, δηλαδὴ ἄνευ δικαστικῆς ἀποφάσεως. Ἡ ΕΡΑ ἐπαναλαμβάνει ἐν 17.49–51 αὐτολεξεῖ (ἐπιφυλασσομένης τῆς ἀνωτέρω ἐπισημανθείσης διαφορᾶς εἰς 17.50) τὰς τρεῖς διατάξεις τῆς ΕΑ.

7. Ὁ Πρόχειρος Νόμος, καίπερ μεταβαλὼν τὴν διατύπωσιν τῶν περὶ κλοπῆς διατάξεων του (39.53–55 = Ἐπαν. 40.71, 72 καὶ 76) ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ κείμενον τῆς Ε., δὲν ἀπεμακρύνθη ταύτης εἰ μὴ κατὰ τὰ ἐπόμενα δύο ὄχι ἰδιαιτέρως οὐσιώδη σημεῖα. Ἐν Πρ. Ν. 39.53 ἀπειλεῖται κατὰ τῶν κλεπτόντων ὅπλα ποινὴ ὄχι ἀπλοῦ ἀλλὰ σφοδροῦ δαρμοῦ καὶ ἐν 39.54 ἡ ποινὴ τῆς ἀποκοπῆς τῆς χειρὸς προβλέπεται ὄχι κατὰ τῶν τὸ δεύτερον ὑποπιπτόντων εἰς τὸ ἔγκλημα τῆς κλοπῆς, ἀλλὰ κατὰ τῶν «πολλάκας» διαπραττόντων τοῦτο. Διευτυπώθη ἀμφισβήτησις, ἂν διὰ τῆς ἐκφράσεως

¹⁹ Βλ. καὶ τὰς ἐπὶ τῆς προβληματικῆς τοῦ χωρίου Ε. 17.12 ἀπόψεις τοῦ SINOLOWITZ, Studien σ. 47 ἐπ., ἐν πολλοῖς διαφόρους τῶν ἐνταῦθα ἐκτιθεμένων.

²⁰ Ἄλλη μεταβολὴ εἶναι ἡ ἀντικατάστασις τοῦ «κύριος» τῆς Ε. διὰ τοῦ «δεσπότης». Βλ. σχετικῶς SINOLOWITZ, Studien σ. 47 σημ. 2.

ταύτης απέβλεψεν ὁ νομοθέτης εἰς τοὺς κατὰ τὴν σημερινὴν ὁρολογίαν «καθ' ἕξιν καὶ κατ' ἐπάγγελμα» ἐγκληματίας²¹. Ανεξαρτήτως ὅμως τούτου δὲν δύναται τις νὰ ἀρνηθῆ ὅτι τοιουτοτρόπως καταλείπεται ἐλευθερία εἰς τὸν δικαστὴν νὰ σταθμίση κατὰ τὴν ἐπιμέτρησιν τῆς ποινῆς τὰς εἰδικωτέρας συνθήκας τελέσεως τοῦ ἐγκλήματος. Ἡ ΕΡΓΜ ἐπανέλαβεν εἰς μὲν 18.9, 10 καὶ 17 τὰς διατάξεις Ε. 17.10–12, εἰς δὲ 18.11, 13–16, 18–22 ὁρισμοὺς εἰλημμένους ἐκ τοῦ Γεωργικοῦ Νόμου.

8. Ἡ συντακτικὴ τέλος ἐπιτροπὴ τῶν Βασιλικῶν δὲν ἐπέδειξεν ἰδιαιτέραν προθυμίαν, ὅπως υἰοθετήσῃ τὰς μετὰ τὴν ἰουστινιάνειον κωδικοποίησιν εἰσαχθεῖσας νομοθετικὰς μεταβολάς. Μόνον ἐν 60.15.6 ἐπαναλαμβάνεται ἡ διάταξις Πρ. Ν. 39.53 ὡς πρὸς τὴν κλοπὴν στρατιωτικῶν ἀντικειμένων. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἐνέμεινεν εἰς τὰς διατάξεις τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, τὰς ὁποίας ἐπανέλαβεν ὡς πρὸς μὲν τὴν ὑπὸ ἐλευθέρων προσώπων διαπραττομένην κλοπὴν ἐν 60.12, ὡς πρὸς δὲ τὴν ὑπὸ δούλων ἐν 60.5, ἰδίᾳ δὲ ἐν θέματι 47 (= C. 3.41.4).

30. Αἵρεσις

ΕΑ 17.42: *Οἱ μανιχαῖοι καὶ οἱ μοντανοὶ ζῖφει τιμωρεῖσθωσαν.*

1. Ἡ αἵρεσις εἶναι ἄνευ ἀμφιβολίας τὸ ἐγκλημα ἐκεῖνο, εἰς τὴν δίωξιν τοῦ ὁποίου ἡ αὐτοκρατορικὴ νομοθεσία — καὶ πρὸ τῆς ἀνόδου χριστιανῶν εἰς τὸν θρόνον — ἀφιέρωσε τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν διατάξεων¹. Ὁρισμένα δὲ ὀμάδες αἰρετικῶν, ὡς οἱ Μανιχαῖοι, οἱ Εὐνομιανοὶ καὶ οἱ Μοντανισταί, ἐδιώκοντο ἐντονώτερον ἢ οἱ λοιποί, ἀπειλουμένης ἐναντίον των ποινῆς κεφαλικῆς. Ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ διατάξεως ἐκδοθείσης περὶ τὸ μέσον τῆς βασιλείας του (ἔτ. 544) ἀνεγνώρισεν ὡς ἰσχυούσας πάσας τὰς ὑπὸ τῆς μέχρι τότε νομοθεσίας προβλεπομένας κατὰ τῶν αἰρετικῶν ποινάς². Εἰδικῶς ὅμως διὰ τοὺς Μανιχαίους δὲν ἠρκέσθη εἰς παλαιότερον νόμον, ὑποβάλλοντα τούτους εἰς τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, ἀλλ' ἀνενέωσε τὴν ποινικὴν ταύτην πρόβλεψιν διὰ νεωτέρας διατάξεως³.

²¹ SINOLOWITZ, Studien σ. 45 σημ. 6.

¹ Βλ. τὴν ἔκθεσιν τούτων παρὰ Ε. ΜΑΝΤΖΟΥΝΕΑ, Τὰ ἀδικήματα αἱρέσεως καὶ σχίσματος κατὰ τοὺς ὀκτῶ πρώτους αἰῶνας, Αθήναι 1977, σ. 131 ἐπ., 149 ἐπ.

² Ν. 132 (σ. 666, 1–3): «... τοῖς δὲ παρασυναγούσιν ἢ πρὸς αὐτοὺς συναγομένοις τὰς ἐκ τῶν διατάξεων ποινὰς ἐπαχθῆναι πᾶσι τρόποις κελεύομεν».

³ C. 1.5.12 § 3 (ἔτ. 527): «... ἀλλὰ καὶ ταῖς εἰς ἔσχατον τιμωρίαις ὑπάγεσθαι τὸν ὁπουδὴ γῆς φαινόμενον Μανιχαῖον». Βλ. τὴν προγενεστέραν διάταξιν ἐν C. 1.5.11.

2. Κατ'ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς προγενεστέρους νομοθέτας ὁ συντάκτης τῆς Ἐκλογῆς ὑπῆρξεν ὡς πρὸς τὴν θέσπισιν κυρώσεων κατὰ τῶν αἰρετικῶν ἐξαιρετικῶς φειδωλὸς εἰς διατάξεις, περιορισθεῖς ἐν 17.52 εἰς τοὺς Μανιχαίους καὶ Μοντανιστάς, καθ'ὧν ἠπέιλησε ποινὴν θανάτου. Ὁ ὀρισμὸς οὗτος ἐνῶ διὰ τοὺς Μανιχαίους στερεῖται πρακτικῆς σημασίας, διότι ἀποτελεῖ ἐπανάληψιν τῆς ἰουστινιανείου διατάξεως, διὰ τοὺς Μοντανιστάς ἔχει σημαντικὰ ἐπακόλουθα, διότι ἡ τελευταία χρονικῶς διάταξις προέβλεπε μόνον περιουσιακὰς κυρώσεις καὶ ἐξορίαν⁴. Ἡ κατὰ τοιοῦτον τρόπον διατύπωσις τῆς μόνης περὶ αἰρετικῶν διατάξεως τῆς Ἐκλογῆς δημιουργεῖ ἀπορίας. Κατὰ μίαν ἐκδοχὴν διὰ τῆς ἀναφορᾶς τῶν δύο κυριωτέρων ὁμάδων αἰρετικῶν νοεῖται τὸ σύνολον τούτων καὶ συνεπῶς διὰ τῆς τοιαύτης διατυπώσεως τῆς Ἐκλογῆς ἐκδηλοῦται ἡ βούλησις τοῦ νομοθέτου, ὅπως πάντες οἱ αἰρετικοὶ ὑποβάλλονται εἰς θανατικὴν ποινὴν. Τὸ βάσιμον ὅμως τῆς ἀπόψεως ταύτης κλονίζεται ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῆς Appendix τῆς Ἐκλογῆς, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ ἀμέσως κατωτέρω λόγος. Πιθανώτερον κατὰ τὴν γνώμην μου εἶναι ὅτι ἡ ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ τῆς Ἐκλογῆς ἔντονος ἀποδοκιμασία Μανιχαίων καὶ Μοντανιστῶν ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ διαδηλώσῃ τὴν ἀντίθεσιν τῶν Συρίων αὐτοκρατόρων πρὸς τοὺς αἰρετικοὺς τούτους, διὰ νὰ ἀποκλεισθοῦν κατηγορίαι περὶ ἐνδεχομένης ἐπιδράσεως τῆς διδασκαλίας τούτων ἐπὶ τοῦ δογματικοῦ ὑποβάθρου τῆς ἀκολουθουμένης ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς⁵.

3. Αἱ πλεῖσται τῶν περὶ αἰρετικῶν διατάξεων τοῦ ἰουστινιανείου Κώδικος ἐπανεμφανίζονται — μὲ προφανῆ ἐνδιάμεσον σταθμὸν τὴν Collectio Tripartita — εἰς τὴν Appendix τῆς Ἐκλογῆς⁶. Ἡ αἰτιολογία τούτου θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν ἀδυναμίαν τῶν ἐφαρμοστῶν τοῦ δικαίου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης νὰ καλύψουν τὸ σύνολον τῶν παρουσιαζομένων περιπτώσεων διὰ μόνης τῆς διατάξεως τῆς Ἐκλογῆς, πράγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἰσχυρὸν ἐπιχείρημα, ὡς ἀνωτέρω ἐπεσημάνθη, κατὰ τῆς ἀπόψεως ὅτι τὸ χωρίον E. 17.52 ἀπετέλει ρύθμισιν ἐφαρμοζομένην ἐπὶ πάντων τῶν αἰρετικῶν, ἀνεξαρτήτως δογματικῆς ἀποχρώσεως.

4. Ἡ διάταξις τῆς Ἐκλογῆς ἐπανελήφθη αὐτολεξεί ὑπὸ τῆς EPA (17.52), τοῦ Ἐκλογαδίου (17.42) καὶ τῆς EPIM (21.20). Ὁ Πρόχειρος Νόμος (39.

⁴ C. 1.5.20 (ἐτ. 530).

⁵ Βλ. H.-G. BECK ἐν F. KEMPF, H.-G. BECK, E. EWIG, J. A. JUNGSMANN, Die mittelalterliche Kirche. I [Handbuch der Kirchengeschichte, III. 1], ²Freiburg 1973, σ. 33 (μετὰ βιβλιογραφίας).

⁶ Ἐν EApp. III. 1-4, 6-7, 9-11, 13 ἐπαναλαμβάνονται τὰ χωρία Coll. Trip. 1.5.1-5, 14, 16-17, 20 καὶ 1.7.6, ἀποδίδοντα ταυτάρημα χωρία τοῦ Κώδικος. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι εἰς ταῦτα δὲν περιλαμβάνονται τὰ χωρία C. 1.5.11 καὶ 12, τὰ ὁποῖα περικλείονται ἐν τῇ διατάξει τῆς E.

27-28) άντεμετώπισε κατὰ ριζικώτερον τρόπον τὸ θέμα τῶν αἰρετικῶν, προβλέψας τὴν ἄνευ ἐξαιρέσεως ἐπιβολὴν κατ'αὐτῶν τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου. Ἐκτὸς ὅμως τῆς γενικῆς ταύτης ἐπιταγῆς δι'ἄλλης, εἰδικῆς, διατάξεως προέβλεψε τὴν αὐτὴν ποινὴν καὶ κατὰ τῶν παραλειπόντων νὰ παραδώσουν εἰς τὰ ἀρμόδια κρατικὰ ὄργανα τοὺς τυχὸν γνωστούς των Μανιχαίους⁷. Ἀμφότεραι αἱ διατάξεις τοῦ Προχείρου Νόμου ἐπανελήφθησαν καὶ ὑπὸ τῆς Ἐπαναγωγῆς (40.29-30). Τὰ Βασιλικὰ κατὰ τὴν ἐξ ἐπόψεως ποινικῆς ἀντιμετώπισιν τοῦ ἐγκλήματος τῆς αἰρέσεως ἠντλησαν ἐκ τοῦ ἰουστινιανείου Κώδικος, τοῦ ὁποίου τὸν τίτλον 1.5 ἐπανάλαβον κατὰ πάσας σχεδὸν τὰς διατάξεις αὐτοῦ ἐν τῷ πρώτῳ τίτλῳ τοῦ πρώτου βιβλίου⁸.

31. Ἐπίμετρον

1. Τῆς διατυπώσεως τῶν τελικῶν συμπερασμάτων τῆς παρούσης ἐρεύνης σκόπιμον εἶναι νὰ προηγηθῆ ἡ παράθεσις τριῶν πινάκων, διὰ τῶν ὁποίων καθίσταται πλέον παραστατικὴ ἡ ἐξ ἐπόψεως περιεχομένου σχέσις μεταξὺ τῶν διατάξεων τῆς Ε. καὶ τῆς ΕΑ. Ἐν τῷ πίνακι Α' ἀναγράφονται αἱ διατάξεις τῆς ΕΑ, αἱ μὴ ἔχουσαι ἀντιστοιχίαν ὡς πρὸς τὸ ρυθμιζόμενον ἀντικείμενον ἐν τῇ Ε., συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν διατάξεων τῆς ΕΡΑ, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο δεκτὸν ὅτι προέρχονται ἐκ τῆς ΕΑ, καίπερ μὴ διασωθεῖσαι διὰ τοῦ cod. Vind. iur. gr. 2. Ἐν τῷ πίνακι Β' περιλαμβάνονται αἱ διατάξεις Ε. καὶ ΕΑ, αἱ ταυτιζόμεναι ἀπολύτως ὡς πρὸς τὴν περιεχομένην ρύθμισιν, ἔστω καὶ ἂν ἐλάχιστα διαφέρουν κατὰ τὴν διατύπωσίν των. Τέλος ἐν τῷ πίνακι Γ' εὔρηται αἱ διατάξεις Ε. καὶ ΕΑ, αἱ ὑποβάλλουσαι τὸ αὐτὸ θέμα εἰς ρύθμισιν ὄχι μὲν τὴν αὐτὴν, ἀλλ'ἀπολύτως παρεμφερῆ.

Πίναξ Α'

ΕΑ 17.7	ΕΡΑ 17.17
ΕΑ 17.14	ΕΡΑ 17.45
ΕΑ 17.16	ΕΡΑ 17.60
ΕΑ 17.20	
ΕΑ 17.28	

⁷ Ἡ διάταξις Πρ. Ν. 39.28 ἀποδίδει τὸ περιεχόμενον τῆς C. 1.5.16. Περαιτέρω θεσπίζονται ἐν τῷ Πρ. Ν. 39.29 καὶ 34 περιουσιακαὶ κυρώσεις, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ χωρίῳ εἰδικῶς κατὰ τῶν Μανιχαίων, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ γενικῶς κατὰ παντὸς αἰρετικοῦ (= C. 1.5.15 καὶ, ἄνευ μνείας αἰρετικῶν, 1.7.4).

⁸ B. 1.1.18-31 = C. 1.5.2-6, 8-9, 11-12, 15-16 καὶ 20-22.

Πίναξ Β'

EA 17.8	=	E. 17.53
EA 17.12β	=	E. 17.39
EA 17.13	=	E. 17.35
EA 17.17	=	E. 17.6
EA 17.30	=	E. 17.22
EA 17.33	=	E. 17.20
EA 17.34	=	E. 17.14
EA 17.35	=	E. 17.18
EA 17.36	=	E. 17.51
EA 17.38	=	E. 17.17
EA 17.39	=	E. 17.10
EA 17.41	=	E. 17.12
EA 17.42	=	E. 17.52

Πίναξ Γ'

EA 17.6	≠	E. 17.38
EA 17.9	≠	E. 17.50
EA 17.24	≠	E. 17.41
EA 17.31	≠	E. 17.28
EA 17.40	≠	E. 17.11

2. Ἐκ τῶν πινάκων Β' καὶ Γ' προκύπτει ὅτι ἐπὶ 43 διατάξεων τῆς ΕΑ αἱ 13 εἶναι ὅμοιαι ἢ σχεδὸν ὅμοιαι καὶ αἱ 5 παρεμφερεῖς πρὸς τὰς τῆς Ε. Ἐκ τῶν 18 τούτων διατάξεων αἱ 8 (ἦτοι αἱ ΕΑ 17.8, 36, 38 καὶ 41 ἐκ τοῦ πίνακος Β' καὶ 17.6, 9, 24 καὶ 40 ἐκ τοῦ πίνακος Γ') ἐπαναλαμβάνουν κατὰ βάσιν τὴν ρύθμισιν τοῦ C.I.C. Εἰς 5 περαιτέρω περιπτώσεις (ΕΑ 17.12β, 13, 30, 31 καὶ 33) πρόκειται περὶ ἐγκλημάτων κατὰ τῶν ἡθῶν ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ, περὶ τῶν ὁποίων εἴτε δὲν ὑπῆρχε σαφὴς πρόβλεψις ἐν τῷ C.I.C., εἴτε ἡ ὑπάρχουσα δὲν ἦτο ἐφαρμόσιμος ἔνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ Τουλίου νόμου ἐξομοιώσεως ὡς πρὸς τὴν ποινὴν πάντων τῶν ἐγκλημάτων τῆς κατηγορίας αὐτῆς. Ἐκ τῶν ὑπολειπομένων περιπτώσεων ἐπὶ μὲν τῶν τεσσάρων πρώτων (ΕΑ 17.17, 34, 39 καὶ 42) ἡ ἀπὸ τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου ἀπομάκρυνσις ὀφείλεται εἰς λόγους σκοπιμότητος ἢ εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς κανονικῆς νομοθεσίας τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ δὲ τῆς τελευταίας (ΕΑ 17.35) ἡ αὐστηρὰ ποινὴ τοῦ C.I.C. δὲν εὗρισκε πλέον ἀνταπόκρισιν εἰς τὸ κοινὸν περὶ δικαίου συναίσθημα μετὰ τὴν ἀποσύνδεσιν τοῦ ἐγκλήματος τῆς παραχαράξεως ἀπὸ τῆς καθοσιώσεως. Εὐχερῶς διαγιγνωσκομένην ἀναδρομὴν εἰς διατάξεις τοῦ C.I.C. ἔχομεν καὶ εἰς τὰ πλεῖστα τῶν χωρίων τοῦ πίνακος Α' (ΕΑ 17.7, 14, 16, 20, ΕΡΑ 17.60).

3. Ἐπὶ τῶν λοιπῶν χωρίων τοῦ Ἐκλογαδίου, τῶν μὴ περιλαμβανομένων δηλαδὴ εἰς τοὺς ἀνωτέρω πίνακας, παρατηρεῖται γενικῶς ἐπάνοδος εἰς τὸ ἰουστινιανεῖον δίκαιον, καὶ δὴ εἴτε ὀλοκληρωτικῆ (ὡς ΕΑ 17.5, 15), εἴτε, εἰς τὴν συντριπτικὴν πλειονοψηφίαν τῶν περιπτώσεων, μερικὴ ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ συνδυασμοῦ τῶν διατάξεων τοῦ C.I.C. καὶ τῆς Ε. Ὁ συμβιβασμὸς οὗτος ἐπιτυγχάνεται ὅτε μὲν διὰ τῆς διατηρήσεως τῶν στοιχείων τῆς πράξεως, ὡς ταῦτα καθωρίσθησαν ἐν τῷ C.I.C. καὶ τῆς προσθήκης τῆς ὑπὸ τῆς Ε.

είσαχθείσης ποινῆς (ὡς π. χ. ἐν ΕΑ 17.29), ὅτε δὲ — ὄπερ καὶ συνηθέστερον — διὰ τῆς ἀπειλῆς τῆς ἰουστινιανείου ποινῆς¹ κατὰ πράξεως, ἥς ἡ ἀντικειμενικὴ ἢ ἡ ὑποκειμενικὴ ὑπόστασις διαμορφοῦται κατὰ τὰ ὑπὸ τῆς Ε. καινοτομηθέντα (ὡς π. χ. ΕΑ 17.1, 4, 10 κ. λπ.), χωρὶς νὰ παραβλέπωνται αἱ περιπτώσεις, καθ' ἃς ἡ διάκρισις αὕτη ἀποβαίνει ἀδύνατος ἔνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ συντάκτου τῆς Ε. ἀναμίξεως τῶν στοιχείων ἐκατέρας προελεύσεως (ὡς π. χ. ἐν ΕΑ 17.2–3, 18–19). Ἡ εἰς τοιαύτην ἔκτασιν συντελεσθεῖσα ἐπάνοδος εἰς τὰς ἰουστινιανείους ποινὰς δικαιολογεῖ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς ὑπὸ τῆς ΕΑ προβλεπομένης ποινικῆς μεταχειρίσεως τῶν ἐγκληματιῶν ὡς ἐν γενικαῖς γραμμαῖς αὐστηροτέρας ἔναντι τῆς Ε.² — καίτοι ἡ σύγκρισις ἀνομοίων ποινῶν, ἐν αἷς καὶ ἀκρωτηριασμοῦ, καὶ ἡ κρίσις περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς αὐστηρότητός των ἀποβαίνει ἐνίοτε ἐξόχως δυσχερῆς, λαμβανομένης ἰδίως ὑπ' ὄψιν τῆς ὑποκειμενικῆς ἀξίας τῶν ἐφαρμοζομένων κριτηρίων.

4. Ἡ μέχρις ἐνὸς σημείου ἐπίδρασις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κανονικῆς νομοθεσίας ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ δικαίου τῆς Ε. εἶναι, ὡς εἰς τοὺς οἰκειοὺς τόπους ἐπεσημάνθη, ἀναντίλεκτος. Ἡ ἐπίδρασις ὁμως αὕτη εἶναι ἐπὶ τῆς ΕΑ ἀσυγκρίτως ἐντονωτέρα, ὡς ἀνωτέρω εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν χωρίων ΕΑ 17.1, 6, 16, 18, 23 καὶ 32 ἐδείχθη. Ἐν τούτοις ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἐπίδράσεως αὐτῆς δεόν νὰ ἐξαρθοῦν τὰ ἀκόλουθα σημεία. Ὁ συντάκτης τῆς ΕΑ, ὡς τοῦτο σαφῶς δείκνυται ἐκ τοῦ χωρίου ΕΑ 17.6, ἦτο ἀπηλλαγμένος τῶν ἔναντι τοῦ μοναχικοῦ βίου ἀρνητικῶν διαθέσεων, ὑπὸ τῶν ὁποίων διεπνέοντο οἱ εἰκονομάχοι. Ἐξ ἐτέρου ὁμως ἀπέφυγεν ἐπιμελῶς τὴν θέσπισιν οἰασδήποτε διατάξεως, ἣτις θὰ ἀπέληγεν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν τῶν μονῶν. Τοῦτο καθίσταται ἔκδηλον ἐν ΕΑ 17.5, ἐνθα ἐπαναφέρεται μὲν ἡ κατὰ τοῦ ἄρπαγος μοναχῆς θανατικὴ ποινὴ (Ν. 123.43), χωρὶς ὁμως νὰ ἐπαναληφθῇ καὶ ἡ περὶ περιελεύσεως τῆς περιουσίας του εἰς τὴν μονὴν τῆς παθούσης ἐπιταγὴ τῆς ἰουστινιανείου νεαρᾶς. Εἰς ἀνάλογα συμπεράσματα καταλήγει τις καὶ διὰ τῆς ἀναλύσεως τοῦ χωρίου ΕΑ 17.26. Ἐπίσης ἐν τῇ περὶ μοιχείας διατάξει ἀπεφεύχθη ἡ γνωστὴ ἰουστινιανείος ρύθμισις, ἣτις πλεῖστα οἰκονομικὰ ὠφελήματα ἐξησφάλιζεν εἰς τὰ μοναστικὰ ἰδρύματα³.

5. Τὸ Ἐκλογάδιον, ὡς ἤδη ὑπεγράμμισθη⁴, δὲν ἀποτελεῖ τυχαῖον προῖδον μιᾶς συλλεκτικῆς ἀπασχολήσεως. Εἶναι ἐργασία συστηματικὴ⁵, χαρακτη-

¹ Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῆς ἐπιεικεστέρας, δοθέντος ὅτι εἰς τὸ C. I. C. ἡ διαφοροποίησις τῶν ποινῶν ἀναλόγως τοῦ status τοῦ δράστου ἀπετέλει τὸν κανόνα.

² Μόνον ἐπὶ τῶν κατασκευαζόντων περιήπτα εἶναι ἡ ποινὴ τῆς ΕΑ 17. 23 καταφανῶς ἥπιωτέρα τῆς Ε. 17.44.

³ Βλ. ἀνωτ. κεφ. 20 σημ. 14.

⁴ FM II σ. 49 ἐπ.

⁵ Ἐκ τῆς ὁπωσδήποτε μὴ ἀνταποκρινομένης πρὸς τὰς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πράξεων ὑπαγορευόμενας ὑποδιαιρέσεις (π. χ. ἐγκλήματα κατὰ τῆς ζωῆς, τῶν ἡθῶν, τῆς περιουσίας

ριζομένη από συνέπειαν εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ρυθμίσεις. Τοῦτο δηλοῖ ὅτι ἐγένετο παρὰ νομικοῦ ἐμπείρου, ἀρίστου γνώστου τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου. Τὸ ὑπ' αὐτοῦ καταρτισθὲν ἔργον δὲν φέρει τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα πονήματος ἐξυπηρετοῦντος ἰδιωτικοῦς (πρακτικοῦς) σκοποῦς (ὡς ἢ ἦτο ἡ παραπλεύρως τῶν ἰσχυουσῶν διατάξεων ὑπὸ μορφήν σχολίων παράθεσις τῶν προἰσχυασῶν, ἃς ἐνδεχομένως ὁ συντάκτης κρίνει ὡς ἐπιτυχεστέρας), διότι ἔνια χωρία αὐτοῦ εἰσάγουν τόσον βαθεῖαν τομὴν εἰς τὸ τότε ἰσχύον δίκαιον (π. χ. ΕΑ 17.6 καὶ 32), ὥστε ἡ ὑπὸ ἰδιώτου διατύπωσις τῶν ὑπὸ μορφήν διατάξεως νὰ εἶναι κατὰ κυριολεξίαν ἀκατανόητος, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσω ἐλλεῖπει ἐν τῇ βυζαντινῇ νομικῇ φιλολογίᾳ ἀνάλογον προηγούμενον. Ἡ ὅλη ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ δομὴ τοῦ Ἐκλογαδίου δεικνύει νομοπαρασκευαστικὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία ἐγένετο ἐπὶ τοῦ τότε ἰσχύοντος δικαίου μὲ τὴν σαφῆ πρόθεσιν ὄχι τῆς ἐμφανῶς πλήρους ἀνατροπῆς του, ἀλλὰ τῆς ἄρσεως τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐφαρμογῆς του διαπιστωθεισῶν ἐλλείψεων, καὶ διὰ τῆς ἐπανόδου εἰς τὸ C.I.C. (τὸ ὁποῖον, ὡς ἡ ὑπαρξίς τῆς ΕApp. καταδεικνύει, ἐξηκολούθει νὰ εὐρίσκη ἀπήχησιν εἰς τὴν πρακτικὴν), κυρίως ὡς πρὸς τὰς ποινὰς (προκειμένου περὶ τοῦ ποινικοῦ δικαίου, ἐφ' ὅσον περὶ αὐτοῦ γίνεται ἐνταῦθα λόγος). Κατὰ τοῦτο ἡ ἐργασία αὕτη πρέπει νὰ συνετελέσθῃ διαρκούσης ἔτι τῆς ἐπιρροῆς τῆς Συριακῆς Δυναστείας.

6. Ἐξ ὅλων τῶν μετὰ τὴν παῦσιν τῆς εἰκονομαχίας ἀνεληθόντων εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν ὕθρονον τὰς περισσοτέρας κατὰ τὴν γνώμην μου πιθανότητας, νὰ ὑπῆρξεν ὁ συλλαβὼν τὸ σχέδιον τῆς ἀναθεωρήσεως τῆς Ε., συγκεντροῖ ὁ Νικηφόρος Α' (802–811)⁶, ἔνεκα τῶν ἀγαθῶν πρὸς τὴν ἡγεσίαν τῆς Ἐκκλησίας σχέσεων του ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς συγχρόνου ἀντιθέσεώς του πρὸς τὴν δημιουργίαν μεγάλης ἐκκλησιαστικῆς, μάλιστα δὲ μοναστηριακῆς, περιουσίας ἀφ' ἑτέρου⁷. Ἄλλωστε ἡ ἐφ' ὅλων τῶν πεδίων ἐκδηλωθεῖσα μεταρρυθμιστικὴ προσπάθεια τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, λογικὸν εἶναι νὰ ἐπεξετείνετο καὶ εἰς τὸ δίκαιον. Τὸ μέχρις ἡμῶν παραδοθὲν κείμενον τῆς ΕΑ μαρτυρεῖ ὅτι ἡ προπαρασκευαστικὴ ἐργασία εἶχεν ὀλοκληρωθῆ, ἀλλ' ἡ τροποποιήσις τοῦ δικαίου τῶν Ἰσαύρων δὲν φαίνεται νὰ ἔλαβε σάρκα καὶ ὄστά. Ὁ αἰφνίδιος θάνατος τοῦ Νικηφόρου Α' παρέχει κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο

κ. λπ.) διαρῥώσεως τοῦ τίτλου ΕΑ 17 δὲν ἀναιρεῖται ἡ διαπίστωσις αὕτη, διότι ἡ ἐν τῷ Βιενναίῳ κώδικι σειρὰ τῶν κεφαλαίων τοῦ ἐν λόγῳ τίτλου δεῖν νὰ γίνῃ μετὰ τινος ἐπιφυλάξεως δεκτῆ.

⁶ Ἄλλως F. GORIA, *Sulla data κ. λπ.* (άνωτ. Εἰσαγ. σημ. 2) σ. 320, ὅστις θεωρεῖ πιθανώτερον τὸν χρόνον τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Γ' (842–867). Βλ. άνωτ. κεφ. 4 σημ. 13.

⁷ DÖLGER, Reg. 370, 374 καὶ 380. Βλ. γενικώτερον περὶ τοῦ Νικηφόρου Α' G. OSTROGORSKY, *Geschichte des byzantinischen Staates* [Hb. d.AW. XII. 1.2], ³München 1963, σ. 156 ἐπ. μετὰ βιβλιογραφίας, εἰς ἣν πρόσθετος ΑΙΚ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ οἰκονομικὴ καὶ δημοσιονομικὴ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Α', Εἰς μνήμην Κ. Ἀμάντου 1960, σ. 413 ἐπ., ἰδίᾳ 425 ἐπ.

πρόσθετον ἐπιχείρημα διὰ τὴν ἐπὶ τῆς βασιλείας του τοποθέτησιν τοῦ χρόνου συντάξεως τοῦ Ἐκλογαδίου. Ἐὰ ὄντι ὁ τοῦτον διαδεχθεὶς (παρορωμένης τῆς βραχυβίου βασιλείας τοῦ Σταυρακίου) Μιχαὴλ Α΄ ἦτο ὁ ὀλιγώτερον ἐνδεδειγμένος πρὸς συνέχισιν τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ ἔργου τοῦ προκατόχου του. Πάντως, ὡς ἐκ τῆς γενέσεως τῆς ΕΡΑ δύναται νὰ συναχθῆ, ἡ ΕΑ δὲν ἠγνοήθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων της νομικῶν, ἢ δὲ σπουδῆ τοῦ συνόλου τῶν διατάξεων της εἶναι ἐξαιρετικῶς χρήσιμος διὰ τὴν παρακολούθησιν τῆς ἐξελικτικῆς πορείας ὅλων τῶν νομικῶν θεσμῶν (καὶ ὄχι μόνον τοῦ ποινικοῦ δικαίου) ἀπὸ τῆς Συριακῆς Δυναστείας πρὸς τὴν Μακεδονικὴν.

ΠΙΝΑΞ ΠΗΓΩΝ

Οἱ ἀριθμοὶ δηλοῦν τὰ κεφάλαια καὶ τὰς παραγράφους ἢ, ὡς ἐκθέται, τὰς ὑποσημειώσεις ἐκάστου κεφαλαίου.

<i>Αλεξιάς</i> XIII.1.6	16 ²	34.1.19.8	7 ¹³
		47.3.12	23 ²⁰
<i>Ἀρέθα ἐπιστολή</i>	1 ⁵	50.3.55	13.8
		57.1.14	6 ⁸
<i>Ἀθανασίου Νεαραί</i> 10.2	23 ¹⁷	57.1.16	7 ¹³
	10.9	59.1-3	25 ¹⁰
	12.3	60.1	27.3
		60.3.30	19 ²¹
<i>Βαλσαμῶνος</i>		60.3.58	19 ²¹
Ἀπόκρισις 50	5 ¹²	60.5	29.8
Σχόλ. καν. 61 Πενθ.	17 ^{11,20}	60.5.47	29.8
	76 Πενθ.	60.7.16	28 ¹⁵
	85 Πενθ.	60.12	29.8
	97 Πενθ.	60.15.6	29.8
	2 Βασιλ.	60.18.11	13.5
	83 Βασιλ.	60.18.25	13.5
		60.18.26	27 ¹⁴
<i>Βασιλείου ὁμιλία εἰς</i>		60.20.1-4	19 ²¹
Ψαλμ. 45	17 ²²	60.21.5	16 ¹²
		60.21.14	16 ¹²
<i>Βασιλικά</i>		60.21.47	13 ¹⁵
1.1.7	17.7	60.22.1	5 ¹⁴
1.1.9	14 ¹⁷	60.22.4	23.8
1.1.12	14 ¹⁷	60.25	9.5
1.1.14	14 ¹⁷	60.25.1	9 ¹²
1.1.15	14 ¹⁵	60.25.4	9 ¹¹
1.1.18-31	30 ⁸	60.33.30	27 ¹⁴
1.1.38	14 ¹⁷	60.36.1-19	3.3
1.1.42	14 ¹⁸	60.36.1	6 ⁸
1.2.98	21 ¹	60.36.2	7 ¹³
2.2.174	19 ²²	60.36.13	3.3
2.2.203	19 ²²	60.37	20.13, 21.14
3.1.47	13.6	60.37.4	24.7
4.1.12	21 ³³	60.37.10	24.7
4.1.15	21.14	60.37.13	24.7
5.1.13	1.7	60.37.16	24.7
7.17.26	15 ²⁷	60.37.30	20 ³⁴ , 24.7
10.4.37	24 ¹⁹	60.37.35	21 ¹
24.2.14	24 ^{12,19}	60.37.59	12.5
28.5.35	12.5	60.37.72	5 ¹⁴ , 20.13, 24.7
28.7.1	20.13	60.37.75	10.13, 10 ²³

60.37.76	10.13	60.1.35	27 ¹³
60.37.77	21.14	60.3.30	19.2
60.37.78	10.13	60.7.9	28 ⁹
60.37.79-82	22.7	60.15.6	29 ¹⁰
60.37.83	21.14	60.37.4	24 ¹³
60.37.84	12.5	60.37.67	20 ²⁸
60.37.85	10 ²² , 11.2	60.37.81	22 ¹⁹
60.39.1	18 ¹⁴	60.38.2	24 ²⁰
60.39.3	2.9, 7 ¹³ , 18 ^{14,15}	60.41.8	26 ⁷
60.39.3.1	2 ⁹	60.51.26	19.7
60.39.6	19.7	60.51.34	22 ¹⁹
60.39.10	2.9	60.63.1	16 ⁹
60.39.15	8.6		
60.39.16	8.6, 8 ¹³	<i>Βλάσταρις</i>	
60.39.22	18 ¹⁴	A 1	14 ⁵
60.39.23	17.7	A 5	11 ⁸
60.39.24-30	17.7	Γ 28	23 ²¹
60.41	26.3, 26.4	I 1	15 ²⁴
60.41.8	26 ¹²	M 1	18 ¹⁰
60.41.9	26 ¹²	M 13	22 ¹⁷
60.41.19	21 ¹²	T 10	25 ⁸
60.45.6	15 ²⁷	Υ 1	13 ¹⁵
60.45.12	1.7, 15.8, 15 ²⁴	Φ 8	2 ¹⁰
60.45.17-20	15 ²⁷		
60.45.18	1.7	<i>Χωματιανοῦ ἀπόφασις</i>	2 ¹¹
60.48	28.8	<i>Codex Theodosianus</i>	
60.48.6	28 ¹⁶	1.6.9	15 ¹¹
60.48.20	28.8	3.12.1	10 ³
60.51.15	2.9	3.12.3	10 ⁴
60.51.26	8.6, 19.7	4.22.3	13 ¹⁷
60.51.34	6 ⁸ , 7 ¹³ , 18 ¹⁴ , 22.7	9.1.19 πρ.	27 ⁷
60.51.35	23.8	9.4.1	16 ⁶
60.51.62	6.2	9.7.2 πρ.	20 ¹⁸
60.54.22	14 ¹⁵	9.7.3	5 ²
60.54.23-25	14 ¹⁶	9.9.1	20 ³⁰
60.54.29	14 ¹⁸	9.10.1	13 ²
60.54.30-31	14 ¹⁸	9.10.3	27 ⁷
60.58.1	4.7	9.14.2	8 ^{9,10,11}
60.60	26.3	9.16	17 ²
60.60.1-2	26 ¹²	9.16.1	17 ³
60.63.1	16 ¹²	9.16.6	17 ³
		9.17	25 ³
<i>Βασιλικῶν σχολία</i>		9.21.2 § 2	26 ⁸
11.2.35	20 ²	9.21.9	26 ⁶
21.2.4	20 ²⁵	9.24.1	4.1
60.1.10	27 ¹³	9.25.1	4 ⁴
60.1.34	27 ¹³	9.34.7	16 ⁴
		9.34.9	16 ⁴

9.40.16	1 ²	D. 47.7.1	19 ¹⁴
9.45.1	1 ²	D. 47.8.2	8 ⁴
9.45.3	1 ²	D. 47.9.1+3+5+11	19 ²¹
9.45.5	1 ²	D. 47.9.1 pr.+1-2	19 ²
11.36.4	20 ⁴	D. 47.9.9	19.7, 19 ^{4,5,7,17,21}
16.2.25	15 ¹⁰	D. 47.9.11	19 ^{6,13} , 29 ⁸
16.2.31	13 ¹⁰ , 15 ¹⁰	D. 47.9.12.1	19.7, 19 ^{4,21}
16.7.5	14 ¹	D. 47.10.5	16 ¹²
16.8.7	14 ¹	D. 47.10.15	16 ¹²
16.10.9	17 ³	D. 47.10.15 pr.	18 ^{5,11}
Sirmond. 14	15 ¹⁰	D. 47.10.15.13	17 ¹⁰
		D. 47.11.1.2	5 ^{1,14}
<i>Collectio 87 capp. 74</i>	13 ¹²	D. 47.11.4	23.5, 23.8,
<i>Collectio Tripartita</i>			23 ^{2,11}
1.5.1-5	30 ⁶	D. 47.11.7	29 ¹⁴
1.5.14	30 ⁶	D. 47.12	25.3
1.5.16-17	30 ⁶	D. 47.12.3.7	25.2, 25 ⁴
1.5.20	30 ⁶	D. 47.12.8	25 ³
1.7	14 ³	D. 47.12.11	25.2, 25 ⁴
1.7.6	30 ⁶	D. 47.14.1 pr.	9 ²
1.11.1	17 ⁴	D. 47.14.1.1	9 ³
1.11.10	14 ³	D. 47.14.1.3	9 ⁶
2	15 ⁵	D. 47.14.1.4	9 ⁵
		D. 47.14.2	9 ⁶
<i>Corpus Iuris Civilis</i>		D. 47.14.3	9 ³
Εισηγήσεις		D. 47.14.3 pr.	9 ⁴
I. 1.10.6-7	12 ⁴	D. 47.15.6	27 ¹¹
I. 4.18.3	3 ²	D. 47.17.1	8 ⁵
I. 4.18.4	5 ³ , 21 ⁴ , 22 ⁴	D. 48.2.3.3	24 ²
I. 4.18.5	17 ⁷ , 18 ¹³	D. 48.2.8 pr.	24 ²
I. 4.18.10	28 ⁸	D. 48.4	3.1
		D. 48.4.1-3	7 ¹
Πανδέκται		D. 48.4.1-6	3.1
D. 1.15.3.1	8 ⁷	D. 48.4.1 pr.	15 ¹¹
D. 1.18.13 pr.	15 ⁴	D. 48.4.1.1	6 ^{1,8}
D. 3.2.4.2	24 ¹⁷	D. 48.4.2	7 ¹³
D. 4.4.37.1	5 ^{9,10} , 24 ^{2,4}	D. 48.4.10	3.1
D. 9.2	18 ⁴	D. 48.5	20.13
D. 9.2.7.6	18 ¹¹	D. 48.5.2.2-3	24 ⁴
D. 9.2.8 pr.	18 ¹¹	D. 48.5.2.2	24 ²
D. 9.2.9 pr.+1	18 ¹¹	D. 48.5.2.4-7	24 ¹⁵
D. 9.2.30.3	19.2, 19 ^{6,8,21}	D. 48.5.6 pr.	21 ⁵
D. 10.2.4.1	18 ^{4,11}	D. 48.5.6.1	21 ¹
D. 11.7-8	25 ¹⁰	D. 48.5.9	5 ¹ , 24 ²
D. 18.1.35.2	18 ^{4,11}	D. 48.5.12 pr.	24 ^{5,8}
D. 39.6.12	23 ^{3,20}	D. 48.5.15 pr.	24 ⁸
D. 43.16.3.2	13 ⁷ , 29 ⁸	D. 48.5.25	20 ³¹
D. 47.2.93	29 ³	D. 48.5.30 pr.	24 ⁴

C. 1.5.11-12	$30^{6,8}$	C. 9.8.4	21^{11}
C. 1.5.11	30^3	C. 9.9	20.13
C. 1.5.12.3	30^3	C. 9.9.2	24^4
C. 1.5.15-16	30^8	C. 9.9.9	20^3
C. 1.5.15	30^7	C. 9.9.10	$24^{5,3}$
C. 1.5.20-22	30^8	C. 9.9.11	24^4
C. 1.5.20	30^4	C. 9.9.16	24^5
C. 1.7.1	$14^{1,15}$	C. 9.9.17.1	24^4
C. 1.7.2-4	$14^{2,16}$	C. 9.9.18	12.5
C. 1.7.3 pr.	14^{10}	C. 9.9.18 pr.	12^2
C. 1.7.4	30^7	C. 9.9.22	20.5, 20.6
C. 1.7.5	14^3	C. 9.9.23-24	20^{23}
C. 1.9.7	12^1	C. 9.9.24	$21^{5,15}$
C. 1.9.12	$14^{12,17}$	C. 9.9.28	20.5, 20.6
C. 1.9.16	14^{18}	C. 9.9.29 pr.	20.7, 20^{18}
C. 1.9.18.3	14^{13}	C. 9.9.29.4	20^1
C. 1.9.19.3	14^{18}	C. 9.9.30	5^3
C. 1.10.1	$14^{13,18}$	C. 9.11.1	20^{50}
C. 1.11.1	$14^{4,12}, 17^3$	C. 9.12.6	13.5, $13^{25,9}$
C. 1.11.2	17.7	C. 9.12.7	$27^{7,2}$
C. 1.11.4	14^{17}	C. 9.13.1	4.2, 4.4
C. 1.11.7+9	14^{17}	C. 9.13.1.1a	4^8
C. 1.11.10	14^{15}	C. 9.13.1.3b	$4^9, 22^{2,3}$
C. 1.11.10 pr.	14^3	C. 9.16	2.1
C. 1.12.2	1^3	C. 9.16.3	8^3
C. 1.12.3	1^3	C. 9.18	17.1, 17.3
C. 1.12.6	$1.7, 1^3$	C. 9.18.1	18^{12}
C. 2.4.18	$20^3, 24^5$	C. 9.18.3-9	17.7
C. 3.27.1	$8^{10,11,13}$	C. 9.18.3-4	17^{10}
C. 3.29.1	8^9	C. 9.18.3+7	17^5
C. 3.35.1	19.3, $19^{17,21}$	C. 9.18.3	17.5, $17^{12,16}$
C. 3.41.4	29.8, 29^{15}	C. 9.18.3 pr.	17^8
C. 3.44	25^{10}	C. 9.18.6-7	17^{10}
C. 5.1.5	22^{18}	C. 9.18.6	$17^{10,12}$
C. 5.4.26	10^{13}	C. 9.18.9	17.5, 17^{10}
C. 5.5.2	12.5, $12^{1,2}$	C. 9.18.9 pr.	17^{12}
C. 5.5.6	10^4	C. 9.19	25.3, 25^3
C. 5.5.7.2	20^{29}	C. 9.19.3	25^5
C. 5.8.2	10^4	C. 9.20	28^2
C. 5.17.7	12^3	C. 9.20.7	28.6, 28^4
C. 5.60.3	5^{11}	C. 9.20.15	28.8, 28^{12}
C. 6.1.4	28.6	C. 9.20.16	28.4, 28^5
C. 6.1.4 pr.	28.3, 28.4	C. 9.20.16.1	28.6
C. 8.4.7	13.8	C. 9.22-23	26.4
C. 9.2.17	27^{14}	C. 9.22.22	27.3
C. 9.2.17 pr.	27^7	C. 9.24.1+3	26^{12}
C. 9.7.1	3.3, 16^6	C. 9.24.1 pr.	$26^{4,9}$
C. 9.8	3.1	C. 9.24.1.2	26^8

C. 9.24.1.4-7	26 ^{9,10}		20 ^{7,11} , 23.3,
C. 9.24.2	26 ^{4,6}		23 ¹⁷
C. 9.24.3	26 ⁴	N. 117.9.4	20 ^{11,20} , 27 ⁸
C. 9.29.1-3	15 ²⁷	N. 117.9.5	20 ⁷
C. 9.29.1	15 ¹⁰	N. 117.15	1 ⁴ , 20.2, 20.10
C. 9.29.2	15 ¹¹	N. 117.15.1	15 ²¹
C. 9.29.3	15 ¹¹	N. 123.31	13.6, 13.7
C. 9.35.4	13 ^{10,15}	N. 123.43	4 ¹⁰ , 21.2, 21.7,
C. 9.36.1-2	16 ¹² , 26 ⁸		21.12, 21.14,
C. 9.36.1	16 ⁵		31.4
C. 9.36.2	16 ⁴	N. 128.21	4 ¹⁰ , 13 ^{5,9}
C. 9.46.10	27 ⁷	N. 132	30 ²
C. 9.47.25	6.2	N. 134.4	4 ¹⁰ , 20 ⁶
C. 11.41.6	21 ¹⁵	N. 134.10	20.2, 20.5,
			20.13, 20 ^{11,37}
			24.2, 24.3
Νεαράϊ		N. 134.10 pr.	20 ¹⁰
N. 6.6	21.2, 21 ^{6,32}	N. 134.10.1	24 ¹⁰
N. 8 pr.1	4 ¹⁰ , 20 ⁶	N. 134.12	20 ¹¹
N. 12 pr.+1	10.2	N. 134.13	29.2
N. 13.3 pr.	20 ⁶	N. 134.13.1	8.2
N. 14	24 ¹¹	N. 141	5.1
N. 17.5 pr.	4 ¹⁰ , 20 ⁶	N. 142	11 ^{5,9}
N. 17.7	1 ⁴ , 4 ¹⁰	N. 143	4 ¹⁰
N. 17.7 pr.	20 ⁶	N. 150	4 ¹⁰
N. 22.15.1-2	20 ^{6,7} , 28 ⁷	N. 154	10.2, 10 ⁵
N. 22.15.1	9 ⁷	N. 161.1	1 ⁴
N. 22.16	23.3, 23.8		
N. 22.16.1	23 ¹⁷	Edicta Iustiniani	
N. 24.2	4 ¹⁰ , 20 ⁶	Ed. 10	1 ⁴
N. 25.2	4 ¹⁰	Ed. 13.10	1 ⁴
N. 25.2.2	20 ⁶	Ed. 13.20	1 ⁴
N. 28.6	4 ¹⁰		
N. 29.5	4 ¹⁰	<i>Ἐκλογή</i>	
N. 30.11	4 ¹⁰	1.1	22.4
N. 37.10	1 ⁴ , 4 ¹⁰	1.3	22 ¹¹
N. 39.2 pr.	21 ⁷	16.1-4	6 ³
N. 67	7.3	17.1	1.3, 1.5, 1.6,
N. 77	5.1, 11.1		1.7, 21 ¹³
N. 89.12.5	12 ⁹	17.3	3.1
N. 90.1	21 ¹⁴	17.4	13.6, 21.4
N. 115.3.4-5	18 ⁹	17.5	13.8, 21.4
N. 115.3.6	20 ⁶	17.6	14.2, 21.9, 31.1
N. 115.4.2	17 ⁷ , 18 ¹³	17.7	29 ¹⁶
N. 115.4.3	20 ⁶	17.9	29 ¹⁶
N. 115.4.5	18 ⁵	17.10	21 ¹³ , 28.2, 28.3,
N. 117	20.11		29.7, 31.1
N. 117.8	20.2, 20.13,		

17.11	15 ¹⁹ , 21.4, 28.2, 28.3, 29.4, 29.5, 29.6, 29.7, 31.1	17.35 17.36 17.37	12.3, 12 ⁵ , 31.1 21.4, 23.4, 23.5 10.4, 10.12, 10.13, 10 ¹¹ , 21.4
17.12	28.3, 29.5, 29.6, 29.7, 29 ¹⁹ , 31.1	17.38 17.39	5.2, 11.2, 31.1 10 ²² , 11.2, 31.1
17.13	9.2, 21 ¹³ , 28.2, 29 ⁶	17.40 17.41	19.3, 19.4, 19.6 19.2, 19.3, 19.4, 19.5, 19.6, 31.1
17.14	25.2, 29 ⁶ , 31.1		18.2, 18.3, 18.5, 18.6, 19.4
17.15	15.3, 15.5, 21.4, 25.2, 29 ⁶	17.42	17.3, 18.2, 18.3 17.9, 31 ⁻
17.16	28.2, 28.7, 29 ⁶		2.2, 2.8, 13.2 2.2, 2.3, 2.8, 2.9, 13.2
17.17	28.2, 28.3, 28.4, 28.5, 28.6, 28.7, 28 ¹⁰ , 29 ⁶ , 31.1	17.43 17.44 17.45 17.46	2.2, 2.4, 2.8, 2.9, 13.2, 21.4
17.18	26.2, 31.1		2.2, 2.4, 2.8, 2.9, 13.2,
17.19	12 ⁸ , 21.3, 21.4, 21.11	17.47	2.2, 2.4, 2.8, 2.9, 13.2, 21.4
17.20	21.3, 21.4, 21.11, 31.1	17.48	2.2, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 13.2, 21.4
17.21	21.3, 21.5, 21.11, 21.13		2.2, 2.8, 13.2 8.3, 29 ^c , 31.1
17.22	15 ¹⁹ , 21.3, 21.8, 31.1	17.49 17.50	27.2, 31.1 14 ⁸ , 30.2, 30.3, 31.1
17.23	21.3, 21.6, 21.13	17.51 17.52	31.1
17.24	4.3		
17.25	10.4, 10.12, 10.13	17.53	
17.26	10.4, 10 ¹¹ , 21.4	<i>Ecloga Aucta*</i>	
17.27	20.3, 20.12, 20 ¹² , 24.4, 27.2	5.7 7.2 17.1-3	29 ⁷ 22 ¹⁶ 31.3
17.28	21.4, 24.3, 31.1	17.1	31.4
17.29	21.4, 22.2, 22.5, 22 ⁷	17.4 17.5	24 ¹⁸ , 31.3 21.7, 22.5, 31.3, 31.4
17.30	22.2, 22.5		
17.31	22.2	17.6	31.1, 31.2, 31.4, 31.5
17.32	22.2, 22.5, 22 ¹²		
17.33	10.4, 10.6, 10.7, 10.12, 10.13	17.7 17.8	24 ¹⁸ , 31.1, 31.2 24 ¹⁸ , 31.1, 31.2
17.34	10.4, 10.7, 10.9, 10.12, 10.13, 10 ²³	17.9 17.10 17.12β-13	31.1, 31.2 31.3 31.2

* Παραλείπονται παραπομπάι εἰς τὰ καθ' ἕναστον χωρία τῆς ΕΑ, περιεχόμενα εἰς τὸ οἰκεῖον διὰ τὴν ἐρμηνείαν κεφάλαιον τοῦ βιβλίου.

17.12β	31.1	V.6	23 ^{17,18}
17.13	31.1	V.7	18 ¹¹
17.14	31.1, 31.2	VI.1-5	18 ¹¹
17.15	31.3	VI.5	18 ¹²
17.16	31.1, 31.2, 31.4	VI.6	14 ¹²
17.17	21.9, 31.1, 31.2	VI.7	14 ¹⁴
17.18	24 ¹⁸ , 31.3, 31.4	VI.8-9	18 ¹¹
17.19	24 ¹⁸ , 31.3	VI.10	17 ¹⁰
17.20	31.1, 31.2	VII.1-5	17 ¹⁰
17.23	31.4, 31 ²	VII.1	17 ¹²
17.24	31.1, 31.2	VIII.1	14 ¹³
17.26	22 ¹ , 31.4	VIII.5	14 ¹³
17.28	31.1	X.3	12 ⁹
17.29	31.3		
17.30	31.1, 31.2	<i>Ecloga Privata Aucta</i>	
17.31	31.1, 31.2	8.2	22 ¹⁶
17.32	31.4, 31.5	8.4	22 ¹⁶
17.33	31.1, 31.2	17.3	3.3, 16.1
17.34	31.1, 31.2	17.4	3.3
17.35	31.1, 31.2	17.5-9	2.2, 13.5
17.36	16 ¹¹ , 31.1, 31.2	17.7	10 ²⁶
17.38	31.1, 31.2	17.10	4.4, 4 ¹⁴
17.39	31.1, 31.2	17.11	5.3
17.40	31.1, 31.2	17.12	6.1
17.41	31.1, 31.2	17.13	7.2
17.42	31.1, 31.2	17.14	8.4, 10 ²⁶
		17.15	9.4, 10 ²⁶
		17.16	10.10, 10.12
		17.17	10.10, 10.12, 31.1
		17.18	10.8, 10.9, 10.12, 10 ²³
		17.19	23.5
		17.20	22.5
		17.21-24	21.11
		17.22	21.13
		17.25-26	20.9
		17.26	10.12, 20 ²²
		17.27	23.5
		17.28	24.5
		17.30	10.8, 10 ²² , 11.2
		17.31	12.3
		17.32	13.5, 13 ⁶
		17.33	13.8
		17.34	13.6
		17.35-36	14.3
		17.35	10 ²⁶
		17.37-38	15.8
<i>Eclogae Appendix</i>			
II.8	13 ^{5,9}		
II.9	13 ^{5,9}		
II.10	13 ^{5,9}		
III.1-4	30 ⁶		
III.6-7	30 ⁶		
III.8	14 ¹²		
III.9-11	30 ⁶		
III.12	14 ⁹		
III.13	30 ⁶		
III.16-17	14 ⁹		
III.18	14 ¹³		
III.19	14 ¹²		
IV.3	10 ⁴		
IV.4	20.12, 20 ³⁰		
V.1	17 ⁷ , 18 ¹¹		
V.2	20.5, 20.12, 20 ²¹		
V.3	23 ¹⁷		
V.4	17 ^{10,12}		
V.5	20.5, 20.12		

17.39	18.5	35.16	14 ¹⁴
17.40	17.9	36.1-2	14.3
17.41	17.4	36.6	14.3
17.43	25.3	36.9	14.3
17.44	26.3, 26 ¹⁵	37.4	28.7
17.45	26.4, 31.1	37.9	13.5
17.46	27.3	37.42	28.7
17.47-48	28.5	37.65	28.7
17.49-51	29.6	37.70	28.7
17.52	30.4	37.72	28.7
17.56	4.4	37.74	28.7
17.57-58	22.5	39.24-26	11 ¹¹
17.59	19.4		
17.60	6.2, 13 ¹⁸ , 31.1, 31.2	Ἐπαναγωγή 40.2	18.6
17.61	10.12	40.3	7.3
		40.5	28.6
<i>Ecloga ad Prochiron mutata</i>		40.7	23.6
18.1	1.5	40.9	1.7
18.5	13.6	40.12	3.3
18.6	13.8	40.13	8.5
18.9-11	29.7	40.16	17.5
18.16-22	29.7	40.17	26.3
18.24	25.3	40.18	27.3
18.25	15 ²⁵	40.19	8.5
18.26-27	28.7	40.20	6.1, 7.3
18.28	25.3	40.21	19.5
19.1-5	21.13	40.22	7.3
19.7-8	20.12	40.23-24	17.5
19.9	24.5	40.25	28.6
19.10-11	20.12	40.27	28.6
19.12-16	22.6	40.29-30	30.4
19.17	23.7	40.32	14.3
19.20-21	10 ²³	40.33-34	14.3
19.25	10 ²² , 11.2	40.35	14.3
19.26	11.3	40.36	14.3
20.1-5	19.6	40.40	6.2
21.11-12	17 ¹⁰	40.44	20.10
21.16-17	18.3	40.45	4.5
21.16	17 ⁵	40.46-47	20.10
21.18	23.7	40.49	20.10
21.20	30.4	40.51	20.10
21.21	27.3	40.52	24.6
31.1	20.12, 20 ³⁰	40.53-56	22.6
31.2	20.12, 20 ³⁵	40.57-59	21.12
35.1	23 ¹⁸	40.60-62	10.13
35.8	14 ¹²	40.61	10 ^{22,23}
35.9	14 ¹⁴	40.63	12.4

40.65	23.6	'Αποστ.	31	15 ¹⁶
40.66	5.4		48	12 ⁷
40.67	11.2		55	16 ⁸
40.68	25.3		56	16 ⁸
40.69	15.8		62	14 ⁵
40.71-72	29.7		84	16 ⁸
40.73	9.4	'Αγκ.	1-9	14 ⁵
40.75	13.8		16-17	11.1
40.76	29.7		19	21 ²⁴
40.81	19.5		21	23 ⁶
40.82	19.5		24	17 ^{5,8}
40.83	18.6	'Αντιοχ.	5	15 ¹⁶
40.85	2.8	Καρχ.	10	15 ¹⁶
40.86	2.8		83	15 ¹⁶
40.88-91	2.8	Λαοδ.	20-22	13 ¹³
40.92	2.8		24-25	13 ¹³
			35	14 ⁵
<i>Εραναγογε Αucta</i>			36	17.8, 17 ⁵
52.38	20 ³²		43	13 ¹³
52.108	20 ³³		44	15 ¹⁵
'Επιτομή		Πρωτοδ.	10	15.7
40	28.7	Βασιλ.	2	23 ^{5,6,15}
44	28.7		6	21 ²⁴
			7	5 ⁵ , 17 ⁸ , 18 ¹⁰
			8	2 ¹² , 23 ^{5,8}
			9	12 ⁶
<i>Ἰωάννου Χρυσοστόμου</i>			11	2 ¹²
ἔρμ. εἰς ψαλμ. 44	17 ⁹		13	2 ¹²
ὑπόμν. εἰς Ἐπιστ.			18	21 ^{21,24}
πρὸς Κολοσσαεῖς	17 ²¹		21	20 ¹³ , 21.9, 21 ⁸
			22	21 ⁸
<i>Ἰωάννου Νηστευτοῦ</i>			25	21 ⁸
<i>Κανονικόν</i>	5 ^{5,12} , 17 ⁵ , 23 ⁶		26	21 ⁸
			33	23 ⁶
<i>Κανόνες</i>			38	21 ⁸
Α' Οἰκ.	11		43	2 ¹²
	12		52	23 ⁶
	14		54-57	2 ¹²
Β' Οἰκ.	6		57	23 ⁷
Δ' Οἰκ.	16		59	21 ⁸
	18		60	21 ^{22,24}
Πενθ.	4		62	5 ⁵
	40		63	11 ^{2,6}
	61		65	17 ⁸ , 18 ¹⁰
	69		66	25 ⁸
	87		72	17 ⁵
	91		73	14 ⁵
	98		77	12 ⁶

	80	12 ⁶ , 21 ⁸
	81	14 ^{5,6}
	83	17 ⁵
Γρηγ. Νεοκ.	1	4 ¹
	7	14 ⁵
Γρηγ. Νύσσης	2	14 ^{5,6}
	3	17 ⁵
	4	5 ⁵ , 11 ^{2,6} , 21 ^{2,8}
	5	2 ¹²
	7	25.3, 25 ⁸
Πέτρου Ἀλεξ.	1-13	14 ⁵
<i>Κεκαυμένου</i>		
<i>Στρατηγικόν</i>		29 ⁷
<i>Μαλάλα</i>		
<i>Χρονογρ.</i>	18	5 ⁶ , 10 ²¹
<i>Μαλαξοῦ</i>		
<i>Νομοκάνων σοη'</i>		22 ¹⁷
<i>Μαυρικίου</i>		
<i>Στρατηγικόν</i>		6 ⁶ , 29 ⁷
<i>Μωσαικόν</i>		
<i>Παράγγελμα</i>	20	19 ¹²
	25.1-2	22 ⁷
	25.3-4	4 ¹
	29	11 ¹
	30	10 ¹⁶
	37	10 ¹⁹
	39	10 ¹⁹
	42.1-2	11 ¹
	50	17 ⁸
<i>Νεαραί</i>		
Βασιλείου Β'		
(Dölger, Reg. 783)		8 ¹⁴
Κωνσταντίνου Πορφ.		
(Dölger, Reg. 676)		2.6
Λέοντος	31	23.8
	32	20.11
	35	4.6, 4.7, 4 ^{18,19}
	65	14 ¹¹ , 17.6, 17.7
	66	28.6
	77	27.3
	96	25.3
	101	20 ²⁴

<i>Νόμοι Γεωργικοί</i>		
(Ashb.)	46	9.3, 9 ¹⁰
	47	9.3, 9 ¹⁰
	56	19 ¹⁶
	57	19 ¹⁶
	58	19 ^{16,20}
	63	19 ¹⁶
	64	19 ^{16,20}
	65	19 ^{16,20}

<i>Νόμοι Γεωργικοί</i>		
(Heimb.)	8.1-5	19 ¹⁶
	8.3-5	19 ²⁰

<i>Νόμοι Στρατιωτικοί</i>		
passim		3 ³
	6	7 ¹⁰
	15	7 ¹⁰
	27	6.1
	39	7 ^{10,11}
	40	6.1

<i>Νομοκάνων εις ΙΔ' Τίτλους</i>		
	1.32	24 ¹⁴
	2.2	15 ²⁰
	9.25	17.3, 17 ^{7,17}
	9.26	2 ^{5,10}
	9.30	21 ³³
	9.36	16 ⁸
	9.36 (σχόλ.)	16 ⁸
	13.5	5 ¹⁴ , 20 ³⁶ , 21 ⁹
	13.5 (σχόλ.)	21 ³³
	13.10	23 ⁶
	13.20	14 ⁵
	13.21	24 ^{14,17}
	13.23 (σχόλ.)	25 ⁹

<i>Παλαιά Διαθήκη</i>		
Ἔξοδ.	22.6	19 ¹²
	22.15	22 ⁷
	22.16	11 ¹ , 22 ⁷
Λευιτ.	18.6	10 ¹⁶
	20.15-16	11 ¹
Δευτ.	22.23-27	4 ¹
	22.28-29	22 ⁷

<i>Pauli Sententiae</i>		39.56	9.4
	2.26.14 20 ²	39.57	25.3
	5.18.1 9 ⁴	39.58	15.8, 15 ²⁴
	5.30b 3 28 ¹¹	39.76	19.5
		39.77	18.6, 18 ¹⁵
<i>Φωτεινοπούλου Νομ. Πρόχ.</i>		39.78	17.9
	1.21 22 ¹⁷	39.79	2.8
		39.80	2.8
<i>Πρόχειρος Νόμος</i>		39.82-85	2.8
39.2	18.6	39.82-84	2.9
39.3	7.3	39.86	2.8
39.5	28.6, 28.8		
39.7	1.7	<i>Ψελλοῦ Σύνοψης Νόμων</i> 15 ²⁷	
39.10	3.3		
39.11	8.5	<i>SBM Γ 7.2</i>	17 ¹⁸
39.13	17.5		
39.14	26.3	<i>Θεοδώρου Νεαραί</i>	
39.15	27.3		
39.16	8.5		22 23 ⁹
39.17	6.1, 7.3		77 11 ⁴
39.18	19.5, 19.7		
39.19	7.3	<i>Θεοφίλου Ίνστιτούτα</i>	
39.20-21	17.5	1.10.6-7	12 ⁴
39.22	28.6, 28.8	4.18.3	3 ²
39.24	28.6	4.18.4	4 ¹⁵
39.26	20.10	4.18.5	17 ⁷
39.27-28	30.4	<i>Θεοφίλου Καμπανίας Νομ.</i>	
39.28	30 ⁶		1.7 22 ¹⁷
39.29	30 ⁷		
39.30	14.3	<i>Τιμοθέου Αλεξ.</i>	
39.31-32	14.3	<i>ἀπόκρ.</i>	18 5 ¹²
39.31	14 ¹⁴		
39.33	14.3	<i>Τζέτζου Ίστ.</i>	
39.34	14.3, 30 ⁷	XIII υπθ' 481-485	16 ²⁷
39.35	2.8		
39.36	4.6	<i>Zakon Sudnyj Ljudem</i>	
39.38	6.2		4 21 ¹⁵
39.40	4.5, 4.7		5 21 ^{18,31}
39.42	20.10, 20.12, 20.13		7 10 ¹⁴ , 20 ¹²
			8 22 ¹⁰
39.43-44	20.12		9 22 ⁸
39.43	20.10		10 22 ⁷
39.44	20 ³⁵		11 22 ¹²
39.45	20.10, 20.13, 20 ²¹ , 24.7		12 10 ¹⁴
			13 12 ⁹
39.49	13.8		14-15 19 ¹⁵
39.53-55	29.7		21 14 ⁷
39.53	29.8		24 29 ^{7,9}

25 29¹⁷
26 9⁸
27 25⁷
28 15^{12,21}, 25⁷

Ζωναρά

Σχόλ. καν. 21 Βασιλ. 21²⁸
65 Βασιλ. 18¹⁰
Χρονικόν 14.7.2 5⁶, 10²¹

